

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

HALKLARIN KENDİ KADERİNİ TAYİN HAKKI AÇISINDAN KIRIM SORUNU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Furkan ÜNLÜ

OCAK - 2017

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

HALKLARIN KENDİ KADERİNİ TAYİN HAKKI AÇISINDAN KIRIM SORUNU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Furkan ÜNLÜ

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Coşkun TOPAL

**OCAK - 2017
TRABZON**

ONAY

Furkan ÜNLÜ tarafından hazırlanan “*Halkların Kendi Kaderini Tayin Hakkı Açısından Kırım Sorunu*” adlı bu çalışma 24.01.2017 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından *Kamu Hukuku Anabilim* dalında **yüksek lisans tezi** olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Coşkun TOPAL (Danışman) (Başkan)

Doç. Dr Naim DEMİREL

Doç. Dr. Mustafa TÜYSÜZ

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım. .../.../.....

Prof. Dr. Yusuf SÜRMEN

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada orijinal olmayan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

Furkan ÜNLÜ
02.01.2017

ÖNSÖZ

Çalışma konusu seçilirken hem uluslararası toplumun gündeminde olan hem de Türkiye'nin yakın çevre politikasını ilgilendiren bir konu olması düşünülmüştür. Bu çerçevede Kırım Sorunu çalışmamızın en önemli noktasını oluşturmuştur. Uzun yıllar Osmanlı egemenliğinde kalan daha sonra Rusya hâkimiyeti altına giren Kırım, hem Türk Kimliğinden izler taşımakta hem de Rusya'nın iç ve dış politikasındaki önemini korumaktadır.

Çalışmamızın temel konusunu 2014 yılı şubat ayında Rusya tarafından Ukrayna Devleti'ne bağlı Kırım Özerk Cumhuriyeti'ne yapılan müdahale ve bunun sonucunda Kırım'ın Rusya'ya katılması oluşturmuştur. Birçok uluslararası hukuka aykırılıkları içinde barındıran bu müdahale, Rusya tarafından uluslararası hukukun en önemli ilkelerinden biri olan halkların kendi kaderini tayin hakkına dayandırılarak müdahalenin meşruiyet temeli oluşturulmak istenmiştir. Bu gelişmeler ışığında çalışmamızda Rusya'nın Kırım Özerk Cumhuriyeti'ne yaptığı müdahalenin uluslararası hukuka uygunluğu tartışılmış ve Kırım Özerk Cumhuriyeti Halkı'nın halkların kendi kaderini tayin hakkı kapsamında Ukrayna Devleti'nden ayrılma hakkı olup olmayacağı incelenmiştir.

Bu incelemenin iyi bir şekilde açıklanabilmesi amacıyla tezimiz üç bölümden oluşturulmuştur. İlk bölümde Kırım'ın ilk sakinlerinden günümüze kadar olan siyasi tarihi hakkında bilgiler verilmiştir. İkinci bölüm halkların kendi kaderini tayin hakkına ayrılmıştır. Bu bölümde hakkın gelişim sürecinden bahsedilmiş özellikle Birleşmiş Milletler Genel Kurul Kararları incelenmiştir. Tezimizin asıl konusunu oluşturan üçüncü bölümde ise Kırım sorunu ayrıntılarıyla incelenmiş ve ayrılmanın halkların kendi kaderini tayin hakkına dayanak oluşturup oluşturmayacağı tartışılmıştır.

Ocak 2017

Furkan ÜNLÜ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	IV
İÇİNDEKİLER	V
ÖZET	VIII
ABSTRACT	IX
ŞEKİLLER LİSTESİ	X
KISALTMALAR LİSTESİ	XI
GİRİŞ	1-3

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KIRIM YARIMADASI'NIN TARİHİ	4-37
1.1. Kırım Yarımadası'nın Siyasi Tarihi	4
1.1.1. Osmanlı Devleti'nin Hâkimiyeti Öncesi Kırım	6
1.1.2. Kırım Hanlığı'nın Kuruluş Süreci ve Osmanlı Devleti'ne Katılması	11
1.1.3. Rusya'nın Kırım'ı İşgali ve Bolşevik İhtilaline Kadar Olan Dönem	18
1.1.3.1. Rus İşgali	18
1.1.3.2. Rus İşgalinin Kırım Kimliğine Etkisi	21
1.1.3.3. 1905-1907 ve 1917 İhtilaller Dönemi ve Kırım Tatar Türklerinin Teşkilatlanması	25
1.1.3.3.1. Kırım Tatar Türklerinin Durumu	25
1.1.3.3.2. İhtilaller Dönemi	28
1.1.4. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Dönemi	31
1.1.5. Ukrayna Dönemi ve Rusya'nın Kırım İşgali	35

İKİNCİ BÖLÜM

2. HALKLARIN KENDİ KADERİNİ TAYİN HAKKININ GELİŞİMİ 38-109

2.1. Kavramın Düşünsel Temeli	40
2.1.1. Amerikan Bağımsızlık Savaşı	40
2.1.2. Fransız İhtilali	42
2.1.3. Woodrow Wilson	43
2.1.4. Bolşevik Devrimi ve Lenin	47
2.2. Birinci Dünya Savaşı Sonrası Dönem	48
2.2.1. Milletler Cemiyeti Dönemi	50
2.2.2. Aaland Adaları Sorunu	52
2.3. Birleşmiş Milletler Dönemi	56
2.3.1. Birleşmiş Milletler Antlaşması	57
2.3.2. Birleşmiş Milletler Genel Kurul Kararları	64
2.3.2.1. Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 9(1) Sayılı Kararı	65
2.3.2.2. Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 66(1) Sayılı Kararı	66
2.3.2.3. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 217 (3) Sayılı Kararı (İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi)	66
2.3.2.4. Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 637(7) Sayılı Kararı	68
2.3.2.5. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 1514(15) Sayılı Kararı (Sömürge İdaresi Altındaki Halklara Bağımsızlık Verilmesine İlişkin Bildiri)	70
2.3.2.6. Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 2625(25) Sayılı Kararı	74
2.3.3. 1966 Tarihli İnsan Hakları Sözleşmeleri	77
2.4. Halkların Kendi Kaderini Tayin Hakkının Öznesi	80
2.4.1. Sömürgeler	81
2.4.2. Azınlıklar ve Etnik Gruplar	84
2.4.3. Yerli Halklar	87
2.5. Halkların Kendi Kaderini Tayin Hakkının Hukuki Niteliği	93
2.6. Halkların Kendi Kaderini Tayin Hakkının Kullanılış Türleri	96
2.6.1. Dışsal Anlamda Halkların Kendi Kaderini Tayin Hakkı.....	97
2.6.1.1. Sömürge Halkların Kendi Kaderini Tayin Hakkı	98
2.6.1.2. İşgal Altındaki Halkların Kendi Kaderini Tayin Hakkı	102

2.6.1.3. Ayrılma Hakkı	104
2.6.2. İçsel Anlamda Halkların Kendi Kaderini Tayin Hakkı	106

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. KIRIM SORUNU VE HALKLARIN KENDİ KADERİNİ TAYİN HAKKI 109-140

3.1. Rusya'nın Kırım'a Müdahalesi	110
3.2. Rusya'nın Kırım Müdahalesinin Halkların Kendi Kaderini Tayin Hakkı	
Açısından Değerlendirilmesi	114
3.2.1. Uluslararası İlişkilerde Kuvvet Kullanmama İlkesi	114
3.2.1. Referandumun Yapıldığı Şartlar	119
3.2.3. Tek Taraflı Bağımsızlık İlanı ve Rusya ile Yapılan Uluslararası	
Antlaşmanın Geçerliliği	124
3.2.4. Ayrılma Hakkı (Remedial Secession Right) ve Kendi Kaderini	
Tayin Hakkı	130
3.3. Kırım Tatarlarına Karşı Uygulanan Politikalar ve Yerli Halklar Açısından	
Kırım Tatarlarının Durumu.....	132

SONUÇ 140

YARARLANILAN KAYNAKLAR 146

ÖZGEÇMİŞ 166

ÖZET

Halkların kendi kaderini tayin hakkı Birleşmiş Milletler Dönemi'nden önce uluslararası hukukun pozitif bir normu değildi. Birleşmiş Milletler Şartı'nda halkların kendi kaderini tayin ilkesinden bahsedilmesiyle birlikte kavram, uluslararası hukukun pozitif bir normu olmuştur. İlke Birleşmiş Milletler Şartı'nda yer almasına rağmen içeriği hakkında belirsizlikler varlığını korumuştur. İlkenin anlam kazanması daha sonraki süreçte uluslararası örf ve âdet kuralları çerçevesinde Birleşmiş Milletler Genel Kurul kararları ışığında gerçekleşmiştir. Bu süreçte halkların kendi kaderini tayin hakkı sömürgelerin bağımsızlıklarını kazanmasında önemli bir rol oynamıştır.

Halkların kendi kaderini tayin hakkının bağımsızlık kavramını içermesi nedeniyle devletler genelde halkların kendi kaderini tayin hakkına mesafeli yaklaşmışlardır. Egemen ve bağımsız bir devlet içerisinde yaşayan etnik ve ayrılıkçı grupların ayrılma haklarını kendi kaderini tayin hakkı çerçevesinde öne sürebilmeleri ihtimali devletleri endişelendirmiştir. Bu nedenle kendi kaderini tayin hakkının geçtiği tüm uluslararası metinlerde mutlaka ülkesel bütünlük ilkesine atıf yapılmıştır.

Devletler kendi kaderini tayin hakkına mesafeli yaklaşmışlar ancak kendi siyasi menfaatleri söz konusu olduğunda kendi kaderini tayin hakkını diğer devletlere karşı öne sürmekten de geri kalmamışlardır. Bu durum hakkın gelişim serüvenini bazen aksatmış bazen de bu serüvene zarar vermiştir.

Yukarıda verdiğimiz özet bilgiler ışığında Ukrayna'ya bağlı Kırım Özerk Cumhuriyeti'nin, Ukrayna'dan ayrılıp Rusya'ya katılmasının halkların kendi kaderini tayin hakkı açısından değerlendirilebilip değerlendirilemeyeceği tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kırım, Kendi Kaderini Tayin Hakkı, Ayrılma Hakkı, Kırım Özerk Cumhuriyeti, Kırım Tatar Türkleri.

ABSTRACT

Concept of self-determination is not a positive norm of International law, before the period of United Nations. With the mention of self-determination principle in the Charter of United Nation, self-determination has gained meaning as a positive norm of International Law. Although the principle has been recognized in the Charter, it has maintained uncertainties about its presence. In the next period, the Principle has gained meaning within the framework of resolution of United Nations General Assembly as International Customary Law. In this period, right of Self-Determination has played crucial role to gain independence of colonies.

Generally, most of states have stayed away right of self-determination because of including independence. Possibility that ethnic and separatist groups which live in sovereign and independent states put secession rights forward in terms of right of self-determination has concerned most states. Thus in all the international document about rights of self-determination has been referred to principle of territorial integrity.

States have stayed away right of self-determination, but, when their political advantages have been in question, some states have not refrained from assertion for applying rights of self-determination to against other states. These situation and approach have hindered and damaged to its developmental stages.

Keywords: Crimea, Right of Self-Determination, Secession Right, Crimea Autonomous Republic, Crimea Tatar Turks.

ŞEKİLLER LİSTESİ

<u>Sekil Nr.</u>	<u>Sekil Adı</u>	<u>Sayfa Nr.</u>
1	Kırım Haritası	4
2	1600 yılında Kırım Hanlığı.....	11
3	Baltık Denizi ve Aaland Adaları.....	50
4	Ruanda Cumhuriyeti ve Burundi Cumhuriyeti	101
5	Kamerun Cumhuriyeti	102

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
BM	: Birleşmiş Milletler
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
ICJ	: International Court of Justice
KTMM	: Kırım Tatar Milli Meclisi
NATO	: North Atlantic Treaty Organization
s.	: Sayfa
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
UAD	: Uluslararası Adalet Divanı
UNMIK	: United Nations Interim Administration Mission in Kosova
USSC	: Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti

GİRİŞ

Halkların kendi kaderini tayin hakkının ortaya çıkışı çoğu yazarlarca Amerikan Bağımsızlık Savaşı'na ve Fransız İhtilali'ne dayandırılmaktadır. Bu iki olay temel olarak halkların baskı ve esaret altında tutulamayacağı ve halkların kendi kuracakları devletlerde özgürce yaşayacakları fikrini ortaya çıkarmıştır. Bu dönemde ortaya çıkan bağımsızlık, özgürlük, yöneticilerin yetkilerinin sınırlandırılması gibi kavramlar halkların kendi kaderini tayin hakkının ilk filizleri olarak kabul edilmektedir.

Bu süreç akabinde Birinci Dünya Savaşı öncesinde ve Bolşevik İhtilali'nde Lenin ve Wilson halkların kendi kaderini tayin hakkının en önemli savunucuları olmuştur. Bu dönemde kavram uluslararası siyasette ve yenedünya düzeninde adından çokça söz ettirmiştir. Kavram bu karışıklık döneminde uluslararası toplumun gündeminin temel konularından biri olmuştur. Lenin Proleter İhtilali için Wilson ise Birinci Dünya Savaşı sonrası oluşacak yenedünya düzeni için, halkların kendi kaderini tayin hakkına çok önem vermiştir. Lenin'in önderliğinde kurulan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği halkların kendi kaderini tayin hakkını bir devlet politikası olarak uluslararası siyasette öne sürmüştür. Halkların kendi kaderini tayin hakkının Amerika Birleşik Devletleri'yle olan serüveni ise devlet politikası olarak Wilson'dan sonra son bulmuştur. Wilson'un başkanlığı sürecinde de halkların kendi kaderini tayin hakkına yönelik politikaları ülkesinde destek bulamamıştır.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan Milletler Cemiyeti Misakı'nda halkların kendi kaderini tayin hakkı kendisine yer bulamamıştır. Bu dönemde halkların kendi kaderini tayin hakkının uluslararası hukuktaki yeri hakkında bize bilgi veren en önemli olay Aaland Adaları sorunu olmuştur. Sorunun çözümü için atanan Raportörler Heyeti halkların kendi kaderini tayin hakkıyla ilgili tespitlerde bulunmuş ve mevcut uluslararası hukuk sisteminde halkların kendi kaderini tayin hakkının yeri olmadığını bildirmiştir.

İkinci Dünya Savaşı devam ederken hazırlık çalışmaları başlatılan Birleşmiş Milletler Örgütü, Milletler Cemiyeti'nin etkisizliğinden ders alan devletlerce uluslararası barış ve güvenliğin korunması amacıyla kurulmuştur. Birleşmiş Milletler Örgütü'nün temelini atıldığı San Francisco görüşmelerinde halkların kendi kaderini tayin hakkı, dostça ilişkilerin geliştirilmesinde ve uluslararası barışın güçlendirilmesinde esas alınacak bir ilke olarak Birleşmiş Milletler Şartı'nın birinci maddesinde yerini almıştır. Bu durum özellikle Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin büyük katkısı ile gerçekleşmiştir.

Kavram artık uluslararası hukukun pozitif bir normu olmuştur. Ancak Şartta kendine yer bulan halkların kendi kaderini tayin ilkesi bazı belirsizlikleri de beraberinde getirmiştir. İlkeden kimlerin nasıl yararlanacağına dair bir açıklama olmaması ilkenin derhal uygulanabilirliğini sekteye uğratmıştır. Bundan sonraki süreçte ise bu görevi Birleşmiş Milletler Genel Kurulu üstlenmiştir. Aslında o dönemde halkların kendi kaderini tayin hakkından kimlerin yararlanacağı gayet belliydi. Bunlar açıkça sömürge idaresi altında yaşayan halklardı. Ancak sömürgeci devletleri sömürgelerine bağımsızlık tanımalarını zorlayacak uluslararası baskı henüz oluşamamıştı. 1960'lı yıllara yaklaşıldığında Birleşmiş Milletlere üye olan devletlerin sayısının artması her üyenin bir oy hakkıyla temsil edildiği Genel Kurul'da dengelerin değişeceğinin işareti olmuştur. Bu gelişmeler ışığında Genel Kurul'da halkların kendi kaderini tayin kavramından ilke olarak değil hak olarak bahsedilmeye başlanmıştır. 1960 yılında kabul edilen Sömürge İdaresi Altındaki Ükelere ve Halklara Bağımsızlık Verilmesine İlişkin Bildiri ve 1970 yılında kabul edilen Devletler Arasında Dostane İlişkiler ve İşbirliğine Dair Milletlerarası Hukuk İlkeleri Bildirisi, sömürgelerin kendi kaderini tayin etme hakkı çerçevesinde bağımsızlıklarını elde edebileceğini düzenlemiştir. Böylelikle halkların kendi kaderini tayin hakkı, sömürgelerin bağımsızlıklarını kazanmaları sürecinde altın çağını yaşamıştır.

Ayrıca 1966 tarihli İnsan Hakları İkiz Sözleşmelerinde de halkların kendi kaderini tayin hakkı düzenlenmiştir. Bu yenilik halkların kendi kaderini tayin hakkının insan hakları boyutunun da olduğunun göstergesi olmuştur. İnsan hakları açısından halkların kendi kaderini tayin hakkına bu yaklaşım ileride içsel anlamda halkların kendi kaderini tayin hakkına kaynaklık etmiştir.

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ve Yugoslavya'da başlayan çözülme süreci bu devletlerin bölünmesine neden olmuştur. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılmasıyla on beş ve Yugoslavya'nın dağılmasıyla birlikte yedi yeni devlet ortaya çıkmıştır. Bu devletler de mevcut devletlerden ayrılırken halkların kendi kaderini tayin hakkına sahip olduklarını öne sürmüşlerdir. Bu durum halkların kendi kaderini tayin hakkıyla ilgili yeni gelişmeleri beraberinde getirmiş ve her zaman ülkesel bütünlük ilkesiyle beraber yorumlanan halkların kendi kaderini tayin hakkının yeni yorumlamalarına neden olmuştur.

Kosova'nın durumu ise yukarıda bahsedilen devletlerden daha farklıdır. Kosova'da Arnavutlar ve Sırlar arasında kanlı olaylar yaşanmıştır. Uluslararası hukuk kurallarına aykırı bir biçimde, Güvenlik Konseyi kararı olmaksızın, ağır insan hakları ihlallerini gerekçe göstererek NATO, 24 Mart 1999 tarihinde Kosova'ya askeri müdahalede bulunmuştur. Daha sonra Kosova'da Birleşmiş Milletler tarafından idari yapılanma oluşturulmuştur. Bu idari yapılanma altında Kosova, 2008 yılında bağımsızlığını ilan etmiştir. Bazı devletler Kosova halkının kendi kaderini tayin hakkını kullandığını gerekçe göstererek Sırbistan ülkesinin bir parçası olan Kosova Devletini tanımışlardır. Bazı devletler ise Güvenlik Konseyi kararı olmaksızın NATO tarafından gerçekleştirilen müdahalenin kuvvet kullanma yasağını ihlal ettiği ve bu nedenle de Kosova'nın tanınmaması gerektiği yönünde görüş bildirmişlerdir

Çalışmamızın ana konusu bu çerçeveye yoğunlaşacaktır. Kosova Devleti'nin bağımsızlık ilanına karşı çıkan Rusya, Kırım Halkı'nın kendi kaderini tayin hakkını kullandığını öne sürerek, Ukrayna Devleti'nin bir parçası olan Kırım Özerk Cumhuriyeti'ni kendi ülkesine katmıştır. Çalışmamızda bu durumun, halkların kendi kaderini tayin hakkı çerçevesinde değerlendirilecektir. Ayrıca kuvvet kullanma yasağı, tek taraflı bağımsızlık ilanı ve ayrılma hakkının uluslararası hukuka uygunluğu tartışılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KIRIM YARIMADASI'NIN TARİHİ

1.1. Kırım Yarımadası'nın Siyasi Tarihi

Şekil 1: Kırım Haritası

Kaynak: <http://turan.org.tr/kirim-turklugunun-var-olus-mucadelesi/> (16.02.2016)

Karadeniz'in kuzeyinde ve Ukrayna'nın güneyinde yer alan Kırım, toplam 26.142 kilometrekarelik yüz ölçüme sahip bir yarımadadır. Kuzeyden güneye 205 km, doğudan batıya ise 325 km uzunluğundadır. Çevresi Azak Denizi ve Karadeniz ile çevrilidir. Kırım Yarımadası'nı batıdan doğuya kat ederek ikiye ayıran Yayla Sıradağları(Main) bulunmaktadır.¹ Dağlık alanların kuzeyi düzlük bozkırdır. Dağlar aynı zamanda zengin su

¹ Mehmet Akif Albayrak, **Yeşil Ada Kırım**, Ankara: Türk Dünyası Kültür ve Sanat Derneği Yayınları, 2004, s. 16-19

kaynaklarına sahiptir. Bahçesaray, Akmesçit ve Karasubazar gibi eski Kırım ehirleri, su kaynakları bol olan dağların kuzey yamaçlarına kurulmuştur. Ana kara ile irtibatını sağlayan Orkapı adlı berzah, yarımada ya ana karadan gelebilecek tehlikelere karşı doğal bir engel durumundadır. Bu dar bağlantı sebebiyle burada yaşıyan halk burayı ada olarak kabul edip Yeşilada ismini vermiştir. Kıyıları girintili çıkıntılı olup yaklaşık 1000 kilometredir. Ayrıca gemilerin yanaşmasına elverişli koyları bulunmaktadır.² Kırım'ın sunduğu şartlar büyük bir bolluğu beraberinde getirmektedir. Kırım'ın bozkırını kaplayan otlaklar, bütün bir yıl boyunca hayvanları ayırdı bırakmaya imkân sağlayan iklim ve toprağın verimliliği, Orta Asya'dan gelecek Türkleri, Kırım'a davet etmiştir.³

“Kırım” kelimesinin kökü ve anlamı tam olarak bilinmemektedir.⁴ Kırım'a eski Yunanlar Tauris veya Hersones Taurik, yani boğa yarımadası demektedirler. Kırım 7. yüzyılda Hazarların hâkimiyetine girmesiyle birlikte Hazarya adını almıştır.⁵ L. Budagov, A. Ya. Garkavi ve V. D. Simirov gibi Rus şarkiyatçılar ve tarihçiler ise Kırım kelimesinin “hendek” anlamına geldiğini belirtmişlerdir.⁶ İlginçtir ki; Ukrayna (Ukrain = from *u-* "at" + *krai* "edge.") kelimesi de köken itibarıyla incelendiğinde sınır anlamına gelmektedir.⁷ Kırım kelimesinin hendek ve Ukrayna kelimesinin sınır anlamına geldiğini düşündüğümüzde, bu bölgenin isimlendirilmesinde bir alanın savunulmasında kullanılan kavramlarının ön plana çıktığını düşünebiliriz. Çünkü Kırım üzerinde egemenlik kuran her devlet, bölgeyi dışarıdan gelebilecek saldırılara karşı savunma hattı olarak kullanmıştır. Altın Orda Devleti'nin egemenliği zamanında Kırım, Avrupa'dan gelebilecek saldırıların engellenmesi görevini yerine getirdiği gibi Osmanlı Devleti'nin egemenliği altına girmesi ile birlikte Karadeniz'in kuzeyinden gelebilecek saldırıların engellenmesi görevini de yerine getirmiştir.⁸

² DİA (Diyanet İslam Ansiklopedisi), “Kırım”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde**, 25, İstanbul: Türk Diyanet Vakfı İslam Araştırmalar Merkezi, (2002), s.447-448

³ Kemal Özcan, “Kırım Hanlığının Kuruluş Süreci: Yarımada da Tatar Hâkimiyetinin Tesisi”, **Karadeniz Araştırmaları Dergisi**, 5, (2005), s.29-30

⁴ Aleksandr Nikolayeviç Samoyloviç, “Kırım Adı İzah Edildi Mi?”, (ev. Serkan Acar), **Tarih İncelemeleri Dergisi**, 26(1), (2011), s.237

⁵ Özcan, “**Kırım Hanlığının Kuruluş Süreci: Yarımada da Tatar Hâkimiyetinin Tesisi**”, s.28-29

⁶ Samoyloviç, a.g.e., s.235-236

⁷ Online Etymology Dictionary, <http://www.etymonline.com/index.php?term=Ukraine> (12.05.2016)

⁸ Halil İnalçık, “Yeni Vesikalara Göre Kırım Hanlığının Osmanlı Tabiliğine Girmesi ve Ahitname Meselesi”, **Belleten**, 30(1), (1944), s.185

Kırım Yarımadası'na tarihte iki büyük devlet olan Osmanlı İmparatorluğu ve Rusya Çarlığı, sonrasında ise Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği, sahip olmuştur. Kırım Hanlığı'nın Fatih Sultan Mehmet döneminde Osmanlı Devleti'ne kendi isteğiyle katılması ile Osmanlı Devleti için Karadeniz Türk Gölü haline gelmiştir ve Karadeniz'in bu statüsü 17 Temmuz 1774 tarihli Küçük Kaynarca Antlaşması'na kadar devam etmiştir.

Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan sonraki süreçte Kırım'ın Rusya'nın hakimiyetine geçişi hızlanmıştır. Kırım statü değişiklikleri yaşasa da Rusya'nın bu bölgeye olan ilgisi asla azalmamıştır. Ruslar yarımada üzerindeki egemenlik kurma isteklerini devlet politikası olarak sürdürmeye devam ettirmişlerdir. Bu arzu günümüze kadar devam etmiş ve Kırım Rusya tarafından tartışmalı hukuki deliller gerekçe gösterilerek işgal edilmiştir.

Tarihsel süreç içerisinde, özellikle 18. yüzyıldan itibaren başlayan Rus yayılcılığı ve sürgünler, Kırım'ın demografik yapısında önemli değişimlere neden olmuştur. Günümüzde, Ukrayna Devleti'nin %7'sini oluşturan Kırım Özerk Cumhuriyeti'nin nüfusu, yaklaşık olarak iki milyondur. Nüfusun %60'ını etnik Ruslar, %25'ini etnik Ukraynalılar ve %12'sini Kırım Tatar Türkleri oluşturmaktadır. Mevcut demografik yapı da Kırım siyasi tarihinin baş aktörlerini sunmaktadır. Kırım'ın siyasi tarihini aslında bu üç milletin adadaki mücadelesi oluşturmaktadır.⁹ Bu nedenle çalışmamızın bu bölümünde temel olarak Türklerin, Rusların ve Ukraynalıların Kırım üzerinde hâkimiyet kurma serüvenleri anlatılacaktır.

1.1.1. Osmanlı Devleti'nin Hâkimiyeti Öncesi Kırım

Geçmişte ve günümüzde Karadeniz'e egemen olmanın önemli bir anahtarı olan Kırım'ın, etnik yapısı özellikle Rus İşgali sonrasında büyük değişimlere uğramıştır. Tarihi kaynaklarda buranın ilk sakinlerinin Tauriler, Kimmerler ve İskitler olduğu söylenmektedir. M.Ö. 6. yüzyılda Kırım sahillerinin bir kısmında Yunan Kolonileri kurulmuş olup bunlar varlıklarını 11. yüzyıla kadar sürdürmüşlerdir. Kırım'ın kıyı kesimlerinde liman kentleri inşa etmişlerdir ancak içerilerine yerleşmemişlerdir.¹⁰

⁹ Amanda Paul, **Crimea One Year After Russian Annexation**, European Policy Centre, Policy Brief, 24 March 2014, http://www.epc.eu/pub_details.php?cat_id=3&pub_id=5432 (21.05.2016), s.1

¹⁰ DİA, “Kırım”, a.g.e., s.448

Kırım'daki ilk Türkleşme faaliyetleri, M.Ö. 8. yüzyılda İskitler tarafından başlatılmıştır. Büyük Hun İmparatorluğu'nun bir uç beyi olan İskitler, M.Ö. 8. yüzyılda Güney Moğolistan ve Türkistan'da yaşanan olaylar sebebiyle batıya, yani İdil-Ural bölgesine göç etmişlerdir. Kendilerine merkez olarak Kırım'ın kuzeyindeki bozkırları ve Azak'ı seçmişlerdir. Büyük Hun İmparatorluğu'nun zayıflamasıyla birlikte İskitler bölgedeki hâkimiyetlerini arttırmış ve Doğu Avrupa'yı saldırılarıyla tehdit etmişlerdir. M.Ö. 4. Yüzyıl ile M.S. 4. Yüzyıl'ın başlarına kadar Kırım, Türk ve İranlı Halkların karışımı olan Sarmatların egemenliğinde kalmıştır. M.Ö. 1. yüzyılda Büyük Hun İmparatorluğu Doğu ve Batı olarak ikiye bölünmüştür. 350 yılında batıya sefer düzenleyen Avrupa Hun İmparatorluğu (Batı Hunlar), Kafkasya bölgesini, Hazar Çevresini, Kırım'ı, Trakya'yı, Doğu Anadolu'yu 100 yıl içinde ele geçirmiştir. 453 yılında Atilla'nın ölümüyle birlikte taht kavgaları yaşayan Avrupa Hun İmparatorluğu zayıflamış ve sonrasında yıkılmıştır. Avrupa Hun İmparatorluğu'nun dağılmasıyla birlikte Kırım, Avrupa Hun İmparatorluğu'na bağlı Bulgarların¹¹ hâkimiyetinde kalmıştır. Sonraki süreçte Kırım'a, Göktürk Kağanlığı sahip olmuştur. Az bir zaman sonra Göktürklerin bölgeden çekilmeleri üzerine Kırım uç beylik olan Hazarlara¹² bırakılmıştır. Hazar Kağanlığı sahip oldukları topraklarda etkin bir ticaret merkezi oluşturmuştur. Ayrıca Doğu Avrupa'da ilk modern devlet yapısının temelini atmışlardır. Hazar Kağanlığı da iç çekişmeler, Peçeneklerin¹³ saldırıları ve batıdan gelen Slav baskıları nedeniyle 1030 yılında dağılmıştır. Bölge kısa bir süre Peçenek Hanlığı hâkimiyetinde, sonrasında ise 150 yıl boyunca Kıpçakların¹⁴ egemenliği altında kalmıştır.

¹¹ Batı Hun Devleti içindeki Türk kavimlerinden biridir. Bulgar Türkeri'nin adına tarihte ilk defa MS 482'de rastlanmaktadır. Atilla'nın 453'te ölümünden sonra Hun birliği çözülmüş, bunun üzerine Kafkaslardan Tuna'ya kadar Karadeniz'in kuzeyinde uzanan bölgelerde Bulgar Türkleri siyasi birliklerini kurmuşlardır. (Nuri Yüce, "Bulgar", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi** içinde, 6, İstanbul: Türk Diyanet Vakfı İslam Araştırmalar Merkezi, (1992), s.390)

¹² 7. ve 11. yüzyıllar arasında Karadeniz ile Kafkas Dağlarının kuzeyinde ve İdil (Volga) nehri dolaylarında hüküm süren bir Türk Devletidir. Hazarlar, 586 yılına ait bir Bizans kaynaklarında Türk adıyla birlikte zikredilmişlerdir. Bu durum Hazarların Göktürlere bağlandıklarını açıkça ortaya koymaktadır. Göktürk Devleti 582 yılında batı ve doğu olmak üzere ikiye ayrıldığında Hazarlar batı kağanlığının en uç noktasını oluşturmuşlardır. Batı Göktürk Devleti, 630 yılında yıkılınca Hazarlar bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. (Ahmet Taşağıl, "Hazarlar", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi** içinde, 17, İstanbul: Türk Diyanet Vakfı İslam Araştırmalar Merkezi, (1998), s.116-120)

¹³ 9. ve 12. yüzyıllar arasında Karadeniz'in kuzeyindeki steplerde yaşayan bir Türk boyudur. Devlet kuracak siyasi teşkilatlanmayı sağlayamamışlardır. Batı Göktürk Kağanlığına tabi gruplardan biri oldukları düşünülmektedir. Seyhun Boyları ile Aral Gölünün çevresinde yaşadıklarına dair bazı deliller bulunmaktadır. 9. yüzyılın başlarında Hazarlar için ciddi tehlike oluşturmuşlardır. 11. yüzyılın başlarında Don Irmağından Tuna Nehri'ne kadar uzanan bozkırları hâkimiyetleri altına almışlardır. (Faruk Sümer, "Peçenekler", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi** içinde, 34, İstanbul: Türk Diyanet Vakfı İslam Araştırmalar Merkezi, (2007), s.213-214)

¹⁴ Batı Göktürk topluluklarından bir Türk boyudur. Kıpçakların adının ilk defa geçtiği Rus yıllıklarında; Türkmen, Peçenek ve Uzlarla aynı kavimden oldukları vurgulanmaktadır. Kıpçaklarda Peçenekler gibi Doğu Avrupa bozkırlarında devlet kuramamışlardır. Daha çok kavmi esaslara göre birleşmiş topluluklar

Dönemin önemli ticaret merkezlerinden biri olan Kırım, Selçuklu Devleti'nin de dikkatini çekmiştir. 1221 yılında Kırım'ın Suğdak Limanı'na sefer düzenleyen Selçuklu Devleti, burayı ele geçirmiştir. 1240'lı yıllardan itibaren ise Kırım'ı da içine alacak şekilde Karadeniz'in Kuzeyi, Moğol hâkimiyeti altına girmiştir.¹⁵

10. ve 12. yüzyıllar arasında Moğol asıllı kabileler tarafından Kuzey Çin ile İç Asya'da Curcen, Kiran ve Karahıtaylar gibi devletler kurulmuştur. Moğolların dünya tarihinde önemli rol oynaması 13. yüzyılın başlarında Timuçin tarafından kurulan Moğol İmparatorluğu ile başlamıştır. Timuçin uzun mücadelelerinin sonucunda bütün Moğol aşiretlerini tek bir çatı altında toplamıştır. 1206 yılında Cengiz Han'ın imparatorluğun başına geçmesinden itibaren şekillenmeye başlayan Moğol İmparatorluğu, 1209 yılına kadar Kırgız, Merkit, Nayman ve Uygurları idaresi altına almıştır. Bu süreçte yavaş yavaş Moğolistan'a hâkim olmuştur. Kuzey Çin'de hüküm süren Kin Devletine savaş açarak doğu sınırını güvence altına almıştır.¹⁶

Sonrasında Harezmsâhlar engelini aşan Moğollar, doğu ve batıda genişleme siyasetini daha da sertleştirmiştir. 13. yüzyılın ortalarından itibaren Moğol İmparatorluğu tek bir merkezden yönetilemeyecek hâle gelmiştir. Bu nedenle Cengiz Han'ın torunları arasında iç savaşlar yaşanmıştır. Cuci'nin oğlu Batu, Cengiz Han tarafından yapılan taksimata dayanarak babasının hissesine düşen Doğu Kıpçak Bozkırlarına hâkim olmuştur. Rus knezliklerinin Kıpçaklarla olan ilişkileri ve dağınık görüntüleri, Batu Han'a tüm Kıpçak Bozkırlarına hâkim olmak için uygun zemin hazırlamıştır. Nitekim 1236 yılına gelindiğinde Batu Han, Rus knezliklerine seferler yapmıştır. 6 yıl içinde Güney Rusya'nın nerdeyse tüm knezliklerini yağmalayan Batu Han, Kırım'ı da içine alacak şekilde kendi idari teşkilatını

haline yaşamışlardır. Kaynaklarda çoğunlukla Kumanlar adı altında zikredilen Kıpçaklar, İrtiş Nehri Boylarındaki(Sibirya) Kimeklerin İşim-Tobol Vadilerinde oturan bir koludur. Balkaş Gölü'nden İrtiş Nehri'ne kadar olan bölgeye hükmetmişlerdir. Doğudan gelen saldırılar neticesinde batıya yönelmişler ve Güney Rusya'ya kadar ilerlemişlerdir. 1061 yılından itibaren Rus Bozkırlarını ele geçirmeye başlamışlardır. Doğu Avrupa ve Batı Sibirya bozkır bölgelerinin tamamını kapsayan bozkır sahası İslam kaynaklarında Deşti Kıpçak(Kıpçak Bozkırları) olarak ifade edilmiştir. Rus, Bulgar, Alan, Burtas, Hazar ve Ulahlar'ın Kıpçak tâbiyetinde yaşadıkları bu devirde Kıpçak ülkesi; Orta Asya, İtil-Yayık, Don-Donets, Aşağı Dinyeper ve Tuna adlı beş bölgeye ayrılmıştır. (Mualla Uydu Yücel, "Kıpçaklar", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde**, 25, İstanbul: Türk Diyanet Vakfı İslam Araştırmalar Merkezi, (2002), s.420-421)

¹⁵ Saadetin Gömeç, "Kırım Bölgesinde İlk Türkleşme Faaliyetleri", **T.C. Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı Avrasya Etüdları**, 35(1), (2009), s.63-68; DİA, "Kırım", a.g.e., s.448

¹⁶ Osman Gazi Özgüdenli, "Moğollar", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde**, 30, İstanbul: Türk Diyanet Vakfı İslam Araştırmalar Merkezi, (2015), s.225

kurmuş ve Altın Orda Devleti'nin¹⁷ temellerini atmıştır. Saray Şehri'ni başkent ilan eden Altın Orda Hanı, Rus knezliklerinin “knezlik makamını”¹⁸ sembolik olarak sürdürmelerine izin vermiştir.¹⁹

1256 yılında Batu Han'ın ölmesinden sonra devletin başına geçen iki oğlu da iki ay gibi kısa bir süre içinde ölmüştür. Bunun üzerine Batu Han'ın kardeşi Berke, Han olmuştur. Bu süreçte isyanlar çıkmış ancak Berke Han tarafından isyanlar kısa süre içinde bastırılmıştır. 1266 yılında Berke Han'ın ölümüyle birlikte ülkede yine karışıklıklar ortaya çıkmıştır. Bundan sonra devletin başına geçen Hanlar, devletin topraklarını genişletmek yerine, iç karışıklıklar nedeniyle devletin bütünlüğünü korumayı amaç edinmişlerdir. 1380 yılına kadar bu karışıklıklar sürmüştür. Bu karışıklıklar nedeniyle hanlığın batısında isyanlar başlamıştır. Litvanya Dukalığı ve Podolya Prenslığı bağımsızlıkları ilan ederek topraklarını genişletmişlerdir. Ruslar ise Dimitri Donskoy önderliğinde isyan ederek Altın Orda Devleti'ne karşı başarılı bir mücadele vermiştir. Altın Orda Devleti'nin doğusunda yer alan Çağatay Hanlığı yıkılmış, yerine Timur Devleti kurulmuştur. 1391 ve 1395 yıllarında Altın Orda Devleti, Timur Devleti'yle yaptığı savaşları kaybetmiştir. Bu süreçten sonra Altın Orda Devleti yıkılma sürecine girmiştir. Yıkılma süreci 1502 yılına kadar devam etmiştir. Altın Orda Devleti'nin son Hanı olan Şeyh Ahmed Han devleti düştüğü buğrandan kurtaramamış ve Devlet dağılmıştır. Devletin toprakları üzerinde Kırım, Kazan, Nogay, Astrahan ve Sibir

¹⁷ Orda Moğolca çadır anlamına gelmektedir. Devletin kurucusu Batu Han'ın otağının üst kısmının altın yaldızlı olması sebebiyle bu devlete Altın Orda denmiştir. (Mehmet Saray, “Altın Orda Hanlığı”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde**, 2, İstanbul: Türk Diyanet Vakfı İslam Araştırmalar Merkezi, (1989), s.539

¹⁸ Doğu Slavlarda 9. yüzyıldan itibaren sosyal yapı oluşmaya başlamıştır. Temel olarak toplumsal yapı yöneticiler ve halk olarak ikiye ayrılmıştır. Yönetici yapı üç gruptan oluşmaktadır. Bunlar; 1-Knez(Büyük Knez ve Yerel Knezler), 2-Durizina(özel askeri birlikler) ve Boyarlar(Asil Sınıf), 3- Din Adamlarıdır. Knez, Slav sosyal yapılanmasında yöneticilere verilen makamdır. Bölgede yerel hâkimiyet anlayışını ifade etmektedir. Knez, şehir devletlerinin ve onları oluşturan kabilelerin askeri lideridir. İdari olarak Knez boyarlara(asil sınıf) danışır ve şehirler veçe(bir tür meclis) tarafından yönetilir. Knezlerin sınırlandırılması ve ticaretin şehir için önemi dikkate alındığında, Slavların bu şehir yapılanmaları Yunan polislerine benzetilebilir Tüm knezler büyük knezin hâkimiyeti altındadır. Rusya tarihinde üç büyük knezlik kurulmuştur. Bunlar sırasıyla; Novgorod-Kiev Knezliği(860-1240), Vlademir-Suzdal Knezliği(1168-1362) ve Moskova Knezliği'dir(1359-1533). 4. Ivan ile birlikte knezlik makamı kaldırılmış Rus hükümdarlara çar denmiştir. Sonrasında ise 1721 yılında 1. Petro ile birlikte çar sıfatı kaldırılmış Rus hükümdarlara İmparator denmiştir. (Ahmet Uslan, **Rus Ortodoksisi ve Rus Devlet Yapılanması 10. ve 12. Yüzyıllar**, Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, (2010), s. 52-54)

¹⁹ İsmet Konak, “Moskova Knezliği'nin Bağımsızlığa Geçişinde Türk Moğol Dünyasının Rolü”, **Türkiyat Mecmuası**, 22(1), (2012), s. 100-101; Mustafa Kafalı, “Batu Han”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde**, 5, İstanbul: Türk Diyanet Vakfı İslam Araştırmalar Merkezi, (1992), s.208-209; Özgüdenli, “**Moğollar**”, s. 225-226

Hanlıkları kurulmuştur.²⁰ Bu dönemde, özellikle 15. yüzyılın sonuna gelindiğinde, Altın Orda Devleti'nde yaşanan karışıklıklar Rus Knezlikleri tarafından takip edilmiş ve bu knezlerin Moskova Knezliği'nin etrafında toplanmasıyla bölgede Altın Orda Devleti'nin hâkimiyetine şiddetli bir darbe indirilmiştir.²¹ Kırım Tatar Türkleri²² de bu karışıklıklardan yararlanarak bu dönemde büyük bir güce erişmişler ve 1357 yılında Kiev ve Podolya'ya hâkim olmuşlardır.²³

Süre gelen karışıklıklar neticesinde 1236-1502 yılları arasında geniş bir coğrafyada varlığını koruyan Altın Orda Devleti yıkılmıştır. Devletin büyüklüğü yıkıldıktan sonra daha iyi anlaşılmıştır. Altın Orda Devleti, bünyesinden irili ufaklı birçok hanlık ve knezlik çıkarmakla birlikte; küçük bir Moskova Knezliğinden²⁴ büyük bir Rus İmparatorluğu'nun

²⁰ Serkan Acar, “Kırım Han'ı Devlet Giray'ın 1571 Rusya Seferi ve Moskova Yangını”, **Karadeniz Araştırmaları Dergisi**, 39, 2013, s.95-96; Saray, “**Altın Orda Hanlığı**”, s.539-540; Konak, a.g.e., s. 114-117

²¹ A. Yu. Yakubovski, **Altın Orda ve Çöküşü**, 2. Baskı, (Çev. Hasan Eren), Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2010, s.122

²² Kırım Tatarları adı verilen halkın kimliği hakkında tarihi hakikatlere uymayan görüşler vardır. Genellikle sanılanın aksine, Kırım Tatarları tek bir dalgada gelerek Kırım Yarımadasına yerleşmiş bir halk değildir. Bazı çalışmalarda Tatarların, Moğol asıllı oldukları ileri sürülmüş veya Tataristan'da yaşayan Tatarların Kırım'da yaşayan bir kolu olduğu belirtilmiştir. Ancak bu açıklamaların hiçbiri doğruyu yansıtmamaktadır. Gerçeği şu şekilde ifade edebiliriz: Altın Orda döneminde İdil nehri, Kıpçak Bozkırları ve Kırım'daki Türk varlığı son şeklini almıştır. Burada yaşayan halklara da Tatar denmiştir. Bunun nedeni ise gerçek Tatar halkının aslında bir Moğol Kabilesi olmasıdır. Tatar Kabilesinin, Cengiz Han devrinde önemli bir rol oynaması nedeniyle doğulu ve batılı yabancılar Moğolları ve Cengiz Han'a tabi tüm kavimleri Tatar olarak adlandırmışlardır. Bu Tatar kabilesinin nüfusu çok azdır ve tarih sahnesinden çok kısa sürede çekilmişlerdir. Ancak isimleri özellikle de Altın Orda'nın Türk tebaasına miras kalmıştır. Bugün kullanılan Tatar ifadesi, Rusların Altın Orda'ya tabi bütün Türk Halklarına verdikleri bir isimdir. Etnik ve Linguistik açıdan söz konusu halkların ne asıl Tatarlarla ne de Moğollarla hiçbir ilgisi yoktur. Ancak Tatar tabiri yerleşmiştir. (Hakan Kırımlı, “**Kırım Tatarları Kimdir?**”, <http://www.kirimderneği.org.tr/sayfa.asp?id=456> (01.06.2016)) Bu nedenle çalışmamızda daha doğru bir tabir kullanmak amacıyla Kırım Tatarları değil, Kırım Tatar Türkleri ifadesi kullanılacaktır. Ancak Ukrayna Anayasası gibi resmi kaynaklardan bahsedilirken, kaynakların orijinal ifadesi olan “Kırım Tatarları” ifadesi kullanılacaktır.

²³ Kemal Özcan, “**Kırım Hanlığı'nın Kuruluş Süreci: Yarımada'da Kırım Hâkimiyetinin Tesisi**”, s. 32

²⁴ Moskova, 12. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren yerleşim yeri olarak ortaya çıkmıştır. Moskova yerleşim yeri, ileride büyük knez olacak Vladimir-Suzdal Knezliği'ni diğer knezlerden korumak için sınır karakolu olarak kullanılmıştır. Vladimir Knezi'nin ölmesi üzerine Knezlik'in toprakları çocukları arasında paylaştırılmıştır. Böylelikle oğul Danil Aleksandroviç 1283 yılında Moskova'nın ilk knezi olmuştur. İlk yıllarda diğer knezliklerle iktidar mücadelesi yaşanmıştır. Bu dönemde Büyük Vladimir Suzdal Knezliği, Altın Orda Han'ından alınan izin sayesinde Tver Knezliği tarafından yönetilmektedir. Danil Aleksandroviç'in ölümü üzerine oğlu Yuri Daniloviç Moskova Knezliği'nin başına geçmiş ve en büyük mücadelesini Tver Knezliğine karşı vermiştir. Yuri Daniloviç'in, Tver Knezliği tarafından öldürülmesi üzerine, kardeşi İvan Daniloviç tahta geçmiştir. İvan Daniloviç, Altın Orda Devleti'yle arasını iyi tutmaya çalışmıştır. Amacı ise büyük knezliğe sahip olmak olmuştur. Özellikle 1327 yılında Tver'de başlayan isyanın bastırılmasında önemli rol oynamış ve Altın Orda Devleti'nin Hanı Özbek Han tarafından Vladimir Büyük Knezliği Moskova Knezliği ve Tver Knezliği arasında paylaştırılmıştır. Sonraki süreçte Özbek Han ile arasını iyi tutan İvan Daniloviç topraklarını genişletmiştir. İvan Daniloviç'in ölümü üzerine tahta geçen Simeon Gordy büyük knez olmuştur. 14. yüzyıl sonlarına doğru Altın Orda Devletinde yaşanan iç karışıklıklar bölge üzerinde hâkimiyetini zayıflatmıştır. Bu karışıklıklardan yararlanan Moskova Knezliği

doğmasına da zemin hazırlamıştır. Bununla birlikte Altın Orda Devleti'nin mirası olarak yaklaşık 300 yıl varlığını devam ettirecek olan Kırım Hanlığı da tarih sahnesindeki yerini almıştır.²⁵

1.1.2. Kırım Hanlığı'nın Kuruluş Süreci ve Osmanlı Devleti'ne Katılması

Şekil 2: 1600 Yılında Kırım Hanlığı

Kaynak: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Crimean_Khanate_1600.gif (1.3.2016)

Altın Orda Devletine vergi vermemeye başlamıştır. 1380 yılında Kulikova Savaşı'nda ağır kayıplara rağmen Moskova Knezliği, Altın Orda Devletini yenmiştir. Bu başarı üzerine Moskova Knezliği tarafında savaşa katılan Suzdallılar, Vlademirliler, Rostovlular ve Psukovlular, Ruslar adı altında bir araya gelmişlerdir. Bu gelişmelerin sonucunda, Büyük Knezlik makamı Vladimir-Suzdal Knezliğinden Moskova Knezliğine geçmiştir. Sonrasında Altın Orda Devleti, 1391 ve 1395 yıllarında Timur Devleti ile yaptığı iki savaşı kaybetmiştir. Bu savaşta ağır darbe alan Altın Orda Devleti bir daha kendini toparlayamamıştır. Ancak Moskova Knezliği topraklarını genişletmeye devam etmiştir. Son olarak 1480 yılında Moskova Knezliği bağımsızlığını ilan etmiştir. (Konak, a.g.e., s.106-114; Akdes Nimet Kurat, **Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'e Kadar**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi, 1999, s.89)

²⁵ Özcan, "Kırım Hanlığının Kuruluş Süreci: Yarımada'da Tatar Hâkimiyetinin Tesisi", s.36

1239 yılından itibaren Kırım’da Altın Orda Devleti’nin hâkimiyetinin başlamasıyla birlikte Altın Orda Hanları, Kırım’ı kendilerine bağlı bir eyalet olarak kabul etmişlerdir. Bu bölgenin idaresini gönderdikleri valiler ile sağlamışlardır. Eyaletin merkezi olarak Türklerin yoğun olarak yaşadıkları ve yarımadaının önemli ticaret merkezlerinden biri olan Solhatı (Eski Kırım) seçilmiştir. Kırım Hanlığı kurulana kadar burası Kırım’ın merkezi olarak kalmıştır. Bu şehrin Eski Kırım olarak değiştirilen ismi, daha sonra “Kırım” ismine, bütün yarımadayı temsil eden bir nitelik kazandırmıştır. Bölgede yaşayan Türklerin İslamiyet’i kabul süreci, 13. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kırım’ı Altın Ordu Devleti’nin ele geçirmesiyle başlamıştır. Özellikle Altın Orda Devleti Hanı, Özbek Han’ın 1320 yılında İslamiyet’i kabul etmesiyle birlikte bu süreç hızlanmıştır.²⁶

15. yüzyılın başlarından itibaren Kırım, Altın Orda Devleti’nde yaşanan taht kavgalarına sahne olmuştur. Genelde taht mücadelelerinde başarısız olanlar için Kırım sığınılacak bir yer olma görevini yerine getirmiştir.²⁷ 1400’lü yıllarda Uluğ Muhammed Han, Altın Orda Devleti Han’ı Küçük Muhammed Han ile taht mücadelesine girişmiştir. Başarısız olunca Kırım’da hükümdarlığını ilan etmiştir. Sonrasında ileride Kırım Hanlığı’nın kurucusu olacak, Hacı Giray’ın (Kırım Hanlığı’nı kurduktan sonra Giray Han olacaktır), amcası Devlet Berdi ve babası Gıyaseddin de Uluğ Muhammed’e karşı Kırım için mücadele etmiş ancak burada başarılı olamamışlardır. Sonrasında ise Litvanya Dukalığı’na sığınmışlardır.²⁸ Hacı Giray’ın burada doğduğu tahmin edilmektedir.²⁹

²⁶ Mustafa Kafalı, “Özbek Han”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde**, 34, İstanbul: Türk Diyanet Vakfı İslam Araştırmalar Merkezi, (2007), s.108; Özcan, “**Kırım Hanlığının Kuruluş Süreci: Yarımada Tatar Hâkimiyetinin Tesisi**”, s.28-32; DİA, “**Kırım**”, s.448

²⁷ Altın Orda Devleti’nde yaşanan taht kavgaları sırasında Kırım, rakip beylerin ve hanların sığındığı bir yer olmuştur. 1380 yılında Mamay, Altın Orda Hanı Toktamış Han ile taht mücadelesine girişmiş. Ancak başarılı olamayınca Kırım’a sığınmıştır. Bu ve bunun gibi yaşanan birçok olay Kırım’ı, parçalanmakta olan Altın Orda Devleti içinde müstakil bir siyasi varlık olmaya aday göstermiştir. (Halil İnalcık, “**Kırım Hanlığı**”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde**, 25, İstanbul: Türk Diyanet Vakfı İslam Araştırmalar Merkezi, (2002), s.450)

²⁸ Murat Ürekli, **Kırım Hanlığının Kuruluşu ve Osmanlı Himayesinde Yükselişi (1441-1569)**, Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, 1989, s.5-7; Ahmet Mutlu, “Hacı Giray I”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde**, 14, İstanbul: Türk Diyanet Vakfı İslam Araştırmalar Merkezi, (1996), s.474; Özcan, “**Kırım Hanlığının Kuruluş Süreci: Yarımada Tatar Hâkimiyetinin Tesisi**”, s.35

²⁹ Leh kaynakları, Gıyaseddin’in burada dünyaya gelen oğlunun Hacı Giray olduğunu kaydetmiştir. Bu kaynaklarda Hacı Giray’ın Litvanya’nın Troki civarında doğduğu kaydedilmiştir. Ancak 1811 yılında Halim Giray tarafından yazılan ve Kırım Hanlarının toplu biyografisini içeren Gülbin-i Hânân adlı eserde, Giray Han’ın Giray kabilesi arasında doğduğunu nakleder. (Mutlu, “**Hacı Giray**”, s.474)

1430'lu yıllarda Kıpçak Bozkırlarını hâkimiyeti altına alan Seyyid Ahmed Han, taht mücadelelerine dâhil olmuştur. 1437 yılına kadar hem Kırım'daki Uluğ Muhammed ile hem de Altın Orda Han'ı Küçük Muhammed ile mücadele etmiştir. Bu mücadelenin sonucunda Uluğ Muhammed Han, Kırım'dan çekilmiştir. Seyyid Ahmed Han'ın Kırım üzerindeki etkisi ise bir süre daha devam etmiştir.³⁰ Hacı Giray, Kırım'a ilk defa 1433 yılında gelmiştir. Bu devirde Kırım'da, sahil boyunca Doğu Avrupa'yla karşılaştırıldığında oldukça büyük olan Kaffa (Kefe), Yevpatoria (Gözleve) ve Tana (Azak) gibi şehirler bulunmaktaydı. Bu şehirlerin sakinlerinin çoğu Yunan, Ermeni ve Yahudi'ydi. Ayrıca limanların çoğu Cenevizlilerin ellerindeydi. Dağların kuzeyindeki bozkırlarda ise çoğunluğu Müslüman olan Türkler bulunmaktaydı.³¹

Cenevizliler, 13 Temmuz 1434 yılında yaptıkları barış antlaşmasıyla, Hacı Giray'ı Kırım Hanı olarak tanımışlardır. Kısa bir süre içinde Seyyit Ahmet Han, Hacı Giray'ı Kırım'dan çıkarmıştır. Hacı Giray Litvanya'ya geri dönmüştür. Litvanya Prensi Kazimir'in askeri desteği sayesinde tekrar Kırım'a gelmiştir. Fakat Seyyit Ahmet Han tarafından tekrar geri gönderilmiştir. Uzun mücadeleler sonucunda Hacı Giray (Giray Han) ancak 1449 yılında Kırım Hanı olabilmıştır.³² Böylelikle 1449 yılında Kırım Hanlığı kesin olarak kurulmuştur.

İlk yıllarında Giray Han, Kırım Hanlığı'nın bağımsızlığının sürdürülebilir olması için büyük çaba harcamıştır. Çünkü bu yıllarda siyasi istikrarsızlık hem Kırım Eyaleti'nde hem de Altın Ordu Devleti'nde hâkimdi. Bu amaçla Hacı Giray, komşuları ve Altın Ordu Devleti'nin komşuları arasından mümkün olduğunca Tatar kabilesini ve asilzadesini yanına çekmeye çalışmıştır. Hacı Giray, Kırım'da güçlü bir üs ve ittifak kuramazsa, bağımsızlığın tehlikeye düşeceğinin farkında olmuştur.³³

Bu amaçla Kırım Hanlığı, Giray Han döneminde ve sonrasında Altın Orda Devleti'ne karşı, Osmanlı Devleti ve Moskova Knezliği ile iyi ilişkiler kurmayı devlet politikası haline getirmiştir. Kırım Hanlığı ve Osmanlı Devleti arasında ilk iş birliği, Kırım limanlarında

³⁰ Özcan, "Kırım Hanlığının Kuruluş Süreci: Yarımada'da Tatar Hâkimiyetinin Tesisi", s.35-36

³¹ Alan Fisher, **Kırım Tatarları**, (Çev. Eşref Özbilen), İstanbul: Selenge Yayınları, 2009, s.13-14

³² Aleksandre Şirokorad, **Osmanlı Rus Savaşları**, (Çev. Nergize Turaeva), 2. Baskı, İstanbul: Selenge Yayınları, 2013, s.21

³³ Fisher, a.g.e., s.17-19

kolonileri bulunan Cenevizlilere karşı olmuştur. 1454 yılında Giray Han'ın isteği ile Osmanlı Devleti'nin ve Kırım Hanlığı'nın ittifakıyla birlikte Cenevizlilere ait Kefe Kalesi kuşatma altına alınmıştır. Bu kuşatma sonucunda Cenevizliler hem Osmanlı Devleti'ne hem de Kırım Hanlığı'na vergi ödemeye mahkûm edilmiştir.³⁴ Bu dönemde ayrıca Moskova Knezliği ve Kırım Hanlığı arasında Altın Orda Devleti'ne karşı bir ittifak oluşmuştur. Özellikle 1472 yılında Altın Orda Devleti'nin Moskova Knezliği üzerine sefere çıkması ve bunda başarısız olması, Moskova Knezliği'nin ileride Doğu Avrupa'nın en kuvvetli devleti olmasının önünü açmıştır.³⁵ Altın Orda Devleti'nin düzenlediği seferin başarısızlığının ardından Moskova Knezliği yönünü Batıya çevirmiş ve knezliğin büyümesine engel olan Lehistan Devleti üzerine sefer çıkmıştır. Bu sefer başarıyla sonuçlanmış ve Lehistan Devleti, Moskova Knezliği'nin üstünlüğünü kabul etmiştir. Fakat bu dönemde Moskova Knezliği'nin yükselişi komşu devletlerce ciddiye alınmamıştır.³⁶

Giray Han'ın 1466 yılında ölmesinden sonra Kırım Hanlığı'nda kardeşler arasında taht kavgaları baş göstermiştir. Devletyar, Nurdevlet, Aydar, Kutlukzaman, Kildiş, Yağmurcu, Özdemir ve Mengli isimindeki oğullarından en büyük oğlu olan Nurdevlet ile kardeşi Mengli arasında hükümdarlık mücadelesi başlamıştır. Bu mücadele 12 yıl sürmüştür. Altın Ordu Devleti'nin devlet kültürüne göre en büyük oğul olan Nurdevlet'in tahta çıkması gerekiyordu. Ancak Giray Han döneminde Kırım'a göç eden büyük kabile beyleri, etki altına alamadıkları Nurdevlet'in han olmaması için mücadele etmişlerdir. Bu süreçte Cenevizliler de bazen Nurdevleti bazen de kardeşi Mengli'yi desteklemişlerdir. Osmanlı Devleti'nin müdahalesine kadar olan süreçte Kırım'da genel olarak Nurdevlet iktidarı olmakla birlikte kısa süre için Mengli de bazı bölgelerde hükümdarlığını ilan etmiştir.³⁷

1475 yılında Gedik Ahmet Paşa'nın düzenlediği sefer sonucunda Cenevizlilerin hâkimiyetinde olan; Kefe, Azak, Babu ve Kerman Kaleleri fethedilerek Osmanlı Devleti'ne kazandırılmıştır. Kefe Kalesi'nin fethedilmesinden sonra Cenevizliler tarafından hapsedilen

³⁴ Burak Şakir Şeker, "Ukrayna Krizinde Tarihsel Doku: Türk Hâkimiyeti-Rus Yayılmacılığı", Hasret Çomak ve diğerleri (Ed.), **Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi**, İstanbul: Beta Yayınları, 2014, s.27; Mutlu, "Giray Han I", s.475; Fisher, a.g.e., s.18

³⁵ Bu dönemde Doğu Avrupa'da Moskova-Kırım ve Altın Orda-Lehistan olmak üzere iki siyasi blok vardır. (Kurat, **Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'e Kadar**, a.g.e., s.128)

³⁶ Lehistan Devleti'nin Kralı olan Kazimir, ileride imparatorluk olacak Moskova Knezliği'nin Avrupa için tehlikeli olacağını sezen ilk devlet adamıdır. (Kurat, **Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'e Kadar**, s.135)

³⁷ Fisher, a.g.e., s.23-25

Mengli Giray, Gedik Ahmet Paşa tarafından kurtarılmış ve Kırım Hanlığı'nın başına getirilmiştir. Böylelikle hem Kırım Hanlığı hiç kan dökülmeden Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetine girmiş, hem de iktidar mücadelelerinden sıyrılıp istikrarlı bir siyasi yapıya kavuşmuştur.³⁸ Osmanlı Devleti'nin Kırım'ı ve çevresini hâkimiyeti altına alması ile birlikte, Kırım Hanlığı ile Osmanlı Devleti arasında bir antlaşma imzalanmıştır. Bu antlaşma uyarınca;

- Hanlık dâhilinde otorite tamamen hanın ellerinde olacak; mülki ve askeri idarecileri o tayin edecek,
- Kırım murzaları Giray ailesinden han olma vasfına sahip birini han olarak seçecekler,
- Osmanlı Sultanı, Kırım hâkimi olarak Hanın kendisini seferde desteklemesini talep edebilecek ve hanlığın dışişleri sultanın tayin ettiği görevlilerin ellerinde olacak,
- Sultan aynı zamanda halife olduğundan Kırım'daki bütün dini ve hukuki görevlileri tayin edebilecek,
- Hutbe han adına okutulacak ve kesilen sikkeler üstünde hanın adı yazılacaktır.³⁹

Osmanlı Devleti, stratejik önemi olan Kırım Hanlığı'nı bünyesindeki diğer eyaletler statüsüne sokmayarak Kırım Hanlığı'na farklı bir uygulamada bulunmuştur. Karadeniz'in kuzeyinde vukua bulan meselelerin çözümünü, büyük ölçüde Kırım Hanlığı'nın tercihine bırakmıştır.⁴⁰ Bu dönemde özellikle Moskova Knezliği ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkiler Kırım Hanlığı üzerinden yürütülmüştür. Çünkü, Osmanlı Devleti Rusya nazarında son derece büyük bir askeri güce sahipti ve Osmanlı Devleti'nin Rusya ile iyi geçinmek gibi bir endişesi yoktu.⁴¹

³⁸ Halil İnalçık, "Kırım Hanlığı", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde**, 25, İstanbul: Türk Diyanet Vakfı İslam Araştırmalar Merkezi, (2002), s.451; Fisher, a.g.e., s.24

³⁹ Fisher, a.g.e, 26; Böyle bir antlaşmanın yapıp yapılmadığı hakkında tereddütler vardır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bakınız: İnalçık, "Yeni Vesikalara Göre Kırım Hanlığının Osmanlı Tabiliğine Girmesi ve Ahitname Meselesi", s. 186-229

⁴⁰ Kemal Özcan, **Kırım Dramı: Kırım Türklerinin Varoluş Mücadelesi**, İstanbul: Babiali Kültür Yayıncılığı, 2010, s.11

⁴¹ Akdes Nimet Kurat, **Türkiye ve Rusya XVIII. Yüzyılın Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk Rus İlişkileri (1798-1919)**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi, 1994, s.4-5

Kırım Hanlığı'nın Osmanlı Devleti'ne katılmasının önemi Fatih Sultan Mehmet'in, Karadeniz'de hâkimiyet kurma amacıyla kendini göstermektedir. Kırım Hanlığı'nın Osmanlı Devleti'ne katılmasından önce Eflak-Boğdan ve Bosna-Hersek üzerine seferler düzenlenmiş, Cenevizlilerden Amasra alınmış ve Trabzon Rum İmparatorluğu fethedilmiştir. Karadeniz'de tam bir hâkimiyet kurulması için ise son olarak Kırım Hanlığı'nın Osmanlı Devleti'ne katılması gerekmiştir. Karadeniz'de hâkimiyet kurulması amacıyla yapılan diğer seferlerden Kırım'ın farkı ise Kırım'ın savaş yapılmadan Osmanlı Devleti'nin egemenliğine katılması olmuştur.⁴² Kırım Hanlığı ile Osmanlı Devleti arasındaki bu bağ, farkını Kırım'ın kaybedilmesinde hissettirmiştir. Böylelikle Osmanlı Devleti'nin Karadeniz'deki hâkimiyeti kesinleşmiş ve Karadeniz'in kuzeyinde etkin bir politika güdülmesine imkân sağlanmıştır. Ayrıca, bir dönem bütün Asya'yı idaresi altına alan Cengiz Han'ın soyundan gelen Kırım Hanlarının Osmanlı himayesi altına girmesi, Osmanlı Padişahları için şan ve şeref olmuştur.⁴³ Böylelikle Osmanlı Padişahlarının unvanları arasına Han ve Kıpçak Bozkırının Padişahı da katılmıştır.⁴⁴ Dahası, Kırım Hanlığı'nın Osmanlı Devleti'nin egemenliği altına alınması ile birlikte; İpek Yolu'nun kontrolü tamamen Osmanlıların eline geçmiş, Karadeniz Türk gölü haline gelmiş, Cenevizlilerin Karadeniz'deki etkinliğine son verilmiş, Rusya'ya karşı tampon bölge oluşturulmuş, Rusların Karadeniz'e inmesi bir süre engellenmiş ve Osmanlı Devleti'ne savaşlarda asker ve ekonomik kaynak sağlanmıştır.⁴⁵

Osmanlı Padişahları, devletin genel siyaseti bakımından Moskova Knezliği ile barışçıl ilişkileri sürdürmekte yarar görmüştür. I. Selim, İran'da Safavilerin Anadolu için büyük bir tehlike haline geldiğini görerek, batıda, Habsburglar, Venedik ve Lehistan'a karşı barışçı bir politika izlemeyi zorunlu görmüştür. Çünkü Osmanlı Devleti, Rumeli ve Anadolu'da iki cephede birden savaşa girmekten daima kaçınmıştır. Güçlü Lehistan-Litvanya'ya karşı Moskova'yı tabii bir müttefik gibi görmüştür. Yavuz Sultan Selim

⁴² Kırım'ın Osmanlı Devleti'ne katılması hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: Fahrettin Kırzioğlu, **Osmanlıların Kafkas-Ellerini Fethi (1451-1590)**, 2. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1998, s.50-64; İnalçık, "Yeni Vesikalara Göre Kırım Hanlığının Osmanlı Tabiliğine Girmesi ve Ahitname Meselesi", s.185-229

⁴³ İnalçık, "Yeni Vesikalara Göre Kırım Hanlığının Osmanlı Tabiliğine Girmesi ve Ahitname Meselesi", s.185

⁴⁴ Fisher, a.g.e., s.27

⁴⁵ Şeker, a.g.e., s.27

döneminde ve Kanuni Sultan Süleyman'ın ilk saltanat yıllarında Moskova ile İstanbul arasında elçiler gidip gelmiş ve dostça ilişkiler sürdürülmüştür.⁴⁶

Ayrıca 1547 yılında Moskova Knezliği tahtına geçen IV. İvan Çar unvanını almıştır. Böylelikle Rus tarihinde bu unvanla anılan ilk hükümdar olmuştur. Bu yenilik knezlik teşkilatında önemli bir değişime neden olmasa da IV. İvan knezlik idari ve askeri teşkilatında önemli faaliyetlerde bulunmuştur.⁴⁷ Moskova Knezliği'nin 1552 yılında Kazan Hanlığı'nı⁴⁸ ve 1556 yılında Astrahan Hanlığı'nı⁴⁹ zapt etmesiyle, Rus ilerleyişi Kafkasya'ya yönelmiştir. Bu durum Osmanlı Rus ilişkileri açısından bir dönüm noktası olmuştur. Rusya'nın güneye inmesi, Karadeniz'e biraz daha yaklaşması ve belki de o dönem için en önemlisi olan, Safevi Devleti'yle iyi ilişkiler kurması, Osmanlı Devleti'nin Doğu ve Karadeniz Bölgesi için büyük bir tehdit olarak algılanmasına neden olmuştur. Bu gelişmeler sonucunda Osmanlı ile Rusya arasındaki ortaklık bozulmaya başlamıştır.⁵⁰ Kazan Hanlığı'nın, Moskova Knezliği tarafından ele geçirilmesi ile birlikte Rusya tarihinde yeni bir devir başlamıştır. Kazan'ın düşmesi ile birlikte Rusların, Orta Asya'ya yani Türkistan'a doğru ilerlemelerinin yolu açılmıştır. Bu durum Moskova Knezliği'nin yalnız Rus Milletinden oluşan bir devlet olmaktan çıkıp, çeşitli milletlere hâkim bir imparatorluk olmasını sağlamıştır.⁵¹

⁴⁶ Halil İncalcık, "Osmanlı Rus İlişkileri 1492-1700", **Türk Rus İlişkilerinde 500 Yıl 1491-1992**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1999, s.27-28

⁴⁷ Kurat, **Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'e Kadar**, s.161-163

⁴⁸ 1437 ve 1556 yılları arasında Karadeniz'in kuzeyinde İdil-Ural bölgesinde hüküm süren Türk Devletidir. Kazan Hanlığı'nın siyasi tarihi istikrar bulamayan bir manzara sunmaktadır. Hanlığın hüküm sürdüğü 115 yıl içinde 19 defa han değişmiştir. Halkı genel olarak Bulgar, Kıpçak, Uz gibi çeşitli Türk boylarından oluşmaktaydı. 15 Ekim 1552 yılında Kazan Şehri'nin düşmesiyle birlikte, Kazan Hanlığı'nın Rus hâkimiyetine giriş süreci başlamıştır. Böylelikle Orta-İdil sahasında 900 yıllık Türk egemenliği sona ermiştir. (İsmail Türkoğlu, "Kazan Hanlığı", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde**, 25, İstanbul: Türk Diyanet Vakfı İslam Araştırmalar Merkezi, (2002), s.136-137)

⁴⁹ 1466 ve 1556 yılları arasında Hazar Denizi'nin kuzeyinde hüküm süren Türk Devletidir. 20 yıla yakın süre Kırım Hanlığı'nın hâkimiyeti altında kalmıştır. Rusların Astarhan'ı ele geçirmeleriyle birlikte Orta Asya Müslümanlarının Hazar'ın kuzeyinden İstanbul ile olan münasebetleri kesilmiş ve hac vazifelerini yerine getirmeleri imkânsız hale gelmiştir. Osmanlı Devleti bu durumu son vermek için bazı tedbirler almıştır. Kırım, Kafkasya ve Orta Asya'ya doğru Rus ilerleyişini durdurmak için Don-Volga Nehirlerinin birleştirilmesi için çalışmalar başlatılmıştır. (Mehmet Saray, "Astarhan Hanlığı", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde**, 3, İstanbul: Türk Diyanet Vakfı İslam Araştırmalar Merkezi, (1991), s.505) Don-Volga Kanalı hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: Halil İncalcık, "Osmanlı Rus Rekabetinin Menşei ve Don-Volga Kanal Teşebbüsü (1569)", **Belleten**, 46(1), 1948, s.349-397

⁵⁰ İncalcık, "Osmanlı Rus İlişkileri 1492-1700", s.28,29

⁵¹ Kurat, **Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'e Kadar**, s.168-169

Aynı dönemde Kırım Hanlığı, Moskova Knezliği'nin kendisine vergi verdiği bir konumdadır. Bu durumun nedeni ise Kırım'ın hem Osmanlı hâkimiyetinde olmasıdır. Bu yüzden Moskova Knezliği bu dönemlerde Kırım Hanlığı ile arasındaki ilişkiyi iyi tutmaya çalışmıştır.⁵² 17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ise Moskova Knezliği Doğu Avrupa'nın en büyük devleti olmuştur. Kırım Hanlığı 16. yüzyılın başlarından 17. yüzyılın sonlarına kadar Doğu Avrupa'nın en önemli devletlerinden biri olarak varlığını korumuştur.⁵³ Moskova Knezliği'nin yükselişi ve özellikle yükselen Moskova Knezliği'nin sıcak denizlere inme politikası sonucu, Kırım Hanlığı bir müttefikten çok fethedilmesi gereken bir bölge olarak Rusların en önemli devlet politikalarından biri haline gelmiştir.

1.1.3. Rusya'nın Kırım'ı İşgali ve Bolşevik İhtilaline Kadar Olan Dönem

17. yüzyılın sonundaki Karlofça Antlaşması ve I. Petro'nun Azak'ı ele geçirmesiyle birlikte Kırım Hanlığı'nın bölgedeki etkinliği hızla sona ermiştir. Osmanlı'nın zayıflaması ve Rusya'nın güçlenmesi, Doğu Avrupa'nın güç dengesinde nispeten ani bir değişikliğe neden olmuştur. Bu değişiklik neticesinde Kırım'daki bazı unsurlar Rusların yakınlaşma girişimlerine karşı artan bir ilgi göstermişlerdir. Rusya'nın gücü, 17. yüzyılın ortalarında Polonya'dan Kiev'in ve Ukrayna'nın batı yakasının ele geçirilmesiyle hız kazanmıştır. Ruslar, bu güç kaynağından hareket ederek güneye doğru yayılma arzularını harekete geçirmeye muvaffak olmuşlardır.⁵⁴

1.1.3.1. Rus İşgali

Rusların sıcak denizlere inme hedefinin devlet politikası haline gelmesi, 1689 ile 1725 yılları arasında tahtta olan I. Petro döneminde gerçekleşmiştir. Bu amaçla ilk olarak Azak Kalesi'nin Osmanlı Devleti'nden alınması için sefer hazırlıklarına başlanmıştır. Ancak 1695 yılında düzenlenen sefer, Moskova için başarısızlıkla sonuçlanmıştır. 1696 yılında tekrar düzenlenen sefer ile Azak Kalesi, Moskova'ya teslim olmuştur. I. Petro sonraki hedefi olarak Kerç Boğazı'nı ele geçirip Karadeniz'e inmeyi belirlemiştir. Bunun için ise Kırım Hanlığı'nın Osmanlı Devleti'nden kopartılıp Moskova Knezliği'ne katılması zorunlu

⁵² Kurat, **Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'e Kadar**, s.170-172; İnalçık, "Osmanlı Rus İlişkileri 1492-1700", s.28-29

⁵³ Fisher, a.g.e., s.32

⁵⁴ Fisher, a.g.e., s.75

olmuştur.⁵⁵ Rusya'nın Kuzey Karadeniz'de ilerleyişine İsveç ve Osmanlı İmparatorluğu'nun müttefikliğiyle ağır bir darbe indirilmiştir. İsveç Kralı XII. Karl; Lehistan, Ukrayna ve Baltık Eyaletlerini Rus tahakkümünden kurtarmak için İsveç, Lehistan ve Osmanlı Devleti arasında Rusya'yı daimî bir denetim altında tutacak bir devletler bloğu oluşturmaya niyetlenmiştir. Bu amaçla 1711 yılı ilkbaharında başlatılan seferde, Baltacı Mehmet Paşa kumandasındaki 100.000 kişilik ordu, Prut'ta Ruslara ağır bir yenilgi yaşatmıştır. Hem asker hem de toprakların sayısı bakımından oldukça üstün olan Osmanlı Ordusu, Rusların barış antlaşması yapma isteği üzerine Prut Savaşını sonlandırmıştır. Yapılan barış antlaşması sonucu kaybedilen Azak Kalesi geri alınmasına rağmen ileride büyük bir İmparatorluk olacak Moskova Knezliği'nin tamamen yok edilme fırsatı değerlendirilememiştir. I. Petro ve ordusu, Prut'ta imha edilmekten kurtulduktan sonra Knezlik, İsveç ile olan savaşlarına ağırlık vermiştir. Osmanlı Devleti ile barış antlaşması yapan Moskova Knezliği, kısa sürede toparlanıp Baltık Denizi sahillerinde ve Kuzey Almanya'da, İsveç'e karşı başarılı savaşlar çıkarmıştır. 1721 yılında yapılan barış antlaşmasıyla bu savaş sona ermiştir. Böylelikle Knezlik Baltık Denizi sahillerini ele geçirmiştir. Bu kazanımla birlikte Moskova Knezliği, IV. İvan zamanından beri ele geçirmek istediği yerleri egemenliği altına almıştır. Bu zafer Moskova ve Petersburg'da büyük bir heyecan uyandırmıştır. Bu zafer sonucunda Petro'ya Bütün Rusya İmparatoru unvanı verilmiş ve 22 Kasım 1721 tarihinde I. Petro, Rusya İmparatorluğu'nu ilan etmiştir.⁵⁶

Sıcak denizlere inme politikasını takip eden fakat bunda tam anlamıyla başarıya ulaşamayan I. Petro ve haleflerinin aksine Rus İmparatorluğu, bu emellerine 1762 ve 1796 yılları arasında tahtta olan Çariçe II. Katerina zamanında ulaşacaktır.⁵⁷

II. Katerina döneminden itibaren Rusya'nın Lehistan'da egemenlik kurmaya başlaması, Osmanlı Devleti'nce bir tehdit olarak algılanmıştır. 1768 yılında Rusya'nın Lehistan'la ilgilenmesini fırsat bilen Osmanlı Devleti, Rusya'ya karşı savaş ilan etmiştir. Fakat kumandanlarının savaşı iyi idare edememeleri sonucu Osmanlı Devleti, 1769 yılında Rusya'dan ağır bir yenilgi almıştır. 1771 yılında Ruslar, Tuna Nehri'ne doğru ilerlemeye

⁵⁵ Kurat, **Rusya Tarihi Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'e Kadar**, s.271-273

⁵⁶ Kurat, **Rusya Tarihi Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'e Kadar**, s.280-281

⁵⁷ II. Katerina Dönemi hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: Serhat Kuzucu, **Kırım Hanlığı ve Osmanlı Rus Savaşları**, İstanbul: Selenge Yayınları, 2013; Serhat Kuzucu, "II. Katerina Dönemi Osmanlı Rus İlişkilerinde Kırım", **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, 185(1), 2010

başlamışlardır. Eflak ve Boğdan, Ruslar tarafından işgal edilmiş ve ikinci bir Rus ordusu Kırım'a girmiştir. Sonrasında Baltık Denizi'nden kalkan bir Rus Donanması'nın Mora'da isyan çıkartması ve Türk Donanması'nı imha etmesiyle birlikte Osmanlı Devleti barış yapmak zorunda kalmıştır. 1774'te imzalanan Küçük Kaynarca Barış Antlaşması'yla⁵⁸ birlikte Kırım Hanlığı Osmanlı hâkimiyetinden çıkarılmış ve bağımsızlığı Osmanlı Devleti'nce tanınmıştır. Bu durum, Rusya İmparatorluğu'nun Kırım'ı işgaline zemin hazırlamıştır.⁵⁹

II. Katerina hem Osmanlı Devleti'ne hem de Kırım Tatar Türklerine karşı büyük bir zafer kazanmış olmasına rağmen, Kırım'ı hemen Rus topraklarına katmamıştır. II. Katerina ilhak öncesinde Osmanlı Devleti'nin gücünün iyice zayıflamasını beklemiştir. Çünkü II. Katerina biliyordu ki; Kırım Osmanlı'dan ayrılan ilk Müslüman ve Türk bölge olacaktır. Bu nedenle Kırım'ın kaybının Osmanlı Devleti'nde doğacak etkisini bilmekteydi. Hem olası Kırım isyanlarının hem de Osmanlı Devleti'nin müdahalesinin önlenmesi için Kırım Hanlığı'na bağımsızlık verilmiştir.⁶⁰

Bu dönemde Kırım meselesi yüzünden Osmanlı Devleti ve Rusya arasında savaş çıkacağı tahmin edilmekteydi. Her iki tarafta savaş hazırlıklarına başlamıştı. Ordunun ve donanmanın harekete geçirilmesine rağmen silahlar kullanılmamış, savaş başlamamıştı. Bunun üzerine Fransa'nın arabuluculuğuyla Kırım meselesi barış yoluyla halledilmeye çalışılmıştır. Fransa'nın teşebbüsleri neticesinde Osmanlı Devleti ve Rusya İmparatorluğu arasında 1779 yılında Aynalı Kavak Tenkihnamesi imzalanmıştır. Bu anlaşmayla birlikte Rusya, Kırım'dan askerlerini çekeceğini kabul etmiş, Osmanlı Devleti ise Rusya yanlısı Şahin Giray'ın bağımsız Kırım Han'ı olduğunu tanımıştır.⁶¹

Kırım Hanı Şahin Giray, 1783 yılı başlarında Kırım Hanlığı'nı terk etmiş ve tahttan ayrılmıştır.⁶² Rus entrikalarıyla beraber karışıklığın içine itilen Kırım'a Rusların müdahale etmesiyle birlikte, bölgede Rus askeri işgali kendini ciddi derecede hissettirmeye

⁵⁸ Küçük Kaynarca Antlaşmasının tam metni için bakınız: Ahmet Cevdet Paşa, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi Cilt 1**, 5. Baskı, İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayınları, 2011, s.64-70

⁵⁹ Erşahin Ahmet Ayhün, **Kırım Hanlığı ve Çöküş Sebepleri**, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014, s.134-149; Kurat, **Rusya Tarihi Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'e Kadar**, s.309-310; Şirokorad, a.g.e., s.127-184

⁶⁰ Ayhün, a.g.e., s.164-165

⁶¹ Ayhün, a.g.e., s.186-188

⁶² Ayhün, a.g.e., s.197

başlamıştır. 19 Nisan 1783’de II. Katerina, yayınladığı bir bildiri⁶³ ile Kırım Hanlığı’nın ortadan kalktığını ve ülkenin Rusya İmparatorluğu’na ilhak edildiğini ilan etmiştir.⁶⁴ Aralarında tarihi bir bağ olan Kırım’ın elden gitmesi Osmanlı Devleti’nde büyük bir tepki uyandırmıştır. Bunun üzerine Osmanlı Devleti tarafından Rusya’ya karşı 1787 de savaş ilan edilmiştir. Osmanlı Devleti’nin mağlup olması üzerine, Küçük Kaynarca Antlaşması’yla genel olarak aynı içeriğe sahip olan 1791 tarihli Yaş Antlaşmasıyla birlikte Kırım üzerindeki Rus egemenliği, resmi olarak tanınmıştır.⁶⁵ Ayrıca işgal ile birlikte Osmanlı döneminde küçük bir köy olan Akyar’a (Sivastopol) Ruslar tarafından büyük bir tersane inşa edilmiş ve burası büyük bir donanma üssü haline getirilmiştir.⁶⁶

Küçük Kaynarca Antlaşması gibi Yaş Antlaşması da hem Osmanlı Devleti’ni hem de Rusya İmparatorluğu’nu tatmin etmemiştir. Osmanlı Devleti Kırım’ın kaybını ve Karadeniz’deki Rus varlığını kabul edememiştir. Rusya ise yüzyıllardır süregelen hedefine, sıcak denizlere inmeyi başarmıştır. Ancak boğazların hâlâ Osmanlı Devleti’nin egemenliğinde olması, onları buradan gelecek muhtemel bir saldırıya karşı tedirgin etmiştir. Bu nedenlerle Yaş Antlaşması geçici bir barış düzeni sağlamıştır.⁶⁷ Tüm bu belirsizliklere rağmen Rusya, Kırım’da egemenliğini sürdürmek için burada ciddi çalışmalar yapmıştır. Bu çalışmalarda temel olarak, Kırımdan Türk kimliğinin silinmesi amaçlanmıştır. Kırım’da Ruslaştırma politikası sert bir şekilde uygulanmaya çalışılmış ve uygulanmıştır.

1.1.3.2. Rus İşgalinin Kırım Kimliğine Etkisi

Kırım’ın Ruslar tarafından ilhak edilmesiyle birlikte Rus iktidarının bölgede tesisi için çalışmalara başlanmıştır. Çünkü Rusya’nın sıcak denizlere açılan kapısının ve bölgedeki

⁶³ Kırım kılıcımızın hakkı olduğu halde biz Osmanlı Devleti ile aramızı bozmamak ve buraların durumuyla yakından ilgili Avrupa Devletler dengesine zarar vermemek için Kırım’ın bağımsız bir toplum olarak yaşamasını istedik. İlk zamanlar sağlıyor olarak gördük ise de onlar birbirlerine düşmekten, başlarındaki hanları, ya alaşağı etmekten ya tekrar tahta geçirmekten başka bir şey yapmadılar. Bu arada bizim bütün emeklerimiz, birçok askerimiz mahvoldu. Çok büyük masraflara girdik ve nihayet anladık ki onları kudretli ve adaletli Rus Devleti’nin tebaası yaparsak ancak huzur ve refaha kavuşturabiliriz. Devamlı barışa, Kırım Halkı’nın bu ilkel ve şuursuz davranışı, bu bitmez tükenmez kargaşalığa engel olup duracaktır. Bu kötü ihtimali ortadan kaldırmanın tek çaresi, onları, kendileri içinde hayırlı olacak şekilde, Rus tebaası yapmak ve Kırım’ı mazbut bir devlet nizamı altına almaktır. (Ahmet Cevdet Paşa, a.g.e., s.163)

⁶⁴ Hakan Kırımlı, **Kırım Tatarlarında Milli Kimlik ve Milli Hareketler**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2010, s.5-6

⁶⁵ Kurat, **Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917’e Kadar**, s.311; Kuzucu, a.g.e., s.221-228; Şirokorad, a.g.e., s.264

⁶⁶ Albayrak, a.g.e., s.19

⁶⁷ Şirokorad, a.g.e., s.264

ticari ve askeri üssünün Kırım olması planlanmıştır. Bölge Rusya'ya hem Osmanlı Devleti üzerinde daimî bir baskı kurulmasını hem de Kafkasya'nın güneyindeki ve Balkanlar'daki halklara daha kolay ulaşılmasını sağlamıştır. Bütün bu sebeplerden dolayı Rusya İmparatorluğu, Kırım'daki iktidarının yerleşmesinin ve sağlamlaşmasının önünü açacak reformları bu bölgede hemen uygulamakta fayda görmüştür. Bu itibarla Rusya, bölgenin idaresi, nüfusu, toprak sistemi hakkında ve kültürel alanlarda reformlar uygulamıştır.⁶⁸

II. Katerina döneminde Ruslar sıcak denizlere inme hedefine, Kırım'ın ilhak edilmesiyle ulaşmıştır. Bu süreç içinde Rusya tarafından Kırım'da hızlı bir şekilde bölgenin tarihsel dokularına zarar verilmeye başlanmıştır. II. Katerina tarafından 7 Nisan 1783'te yayınlanan bildiride, Kırım'da yaşayan halka bahşedilen imtiyazlar, işgal sonrası uygulanmamış ve bölgede derhal Ruslaştırma politikası izlenmiştir. Bu amaçla birçok cami kiliseye çevrilmiş, Kefe, Bahçesaray şehirlerinde birçok türbe, çeşme zarar görmüş, vakıfların en az dörtte üçü imparatorluğa devredilmiştir. "Kırımın İkinci Fethi" denilen uygulamalarla birlikte bölge arazilerinin büyük bir kısmı ordu erkânına, Rus asilzadelerine, Ortodoks Kilisesi mensuplarına, yüksek dereceli memurlara ve Kırım'ın ele geçirilmesinde Ruslara yardım eden mirzalara verilmiştir. En önemlisi bölgedeki Kırım Tatar Türkleri göç etmeye zorlanıp, bölgede Ruslaştırma politikasına başlanmıştır.⁶⁹

1783 yılında Kırım'ı ilhak eden Rusya, burada askeri bir idare kurmuştur. Ayrıca Kırım'ın iktisadi kaynaklarının, nüfusunun, sosyal yapısının ve ahalisinin hayat tarzının tespiti için eski hanlık yöneticilerinden geçici bir hükümet oluşturulmuştur. Bu hükümetin görevini tamamlamasıyla, 1784 yılında Kırım, tamamen Rus idari yapısıyla bütünleşmiştir. Bu tarihten Çarlık Rusya'sının sonuna kadar Kırım Tatar Türkleri, hiçbir şekilde ülkenin idari yapılanmasında yerini alamamıştır.⁷⁰ Rusya İmparatorluğu Kırım'ı, geçmişte Kırım'ı ele geçiren devletlerden farklı bir uygulamayla yönetmiştir. Bölgeye özel statü verilmemiş,

⁶⁸ Hayri Çapraz, "XIX: Yüzyılda Çarlık Rusya'sının Kırım Politikası", **Karadeniz Araştırmaları Dergisi**, 11, (2006), s.59; Alper Başer, "Kırım'da Rus Kolonizasyonu (1783-1850)", **Karadeniz Araştırmaları Dergisi**, 6(24), (2010), s.30

⁶⁹ Yusuf Akçura, **Türk Yılı 1928**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2009, s.596-598; Abdullah Saydam, **Kırım ve Kafkas Göçleri**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi, 2010, s.66; Çapraz, a.g.e., s.62-63, Fisher, a.g.e., s.136-137

⁷⁰ Kırım'da ilk büyük göç dalgası bu dönemde başlamıştır. 1785 yılından sonra kısa süre içinde on binlerce Kırım Tatar Türkü, Anadolu ve Rumeli'ye göç etmiştir. 20 yıl içinde Kırım nüfusunun 300.000 azaldığı tahmin edilmektedir. Türklerin yanı sıra yerli Rumlar ve Ermeniler de bölgeden sürülmüştür. Bu kişilerin bölgede yaşayan Türklerle iyi ilişkileri Rusları rahatsız etmiştir. Azalan bu nüfus bölgeye yapılan göçlerle dengelenmeye çalışılmıştır. (Başer, a.g.e., s.31-33)

kendi başına bir eyalet olarak bırakılmamıştır. Kırım, Rus nüfusunun yoğun yaşadığı arazilerle idari açıdan birleştirilmiştir. Kırım ilk olarak Tavrida Bölgesine daha sonra ise Novorossik Guberniyası'na⁷¹ bağlanmıştır. 1802 yılında ise tekrardan Tavrida Guberniyası'na bağlanmıştır. Bu idari yapı 1917 Devrimi'ne kadar varlığını korumuştur.⁷²

Böylece 18. Yüzyılın ikinci yarısında hanlık statüsüne sahip Kırım, 19. Yüzyılın başlarında Rusya'nın sıradan bir yerleşim yeri haline gelmiştir.⁷³ Kırım'da yapılan idari değişikliklerin yanında bir de Türkçe'nin izlerini taşıyan yer adları da değiştirilmiştir. Kırım, Tavrida; Kefe, Teodosia; Akmescit, Simferepol; Gözleve, Evapotoria; Kızı Kerman, Belaya Vaja; Akyar, Sivastopol olarak değişmiştir. Bu şehirlerin hepsi Kırım'ın en önemli ticaret merkezleriydi. Rus yönetimi bölge isimlerinde yapılan değişikliklerde, yarımadadan Türk kimliğini silmeyi ve Antik Yunan kültürünü canlandırmayı amaçlamıştır.⁷⁴ Örneğin Kırım'ın bağlı bulunduğu guberniyanın adı olan Tavrida, Antikçağlar'daki Taur halkından esinlenilerek belirlenmiştir.⁷⁵

Askeri ve idari alanlarda yapılan değişiklikler sonrasında sıra bölgenin ekonomik kaynaklarının araştırılması ve savaş sonrası bozulan ekonomik sisteminin düzenlenmesine gelmiştir. Yapılan araştırmalar sonucunda bölgedeki ayaklanmaların ve savaşların bölge ekonomisine büyük zarar verdiği, çoğu tarım arazisinin boş olduğu görülmüştür.⁷⁶ Özellikle Kırım Tatar Türklerinin bölgeden yoğun göçü, sonraki yıllarda toprakların işletilememesi, bölgeye göç edenlerin de Kırım'ın tarımsal faaliyetleri hakkında bilgi sahibi olmaması ve göç edenlerin çoğunun Rusya'nın toprak köleliği sisteminde çalışan köylüler olması; toprağın verimli işletilememesi sonucunu beraberinde getirmiştir. Bu yüzden çok sınırlı da

⁷¹ Guberniya(eyalet) adı altında düzenlenen idari yapılanma ilk olarak 1708 yılında I. Petro zamanında başlamıştır. Bu düzenlemeyle birlikte Rusya İmparatorluğu 8 Guberniya bölünmüştür. Her guberniyanın başına gubernatör(vali) atanmıştır. Bu dönemde valilerin en önemli görevi vergilerin düzenle toplanması olmuştur. I. Petro zamanında bu idari yapılanma tam olarak oturmamıştır. II. Katerina dönemine gelindiğinde kazanılan topraklar ile birlikte guberniyaların sayısı 20'ye ulaşmıştı. Ancak bu sayı idari işlerin yürütülebilmesi açısından yeterli görülmemiştir. II. Katerina Dönemi'nde 1775 yılında çıkarılan kanunla 400.000 nüfusun yaşadığı saha bir guberniya olarak tespit edilmiştir. Böylelikle guberniyaların sayısı 50'ye yükselmiştir. Yeni kanunla birlikte guberniyalardan sorumlu olan valilerin de yetkileri artırılmış ve idari yapılanma daha işlevsel hale getirilmiştir. (Kurat, **Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'e Kadar**, s.286-305)

⁷² Hakan Kırımlı, "Kırım Rus İdaresi Dönemi", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde**, 25, İstanbul: Türk Diyanet Vakfı İslam Araştırmalar Merkezi, (2002), s.458

⁷³ Çapraz, a.g.e., s.59

⁷⁴ Başer, a.g.e., s.36

⁷⁵ Hakan Kırımlı, "Kırım Rus İdaresi Dönemi", s.458

⁷⁶ Fisher, a.g.e., s.109-110; Çapraz, a.g.e., s.62-64

olsa bazı bölgelerde Kırım Tatar Türklerinin yurtlarında kalması gerektiği hakkında raporlar hazırlanmıştır.⁷⁷ Rusya'nın baskısından kaçan Kırım Tatar Türkleri, Osmanlı Devleti'ne göç etmek zorunda kalmıştır. Rusya ise bu bölgeye Ukraynalı ve Rus nüfusu yerleştirmiştir.⁷⁸ Rusya'nın Kırım'ı ilhak ettiği 1783 yılında yarımadaadaki nüfus hakkında farklı iddialar vardır. Rus kaynakları genel nüfusun 230.000 olduğunu yazmaktadır. Ancak diğer veriler, özellikle göç eden nüfusun sayısı göz önüne alındığında, Kırım Hanlığı'nın genel nüfusunun 5.000.000, yarımadaadaki nüfusunun ise 1.500.000 olduğunu öne sürmektedir. Göç eden nüfusun toplam sayısı dikkate alındığında, ilhakın ilk yıllarında Kırım Yarımadası'nın nüfusunun 1.500.000 olduğu kabul edilebilir.⁷⁹ 18. yüzyılın başlarından ortalarına kadarki dönemde Kırım Tatar Türklerinin toprakları ellerinden alınmıştır. Her Rus-Osmanlı savaşında artan baskı ve güvenlik bahanesiyle kısmi iskân değişikliği, Kırım Tatar Türklerini göç etmeye zorlamıştır. Her Rus-Osmanlı savaşında Rusya, Kırım Tatar Türklerinin kendisini arkadan vuracağı gerekçesiyle onları baskı altına almıştır. Bu sebeple bireysel göçlerin yanında 1812 ve 1828 yıllarında kitleler halinde göçler meydana gelmiştir.⁸⁰ Diğer göç dalgaları ise 1856-1857, 1860-1862, 1864-1865 yıllarında gerçekleşmiştir. Özellikle Kırım Savaşı'nın sona ermesi ve de Müttefik birliklerin ve Osmanlı Devleti'nin bölgeden geri çekileceğinin hissedilmesi bu göç dalgasının en büyük nedeni olmuştur.⁸¹ Bu dönemde yaklaşık 550.000 kişi göç etmiştir.⁸² 1783-1922 yılları arasında Osmanlı ülkesine göç eden Kırım Tatarlarının sayısının 1.800.000 olduğu tahmin edilmektedir.⁸³

⁷⁷ Müstecip Ülküsal, **Kırım Türk Tatarları Dünü Bugünü Yarını**, İstanbul: Baha Yayınevi, 1980, s.138,139

⁷⁸ Murat Ercan, "Uluslararası Hukuk Normları Bağlamında Kırım Meselesi: Self Determination mu? İlhak mı?", **The Journal of Academic Social Science Studies**, (36), (2015), s.104; Çapraz, a.g.e., s.62-64

⁷⁹ Edige Kırimal, "Kırım'da Topyekûn Tehcir Ve Katliam", **Dergi: Sovyetler Birliğini Öğrenme Enstitüsü**, 5, 1956, s.13; Çapraz, a.g.e., s.59-60

⁸⁰ Ethem Fevzi Gözaydın, **Kırım Türklerinin Yerleşme ve Göçmeleri**, İstanbul: Vakıf Matbaası, 1948, s.77; Kırımlı, "**Kırım Rus İdaresi Dönemi**", s.458; Şirokorad, a.g.e., s.276-290

⁸¹ Saydam, a.g.e., s.81; Çapraz, a.g.e., s.59-62

⁸² Kemal Karpat, **Kısa Türkiye Tarihi 1800-2012**, İstanbul: Timaş Yayınları, 2012, s.75

⁸³ Kemal Karpat, **Ottoman Population 1830-1914: Demographic and Social Characteristics**, Wisconsin: University of Wisconsin Press, 1985, s.66

1.1.3.3. 1905-1907 ve 1917 İhtilâller Dönemi ve Kırım Tatar Türklerinin Teşkilatlanması

1.1.3.3.1. Kırım Tatar Türklerinin Durumu

“Kırım Tatarlarının Karanlık Yüzyılı” olarak adlandırılan Rus istilasının bir asırlık sürecinin, Kırım Tatar Türkleri üzerinde etkisi yıkıcı olmuştur. İşgal, Kırım Tatar Türklerinin sosyal, kültürel ve ekonomik yapılarını da ağır tahribata uğratmıştır. Kırım Tatar Türk cemaatinin içyapısı hanlık zamanındaki geleneksel liderlerinden mahrum bırakılmış ve toplumu birlikte tutacak, toplumu koruyacak ve ona yol gösterecek koruma mekanizmalarından biri olan aydınlarından yoksun kalmıştır. Kırım Tatar Türkleri öylesine ezilmiş durumdaydı ki bu bir asırlık süreçte herhangi bir alanda ön plana çıkmış tek bir şahsı olamamıştır. Eğitim imkânları gayet sınırlı ve çağın ihtiyaçlarına cevap verebilecek nitelikten yoksunlaşmıştır. Rus eğitim sistemi ise Rusya’da yaşayan Türkler üzerinde Ruslaştırma politikasını üstlenmişti. Bu sistem Kırım Tatar Türklerinin kültürünün muhafazasını ve gelişmesini engellemiştir. Kırım’da Tatarca(Türkçe)⁸⁴ tek bir kitap, dergi, risale yayınlanmamıştır.⁸⁵

Ancak 19. yüzyılın son çeyreğinde, Kırım Tatar Türkleri arasında “milli uyanış” gerçekleşmeye başlamıştır. Özelde Kırım’a mahsus bir hareket olmakla birlikte Rusya İmparatorluğu’ndaki tüm Müslüman Türklerin uyanışının bir parçası olmuştur.⁸⁶ Kırım Tatar Türklerinin ve tüm Rusya Müslümanlarının 1917 öncesi tarihlerinin en önemli fikir adamı İsmail Gaspıralı, 19. Yüzyıl sonlarında Rusya’da ortaya çıkan milli uyanış hareketinin en önemli şahsiyetlerindendir. İsmail Gaspıralı, Kırım’da Türkçe yayın yapan ilk gazete olan Tercümanı, büyük zorluklara rağmen yayın hayatına sokmuştur. İsmail Gaspıralı, Kırım toplum geleneklerinin, Rusların sosyal ve politik baskılarına direnecek güçte olmadığını ve bu duruma müdahale edilmemesi halinde Kırım Tatar Türk kültürünün yarımadadan tamamen silineceğini tespit etmiştir. Rusya Müslümanlarının ve Kırım Tatar Türklerinin iki tercihleri olacağını söylemiştir. Buna göre ya tamamen Ruslaşacaklar ya da İslami değerlerin

⁸⁴ Kırım Tatar Türklerinin ve Anadolu’da yaşayan Türklerin Türkçeleri birbirine oldukça benzerdir. Bu durum hem Kırım’da İsmail Gaspıralı’nın yayınladığı Tercüman Gazetesinin Anadolu Türkleri tarafından rahatça anlaşılmasında hem de Kırımlı Yazar Cengiz Dağcının romanlarının çeviriye ihtiyaç duymadan bizler tarafından okunabilmesinde kendini göstermektedir.

⁸⁵ Kırımlı, **Kırım Tatarlarında Milli Kimlik ve Milli Hareketler**, s.37; Fisher, a.g.e., s.142-143

⁸⁶ Fisher, a.g.e., s.137

ve Türk kültürünün ön planda tutulduğu Batı uygulamalarını kabul edip toplumu yeniden canlandıracaklardı. Bu niyetin bir yansıması olarak Türkistan mekteplerinde Usul-u Cedid okulları kurulmuştur. “Dilde birlik, İşte birlik, Fikirde birlik” adını verdiği hareketle tüm Rusya Türk-Müslüman topluğu için büyük bir şahsiyet olmuştur.⁸⁷

İsmail Gaspıralı’nın yetiştirdiği talebeler 1905-1906 yıllarında Rusya’da yaşanan karışıklıklardan faydalanarak Rusya’daki Müslüman toplumun durumunun iyileştirilmesi için büyük bir çaba harcamıştır. 1905 yılında bu grup, Kırım’da eğitim dili Rusça ve Türkçe olan 350’den fazla okul tesis etmeyi başarmıştır. Bu yıllarda Gaspıralı’nın çevresinde şekillenen milli uyanış hareketi, hedeflerine ulaşmak için Ruslarla karşı karşıya gelmek yerine sorunları Ruslarla iş birliği ile çözmeyi benimsemiştir. Bu nedenle Kırım Tatar Türklerinin sesi olan Tercüman Gazetesi, 1905 ihtilalinde siyasi olaylara müdahil olmaktan kaçınmıştır.⁸⁸

Bu ılımlı siyasetin yanında “Genç Tatarlar” olarak adlandırılan aydın kesim, Gaspıralı’nın reform hareketlerine bağlı olmakla birlikte radikal bir çizgide faaliyetlerini sürdürmüştür. Bu genç aydın kesim 1871 yılında Akmescit’te Ruslar tarafından kurulan Tatar Öğretmen Okulunda eğitim görmüştür. Bu okulun kuruluş amacı Kırım Tatar Türkleri arasında Ruslaşmış bir zümre meydana getirmek olmasına rağmen buradan mezun birçok öğrenci Çarlık idaresine muhalif çevrelerle yakın ilişkiler içinde olmuştur. Bu genç Kırım Tatar aydınları, 1905 Rus İnkılabı olaylarına aktif bir şekilde katılmışlardır. Genç Tatarlar, buradaki muhalif çevreden milli bir Kırım Tatar siyasi hareketi oluşturmuştur. Çarlık Hükümeti’nin baskı tedbirleri karşısında 1910 yıllarına doğru dağılan Genç Tatarlar, Kırım Tatar Türkleri arasında ortaya çıkan ilk siyasi hareket olmuştur. Bu hareket sonraki süreçte dağılmakla birlikte I. Dünya Savaşı’na kadar faaliyetlerini gizli bir şekilde sürdürmeye devam etmiştir.⁸⁹

Mart 1917 yılında Rusya’da Bolşevik İhtilali’nin gerçekleşmesiyle birlikte, Kırım Tatar Türk milliyetçileri faaliyetlerini açıkça yapmak için uygun zemini bulmuştur. 7 Nisan 1917 tarihine kadar teşkilatlanan aydınlar, Kırım’ın her tarafından katılan 2000 delegenin

⁸⁷ Fisher, a.g.e., s.140-150

⁸⁸ Fisher, a.g.e., s.150-152

⁸⁹ Kırımlı, “Kırım Rus İdaresi Dönemi”, s.459

iştirakiyle Kırım Müslümanları Vekilleri Kongresini toplamışlardır. Bu kongrede alınan kararlarla, yarımada'daki bütün Kırım Tatar Türklerinin idaresinin devralındığı ilan edilmiştir. Kırım'daki yerel Müslüman komitelerle irtibat sağlanmış ve bunlar tek bir çatı altında toplanmıştır. En önemlisi ise I. Kırım Tatar Milli Kurultayı'nın oluşturulması için hazırlıklara başlanmıştır. Kadın erkek 20 yaşını doldurmuş herkesin oy kullanmasıyla oluşan Kurultay, ilk toplantısını 9 Aralık 1917 yılında yapmıştır. Bu dönemde Bolşeviklerin Rusya'da iktidarı ele geçirmeleri sonucunda Rusya İmparatorluğu'nda oluşan kargaşa ortamı, kurultayın Kırım'daki faaliyetlerini kolaylaştırmıştır.⁹⁰

26 Aralık 1917 tarihinde toplanan I. Kırım Tatar Milli Kurultay'ında 18 maddeden oluşan Kırım Tatar Anayasa'sı ilan edilmiştir.⁹¹ Anayasanın 1. maddesinde her milletin kendi kaderini tayin hakkı olduğu kabul edilerek, Kırım Demokratik Cumhuriyeti ilan edilmiştir. Bu hareketin oluşmasında İsmail Gaspıralı'nın yetiştirdiği talebelerin ve onun çizgisinde hareket eden aydınların büyük etkisi olmuştur. Aynı zamanda askeri güce sahip olan bu yeni hükümet, Sivastopol hariç yarımada'nın genelinde hâkimiyeti ele geçirmeyi başarmıştır. Ancak bu girişim Bolşevikler tarafından kısa süre içinde engellenmiştir. Özellikle Sivastopol'de bulunan Rus Karadeniz Filosuna ait Bolşevik aleyhtarı askerler, yarımada'nın hâkimiyetini tekrar ele geçirmişlerdir. Ezici sayı ve silah üstünlüğüne sahip olan Bolşevik kuvvetleri, 26 Ocak 1918 tarihinde Bahçesaray'ı, ertesi gün ise Kırım'ın başkenti olan Akmescit'i ele geçirmişlerdir. Böylelikle Kırım Tatar hükümeti yıkılmış ve Bolşevik idaresi kurulmuştur. Bolşevik hâkimiyetiyle birlikte binlerce insan öldürülmüştür. Öldürülenler arasında Kırım Tatar Hükümeti Başkanı Numan Çelebi Cihan da bulunuyordu. Kırım'daki Birinci Bolşevik hâkimiyeti, 19 Nisan 1918 tarihinde Almanya işgaliyle son bulmuştur. Yeni işgal ile birlikte Kırım Tatar hükümetinin kurulmasına izin verilmemiş, Alman askeri idaresinin himayesinde bir Kırım hükümeti kurulmuştur. Almanya'nın I. Dünya Savaşı'ndan çekilmesiyle birlikte, Kırım iki yıl boyunca Bolşevik aleyhtarı ve lehtarı olan gruplar arasında çatışmaya tanık olmuştur. Sonrasında Bolşevikler 18 Ekim 1921 tarihinde, Kırım Tatar Türklerini rejime kazandırmak amacıyla, Kırım Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyetini kurmuştur.⁹²

⁹⁰ Kırımlı, “Kırım Rus İdaresi Dönemi”, s.459, Fisher, a.g.e., s.158-167

⁹¹ Kırım Tatar Anayasası tam metni için bakınız: Edige Kırımlı, “Kırım Türklerinin 1917-1920 İhtilal Yıllarında Milli-Kurtuluş Hareketi”, **Sovyetler Birliği Öğrenme Enstitüsü Dergisi**, 48, (1967), s.55-69

⁹² İsmail Aydıngün, “Ne Doğu Ne Batı Hem Doğu Hem Batı: Avrasya'nın Geçiş Ülkesi Ukrayna”, **Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Azerbaycan, Gürcistan ve Ukrayna Türk Dilli Halklar-Türkiye ile İlişkiler**, İsmail Aydıngün ve Çiğdem Balım (Ed.), 2012, s.256-257; Nail Aytar, “Kurultay Geleneği”,

1.1.3.3.2. İhtilaller Dönemi

18. yüzyılın ortalarından itibaren Rusya’da endüstri faaliyetleri hızla gelişmiş, fabrikaların sayısı artmış ve Rusya, Batı Avrupa Devletleri gibi kapitalist bir devlet olma yolunda ilerlemiştir. Bunun sonucunda da Rusya’da diğer Batı Avrupa Devletleri’ne nazaran az da olsa işçi sınıfı meydana gelmiş ve sosyalist fikirler Rusya’da yayılmaya başlamıştır. 1855 yılında tahta geçen II. Aleksandre’nin 1881 yılında suikast sonucu öldürülmesi üzerine tahta geçen oğlu III. Aleksandre’nin amacı, mutlakîyet rejimini sarsmaya başlayan ihtilalcileri etkisizleştirmek olmuştur. Çarlık için en büyük tehlikenin gayri Rus milletlerden geleceğini düşünen III. Aleksandre bu halkları ya imha etmek ya da Ruslaştırmak amacı güden bir siyaset izlemiştir. Bu amaçla Rusya’da; Kazan Türkleri, Başkurtları, Çuvaşları ve İdil-Ural bölgesindeki Finlerin Ortodoks yapılması için şiddetli faaliyetlere girişilmiştir. Yahudilere karşı halk provoke edilerek binlercesi öldürülmüştür. Leh milliyetçilerinin faaliyetlerinin durdurulması için toprakları ellerinden alınmıştır. Ukraynalılara karşı baskı arttırılmış ve Ukraynaca konuşma ve yazma yasaklanmıştır. Rus olmayan halka karşı yapılan bu baskıların Rusya’da ihtilaller döneminin başlamasında büyük etkisi olmuştur.⁹³

III. Aleksandre’nin ani ölümü üzerine hazırlıksız bir şekilde tahta geçen son Rus Çarı II. Nikola’nın 1894 yılındaki (1894-1917) taç giyme merasimi kanlı bir vaka ile başlamıştır. Rusya’da sosyalizmin, işçi kesimde önemli derecede tabanı olmamasına rağmen sosyalizm aydın kesimde yayılmaya başlamıştır. Özellikle de üniversite öğrencileri arasında yayılan sosyalizm fikri ve 1904-1905 Rus-Japon savaşında Rusya’nın küçük bir devlet olan doğulu Japonya devletine yenilmesi, Rusya İmparatorluğu’nun zaafını açıkça gözler önüne sermiş ve de ihtilalin patlak vermesine sebep olmuştur.⁹⁴ Bu savaş bir Asya Milleti olan Japonya’nın, yenilmez kabul edilen büyük Avrupa Devleti’ni yenebileceğini kanıtlamış ve bütün dünyadaki Müslüman basını Rusya’nın mağlubiyetini sevinçe karşılamıştır.⁹⁵

1905 yılı ocak ayında başlayan ve işçilerin yoğun katılımının olduğu protestolar, Ekim ayındaki genel greve kadar devam etmiştir. 22 Ocak 1905 tarihinde II. Nikola’nın

Kırım Bülteni, (67), (2010), s.4-5; Albayrak, a.g.e., s.26-27; Kırımlı, “**Kırım Tatarları Kimdir?**”; Fisher, a.g.e., s.166-167; Kırımlı, “**Kırım Rus İdaresi Dönemi**”, s.460

⁹³ Kurat, **Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917’e Kadar**, s.379-380

⁹⁴ Kurat, **Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917’e Kadar**, s.389-390; Nadir Devlet, **Rusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi 1905-1917**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014, s.108

⁹⁵ Kırımlı, **Kırım Tatarlarında Milli Kimlik ve Milli Hareketler**, s.65

bulunduğu Kış Sarayı'nın çevresinde gerçekleşen protestolar sert bir şekilde bastırılmıştır. Bu olaylarda binden fazla protestocu öldürülmüştür. Yaşanan bu olay ise “Kanlı Pazar” vakası olarak bütün Rusya’da etki uyandırmıştır. Ancak bu tedbirler ihtilalin önüne geçememiştir. Halkın yoğun baskısı üzerine son Rus Çarı II. Nikola, 30 Ekim tarihinde bir manifesto yayınlamıştır. Bu manifestoya göre Çar, seçilmiş milletvekillerinden oluşacak Devlet Duma’sının teşkili ile fikir ve vicdan özgürlüğünü ve de toplanma ve cemiyet kurma hürriyetini kabul etmiştir. Ancak “Ekim Manifestosu” da kargaşa ortamını yatıştıracak bir sonuç vermemiştir. Bu manifesto ile tanınan hürriyetlerin çok azı uygulanmıştır. 1905 Devrimi’nin sınırlı hürriyetleri Rusya İmparatorluğu dâhilindeki bütün sınıfların, grupların ve milletlerin taleplerinin önemli ölçüde ortaya koyabilecekleri bir zemin oluşturmuştur.⁹⁶

Kırım Tatar Türklerinin ihtilal olaylarına doğrudan katılmak konusundaki kayıtsızlıklarına rağmen kısa özgürlük ortamı Kırım Tatar aydınlarına, milli teşkilatlanma ve faaliyetler açısından uygun ortamı sağlamıştır. Rusya İmparatorluğu’ndaki tüm Türk ve Müslümanları kapsayacak siyasi birliğin temini için ilk adımlar atılmaya başlanmıştır.⁹⁷ Bu amaçla 1905 ve 1906 yıllarında tüm Rusya Müslümanlarını temsil eden toplantılar gerçekleştirilmiştir. Yapılan toplantılarda bağımsızlıktan çok siyasi ve kültürel alanda Rusya Müslümanlarının ortak hareket edebilmesi, Rusya’da yaşayan Müslümanların Ruslarla eşit haklara sahip olması, eğitim ve kültürel alanlarda imkânların artırılması gibi kararlar alınmıştır.⁹⁸

Birinci Dünya Savaşı’nda Rusya’nın Almanya’ya karşı aldığı yenilgiler ve Rusya’da devam eden açlık sıkıntısı, halkın büyük tepkisini çekmiştir. Kanlı Pazar’ın yıldönümü olan 22 Ocak 1917’de büyük bir yürüyüş yapılmıştır. Başlangıçta sadece protesto amaçlı başlayan gösteriler, tüm Rusya’ya yayılmış, birçok fabrikada grevler başlamıştır. Sonrasında ise protestolar siyasi ve mevcut rejime karşı hareket haline gelmiştir. Bu gelişmeler üzerine savaşta başkumandan sıfatıyla ordunun başında olan Çar II. Nikola ihtilalci hareketin Duma’dan geldiğine kanaat getirerek Duma’nın dağıtılması hakkında karar almıştır. Fakat Duma üyeleri karara uymayarak meclis binasında kalmaya devam etmişlerdir. II. Nikola cephe arkasındaki birlikleri isyanı bastırmak için göndermesine rağmen hiçbir faydası

⁹⁶ Kırımlı, **Kırım Tatarlarında Milli Kimlik ve Milli Hareketler**, s.66; Kurat, **Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917’e Kadar**, s.400

⁹⁷ Kırımlı, **Kırım Tatarlarında Milli Kimlik ve Milli Hareketler**, s.69

⁹⁸ Devlet, a.g.e., s.130-140

olmamış, aksine askerler de isyancılara katılmıştır. Sonrasında Duma'da geçici bir hükümet kurulmuştur. Çar II. Nikola kardeşini halef tayin etmesine rağmen Çarlık rejiminin sona geldiğini anlayan Michail, tahtan vazgeçmiş ve 16 Mart 1917 tarihinde Rusya'da Çarlık Dönemi'nin sona erdiğini kabul ederek yetkinin Duma çatısı altında Geçici Hükümette olduğunu bildirmiştir.⁹⁹

Geçici Hükümet göreve başlar başlamaz süregelen I. Dünya Savaşı'na devam edilmesi yönünde karar vermiştir. Ancak Çar baskısından kurtulan Duma, bu sefer Rusya'da iki siyasi akım olan Bolşevikler ve Menşeviklerin mücadelesine sahne olmuştur. Bu süreçte azınlıkta olan Bolşevikler, Lenin'in önderliğinde gün geçtikçe kuvvetlenmiştir. Rusya'nın Doğu cephesinde yapmak istediği taarruzun, başarısız olması üzerine Rusya'da yeni bir ayaklanma başlamıştır. Ülkede yaşanan karışıklıklar sebebiyle orduda ve idarede büyük aksaklıklar yaşanmıştır. Bolşevikler bu karmaşık durumdan faydalanarak Askeri İhtilal Komitesi kurmuşlardır. Bu Komitenin müdahalesiyle Bolşevikler, Geçici Hükümete karşı darbe teşebbüsünde bulunmuşlardır. Darbede başarılı olan Bolşevikler, 6 Kasım 1917 tarihinde iktidarı ele geçirmişlerdir.¹⁰⁰

Bolşeviklerin Rusya'da iktidarı ele geçirmelerine rağmen ülke genelinde egemenliğin tesis edilmesi uzun sürmüştür. Kırım'a yapılan müdahaleler ancak 12 Kasım 1920 tarihinde olumlu bir netice verebilmiştir. Bu tarihten sonra da Kırım Tatar Türklerinin direnişi devam etmiştir. Bu direniş, Bolşevik iktidarını Kırım Tatar Türklerine birtakım tavizler vermeye zorlamıştır. Böylelikle 18 Ekim 1921 tarihinde Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyetine bağlı Kırım Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (Kırım ÖSSC) kurulmuştur. Kırım, Kırım Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti adıyla Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğinin(SSCB) bir parçası haline gelmiştir.¹⁰¹

⁹⁹ Kurat, **Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'e Kadar**, s.455-457

¹⁰⁰ Oral Sander, **Siyasi Tarih 1918 1994**, 24. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi, 2014, s.26; Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, 17. Baskı, İstanbul: Alkım Yayınları, 2010, s.172-173.

¹⁰¹ Alâeddin Yalçınkaya, "Rus Realpolitığının Ertelediği Sorun: Kırım", **Karadeniz Araştırmaları Dergisi**, (8), (2005), s.104; Kırımlı, "**Kırım Rus İdaresi Dönemi**", s.460

1.1.4. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Dönemi

Kırım Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin kuruluşunun ilk yıllarında bölgede uygulanan toprak reformu nedeniyle büyük bir açlık felaketi yaşanmıştır. Özellikle Kırım Tatar Türklerinin boyun eğmesini amaçlayan politikalarda, bölgeye dışarıdan gelen yardımlar kabul edilmemiştir. 1921 Kasım ayından 1922 Haziran ayına kadar devam eden felakette 100.000 kişi açlıktan ölmüştür. Ölenlerin %60'ını ise Kırım Tatar Türkleri oluşturmuştur. Bu süre içinde Kırım'ın nüfusu %21 oranında azalmıştır.¹⁰² Kırım özelinde ciddi boyutlara ulaşan açlık, aslında SSCB'nin her tarafında yaşanmıştır. Ancak bundan en çok etkilenen Kırım olmuştur. Ülke genelinde yaşanan ekonomik sıkıntılar, Bolşevik Hükümetini ciddi tedbirler almaya zorlamıştır. Bu yüzden yeni bir ekonomik politika hayata geçirilmeye çalışılmıştır.¹⁰³ Yeni Ekonomik Politika (NEP-Novoya Ekonomiçeskaya Politika) adı verilen politika, SSCB'de genel bir yumuşama devrini temsil etmiştir. Bu politika, tarım ve ekonominin liberalleşmesini ve de siyasi ve kültürel sınırlamaların hafifletilmesini öngörmüştür. 1924 ile 1927 yıllarını kapsayan bu kısa dönemde; mevcut Kırım Hükümeti Kırım Tatarlarından oluşturulmuş, milli okullar ve ilmi kurumlar açılmış, yerli iktisadın temelleri atılmış ve Türkçe resmi dil olarak kabul edilmiştir. Ancak Kırım'da kültürel canlanmanın olduğu bu dönem, Stalin'in iktidarı ele almasından sonra sona ermiştir.¹⁰⁴

Stalin'in iktidarıyla birlikte SSCB'de baskı dönemi başlamıştır. İlk olarak Kırım ÖSSC'nin yönetiminden sorumlu Veli İbrahim, burjuva milliyetçiliğiyle suçlanarak kurşuna dizilmiş ve milli kadrolar yönetimden tamamen tasfiye edilmiştir. Toprak mülkiyetinde uygulanan sınırlı özel mülkiyet tamamen kaldırılmıştır. 1929-1930 yılları arasında yaklaşık 40.000 Kırım Tatar köylüsü, Ural ve Sibirya'daki işçi kamplarına sürülmüştür. Bu kişilerin büyük bir kısmı ise ölüme terkedilmiştir. Kırım Tatar Türklerinin topraklarının ellerinden alınması nedeniyle 1931 ve 1933 yılları arasında yeni bir kıtlık yaşanmıştır. Bu kıtlık SSCB'nin geneline yayılmış Ukrayna ve Kazakistan başta olmak üzere SSCB genelinde 5

¹⁰² Edige Mustafa Kırımlı, **Kırımda Türk Katliamı**, İstanbul: Toprak Yayınları, 1962, s.12-14; Fisher, a.g.e., s.195-197

¹⁰³ Fisher, a.g.e., s.197

¹⁰⁴ Fisher, a.g.e., s.197-201; Kırımlı, **Kırımda Türk Katliamı**, s.14; Kırımlı, "**Kırım Rus İdaresi Dönemi**", s.460-461

milyon insanın ölümüne sebep olmuştur.¹⁰⁵ 1936 ile 1938 yıllarında bütün ülke çapında Sovyet rejimine muhaliflerin ortadan kaldırılmasını hedefleyen bir dönem yaşanmıştır. 1930'lu yılların sonuna kadar Kırım Tatar milli aydın sınıfını ve din adamlarını oluşturan tabakanın tamamı ya sürülmüş ya da öldürülmüştür. Bu dönem, Yeni Ekonomik Politika ile biraz olsun canlanan Kırım Tatar Türk Kültürüne çok büyük bir darbe vurmuştur. 1926 yılında Latin alfabesine geçilmesinden sonra 1938 yılında Kiril alfabesi zorunlu kılınmıştır. Ayrıca müze ve kütüphanelerdeki birçok kültür mirası ortadan kaldırılmıştır.¹⁰⁶

Kırım'da 1921 ile 1941 yılları arasındaki Sovyet politikaları göz önüne alındığında, 160.000 ile 170.000 arasında Türk'ün öldürüldüğü ve sürgüne gönderildiği tespit edilebilir. Bu sayı ise 1917 yılında Kırım'da yaşayan Kırım Tatar Türklerinin yarısına denk gelmektedir. 1941 yılında Almanya ile Rusya arasındaki savaşın öncesinde Kırım Tatar Türklerinin milli kültür, yazı ve din hürriyeti gasp edilmiş, halka yol gösterecek aydın tabaka ortadan kaldırılmış, arazileri ellerinden alınmış, toprakları müşterek tarım ile istismar edilmiş ve sosyal baskı altında ümitsizlik son aşamasına gelmiştir.¹⁰⁷

1944 yılında Kırım'ın asli unsuru durumunda bulunan Kırım Tatar Türkleri, II. Dünya Savaşı'nda Hitler'le iş birliği yaptıkları gerekçesi ile bölgeden çıkartılarak Orta Asya'ya sürülmüştür. Bundan sonra Kırım'da ve genel olarak SSCB çapında Kırım Tatar Türk kimliği ile ilgili tüm kültür birikimlerinin yok edilme süreci başlatılmıştır. Kırım Tatar Türkçesi ile yazılmış kitaplar yok edilmiştir. Bu sürgün esnasında Kırım Tatar Türklerinin yüzde kırkı yollarda hayatını kaybetmiştir.¹⁰⁸ Ancak bu sürgünden sonra Rus nüfusu bölgede üstünlüğü ele geçirebilmiştir.¹⁰⁹

30 Haziran 1945 tarihinde Kırım'ın statüsünde değişiklik yaşanmıştır. Bu değişikliğin gerekçesi olarak ise Kırım Tatarlarının II. Dünya Savaşında Almanlara yardım etmeleri öne sürülmüştür. Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti'ne(RSFSC) bağlı

¹⁰⁵ Fisher, a.g.e., s.201; Kırımlı, **Kırımda Türk Katliamı**, s.16; Kırımlı, "**Kırım Rus İdaresi Dönemi**", s. 461

¹⁰⁶ Kırımlı, "**Kırım Rus İdaresi Dönemi**", s.461

¹⁰⁷ Kırımlı, **Kırımda Türk Katliamı**, s.22

¹⁰⁸ Yalçinkaya, a.g.e., s.104 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bakınız: Kemal Özcan, "Sürgündeki Kırım Tatarları Hakkında Ukrayna Arşivlerinde Yer Alan (1954-1967 Dönemine Ait) Bazı Belgeler ve Değerlendirmeleri", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, (43), 2006

¹⁰⁹ Paul, a.g.e., s.1

Kırım Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin bu statüsü kaldırılarak, yerine RSFSC'ye bağlı Kırım Oblastı¹¹⁰ kurulmuştur.¹¹¹ Böylelikle Kırım oblast (vilayet) statüsüne indirgenmiştir.¹¹² Kırım Oblastı, Ukrayna ve Rusya'yı birleştiren 1654 tarihli Preyaslav Antlaşması'nın 300. Yıldönümü hediyesi olarak, 1954 yılında Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin egemenliğine bırakılmıştır. Yapılan bu değişiklik RSFSC için herhangi bir kayıp anlamına gelmemiş, aksine birçok sorunun çözümünde hızlandırıcı bir rol oynamış ve kâğıt üzerinde yapılan idari bir değişiklik olarak görülmüştür.¹¹³ Böylelikle bölge üzerindeki yetki ve otorite Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyetine geçmiştir. Bu değişiklik Sovyetler Birliği Komünist Partisinde genel sekreter olan Nikita Khrushchev'in çabaları sonucu gerçekleşmiştir.¹¹⁴ Dönemin şartları incelendiğinde yapılan bu değişikliğin önemi yoktur. Bu durumu Prof. Dr. Hakan Kırımlı, katıldığı bir konferansta şu şekilde ifade etmiştir:

Kırım'ın, Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyetinden(RSSC) alınıp Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyetine(USSC) verilmesinin idari açıdan bir ilçenin başka bir ile bağlanasından hiçbir farkı yoktur. Bu durum Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği içinde yapılan idari bir değişikliktir. Sovyet Rusya'ya göre bölgeler Moskova'ya her şeyleri ile bağlıydılar.

¹¹⁰ SSCB Anayasasına göre Sovyetler Birliği 15 Federe Cumhuriyetten oluşmaktaydı. Bu Cumhuriyetler; Rusya, Ukrayna, Beyaz Rusya, Özbekistan, Kazakistan, Gürcistan, Azerbaycan, Litvanya, Moldova, Letonya, Kırgızistan, Tacikistan, Ermenistan, Türkmenistan ve Estonya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyetleridir. Bunlar milli esasta kurulmuş toprak birlikleri kısmında, hiyerarşinin en üst basamağında durmaktaydılar. Bundan sonra yine milli bakımdan teşkil edilmiş arazi birlikleri geliyordu. Bunlar sırasıyla muhtar cumhuriyetler, muhtar vilayetler(oblastlar) ve milli dairelerdir(okruklar). (Gökmen KILIÇOĞLU, **Halkların Kendi Kaderini Tayin İlkesinin Bir Hak Olarak İleri Sürülmesi: Azerbaycan Açısından Dağlık Karabağ Örneği**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012, s.173)

¹¹¹ Ercan, a.g.e., s.104

¹¹² Kırımlı, "Kırım Rus İdaresi Dönemi", s.462; Fisher, a.g.e., s.239-240

¹¹³ Yalçınkaya, a.g.e., s.101-104. 1954 yılında gerçekleşen bu değişiklik o zamanda önemsiz bir olay olarak görülmüştür. Kendisi de bir Ukraynalı olan ve 7 Eylül 1953 ile 14 Ekim 1964 tarihleri arasında Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genel Sekreterlik görevini yürüten Nikita Khrushchev, neden böyle bir karar alındığına dair ne resmi bir açıklama yapmış ne de Komünist Partisinde bu değişiklikle ilgili bir bildiri yayınlanmıştır. Günümüzde Khrushchev'in neden böyle bir karar aldığına dair bazı tahminler yürütülmektedir. Oğlu Sergey Khrushchev'e göre böyle bir karar alınmasının nedeni ekonomik etkenlerdir. Ancak Rus tarihçiler farklı bir bakış açısına sahiptirler. Onlara göre Ukrayna Komünist Partisi SSCB'deki ikinci büyük partiydi. Bu nedenle Khrushchev Komünist Parti'deki sekreterlik görevini korumak için Ukrayna Komünist Partisi'nin desteğine muhtaçtı. Bu nedenle onların desteğini kazanmak için Kırım'ın Ukrayna'ya verildiği öne sürülmektedir. (Sergey Salushev, "Annexation of Crimea: Causes, Analysis & Global Implications", **Global Societies Journal**, (2), 2014, s.39)

¹¹⁴ Salushev, a.g.e., s.3

Bir hediye olarak nitelendirilmesinden ziyade Ukrayna'ya yapılan bu jestin nedeni, Ukrayna'nın Sovyetler Birliğine karşı sorun çıkarmamasını güvence altına almak olmuştur. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Ukrayna'da Rusya karşıtı hareketler yaşanmıştır. Bunun nedeni ise savaş sırasında Ukraynalıların zorunlu göçe tabi tutulmasıdır. Kırım'ın Ukrayna'ya verilmesi ise, verimli toprak sahipleri olan Kırım Tatar Türklerinin kendi ülkelerinden sürüldüğü de dikkate alındığında, on binlerce Ukraynalı için çok daha iyi yaşama imkânı sağlamıştır.¹¹⁵

1991 yılına gelindiğinde Kırım'ın statüsüyle ilgili yeni gelişmeler yaşanmıştır. 1989 yılında Mustafa Abdülcemil Kırımoğlu önderliğinde kurulan Kırım Tatar Milli Hareketi Teşkilatı çerçevesinde sürgünde yaşayan Kırım Tatar Türklerinin vatanlarına geri dönüş süreci başlatılmıştır. Geri dönenlerin sayısı kısa süre içinde 150.000'e ulaşmıştır. Kırım Tatar Türklerinin geri dönüşü ve Kırım Tatar Türklerinin milli özerkliğinin tekrar tesis edilmesi ihtimalinin oluşması, Kırım'daki Rus çoğunluğu tedirgin etmiştir. Bu gelişmeler yaşanırken SSCB'nin geleceği konusunda, Kırım'ın statüsü Moskova'da tekrar gündeme gelmiştir. Nüfusun büyük bir kısmını oluşturan Ruslar, Moskova'dan aldıkları direktifler doğrultusunda Kırım Oblastını, muhtar sovyet sosyalist cumhuriyeti statüsüne getirmek için 20 Ocak 1991'de referandum düzenlemişlerdir. Referandumda Kırım halkına "SSCB'nin ve SSCB'yi kuran Birlik Antlaşmasının katılımcısı olarak Kırım Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin kurulmasını destekliyor musunuz?" sorusu sorulmuştur. Referandum sonucunda beklenildiği gibi Kırım'ın yeni statüsü kabul edilmiştir. Böylelikle Kırım Oblastı Kırım Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyetine dönüşmüş ve Ukrayna'nın Kırım Oblastı üzerindeki hâkimiyeti sona ermiştir. Kırım Tatar Türkleri ve Ukrayna yönetimi bu referanduma itiraz ettilerse de Ukrayna Yüksek Sovyet'i 12 Şubat 1991 tarihli kararıyla referandumu onaylamıştır.¹¹⁶

19 Ağustos 1991 tarihinde yaşanan hükümet darbesiyle dağılma sürecine giren SSCB'nin, 8 Aralık 1991 tarihinde Ukrayna, Rusya ve Belarus arasında imzalanan Bağımsız Devletler Topluluğu Antlaşması ile uluslararası hukuk kişiliği sona ermiştir.¹¹⁷ SSCB'nin

¹¹⁵ Yalçinkaya, a.g.e., s.105

¹¹⁶ Yalçinkaya, a.g.e., s.106;Kırım Haber Ajansı, "91 referandumu dönüşü engellemek için yapıldı", <http://qha.com.ua/tr/siyaset/cubarov-039-1991-referandumu-donusu-engellemek-icin-yapildi-039/106667/> (16.06.2016)

¹¹⁷ Fuad Hüseyinov, "Bağımsız Devletler Topluluğu'nun Oluşumunun Hukuki Boyutları", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 52(4), 2003, s. 388

dağılması ve Ukrayna'nın bağımsızlığını ilan etmesi aşamasında başta Karadeniz Filosu konusundaki anlaşmazlıklar olmak üzere Rusya'nın uyuşmazlıklardan daha fazla zararla çıkacağı hesaba katılarak Kırım'ın yeniden Ukrayna'nın parçası olduğu belirtilen anayasa kabul edilmiştir.¹¹⁸ Kırım'ın Ukrayna'da kalması, bu süreçte Rusya'nın yaşadığı düş kırıklığının en somut örneği olmuştur.¹¹⁹ Böylelikle Kırım, Rusya tarafından ikinci kez Ukrayna'ya hediye edilmiştir. Bu nedendir ki Rusya bu süreçten günümüze kadar asla Kırım üzerindeki iddialarında vazgeçmemiş, stratejik öneme haiz bölgenin elinden kaçmasını kabul edememiştir.

SSCB döneminde Kırım Yarımadası'nda 500 civarında askeri tesis kurulmuştur. Bunların arasında 20 adet havaalanı, denizaltı sığınakları, saldırı üsleri, çeşitli uzay iletişim haberleşme dinleme tesisleri, nükleer ve balistik füze atış rampaları, piyade ve zırhlı birlikler bulunmaktadır. Bunlardan daha önemlisi Sivastopol'deki 800 parçalık Karadeniz Filosudur.¹²⁰ Bu filonun paylaşımı ise dağılmanın ardından Rusya Federasyonu ve Ukrayna arasında yeni bir sorunu doğurmuştur. Bu Cumhuriyetlerin bağımsızlıklarının kısa bir süre içinde diğer devletler tarafından tanınmasıyla birlikte yeni bir uluslararası sistem ortaya çıkmıştır. Uluslararası sistemdeki bu büyük değişiklik sonucu Rusya'nın iç ve dış ilişkiler bakımından düzenini kurması hemen gerçekleşmemiştir.¹²¹

1.1.5. Ukrayna Dönemi ve Rusya'nın Kırımı İşgali

SSCB'nin dağılması ve Ukrayna'nın bağımsızlığını ilan etmesi üzerine Kırım Ukrayna toprakları içinde kalmıştır. 1996 tarihli Ukrayna Anayasası'nın¹²² 10. Bölümünde Kırım'ın statüsü düzenlenmiştir. Bu düzenlemeye göre Kırım'ın statüsü Kırım Özerk Cumhuriyeti olarak belirtilmiştir. Ayrıca, Ukrayna Anayasası'nın "Ukrayna'nın Toprak Yapısı" başlıklı iki maddeden oluşun 9. Bölümünde de Kırım Özerk Cumhuriyeti'nden bahsedilmiştir. Bu bölümün ilk maddesinde Ukrayna'nın toprak yapısının Ukrayna devlet

¹¹⁸ Yalçinkaya, a.g.e., s.106; Ayrıca Rusya Parlamentosu Mayıs 1992 tarihinde, 1954 yılındaki Kırımın Ukrayna'ya verilme sürecini hukuka aykırı olduğunu belirten bir bildiri yayınlamıştır. Fakat yukarıda bahsettiğimiz politik nedenlerden dolayı bu iddiayı sürdürmemişlerdir. (Paul, a.g.e., s.2)

¹¹⁹ Salushev, a.g.e., s. 39

¹²⁰ Albayrak, a.g.e., s.19

¹²¹ Yalçinkaya, a.g.e., s.99-100

¹²² Ukrayna Anayasası'nın Türkçe tam metni için bakınız: TİKA (Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı), **Azerbaycan, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, Ukrayna Ülkelerinin Anayasaları**, Ankara: TİKA Yayınları, 1999, s. 283-363

topraklarının birliğine ve bölünmezliğine dayandığı belirtilmiştir. Bir sonraki madde olan 133. Maddede Ukrayna'nın idari ve toprak yapısının Kırım Özerk Cumhuriyeti'nden, bölgelerden, şehirlerden, şehir bölgelerinden, yerleşim merkezlerinden ve köylerden oluştuğu belirtilmiştir.¹²³

Ukrayna Anayasasının 10. Bölümü altı maddeden oluşmaktadır. İlk maddesi olan 134. maddede, Kırım Özerk Cumhuriyeti'nin Ukrayna'nın ayrılmaz bir parçası olduğu belirtilmiş ve yalnızca Ukrayna Anayasası'yla belirlenmiş sınırlar içerisinde karar alabileceği belirtilmiştir. Bu düzenleme çerçevesinde Kırım Özerk Cumhuriyeti'ne bölgesel bir özerklik tanınmıştır. 135. ve 136. maddelerde Kırım Özerk Cumhuriyeti'ni temsil eden yasama organının, Kırım Özerk Cumhuriyeti Yüksek Meclisi olduğu belirtilmiştir. Meclisin yasal tasarruflarının Ukrayna Anayasası'na ve kanunlarına aykırı olamayacağı ve de Ukrayna Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu kararlarıyla uyumlu olmak zorunda olduğu düzenlenmiştir. Yürütme organı Anayasa'nın 136. maddesinde düzenlenmiştir. Maddede yürütme organı Kırım Özerk Cumhuriyeti Bakanlar Konseyi olarak belirlenmiş ve başkanın Ukrayna Cumhurbaşkanının onayı alınarak Kırım Özerk Cumhuriyeti Yüksek Meclisi tarafından tayin edileceği düzenlemesi yapılmıştır.¹²⁴

Kırım Özerk Cumhuriyeti'ne tanınan yetkiler ise 138. maddede on başlık halinde düzenlenmiştir. Bu hususlar şunlardır:¹²⁵

- Kırım Özerk Cumhuriyeti Yüksek Meclisi milletvekili seçimlerini düzenlemek, oluşturulan seçim komisyonunu onaylamak,
- Yerel referandumları düzenlemek ve gerçekleştirmek,
- Kırım Özerk Cumhuriyeti'ne ait mülkleri idare etmek,
- Ukrayna'nın merkezi vergi ve bütçe politikası çerçevesinde Kırım Özerk Cumhuriyeti'nin bütçesini hazırlamak, onaylamak ve uygulamak,

¹²³ Bahadır Bumin Özarlan, "Soğuk Savaş Sonrasında Kırım'ın ve Kırım Tatar Türklerinin Statüsü", **Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi**, 10(39), (2014), s.101-102

¹²⁴ Özarlan, a.g.e., s.103,104

¹²⁵ Özarlan, a.g.e., s.104,105

- Sosyo-ekonomik ve kültürel gelişim, doğanın akılcı (rasyonel) kullanımı ve ulusal programlara uygun olarak çevrenin korunması amacıyla Kırım Özerk Cumhuriyeti'nin programlarını hazırlamak, onaylamak ve hayata geçirmek,
- Tatil mekânlarını belirlemek ve tatil yerlerinin sıhhi koruması için bölgeler oluşturmak,
- Vatandaşların hakları ve özgürlükleri ile ulusal uyumun korunmasına, yasal düzeni ve kamu güvenliğini korumayı teşvik etmeye katılmak,
- Kırım Özerk Cumhuriyeti'ndeki resmi dil ile ulusal dillerin ve kültürlerin kullanılmasını ve gelişmesini sağlamak, tarihi anıtları kullanmak ve korumak,
- Sınır dışı edilen kişilerin dönüşü amacıyla devlet programlarının geliştirilmesine ve gerçekleştirilmesine katılmak,
- Kırım Özerk Cumhuriyeti'nde veya belirli bölgelerinde acil bir durum ve ekolojik bir acil durum bölgesi kurulması girişiminde bulunmak.

Kırım'ın statüsüyle ilgili önemli düzenlemelerden biri de 21.10.1998 tarihinde Kırım Özerk Cumhuriyeti Yüksek Meclisi tarafından kabul edilmiş ve sonrasında 23.12.1998 tarihinde Ukrayna Yüksek Meclisi'nin 350-XIV sayılı kanunuyla onaylanmış Kırım Özerk Cumhuriyeti Anayasasıdır. Anayasa'nın 1. maddesinde Kırım Özerk Cumhuriyeti'nin Ukrayna'nın ayrılmaz bir parçası olduğu düzenlenmiştir. 7. maddenin 2. fıkrası ise Kırım Özerk Cumhuriyeti'nin sınırları ile ilgilidir. Buna göre Ukrayna Anayasası hükümleri çerçevesinde Kırım Özerk Cumhuriyeti vatandaşlarının katılacağı bir referandum ve Kırım Özerk Cumhuriyeti Yüksek Meclisi'nin alacağı karar yoluyla sınırlarında değişikliğe gidilebileceği düzenlenmiştir.¹²⁶

¹²⁶ Özarslan, a.g.e., s.106

İKİNCİ BÖLÜM

2. HALKLARIN KENDİ KADERİNİ TAYİN HAKKININ GELİŞİMİ

1972 yılında Uluslararası Hukukçular Komisyonu Raporu'nda aksiyomatik fakat bir o kadarda tartışmalı bir kavram olmasına vurgu yapılan halkların kendi kaderini tayin hakkı¹²⁷ uluslararası siyaset ekseninde, farklı zamanlarda farklı algılanmış, yorumlanmış ve öne sürülmüştür. Kavramın bir kural mı yoksa ilke mi olduğu, bu hak-ilkeden kimlerin yararlanacağı, hak-ilkenin hangi durumlarda öne sürülebileceği ve en önemlisi hak-ilkenin bir devletten ayrılmaya olanak tanıyıp tanımadığı tartışılmış ve de tartışılmaya devam edilmektedir. Söz konusu tartışmalara hemen ve kesin bir cevap verilememiş ve bu durum gelişim sürecinde kavramın sınırlarının belirlenmesini zorlaştırmıştır. Uluslararası hukukta ve politikada halkların kendi kaderini tayin hakkı devletlerin iç işlerine, egemenliğine ve siyasal bütünlüğüne müdahale edilebilmesine imkân sağlayabilecek niteliktedir. Bu nedenle devletler bu kavramı dış politikalarında dikkate alarak farklı durumlarda farklı yorumlamışlardır.

Bu tartışmalı noktalardan hareketle halkların kendi kaderini tayin hakkının kendi içinde birçok anlamı barındırdığı söylenebilir. Bu çerçeveden hareketle uygulamada halkların kendi kaderini tayin hakkıyla ilgili yaklaşımlar kısaca aşağıdaki gibi sıralanabilir;

- Bir devletin vatandaşlarının kendi hükümetini seçmesi,
- Halkın, idaresi altında yaşayacakları veya yaşadıkları hükümet biçimini seçmesi,
- Federal sistemdeki siyasi bir ünitinin federasyondan ayrılıp bağımsız egemen devlet olması,
- Bir devlet egemenliği içerisinde yaşayan etnik, dilsel ve dini grubun veya yerli halkların, bağımsız ve egemen bir devlet oluşturmaksızın daha geniş özerklik elde etmesi,

¹²⁷ International Commission of Jurists, **The Events in East Pakistan: A Legal Study by the Secretariat of the International Commission of Jurists**, (Geneva, 1972), <https://www.icj.org/the-events-in-east-pakistan-1971-a-legal-study/> (11.04.2016), s.65

- Etnik, dilsel ve dini grubun ayrı bir devlet kurması,
- Sömürgelerin bağımsızlığını kazanmasıdır.¹²⁸

Yukarıda öne sürülen tezlerin bazıları uluslararası hukukta kendilerine yer bulabilmişken bazıları ise yer bulamamıştır.

Kavramın gelişim sürecine bakıldığında görülmektedir ki uluslararası siyasette dönemin önemli devlet adamları olan Lenin ve Wilson'un görüşleri, kavramın gelişmesine en azından uluslararası toplumda kavramın adından söz ettirmesine katkı sağlamıştır. Fakat aşağıda görüleceği üzere kavramın belirlilik kazanması çoğu zaman devlet politikalarına feda edilmiştir. Çünkü hem geçmişte hem de günümüzde halkların kendi kaderini tayin hakkı devlet politikaları çerçevesinde objektif olmaktan uzak bir şekilde yorumlanmış ve yorumlanmaya devam edilmektedir.

Halkların kendi kaderini tayin hakkı ilkesinin son derece siyasi içeriğe sahip olduğu ve devletlerin iç işlerine müdahale ettiği yadsınamaz bir gerçektir. Fakat kavramın siyasi bir ilke olarak ortaya çıkıp daha sonra sömürgeler için bir hak haline dönüştüğü ve uluslararası siyasette yeni bir sayfa açtığı gerçeği de göz ardı edilememektedir. Halkların kendi kaderini tayin hakkı ilkesini anlayabilmemiz için onun en azından 20. yüzyıldan itibaren tarihi serüvenini incelememiz gerekmektedir.¹²⁹

Kavramın politik anlamından ziyade hukuksal bir kavram olarak ortaya çıkışı özellikle Birleşmiş Milletler Şartı'nda halkların kendi kaderini tayin etme ilkesinin yer almasıyla başlamıştır. Fakat bu ilkenin şartta yer alması uzun bir tarihsel sürecin sonucudur.¹³⁰ Aşağıda bu süreçte yer alan dönüm noktaları ana hatlarıyla birlikte incelenecektir.

¹²⁸ Mehmet Akif Kütükçü, "Uluslararası Hukukta Self Determination Hakkı ve Türk Cumhuriyetleri", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 12, (2004), s.262

Mustafa Şahin, "İnsan Haklarının Topluluk Hakları Kategorisinden Kendi Kaderini Tayin Hakkının Uluslararası Hukuktaki Yeri", **Yeni Türkiye**, 22(2), (1998), s.1325

¹³⁰ Ayşe Füsün Arsava, "Self Determination Hakkının Tarihi Gelişimine Bir Bakış ve Aaland Adaları Sorunu", Seha Meray'a Armağan Cilt 1, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları**, 1981, s.55

2.1. Kavramın Düşünsel Temeli

Kendi kaderini tayin kavramı, ilk olarak mezhebini serbestçe belirleme hakkı olarak algılanmıştır. Aydınlanma çağına gelindiğinde bireyin kendi kaderini kendisinin belirlemesi gerektiği savunulmuştur. Bu düşünce siyasal alanda, halkların kendi kaderini belirleme hakkı düşüncesine kaynaklık etmiş ve ulus egemenliği anlayışının bir sonucu olduğu belirtilmiştir.¹³¹

Kavramın ilk kullanımı, 1581 yılında Hollanda'nın, İspanyol Krallarının kendilerine zulüm yaptıkları gerekçesiyle İspanya'dan bağımsızlığını ilan etmesiyle olmuşsa da halkların kendi kaderini tayin hakkı Amerikan Bağımsızlık Mücadelesi ve Fransız İhtilaline kadar önemli bir gelişme gösterememiştir.¹³²

Halkların kendi kaderini tayin etme hakkı 20. yüzyılda uluslararası siyasetin gündemindeki önemli konulardan biri olmuştur. Bunun temeli ise insan gruplarının, halk olarak kendilerinin farkına varmalarına ve farklılıklarını iddia ve ispat etmelerine dayandırılmaktadır. Aydınlanma Dönemi sonrasında, Batı Avrupa Devletlerinin meşruiyetlerini dinsel otoriteler yerine kendi topraklarında yaşayan halklara dayandırmalarıyla ve Westphalia Barış Antlaşmasıyla birlikte, Avrupa Devlet yapısı ulusallaşmaya başlamıştır. 1789 Fransız İhtilali sonrasında ise içerisinde birçok etnik unsuru barındıran imparatorluklar yok olmaya başlamış ve ulus devlet sürecine doğru adım atılmıştır.¹³³

2.1.1. Amerikan Bağımsızlık Savaşı

Halkların kendi kaderini tayin hakkı Fransız devrimcileri tarafından kullanılmadan önce Amerika'nın bağımsızlığını haklı göstermede yani meşrulaştırmada kullanılmıştır.¹³⁴ 1775 yılında, Kuzey Amerika Kıtası'nın Atlantik kıyısı boyunca ince bir toprak şeridinde

¹³¹ Abdullah Uz, "Teoride ve Uygulamada Self-Determination Hakkı", **Uluslararası Hukuk ve Politika**, 3(9), 2007, s.61

¹³² Kütükçü, a.g.e., s.263

¹³³ Mustafa Şahin, **Avrupa Birliği'nin Self Determination Politikası**, Ankara:Nobel Yayın Dağıtım, 2000, s.8

¹³⁴ Şahin, "İnsan Haklarının Topluluk Hakları Kategorisinden Kendi Kaderini Tayin Hakkının Uluslararası Hukuktaki Yeri", s.1325

yerleşmiş olan on üç İngiliz kolonisi, anayurtlarının baskısına dayanamayıp ayaklanarak, Amerika Birleşik Devletleri Cumhuriyeti adı altında bağımsız bir devlet kurmuşlardır.¹³⁵

5 Kasım 1774'te Kuzey Amerika'daki 13 İngiliz Kolonisin İngiltere'ye karşı bağımsızlıklarını kazanmaları amacıyla gerçekleştirdikleri savaş sonucu, 4 Temmuz 1776 tarihli Amerikan Bağımsızlık Bildirisi'yle bağımsızlıklarını tüm dünyaya duyurmuşlardır. İnsan haklarıyla ilgili önemli belgelerden biri olan bağımsızlık bildirgesi ayrıca kendi kaderini tayin hakkına dolaylı olarak yer veren ilk belge olması bakımından da önemlidir.¹³⁶

Amerikan Bağımsızlık bildirisinin halkların kendi kaderini tayin hakkıyla ilgili olan kısmı şu şekildedir.

Bir ulus kendini başka bir ulusa bağlayan siyasal bağları koparma, doğa yasalarının ve Tanrı'nın, o ulusa dünya devletleri arasında bahsettiği bağımsız ve eşit yeri alma gereği duyabilir. Biz şu gerçekleri aşikâr olarak kabul ediyoruz ki; bütün insanlar eşit olarak yaratılmışlardır ve Yaratıcı tarafından terk edilemez haklarla bezenmişlerdir. Bunların başında ise, yaşam, özgürlük ve mutluluğu takip etme hakkı gelmektedir. İşte bu hakları garantiye almak için insanlar arasından meşru güçlerini ifade edenlerin rızasından alan hükümetler oluşturulmuştur. İşte ne zaman herhangi bir yönetim bu amaçları tahribe yönelirse, insanların hakkı ya o yönetimi değiştirmek ya da bu ilkeleri benimseyecek yeni bir idareye yol açmak için onu ortadan kaldırmaktır.¹³⁷

Metinde birebir halkların kendi kaderini tayin hakkı ifadesi geçmese de bağımsızlık bildirgesi anlam olarak halkların kendi kaderini tayin hakkıyla örtüşmektedir. Bu bildiriyle birlikte Amerikan Halkı, yönetimi altındaki oldukları İngiltere'den ayrılacakları düşüncesi etrafında toplanmaya başlamışlardır. Sonrasında 1782 yılında İngiltere ile Amerika Birleşik Devletleri Cumhuriyeti arasında Paris'te hazırlanan ve Versay'da imzalanan Versay Antlaşması hükümlerince İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını tanımıştır.¹³⁸

¹³⁵ Vlademir Potyemkin, **Uluslararası İlişkiler Tarihi 1 Diplomasi Tarihi**, (Çev. Atilla Tokatlı), İstanbul: Evrensel Basım Yayın, 2015, s.299

¹³⁶ Yasemin Özdek, **Uluslararası Politika ve İnsan Hakları**, Ankara: Öteki Yayınevi, 2000, s.291

¹³⁷ Janko Musulin, **Hürriyet Bildirgeleri Magna Carta'dan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine**, (Çev. Necmi Zeka), İstanbul: Belge Yayınları, 1983, s.466

¹³⁸ İlgili Antlaşmanın 1. Maddesi: Majeste İngiltere Kralı; New Hampshire, Massachusset's Bay, Rhole Island ile Providence, Connecticut, New York, Nem Jersey, Pennsylvania, Delaware, Maryland, Virginia, Kuzey Carolina ve Georgia'daki büyük tarım işletmelerinden kurulu Birleşik Devletleri, özgür egemen ve bağımsız devletler olarak tanır ve bu devletlerle, temel üzerinden anlaşarak, hem kendisi hem de mirasçıları

Metinde temel olarak tüm ulusların başka bir ulusun altında yaşamaması, her ulusun kendi devletinde yaşaması gerektiği üzerinde durulmuştur. Bu hakkın tabi bir hak olduğu ve reddedilemeyeceği belirtilmiştir. İkinci olarak ise bir bakıma temsili demokrasinin öneminden bahsedilmiştir. Devleti yönetenlerin halkın yaşam, özgürlüğü ve refahını sağlayacak şekilde görevlerini icra etmemeleri halinde bu yönetimin meşruluğunu yitireceği üzerinde durulmuştur. Bu halde ulusların yönetimi değiştirme haklarının mevcut olduğu vurgulanmıştır. Halkların kendi kaderini tayin hakkı açısından günümüze ne kadar etki ettiğini tartışılabilir nitelikte olsa da özellikle sömürgelerin bağımsızlıklarını kazanmasında uluslararası topluma ilham kaynağı olduğu düşünülebilir.

2.1.2. Fransız İhtilali

Halkların kendi kaderini tayin hakkı Fransız İhtilali sonucunda ilan edilen prensiplerden biridir. Amerikan Bağımsızlık Bildirisi'nde halkların kendi kaderini tayin hakkı ilkesinden dolayı olarak bahsedildiği gibi 3 Eylül 1791 tarihli Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nde de kavramdan dolayı olarak bahsedilmiştir. Bu tarihten I. Dünya Savaşı'na kadar uzanan süreçte ilkenin, milliyetler prensibi çerçevesinde aynı milliyetteki halkların bağımsız bir devlet kurma hakkını ifade ettiği söylenebilir.¹³⁹ Özellikle “Egemenliğin temeli, esas olarak ulustadır. Hiçbir kuruluş, hiçbir kimse açıkça ulustan kaynaklanmayan bir iktidarı kullanamaz.” olarak düzenlenen bildiri'nin 3. maddesi halkların kendi kaderini tayin hakkı açısından önemli bir ifade olarak görülebilir. Egemenliğin halkta olduğu ve halktan kaynaklanmayan bir egemenliğin meşru olmayacağı ifadesinin halkların kendi kaderlerini belirlemelerinde önemli bir ilham kaynağı olduğu savunulabilir. Kavramın düşünsel temelini oluşması açısından faydaları yadsınamaz bir gerçektir. Kısıtlı uygulama alanı ve belirsizliklerine rağmen 18. yüzyılın sonunda ilan edilen bildirinin, halkların kendi kaderini tayin hakkı ilkesine olan katkısı küçümsenmemelidir. Halkların kendi kaderini tayin hakkı ilkesinin, 1789 ile 1792 yılları arasındaki Fransız İhtilali'nin ilham kaynağı olan despotizm karşıtı demokratik ruhun ürünü olduğu, önemli bir husustur.¹⁴⁰

ve halefleri adına, bu devletlerin yönetimi, mülkiyeti ve toprakları üzerindeki bütün iddialarından vazgeçtiğini kabul ve ilan eder. (Potyemkin, a.g.e., s.308)

¹³⁹ Suat Bilge, “Milletlerin Mukadderatlarını Kendileri Tayin Etmeleri Prensibi”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 14(1), (1959), s.134

¹⁴⁰ Antonio Cassese, **Self Determination of Peoples a Legal Reappraisal**, Cambridge: Cambridge University Press, 1995, s.13

1789 Fransız İhtilalini besleyen temel düşünce bireylerin eşitliği ve yöneten ile yönetilen arasında var olduğuna inanılan sosyal sözleşmedir. Fransa’da halkların kendi kaderini tayin hakkı ilk defa 15 Şubat 1793 tarihli Fransız Anayasası’nın 13. bölümünün 2. maddesinde sınırlı bir biçimde yer almıştır. Buna göre kendi geleceğini belirleme ilkesi sınır değişikliklerinde uygulanacaktır.¹⁴¹ Bu maddenin bir uygulaması olarak Fransa o dönemde işgal ettiği topraklarda halk oylamasına gitmiştir. Yapılan oylamalar karar alınmasında meşruiyet temelini oluşturmuştur. Ancak 1798 yılından sonra Napolyon, halk oylaması usulünü kaldırmıştır.¹⁴²

Fransız İhtilali ile birlikte halkların kendi kaderini tayin hakkı konusundaki yeni gelişmeler, uluslararası toplumun şekillenmesinde temel bir rol oynamıştır. Halkların kendi kaderini tayin hakkı ilk olarak Fransa’dan İtalya yayılmıştır. 19. yüzyılda İtalya’da Giuseppe Mazzini tarafından öne sürülen milliyetler prensibi, temel olarak Fransız İhtilali sonucunda ortaya çıkan halkların kendi kaderini tayin hakkı ilkesinin sonucu olmuştur. Kısaca tüm ulusların serbestçe statülerini belirleme hakkı olarak ifade edilen milliyetler prensibi, İtalyan birliğinin kurulmasında önemli bir rol oynamıştır. Siyasal bakımdan Osmanlı İmparatorluğu’nun dağılmasında da etkili olan bu prensibin siyasal bir ilke olduğu ve hukuki bağlayıcılığının olmadığı kabul edilmektedir.¹⁴³ Sonrasında Birinci Dünya Savaşı’na gidilen süreçte ve Bolşevik Devrimi’nde, halkların kendi kaderini tayin hakkı uluslararası arenada tekrar ortaya çıkmıştır. Woodrow Wilson ve Lenin’in katkılarıyla birlikte halklarının kendi kaderini tayin hakkı uluslararası toplumun gündemindeki yerini korumaya devam etmiştir.¹⁴⁴

2.1.3. Woodrow Wilson

Lenin ile birlikte halkların kendi kaderini tayin hakkının gelişmesinde etkiye sahip olan Wilson, halkların kendi kaderini tayin hakkını Amerika Birleşik Devletleri başkanlığı sürecinde iki önemli olayda uygulamış ve savunmuştur. Bunlardan biri başkanlığa geldiğinin ilk yıllarında Meksika’da meydana gelen askeri darbe diğeri ise 14 maddelik Wilson

¹⁴¹ Ali Hüseyin Ali, **Uluslararası Hukukta Kendi Geleceğini Belirleme Hakkı**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013, s.8

¹⁴² Füsun Arsava, “Halkların Kendi Kaderini Tayin Etme Hakkının Tarihçesi ve Günümüzde Getirdiği Problemler”, **Journal of Yaşar University**, 8, (2013), s.391

¹⁴³ Hüseyin Pazarcı, **Uluslararası Hukuk Dersleri 2. Kitap**, 9. Bası, Ankara: Turhan Kitabevi, 2013, s. 7

¹⁴⁴ Cassese, a.g.e., s.13

Premsipleridir. 1913 yılında Woodrow Wilson Amerika Birleşik Devletleri'nin başkanı seçilmesiyle birlikte ülkenin güney sınırına komşu olan Meksika'daki karışıklıkların çözülmesi görevini üstlenmiştir. Meksika'da General Victoriano Huerta'nın, ülkenin seçilmiş başkanı olan Francisco Maderoyu devirmesi, Amerika için büyük bir tehdit oluşturmuştur. Amerika'nın Meksika'yla 2000 millik sınırı paylaşması, Meksika'da yaşayan ABD vatandaşları ve iki ülke arasındaki ekonomik bağlantılar, sorunu ABD için mutlak çözülmesi gereken bir durum haline getirmiştir.¹⁴⁵ Meksika'daki bu karışıklık, dış ilişkilerde Woodrow Wilson'u radikal bir politika izlemesine neden olmuştur. Wilson sorunla ilgili yaptığı konuşmalarda ve Meksika'nın yeni hükümetiyle yaptığı görüşmelerde, ülkede seçimler yapılmadıkça ve demokratik anayasal bir hükümet kurulmadıkça yani Meksika vatandaşları kendi hükümetlerini özgürce seçmedikçe yeni hükümeti tanımayacaklarına dair beyanatlarda bulunmuştur. Bu beyanatlarda ise Wilson'un temel dayanak noktasını, Meksika vatandaşlarının içsel anlamda kendi kaderini tayin etme hakkını kullanarak kendi yöneticilerini seçebilme hakları oluşturmuştur.¹⁴⁶ Wilson için halkların kendi kaderini tayin etme hakkı, her halkın kendi devletini kurması biçiminde anlaşılmamalıdır. Çünkü onun için kavram her halkın kendi temsilcisini seçebilmesidir. Bu nokta Wilson'un dış politikasının temel taşıdır.¹⁴⁷

Uzun bir süre hakkın içsel boyutu olan yönetilenlerin yöneticilerini seçebilmesi ekseninde bir görüş savunan Wilson, ilerleyen süreçte kavram hakkındaki görüşlerini, halkların yabancı hükümdarlardan kurtulması ve bir mal gibi savaş veya devletlerarası antlaşmalarla bir ülkeden bir ülkeye devredilmemesini de içeren bir eksene kaydırmaya başlamıştır.¹⁴⁸

Wilson'ın halkların kendi kaderini tayin etme hakkına yaptığı diğer bir katkı ise 1. Dünya Savaşı sonrası oluşturulması planlanan yenedünya düzeninin ipuçlarını veren 14 ilkedir. Bu ilkelerde, liberal ve özgürlükçü düşünceler çerçevesinde halkların kendi kaderini tayin hakkının olması gerektiğini vurgulamıştır. Ancak Wilson, kendi kaderini tayin hakkını

¹⁴⁵ Lucas N. Frank, "Playing With Fire: Woodrow Wilson, Self Determination, Democracy and Revolution in Mexico", **The Historian**, 76(1), (2014), s.71-74

¹⁴⁶ Frank, a.g.e., s.90-95

¹⁴⁷ Trygve Throntveit, "The Fable of Fourteen Points: Woodrow Wilson and National Self Determination", **Diplomatic History**, 35(3), 2011, s.451; Antonio Cassese, a.g.e., s.19

¹⁴⁸ Michla Pomerance, **Self Determination in Law and Practice (The New Doctrine in the United Nations)**, The Hague/Boston/London: Martinus Nijhoff Publishers, 1982, s.1

kongrede geçirememiş ve hak doğrudan 14 ilke arasında kendine yer bulamamıştır.¹⁴⁹ Bu ilkelerde kendi kaderini tayin etme ifadesi geçmese de bazı maddeler halkların kendi kaderini tayin hakkıyla yakından ilgilidir.¹⁵⁰ Wilson I. Dünya Savaşı'na, savaş sonunda yapılacak barış antlaşmalarında bu 14 ilkenin göz önünde tutulması şartıyla müdahil olmuştur. Wilson'un amacı, I. Dünya Savaşı sonrası Avrupa'da bozulan düzenin, halkların kendi kaderini tayin hakkı ilkesi çerçevesinde yeniden inşa edilmesi olmuştur.¹⁵¹ Fakat barış konferanslarında, barış antlaşmaları düzenlenirken Wilson'un ilkelerine çok az önem verilmiştir.¹⁵² Dahası Wilson'un hakların kendi kaderini tayin hakkı ile ilgili görüşleri kendi ülkesinde bile destek bulamamıştır. Kendisi de bir uluslararası hukukçu olan, Wilson'un Dışişleri Bakanı Robert Lansing, Başkanın kendi kaderini tayin konusundaki görüşlerini şu şekilde eleştirmiştir:

Başkanın kendi kaderini tayin hakkında ifadelerini çokça düşündükçe, böyle düşünceleri bazı ırkların akıllarına sokmanın tehlikeleri hakkında daha da bir inancım artıyor. Bunun Barış Konferansı'nda mümkün olmayan taleplerin konusu olması ve dünyanın birçok yerinde problemler meydana getirmesi kaçınılmazdır. Bu terim en basit açıklama ile dinamitlerle doludur. O hiçbir zaman gerçekleşmeyecek ümitleri ortaya çıkaracaktır. Korkarım ki binlerce hayata mal olacaktır. Sonunda da gözden düşmeye mahkûmdur. Ve bunlar, bu prensibi gerçekleştirmek isteyenlerin yaratacağı tehlikeleri kavramaktan uzak bir idealistin rüyaları olarak anılacaktır. Bir deyim ne biçim bir felaket oluşturdu ve daha ne facialara yol açacak. Kamuoyunun lideri olan bir kimse, henüz olgunlaşmamış ve özümsememiş şeyleri ilan etmenin tehlikelerinden haberdar olmalıdır. Çünkü sonuçtan kendisi sorumlu olacaktır.¹⁵³

¹⁴⁹ Uz, a.g.e., s.62

¹⁵⁰ Bu ilkeler şunlardır;

- Madde 5: Sömürge isteklerinin, ilgili halkların menfaatleri ile yetkileri sonradan tespit edilecek olan sömürgeci devletin istekleri aynı derecede göz önünde tutulmak suretiyle, mutlak bir tarafsızlıkla çözümlenmesi.
- Madde 7: Belçika'ya tam bağımsızlığının geri verilmesi
- Madde 8: İşgal edilen Fransız topraklarının boşaltılması
- Madde 9: İtalya sınırlarının milliyetler prensibine göre düzenlenmesi
- Madde 10: Avusturya Macaristan İmparatorluğu halklarına muhtar gelişme imkanı verilmesi
- Madde 12: Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk olan kısımlarının egemenliği sağlanacak, fakat Türk olmayan milletlere muhtar gelişme imkanı verilecek

¹⁵¹ Arsava, "Halkların Kendi Kaderini Tayin Etme Hakkının Tarihçesi ve Günümüzde Getirdiği Problemler", s.392

¹⁵² Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995 Tek Cilt, İstanbul: Alkım Yayınevi, s. 182

¹⁵³ Şahin, "İnsan Haklarının Topluluk Hakları Kategorisinden Kendi Kaderini Tayin Hakkının Uluslararası Hukuktaki Yeri", s.1327.

Konuşmalarında ise Wilson savaştan yenik çıkan milletlerin, küçük milletlerin ve sömürge altındaki halkların da kendi kaderini tayin hakkının olduğunu ifade ederek, bundan böyle uluslararası sistemin güç dengesine değil, halkların kendi kaderini tayin hakkına dayandırılması gerektiğini vurgulamıştır.¹⁵⁴

Wilson'un halkların kendi kaderini tayin hakkı politikasına ve demokrasiyi destekleyici konuşmalarına rağmen Wilson görev yaptığı süre içinde ABD'nin saldırgan ve müdahaleci başkanlarından biri olmuştur. Wilson döneminde; Çin'e askeri birlikler gönderilmiş, Havai ve Filipinler'de koloniler kurularak bölgede Amerikan varlığı tesis edilmiş ve de Meksika'ya müdahale edilerek ülkenin önemli limanları ele geçirilmiştir. Ayrıca Karahipler'de ve Orta Amerika'da oluşturulan askeri hükümetler ve işgaller ile bölgedeki Amerikan hâkimiyeti sağlamlaştırılmıştır. Bunun gibi yapılan birçok müdahaleye rağmen Wilson, Amerika Birleşik Devletleri'ni emperyalist bir devlet olarak asla görmemiş, dönemin birçok emperyalist devletlerinin yaptığı gibi yapılanların uygarlık ve medeniyet adına yapıldığını belirtmiştir.¹⁵⁵ Bu açıklamalar ışığında özellikle Wilson'un 14 İlke ile halkların kendi kaderini tayin hakkına yaptığı katkı göz ardı edilemez. Ancak Wilson döneminde ABD çıkarları söz konusu olduğunda, savunduğu halkların kendi kaderini tayin hakkı ile uygulaması arasında uyumsuzluk yaşandığı da görülmektedir.

Bir başka değerlendirmeye birlikte Wilson'un uluslararası alanda halkların kendi kaderini tayin hakkının dört uygulama biçimini öne sürdüğü üzerinde durulabilir. Halkların kendi yönetilecekleri hükümet biçimlerini özgürce seçebilmeleri, Orta Avrupa Devletlerinin yeniden yapılandırılması, ülkelerin el değiştirmesinden doğan sorunların çözülmesi ve sömürge yönetimi altında yaşayan halkların sorunlarının çözülebilmesinde halkların kendi kaderini tayin hakkı ilkesine başvurulması gerekliliği bu uygulamaları özetleyebilir.¹⁵⁶

¹⁵⁴ Henry Kissinger, **Diplomasi**, (Çev. İbrahim Kurt), 13. Basım, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014, s.11

¹⁵⁵ Emily Rosenberg, "World War I, Wilsonianism, and Challenges to U.S. Empire", **Oxford Journal Diplomatic History**, 38(4), (2014), s.852-853

¹⁵⁶ Cassese, a.g.e., s.20

2.1.4. Bolşevik Devrimi ve Lenin

Bolşevik doktrininin halkların kendi kaderini tayin hakkı politikasının ihtilâlden önceki teorik şekli ve ihtilâlden sonraki uygulama şekli, birçok farklılıkları içinde barındırmaktadır. Bolşevik doktrininde halkların kendi kaderini tayin hakkının uygulamada iki yönü vardır. Birincisi Rusya İmparatorluğu içinde yaşayan milli azınlıklara, proleter diktatörlüğün kuruluşu halinde uygulanacak olan, ikincisi ise ihtilalden sonra ortaya çıkan ve kapitalist sömürgeci devletleri zayıflatmak ve de tüm dünyada proleter devrimi gerçekleştirmek amacıyla öne sürülen sömürgelelere yönelik, halkların kendi kaderini tayin hakkıdır.¹⁵⁷ Halkların kendi kaderini tayin hakkı 1903'te Lenin'in inisiyatifi ile 9. Nokta olarak Sosyal Demokrasi Partisi'nin programında yer almıştır.¹⁵⁸ Lenin, halkların kendi kaderini tayin hakkını sosyalizm ile birlikte harmanlamıştır. Lenin için halkların kendi kaderini tayin hakkı, emperyalizm sömürgesi altında yaşayan halkların bağımsızlıklarına kavuşması amacını taşımaktadır. Ayrıca Lenin için kendi kaderini tayin hakkı sosyalist devrimin başarıya ulaşmasını sağlayacak önemli aşamalardan biridir.¹⁵⁹

Lenin proleter devrimin gerçekleşebilmesi için öncelikli hedefini, Rus Çarlığı'nın yıkılması olarak belirlemiştir. Fakat Çarlığ'ın batılı devletlere nazaran kapitalist bir devlet olmadığını ve ülkede büyük bir işçi kitlesinin mevcut bulunmadığının da farkında olmuştur. Bu nedenle proleter devrimin gerçekleşmesi için mevcut şartlar hazır olmadığından, Çarlığın sınır bölgelerindeki ayrılıkçı milli hareketlerin desteklenmesi gerekmiştir. Bunun sonucunda Lenin'e göre Rusya'da milli devlet kurulduktan sonra işçi sınıfının milli burjuvazi tarafından sömürsü devam edecek ve proleter enternasyonalizm kurulacaktır. Bu amaçla Lenin halkların kendi kaderini tayin hakkını, bu halkların yabancı milli bütünlüklerden siyasal olarak ayrılması ve milli bağımsız bir devlet kurması olarak yorumlamıştır.¹⁶⁰

¹⁵⁷ Fahir Armaoğlu, "Bolşevik İhtilali ve Self Determination Prensibi", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 17(2), (1962), s.211

¹⁵⁸ Arsava, "Halkların Kendi Kaderini Tayin Etme Hakkının Tarihçesi ve Günümüzde Getirdiği Problemler", s.392

¹⁵⁹ Lenin'in halkların kendi kaderini tayin hakkı ilkesi hakkındaki görüşleri için bakınız: Vlademir Lenin, **Ulusların Kendi Yazgılarını Belirleme Hakkı**, (Çev. Kenan Somer), 2. Baskı, Ankara: Bilim ve Sosyalizm Yayınları, 2014; Vlademir Lenin, **Ulusal Sorun ve Ulusal Kurtuluş Savaşları**, (Çev. Yurdakul Fincancı), 2. Baskı, Ankara: Sol Yayınları, 1993

¹⁶⁰ Armaoğlu, "Bolşevik İhtilali ve Self Determination Prensibi", s.226-229

Diğer bir deyişle Lenin için kendi kaderini tayin hakkı tüm milletler için geçerli bir haktır. Fakat Lenin bu hakkı kendi ideolojisine uygun şekilde yorumlayarak proleter ihtilalin gerçekleşmesi için bir basamak olarak kullanmayı düşünmüştür.

Bolşevik İhtilali sırasında 12/15 Kasım 1917 tarihinde aşağıdaki prensipler ilan edilmiştir.¹⁶¹

- Rus toplumlarının egemenliği ve eşitliği
- Rus toplumlarının devletten ayrılıp, bağımsız devlet kurma hakları da dâhil olmak üzere kendi kaderini tayin hakları
- Bütün toplumların muhtar kılınması
- Azınlıkların serbestçe gelişmesi.

Lenin'in bu çabalarıyla birlikte kendi kaderini tayin hakkı uluslararası toplumun önemli konularından biri olmuş ve uluslararası toplumun dikkatini çekmeyi başarmıştır. Aşağıda ayrıntılı olarak inceleneceği üzere özellikle Birleşmiş Milletler döneminde kendi kaderini tayin hakkının en önemli savunucusu, devrimi gerçekleştiren ideolojinin de etkisiyle Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği olmuştur.¹⁶²

2.2. Birinci Dünya Savaşı Sonrası Dönem

Wilson İlkelerinde dolaylı olarak yer alan halkların kendi kaderini tayin hakkı, Birinci Dünya Savaşı'nı sonra erdiren barış görüşmelerine kısmen de olsa konu olmuştur. Halkların kendi kaderini tayin hakkı özellikle de yenilgiye uğrayan devletlerin aleyhine uygulanmıştır. Bazı halk oylamaları ise galip devletler tarafından geçersiz sayılmıştır. Bu dönemde Almanya'da uygulanan halkoylamaları savaş sonrası dönemde kendi kaderini tayin hakkı açısından dikkate değer bir örnektir.

¹⁶¹ Arsava, “Self Determination Hakkının Tarihi Gelişimine Bir Bakış ve Aaland Adaları Sorunu”, s.59

¹⁶² Aslında Rusya'nın sömürgecilğe karşı olmasının temelleri Marks'tan gelmektedir. Milletler Cemiyeti döneminde manda sistemine karşı olmalarına rağmen SSCB, Birleşmiş Milletler 'in kuruluşunda Vesayet sistemine taraftar görünmüştür. Bunun sebebi ise sömürgeler üzerinde söz sahibi olmak ve SSCB'ye emanet bölge temin etmel olarak açıklanabilir. Fakat SSCB'nin bu arzusu yarıda kalmış başarısızlığa uğramıştır. Bu durumun en önemli sebebi olarak SSCB'nin sömürge idaresine alışık olmaması gösterilebilir. SSCB kendisinin sömürgeleri yürütemeyeceğini tespit etmesinden sonra Vesayet Konseyi'ne katılmamıştır. Buna karşılık Vesayet Konseyi'ni sömürgecilerin eleştirilmesinde bir politika olarak kullanmıştır. Birleşmiş Milletler döneminde SSCB politikası hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: Ali Kışlalı, **Sovyet Rusya ve Birleşmiş Milletler**, Ankara: Şark Matbaası, Ankara Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1965, s. 96

Alman Birliği'nin oluşturulduğu dönemde halk oylaması, savaşı kaybedenler tarafından istenmiş, kazananlar tarafından reddedilmiştir. Ancak 1920 sonrası değişen koşullarla birlikte I. Dünya Savaşı galiplerinin isteği üzerine, askeri g kullanmadan muhaliflerin tepkisini azaltmak ve Versay Antlaşması'nda n görülen ykmllklere meşruiyet kazandırmak için halkoylaması yapılması kararlaştırılmıştır. Bu oylamalar 10 şubat ve 7 Mart 1920 tarihlerinde yapılmıştır.¹⁶³

Oylamaların uluslararası gözlemcilerin gözetiminde yapılacak olması nedeniyle planlanan manipülasyonların, savaşın galip devletleri tarafından garanti olmadığı durumlarda halkoylamalarından vazgeçilmiştir. Savaş galiplerinin lehine olan toprak kazanımlarının çoğu, Alsas Loren de dâhil olmak üzere, halkoylamaları yapılmadan gerçekleşmiştir. Savaş galiplerinin, halkların kendi kaderini tayin hakkının uygulanmasına uzak durduğuna dair bir diğer örnek ise ağırlıklı olarak Almanca konuşan Eupen ve Malmady'nin Belçika'ya bırakılmasıdır. Yapılacak bir halk oylaması büyük ihtimalle Almanya lehine sonuçlanacaktı. Versay Barış Antlaşması'nın 34. maddesi bu halkoylamasıyla ilgilidir. İlgili maddeye göre anlaşmanın yürürlüğe girmesinden itibaren 6 ay içinde Belçika mercileri Eupen ve Malmady'de liste hazırlayacaktır. Bu bölgelerde ikamet edenler yazılı olarak bu bölgelerin Almanya egemenliğine bırakılmasını isteyip istemediklerini bildirme hakkına sahip olacaktır. Belçika hükümeti sonucu Milletler Cemiyeti'ne bildirme ve Milletler Cemiyeti'nin kararına uymakla yükümlü olacaktır. Ancak oy hakkına sahip 34726 kişiden sadece 270 kişi adını listeye yazdırmış veya yazdırabilmiştir.¹⁶⁴

¹⁶³ Arsava, “**Halkların Kendi Kaderini Tayin Etme Hakkının Tarihçesi ve Günümüzde Getirdiği Problemler**”, s.392

¹⁶⁴ Aleaxandre Wysocki, **Die Volksabstimmung bei Gebietsveranderungen**, Hildesheim: Phil. Diss. Greifswald, 1922, s.33'den aktaran Arsava, **Halkların Kendi Kaderini Tayin Etme Hakkının Tarihçesi ve Günümüzde Getirdiği Problemler**, s. 393-394

2.2.1. Milletler Cemiyeti Dönemi

Şekil 3: Baltık Denizi ve Aaland Adaları

Kaynak: http://www.boattest.com/view-news/4388_finnish-archipelago-aland-islands-for-exciting-summer-cruising (16.02.2016)

Milletler Cemiyeti, 1919 Versay Antlaşması¹⁶⁵ ile Birinci Dünya Savaşı'nı kazanan devletler tarafından 10 Ocak 1920'de kurulmuştur. Cemiyet'in başlıca görevleri uluslararası barış ve güvenliği korumak ve de uluslararası iş birliğini geliştirmek üzere yoğunlaşmıştır. Evrensel düzeyde uluslararası barış ve güvenliği koruma amacı taşıması açısından ilk teşebbüs olan Milletler Cemiyeti'nin, savaşın galipleri tarafından dayatılmış bir barış Antlaşması ile kurulması eleştirilmiştir.¹⁶⁶ Hem ilk teşebbüs olması nedeniyle tecrübesizlikler hem de Cemiyet'in kurulmasına öncülük eden Amerika Birleşik Devletleri'nin Cemiyete üye olmaması, Milletler Cemiyeti'ni amaçlarını yerine

¹⁶⁵ Milletler Cemiyeti Misakı Versay Antlaşmasının bir bölümüdür. (Ayşe Füsün Arsava, "Self Determination Hakkının Tarihi Gelişimine Bir Bakış ve Aaland Adaları Sorunu", s.55)

¹⁶⁶ Aslan Gündüz, **Milletlerarası Hukuk Konu Anlatımı Temel Belgeler Örnek Kararlar**, 7. Baskı, İstanbul: Beta Yayınları, 2014, s.100

getirebilmesi konusunda zayıflatmıştır. Bu ve bunun gibi birçok sebeplerden ötürü Milletler Cemiyeti, 1946 yılında feshedilmiştir.¹⁶⁷

Wilson'un halkların kendi kaderini tayin hakkı konusundaki yoğun çabaları, uluslararası toplumda siyasi istikrarsızlığa neden olacağı endişesiyle diğer devletler tarafından olumlu karşılanmadığı için Milletler Cemiyeti Misakında halkların kendi kaderini tayin hakkı konusunda herhangi bir ifade yer almamıştır.¹⁶⁸ Milletler Cemiyeti Misakı'nın 22. maddesinde halkların kendi kaderini tayin hakkı ile bağlantılı sayılabilecek ifadenin, manda idaresi altındaki hakların bu durumunun devam etmemesi temennisi şeklinde kendine yer bulduğu söylenebilir.¹⁶⁹ Bu maddede halkların kendi kaderini tayin hakkına ne siyasi olarak ne de bir hak olarak atıfta bulunulmuştur. Ancak gelecekte bir gün yenilen devletlerin eski sömürgelerinin, modern dünyanın ağır şartlarının altından kalkabilmeleri halinde bağımsız olacaklarının, üstü kapalı olarak vurgulandığı kabul edilebilir.¹⁷⁰

Milletler Cemiyeti zamanında, halkların kendi kaderini tayin hakkının uygulama alanı sadece Avrupa ile sınırlı kalmıştır. Orta ve Doğu Avrupa'da sadece Çekoslovakya, Macaristan ve Polonya bu ilkeyi öne sürerek bağımsızlığına kavuşmuştur.¹⁷¹

Halkların kendi kaderini tayin hakkının gelişimi açısından bu dönemin en önemli olayı, Milletler Cemiyeti'nin önüne getirilen Aaland Adaları sorunudur. İsveç ve Finlandiya arasında Aaland Adaları sebebiyle ortaya çıkan uyuşmazlık üzerine Milletler Cemiyeti Konseyi tarafından görevlendirilen Hukukçular Komisyonu'nun verdiği mütalâa ve bu mütalâaya dayanarak Konsey'in verdiği karar, halkların kendi kaderini tayin hakkı açısından bir dönüm noktası teşkil etmektedir.¹⁷² Çünkü bu tarihe kadar ilkeye, Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi ve Fransız İhtilâlinde atıfta bulunulmasına, Lenin ve Wilson tarafından oluşturulacak yenedünya düzeninde kilit unsur olarak desteklenmesine ve I. Dünya Savaşı sonucunda imzalanan barış antlaşmalarında ilkeden kısmen de olsa ilham alınmasına rağmen

¹⁶⁷ Milletler Cemiyeti'nin kuruluşu, amaçları ve işlevselliği hakkında, Cemiyetin varlığını koruduğu yıllardaki, eleştiriler için bakınız: Nihat Erim, "Milletler Cemiyeti Üzerinde Düşünceler", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 1(1), (1943), 31-46

¹⁶⁸ Malcolm Shaw, **International Law**, 3. Baskı, Cambridge: Cambridge University Press, (1995), s. 172-173

¹⁶⁹ Uz, a.g.e., s.63

¹⁷⁰ Şahin, "İnsan Haklarının Topluluk Hakları Kategorisinden Kendi Kaderini Tayin Hakkının Uluslararası Hukuktaki Yeri", s.1328

¹⁷¹ Kütükçü, a.g.e., 264

¹⁷² Arsava, "Self Determination Hakkının Tarihi Gelişimine Bir Bakış ve Aaland Adaları Sorunu", s.55

uluslararası hukukun pozitif bir kuralı olup olmadığı veya uluslararası politikada siyasi bir ilke mi olduğu konusu belirsizliğini korumaktaydı. Dönemin uluslararası hukukçularının Milletler Cemiyeti'ne sunduğu mütalâa, bu belirsizlikleri açıklığa kavuşturur niteliktedir.

2.2.2. Aaland Adaları Sorunu

Aaland Adaları sorununun başlamasının dönüm noktası, I. Dünya Savaşı sırasında Rusya'da yaşanan Bolşevik ihtilali sonucu Rusya'nın parçalanmasıdır. Çalışmamızın ilgili bölümünde belirttiğimiz üzere Bolşevik İhtilali sırasında 12/15 Kasım 1917 tarihinde Rusya'da yaşayan halkların devletten ayrılıp, bağımsız devlet kurma hakları da dâhil olmak üzere halkların kendi kaderini tayin hakkı kabul edilmiştir.¹⁷³ Bolşevikler tarafından ilan edilen bu ilkeyi dayanak göstererek Finlandiya, Rusya'dan ayrılmıştır. Bu dönemde Rusya'nın egemenliği altında olan Finlandiya'nın da Aaland Adaları üzerinde hâkimiyeti mevcuttur. Aaland Adaları'nın çoğunluğunu oluşturan İsveç halkı, baştan itibaren hem Rusya'dan ayrılmayı desteklemekteydi hem de İsveç'in yardımıyla birlikte Finlandiya'dan ayrılmayı istemekteydi. Bu gelişmeler üzerine sorun 19 Haziran 1920 tarihinde İngiltere tarafından Milletler Cemiyeti'ne getirilmiştir.¹⁷⁴

Finlandiya sorunun münhasıran kendi yetkisine ait olduğunu ve kendi iç hukukunun uygulanması gerektiğini gerekçe göstererek Milletler Cemiyeti'nin sorunu çözmede yetkili olmayacağına dair itirazında bulunmuştur. Bunun üzerine 12 Temmuz 1920 tarihinde Milletler Cemiyeti tarafından, Hukukçular Komisyonu olarak bilinen, üç kişilik bir komisyon, mevcut sorunun Milletler Cemiyeti'nin yetki alanına mı girdiği yoksa Finlandiya'nın münhasır yetkisinde mi olduğu konusunun aydınlatılması amacıyla kurulmuştur. Çünkü Milletler Cemiyeti Misakının¹⁷⁵ Cemiyetin yargılama yetkisiyle ilgili 15.maddesinin 8.fikrasında, “Taraflardan biri, anlaşmazlığın uluslararası hukukun yalnız bu Tarafın ulusal yetkisine bıraktığı bir soruna ilişkin olduğunu öne sürerse ve Konsey de bunu

¹⁷³ Arsava, “Self Determination Hakkının Tarihi Gelişimine Bir Bakış ve Aaland Adaları Sorunu”, s. 59-60 Sorunun tarihçesi, dönemin uluslararası politikası, devletlerin soruna yaklaşımı ve Milletler Cemiyeti'nin soruna ilgili kararının eleştirisi için bakınız: Karen Stanbridge, “Master Frames, Political Opportunies, and Self Determination: The Aaland Islands in the Post-WWI Period”, *The Sociological Quarterly*, 43(4), (2002), 527-552

¹⁷⁴ Arsava, “Self Determination Hakkının Tarihi Gelişimine Bir Bakış ve Aaland Adaları Sorunu”, s.64

¹⁷⁵ Milletler Cemiyeti Misakının Türkçe tam metni için bakınız: Erdem Denk, “Milletler Cemiyeti Misakı”, <http://www.erdemdenk.com/mcmisaki.doc> (13.07.2016)

kabul ederse, Konsey bunu raporunda belirtecek, ancak hiçbir çözüm salık vermeyecektir.” hükmü mevcuttur. Bu hükmeye göre taraflardan birinin bu maddeye dayanarak yetki itirazında bulunmaları halinde Konsey, yetkili olup olmadığına karar vermelidir. Bu itiraz üzerine sorunun incelenmesi amacıyla konu, Milletler Cemiyeti tarafından Hukukçular Komisyonu’na havale edilmiştir.¹⁷⁶

Finlandiya’nın 12 Temmuz 1920’de Londra’da düzenlenen toplantıda Aaland Adaları halkının plebisit ile Finlandiya egemenliğinde kalmak veya İsveç ile birleşmek konusunda karar verme yetkisi olup olmadığının incelenmesi amacıyla Milletler Cemiyeti, sorunların incelenmesini üç bilirkişiden oluşan Hukukçular Komisyonuna havale etmiştir.¹⁷⁷ Komisyon mevcut uyuşmazlığın Milletler Cemiyetinin yetkisine girdiğini kabul etmekle birlikte halkların kendi kaderini tayin hakkı ilkesinin içeriğine de değinmiştir. Komisyon raporunun halkların kendi kaderini tayin hakkıyla ilgili kısmı şu şekilde oluşturmuştur:

...halkların kendi kaderini tayin hakkı modern politik düşüncede önemli bir rol oynamasına rağmen, özellikle I. Dünya Savaşından beri Milletler Cemiyeti Sözleşmesinde böyle bir haktan bahsedilmemektedir. Bazı uluslararası antlaşmalarda (özellikle I. Dünya Savaşını sona erdiren barış antlaşmaları) bu prensibin kabul edilmesi bu ilkeyi uluslararası hukukun pozitif kurallarıyla aynı sevide olduğu anlamına gelmez. Bilakis uluslararası antlaşmalarda aksine açık bir hüküm bulunmadığı takdirde, ulusal sınırların korunması devletlerin egemenliğiyle eşdeğerdir. Pozitif uluslararası hukuk, ulusal grupların kendi iradeleriyle bulundukları devletten kendi kendilerine ayrılma haklarını tanımadığı gibi devletler de böyle bir ayrılma iddialarını da tanımamaktadır. Genel olarak plebisit veya diğer başka yöntemlerle bir ülke nüfusunun bir bölümünün kendi siyasi tercihinin belirleme hakkının kabulü veya reddi her devletin münhasıran kendi yetkisindedir. Böyle bir sorunla ilgili olarak iki devlet arasındaki uyuşmazlık, normal koşullar altında, uluslararası hukukun tamamen bir devletin yetkisine bıraktığı bir konudur. Bundan başka önerilecek herhangi bir çözüm devletlerin egemenliğinin ihlali ile eş anlamlı olacak, ileride daha büyük sorunlara yol açma riskini barındıracak ve uluslararası toplumun istikrarı için tehlike oluşturacaktır.¹⁷⁸

¹⁷⁶ Cassase, a.g.e., s.27-28

¹⁷⁷ Arsava, “Self Determination Hakkının Tarihi Gelişimine Bir Bakış ve Aaland Adaları Sorunu”, s.61,62; League of Nation Report, “Of the International Committee of Jurists Entrusted by the Council of the League of Nations with the Task of Giving an Advisory Opinion upon the Legal Aspects of the Aaland Islands Question”, October 1920, <https://www.ilsa.org/jessup/jessup10/basicmats/aaland1.pdf> (29.12.2016), s.3

¹⁷⁸ League of Nations Report, “Of the International Committee of Jurists Entrusted by the Council of the League of Nations with the Task of Giving an Advisory Opinion upon the Legal Aspects of the Aaland Islands Question”, s.5

Yukarıdaki açıklamalardan sonra Hukukçular Komisyonu, Finlandiya'nın yetki itirazı sonucu doğan sorunun çözümü için kendisine havale edilen konu hakkındaki görüşünü şu şekilde açıklamıştır:

1. İsveç ve Finlandiya arasındaki uyuşmazlık, münhasıran bir devletin egemenlik sahası içine giren, siyasal bakımdan kesin olarak düzenlenmiş bir duruma ilişkin değildir. Finlandiya bu tarihte, henüz kesin olarak kurulmuş bir devlet statüsüne sahip değildir.
2. Tam tersine, uyuşmazlık halkların kendi kaderini tayin ilkesine dayanan adalar halkının siyasal bakımdan bölünmesi, diğer taraftan Finlandiya'nın Rusya'dan ayrılması olgusundan doğmuştur.
3. Sonuç olarak, uyuşmazlık konusu, devletler hukukunun münhasıran Finlandiya'nın yetkisine bırakabileceği bir konu değildir.¹⁷⁹

Hukukçular Komisyonu'nun, yetki sorunuyla ilgili yukarıdaki görüşünü kabul eden Milletler Cemiyeti, sorun hakkında rapor hazırlaması için Raportörler Heyeti'ni atamıştır.¹⁸⁰

Raportörler Heyeti, Aaland Adaları sorununa temel olarak azınlık hakları açısından yaklaşmıştır. Aaland Adaları Halkı'nın çoğunluğunu İsveçlilerin oluşturmasına rağmen Finlandiya Devleti'nin nüfusunun küçük bir bölümünü kapsamamasına ve Aaland Takımadasının Finlandiya ülkesinin küçük bir bölümünü kapsamamasına vurgu yapmıştır. Böyle bir nüfusun, azınlığın veya insan topluluğunun tek başına bir ulus olarak değerlendirilemeyeceğini belirtmiştir.¹⁸¹ Bu ifadeden çıkarılacak en önemli sonuç, halkların kendi kaderini tayin hakkının süjesinin Aaland Adaları sorununda belirtildiği gibi bir ülkede nüfusun bir bölümünü oluşturan topluluğun veya azınlığın olamayacağının belirtilmesidir. Aaland Adaları Halkı'nın Finlandiya'dan ayrılma veya İsveç'e katılma konusunda karar vermeye yetkili olacak nitelikte bir devlet teşkilatlanmasından yoksun olduğundan dolayı

¹⁷⁹ League of Nations Report, "Of the International Committee of Jurists Entrusted by the Council of the League of Nations with the Task of Giving an Advisory Opinion upon the Legal Aspects of the Aaland Islands Question", s.15; Arsava, "Self Determination Hakkının Tarihi Gelişimine Bir Bakış ve Aaland Adaları Sorunu", s.65

¹⁸⁰ Cumhur Yüce, *Uluslararası Hukukta Self-Determination İlkesi ve Günümüz Uygulamaları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008, s.13; Cassase, a.g.e., s.29

¹⁸¹ League of Nations Report, *Report Presented to the Council of the League of Nations by the Commission of Rapperteurs, (Commission of Rapperteurs)*, June 1921, <https://www.ilsa.org/jessup/jessup10/basicmats/aaland2.pdf> (29.12.16), s.3

halkların kendi kaderini tayin hakkının kullanılması açısından bir “halk” olarak değerlendirilmemiştir. Böylelikle Aaland Adaları halkının, halkların kendi kaderini tayin hakkı ilkesi yoluyla Finlandiya’dan ayrılamayacağı belirtilmiştir.

Ayrıca raporun devamında azınlıklara veya bir devlette yaşayan topluluğun bir bölümüne kendi istekleriyle o devletten halkların kendi kaderini tayin hakkı yoluyla ayrılma hakkı verilmesi halinde, bir yandan devletlerin düzen ve istikrarının bozulacağı diğer bir yandan ise uluslararası toplumun hayatına, anarşinin davet edileceği belirtilmiştir. Bu görüş ile birlikte Raportörler Heyeti, Aaland Adaları Halkı’na Finlandiya’dan ayrılma ve İsveç’e katılma kapılarını kapatmıştır. Fakat en başta belirttiğimiz üzere, soruna azınlık hakları açısından yaklaşan Raportörler Heyeti, sorun hakkında makul bir öneri sunmuştur. Bu öneriye göre etnik ve tarihi karakter taşıyan azınlık gruplara mümkün olduğu ölçüde saygı duyulması, özgürce dinlerini yaşamaları ve dillerini konuşabilmelerine izin verilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Bu garantileri sağlayan bir devlette yaşayan azınlıkların hiçbir surette ayrılma haklarının olmadığı ve aksinin ise son derece adaletsiz sonuçlar doğuracağı belirtilmiştir.¹⁸²

Raportörler yukarıda sayılan koşulları kendi ülkesinde yaşayan azınlıklar için yerine getirmeyen bir devletin varlığı halinde ne olacağı sorusunu cevapsız bırakmamıştır. Bu durumu es geçmeyen Raportörler, bu şartlar altında çözümün tamamen istisnai olacağını ifade ederek diğer bir ifadeyle çözümü geniş yorumlamanın önünü kapatarak ve de son çare olarak, etkili ve adil güvencelerin uygulanmasında devletin atıl durumda kalması halinde azınlıkların, egemen bir devletten ayrılabilceğini belirtmiştir.¹⁸³

Yapılan bu açıklamalar ışığında Raportörler, Aaland Adaları Halkı’nın adaya özgü konumu ve güçlü tarihi kökenleri olan kültürel bağlarını dikkate alarak; ada halkının sadece Finlandiya nüfusundan farklı karaktere sahip olmadığı aynı zamanda İsveççe konuşan toplumdaki da farklı olduğunu tespit etmiştir. Bu nedenle Aaland Adaları Halkı’nın Finlandiya’dan ayrılmasına gerek görmemiştir. Ada halkına kendi kültürlerini yaşamaları ve koruyabilmeleri için Finlandiya tarafından gerekli önlemlerin alınması gerektiğini

¹⁸² League of Nations Report, **Report Presented to the Council of the League of Nations by the Commission of Rapperteurs, (Commission of Rapperteurs)**, s.4

¹⁸³ League of Nations Report, **Report Presented to the Council of the League of Nations by the Commission of Rapperteurs, (Commission of Rapperteurs)**, s.4

belirtmiştir.¹⁸⁴ Böylelikle Aaland Adaları Halkı'nın, halkların kendi kaderini tayin hakkına dayanarak Finlandiya'dan ayrılmaları reddedilmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrası kurulan Birleşmiş Milletler Örgütü'ne kadar ki süreçte de sadece istisnai durumlarda söz konusu olan bir çözüm yolu olarak kalmıştır.¹⁸⁵

Bir sonraki bölümde inceleneceği üzere Birleşmiş Milletler Şartı'nda yer almasıyla birlikte halkların kendi kaderini tayin hakkı, uluslararası hukuk alanında Milletler Cemiyeti Dönemi'nde olduğundan daha ciddi bir şekilde, adından söz ettirmiştir.

2.3. Birleşmiş Milletler Dönemi

İkinci Dünya Savaşı'nda yaşanan ağır insani kayıplar, çevresel sorunlar ve ekonomik buhranların bir daha yaşanmaması için uluslararası sorunların karşılıklı müzakerelerle görüşülmesi ihtiyacı doğmuştur. Bu ihtiyacın giderilmesi amacıyla uluslararası örgütlenmenin önemini ciddi bir şekilde fark eden uluslararası toplum, yeni evrensel nitelikte bir uluslararası örgütlenme için harekete geçmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasının en büyük nedeninin Birinci Dünya Savaşı'nı sona erdiren barış antlaşmalarındaki ağır hükümlerin olduğunu fark eden uluslararası toplum, savaş sonrası yeni bir dünya savaşının başlamaması için gerekli tedbirleri savaş daha devam ederken almaya başlamıştır. Bu ihtiyaç üzerine henüz daha savaş devam ederken Atlantik Bildirisiyle¹⁸⁶ başlayan süreci, sonrasında Moskova Bildirisi¹⁸⁷, Dumbarton Oaks

¹⁸⁴ League of Nations Report, **Report Presented to the Council of the League of Nations by the Commission of Rapperteurs, (Commission of Rapperteurs)**, s.9-14

¹⁸⁵ Mustafa Şahin, **Avrupa Birliği'nin Self Determination Politikası**, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2000, s.14.

¹⁸⁶ 14 Ağustos 1941 tarihinde ABD Başkanı Roosevelt İle İngiltere Churchill'in imza koydukları Atlantik Şartı yayınlandı. Bu bildiride iki hükümet savaş sonrası dünya için daha iyi bir gelecek ümitlerini içeren ortak politika ilkelerini açıkladılar. 1 Ocak 1942 tarihinde Birleşmiş Milletler Bildirisi adı altında Üçlü Pakt devletlerine karşı savaş açmış 26 devlet bu bildiriye imzalamıştır. (Gündüz, **Milletlerarası Hukuk Konu Anlatımı Temel Belgeler Örnek Kararlar**, s.107; Sander, a.g.e., s.162-171)

¹⁸⁷ 19-30 Ekim 1943 tarihleri arasında ABD, SSCB, Çin ve İngiltere, Moskova'da yayınladıkları bu bildiride milletlerarası barış ve güvenliği sağlayacak, barış sever bütün milletlere açık bir milletlerarası örgütün uygun olan en kısa sürede kurulması zarureti ifade ettiler. (Gündüz, **Milletlerarası Hukuk Konu Anlatımı Temel Belgeler Örnek Kararlar**, s.108; Sander, a.g.e., s.189-193; Armaoğlu, a.g.e., s.477-479).

Teklifleri¹⁸⁸ ve Yalta Konferansı¹⁸⁹ izlemiştir. Son olarak San Francisco'daki¹⁹⁰ görüşmeler sonucunda katılanların oybirliği ile Birleşmiş Milletler Şartı ilan edilmiştir.

Birleşmiş Milletler Örgütü'nün kurulması halkların kendi kaderini tayin hakkı ilkesi açısından büyük önem arz etmektedir. Özellikle Birleşmiş Milletler Şartı'nın birinci maddesinin ikinci fıkrasında ve elli beşinci maddesinde kendine yer bulan halkların kendi kaderini tayin hakkı ilkesi, böylelikle uluslararası hukukun bir parçası olmuştur. Sonraki süreçte birçok Birleşmiş Milletler Genel Kurulu kararına ve çok taraflı uluslararası antlaşmalara konu olan halkların kendi kaderini tayin hakkı ilkesinin gelişmesi ve anlama kazanmasına Uluslararası Adalet Divanı da katkı sağlamıştır.

2.3.1. Birleşmiş Milletler Antlaşması

Halkların kendi kaderini tayin hakkı, İkinci Dünya Savaşı sırasında Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Roosevelt ile İngiltere Başbakanı Winston Churchill arasındaki Atlantik Bildirisi'ne konu olmuştur. Savaşın sona kurulan barış düzeni hakkında olan Atlantik Bildirisi, aynı zamanda Birleşmiş Milletler Şartı'nın da temelini oluşturmaktadır. 14 Ağustos 1941 tarihinde yayınlanan Bildiri 8 maddeden¹⁹¹ oluşmaktadır. Bildirinin ikinci maddesi halkların onayı alınmadan toprak değişikliği yapılmayacağı, üçüncü maddesi ise halkların kendi geleceklerini kendilerinin belirlemesiyle¹⁹² ilgilidir. Wilson Prensiplerine benzer

¹⁸⁸ 21 Ağustos-7 Ekim 1944 tarihinde Washington yakınlarında Dumbarton Oaks'da toplanan ABD, SSCB, Çin ve İngiltere Devletlerinin temsilcileri bir Birleşmiş Milletler Antlaşması taslağı hazırladılar. (Gündüz, **Milletlerarası Hukuk Konu Anlatımı Temel Belgeler Örnek Kararlar**, s.108; Sander, a.g.e., s.193)

¹⁸⁹ 4-11 Şubat tarihleri arasında gerçekleştirilen Yalta Konferansı'nda Güvenlik Konseyi hakkında Dumbarton Oaks Konferansında çözüme kavuşturulamayan oylama sorunu ABD, SSCB, İngiltere, Fransa ve Çin'e sürekli temsil ve veto yetkisi verilmesiyle çözülmüştür. (Sander, a.g.e., s.195)

¹⁹⁰ 25 Nisan-26 Haziran 1945 tarihleri arasında San Francisco'da gerçekleştirilen konferans sonrasında günümüz Birleşmiş Milletler Şartı 26 Haziran 1945'de imzalandı ve 24 Ekim 1945'de yürürlüğe girdi. (Gündüz, **Milletlerarası Hukuk Konu Anlatımı Temel Belgeler Örnek Kararlar**, s.108)

¹⁹¹ Atlantik Bildirisi'nin maddeleri;

- 1- Savaşın sona toprak kazanılmayacak
- 2- İlgili halkın onayı alınmadan toprak değişikliği yapılmayacak
- 3- Uluslar kendi geleceklerinin kendileri saptayacaklar
- 4- Uluslararası işbirliği gerçekleştirilip geliştirilecek
- 5- Temel hammadde ve eşit biçimde eşit biçimde faydalanılacak
- 6- İnsanlar korku ve açlıktan kurtarılacak
- 7- Açık denizlerde ticaret serbestliği gerçekleştirilecek
- 8- Mihver Devletleri silahtan arındırılacak ve savaşın sona topyekûn silahsızlanmaya gidilecek (Oran, a.g.e., s. 413)

¹⁹² İngiltere Başbakanı Churchill 9 Eylül 1941'de Avam Kamarası'nda yaptığı konuşmasında; halkların kendi kaderini tayin etme ilkesinin, başta İngiliz sömürgeleri olmak üzere, sömürge halklarını kapsamadığı,

hükümler içeren Atlantik Bildirisi, uluslararası hukuku ilgilendirmekten ziyade savaş sonrası oluşturulacak yenedünya düzeniyle ilgili olduğundan dolayı uluslararası politikayla yakından ilgilidir. 1 Ocak 1942 tarihinde Birleşmiş Milletler Bildirisi¹⁹³ adı altında aynı bildirinin yirmi altı devlet tarafından imzalanmasıyla birlikte halkların kendi kaderini tayin hakkı ilkesi, uluslararası toplumda geniş ölçekte kendine yer edinmiştir.

Birleşmiş Milletler Şartı'nın temellerinin atıldığı 21 Ağustos 1944 ve 7 Ekim 1944 tarihleri arasındaki Dumbarton Oaks Görüşmelerinde kendisine yer bulamayan halkların kendi kaderini tayin hakkı, 25 Nisan 1945 ve 26 Haziran 1945 tarihleri arasında düzenlenen San Francisco Konferansı'nda Birleşmiş Milletler Şartı'na dâhil edilmiştir.¹⁹⁴ Böylelikle devletlerin eşit ve egemen iradelerinin varsayımına dayanan klasik uluslararası hukuk düzenine alternatif yeni bir düzenin çekirdeğini oluşturacağı birçok teorisyen tarafından ilan edilen halkların kendi kaderini tayin hakkı ilkesi, ilk evrensel söylemine Birleşmiş Milletler Şartı'nın birinci ve elli beşinci maddesiyle kavuşmuştur.¹⁹⁵

Birleşmiş Milletler Şartı'nın birinci maddesinin ikinci fıkrasında ve elli beşinci maddesinde kendine yer bulan halkların kendi kaderini tayin hakkı özellikle SSCB'nin teklifiyle Birleşmiş Milletler Şartı'na eklenmiştir. İlk hali “uluslararası hukuk ve adalet ilkeleri üzerine kurulmuş dostça ilişkiler geliştirmek” olan Birleşmiş Milletlerin amaçlarının belirtildiği birinci maddenin ikinci fıkrası, SSCB'nin teklifiyle “halkların hak eşitliği ve kendi geleceklerini kendilerinin belirlemesi ilkesine saygı üzerine kurulmuş dostça ilişkiler geliştirmek...” olarak değişmiştir.¹⁹⁶ Birleşmiş Milletler Şartı'nın Uluslararası Ekonomik ve Sosyal İşbirliği başlıklı dokuzuncu bölümünün elli beşinci maddesi yine SSCB'nin teklifiyle “Uluslararası halkların hak eşitliği ve kendi kaderlerini kendilerinin belirlemesi ilkesine saygı üzerine kurulmuş barışçı ve dostça ilişkiler sağlanması için gerekli istikrar ve refah koşullarını oluşturmak üzere Birleşmiş Milletler...” olarak düzenlenmiştir.¹⁹⁷ San Francisco

sadece Nazi İşgali altında olan Avrupa Devletleri için söz konusu olduğunu belirtmiştir.(Cassase, a.g.e., s.37)

¹⁹³ Birleşmiş Milletler (United Nations) adı, Amerika Birleşik Devletler Başkanı Roosevelt tarafından teklif edilmiş ve ilk defa 1 Ocak 1942 tarihli Birleşmiş Milletler Bildirisi'nde kullanılmıştır. (Yusuf Aksar, **Teoride Ve Uygulamada Uluslararası Hukuk I**, 3. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2015, s.138)

¹⁹⁴ Enver Hasani, **Self Determination, Territorial Integrity and International Stability: The Case of Yugoslavia**, Kosova: Gjon Buzuku Publishing, 2003, s. 82-83

¹⁹⁵ Akçay, a.g.e., s.27

¹⁹⁶ **The United Nations Conference On International Organization, San Francisco**, California, April 25-June 26, 1945, <https://archive.org/details/documentsoftheun008818mbp> (03.05.2016), s. 546-551

¹⁹⁷ **The United Nations Conference On International Organization, San Francisco**, s.569

Konferansı tutanaklarında ilginç olan bir konuda ş u olmuştur. Birleşmiş Milletlerin amaçlarının belirtildiği ve Ş art'ın birinci maddesinde halkların kendi kaderini tayin ilkesinin geçip geçmemesi uzun süre tartışmalara neden olmuşken elli beşinci maddede bu ifadenin geçmesinde hiçbir tartışma yaşanmamıştır. Ş artın birinci maddesinde halkların kendi kaderini tayin ilkesi, devletlerarası dostça ilişkileri ve dünya barışını güçlendirmede temel bir ilke olarak kabul edildikten sonra elli beşinci maddede tekrar aynı hükmün geçmesi bir sorun teşkil etmemiş olabilir. Belki de bu durumun nedeni, konferansı düzenleyen beş büyük devletin Birleşmiş Milletlerin amaçlarının belirtildiği bölüme, halkların kendi kaderini tayin hakkının dâhil edilmesinin kendileri için bir tehdit oluşturacağı algısıdır. Bunun yerine, şartın Uluslararası Ekonomik ve Sosyal İş Birliği bölümünün ilk maddesinde böyle bir kavramın geçmesinin onlar için bir tehdit oluşturmayacağı algısı da olabilir. Çünkü elli beşinci madde Ş art'ın Uluslararası Ekonomik ve Sosyal İşbirliği bölümünde düzenlenmiştir ve halkların kendi kaderini tayin hakkına ekonomik refahın sağlanması açısından yaklaşmıştır. Ancak Ş art'ın birinci maddesi, Birleşmiş Milletlerin amaçlarının belirtildiği ve halkların kendi kaderini tayin hakkı ilkesine belli bir sınırlama getirmeyen bir düzenlemedir. Bu durumun San Francisco Konferansına katılan sömürgeci devletleri endişelendirdiği, yorumu yapılabilir.

Yukarıda belirtilen halkların kendi kaderini tayin ilkesinin doğrudan geçtiği maddeler dışında Ş artın, Özerk Olmayan Ülkeleri(Muhtar Olmayan Ülkeler) ve Uluslararası Vesayet Rejimini düzenleyen yetmiş üç¹⁹⁸ ve yetmiş altıncı¹⁹⁹ maddelerinde, ilkeyi

¹⁹⁸ BM Antlaşması 11. Bölüm (Özerk Olmayan Ülkelere İlişkin Bildirge) madde 73

Halkların henüz kendi kendilerini tam olarak yönetemediği bölgelerin yönetilmesinden sorumlu olan ya da bu sorumluluğu yüklenen Birleşmiş Milletler üyeleri, bu bölgelerde yaşayanların çıkarlarının her şeyden önce geldiği ilkesini kabul ederler. İşbu Antlaşma ile kurulan barış ve güvenlik sistemi içinde bu bölgelerde yaşayanların refahını en yüksek düzeye çıkarma yükümlülüğünü kutsal bir ödev bilirler ve bu amaçla:

- a. Söz konusu halkların kültürüne saygı göstererek, onların siyasal, ekonomik ve sosyal bakımdan ilerlemelerini ve eğitim alanında gelişmelerini sağlamayı, onlara hakça davranmayı ve onları kötülüklerden korumayı;
- b. Her ülkeye ve halkına özgü koşullar ve bunların çeşitli aşamalarına uygun olarak, bu halkların kendi kendilerini yönetme yeteneğini geliştirmeyi, onların siyasal özlemlerini göz önünde tutmayı ve kendi özgür siyasal kurumlarının giderek geliştirilmesinde onlara yardımcı olmayı;
- c. Uluslararası barış ve güvenliği pekiştirmeyi;

Bu maddede belirtilen sosyal, ekonomik ve bilimsel amaçlara uygulamada ulaşmak üzere yapıcı gelişme önlemlerini kolaylaştırmayı, bilimsel araştırmaları özendirmeyi, birbiriyle ve koşullar elverdiğinde uluslararası ihtisas kuruluşlarıyla işbirliği yapmayı ve XII. ve XIII. Bölümler 'in uygulama alanı dışında, sorumlulukları altında bulunan ülkelerin ekonomik, sosyal ve eğitim koşullarına ilişkin istatistiksel ve teknik nitelikte başka bilgileri, güvenlik gerekleri ve anayasalara ilişkin görüşler saklı kalmak üzere, bilgi için düzenli olarak Genel Sekreter'e iletmeyi kabul ederler.

¹⁹⁹ BM Antlaşması 12. Bölüm (Uluslararası Vesayet Rejimi) madde 76

ilgilendiren hükümler mevcuttur. Bu maddelerde doğrudan halkların kendi kaderini tayin etme ilkesine herhangi bir gönderme yapılmamış, ülkeler halkının kendi kendilerini yönetme kabiliyetlerinin ve bağımsızlığa doğru tedrici gelişimlerinin kolaylaştırılmasından söz edilmiştir. Bu ülkeler halklarına, kendi kendileri idare edebilme yeteneği kazandırılması amaç olarak kabul edilmiştir.²⁰⁰ İlke ile en olağan uygulanma varsayımları arasında bağlantısızlık oluşmuş, ilkenin gelişmesi henüz daha Birleşmiş Milletler Şartı'nda aksatılmak istenmiştir.²⁰¹ Bu görüşe göre Birleşmiş Milletler Örgütü'nün amaç ve ilkelerinin düzenlendiği Şart'ın birinci maddesinde belirtilen halkların kendi kaderini tayin ilkesi, sömürgeler için getirilmiştir. Sömürgeler hakkında hükümler içerin Şartın 11. ve 12. Bölümlerinde halkların kendi kaderini tayin etme ilkesinden bahsedilmemesi eleştirilmiştir. Ancak bir diğer görüş ise bu iki maddede halkların kendi kaderini tayin hakkı ilkesinden söz edilmemiş olması, ilkenin yalnızca sömürgelerle sınırlandırılmayacağı görüşünü desteklemiştir.²⁰²

Özerk Olmayan Ülkeler ifadesi Birleşmiş Milletler Şartı'nda ve uygulamasında eski Sömürgeler tabiri yerine kullanılmıştır. Özerk Olmayan Ülkeler tabirinin, sömürgeciliğin bırakmış olduğu bazı kötü tesirleri hatırlatamaması amacını taşıdığı öne sürülebilir. Bununla beraber bu isim değişikliğinin gerisinde geniş ölçüde aynı kalmış bulunan gerçekliğin göz önünde tutulması gerekmektedir.²⁰³

İşbu Antlaşma'nın 1. maddesinde belirtilen Birleşmiş Milletlerin Amaçlarına uygun olarak vesayet rejiminin temel hedefleri şunlardır:

- a. Uluslararası barış ve güvenliği pekiştirmek;
- b. Vesayet altındaki bölgelerde yaşayan insanların siyasal, ekonomik ve sosyal bakımdan ilerlemelerini ve eğitim alanında gelişmelerini kolaylaştırmak, her bölge ve halkına özgü koşulları ilgili halkların özgürce dile getirdiği özelemleri ve her vesayet anlaşmasında öngörülebilecek hükümleri de göz önünde tutarak, bu bölgeler halklarının kendi kendilerini yönetmelerini ya da bağımsızlığa doğru giderek gelişmelerini kolaylaştırmak;
- c. Irk, cinsiyet, dil ya da din ayrımı gözetmeksizin herkesin insan haklarına ve temel özgürlüklerine saygı gösterilmesini teşvik etmek ve dünya halklarının karşılıklı bağımlılığını geliştirmek; ve
- d. Sosyal, ekonomik ve ticari alanlarda bütün Birleşmiş Milletler üyeleri ile onların uyruklarına eşit davranılmasını sağlamak ve yukarıda belirtilen amaçların gerçekleştirilmesini engellemek ve 80. Madde hükümleri saklı kalmak koşuluyla, adalet dağıtımında da bu sonunculara eşit davranılmasını sağlamak.

²⁰⁰ Kütükçü, a.g.e., s.266

²⁰¹ Deniz Akçay, **Self Determination: Bir İlkenin Önlenebilir Nötralizasyonu**, Murat Sarıca Armağan, İstanbul: Erenler Matbaası, 1988, s.28

²⁰² Berdal Aral, **Üçüncü Kuşak İnsan Hakları Olarak Kolektif Haklar**, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2010, s.30

²⁰³ Mehmet Gönlübol, "Birleşmiş Milletler Antlaşmasında ve Tatbikatında Muhtar Olmayan Ülkeler", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 11(1), (1956), s.114

Özerk Olmayan Ülkeler ile ilgili Birleşmiş Milletler Şartı'nın 11. Bölümü, sömürgelerin Birleşmiş Milletler Örgütü içindeki hukuki statüleri hakkında hükümler içermektedir. Birleşmiş Milletler Şartı'nın 12. ve 13. Bölümlerinde düzenlenen vesayet altındaki ülkeler dâhil olmak üzere kendi kendini yönetemeyecek nitelikte olan tüm ülkeler hakkında hükümler ihtiva etmektedir.²⁰⁴ Şartın 11. Bölümünün 73. maddesi gereğince, Birleşmiş Milletler üyeleri, idare ettikleri özerk olmayan ülkeler halklarının menfaatlerinin üstünlüğü prensibini ve milletlerarası barış ve güvenlik sisteminin çerçevesi içinde bu ülkeler halklarının refahının yükseltilmesi sorumluluğunu tanımışlardır. Antlaşmanın 12. ve 13. Bölümünde düzenlenen Vesayet rejimi ise daha ayrıntılı ve özel hükümler içermekte ve daha fazla uluslararası kontrol sağlamaktadır. Vesayet altındaki ülke ile bu ülkenin yönetiminden sorumlu devlet arasında antlaşma akdedilmesi gereklidir. Bu açıdan Vesayet Rejimi, yapılacak olan uluslararası antlaşmalarla bağlı iken özerk olmayan ülkeler rejimi ise Birleşmiş Milletler Şartı ile hayata geçirilmiştir.²⁰⁵

Şart'ın 73. ve 76. maddeleri karşılaştırılınca Şart'ın, kendi kendini idare etme ve bağımsızlık arasında ayrıma gittiği görülmektedir. Vesayet rejimi ile ilgili 76. maddede kendi kendini idare etme ve bağımsızlık terimi yan yana kullanılmaktadır. Ancak özerk olmayan ülkelerle ilgili 73. madde bağımsızlık sözcüğünü kullanmamakta sadece kendi kendini idareden söz etmektedir. Bu ayrıma göre “halkların özyönetimi” anlamına gelen halkların kendi kaderini tayin etme ilkesi sadece vesayet rejimi altındaki ülkeler ve halklar için öngörülmüştür. Böylece Fas, Tunus ve Cezayir'in bağımsızlıkları Birleşmiş Milletler tarafından 76. madde çerçevesinde değerlendirilmiştir.²⁰⁶ Ancak sömürgelerin, Vesayet Ülkeleri ve Özerk Olmayan Ülkeler olarak ayrılımları Birleşmiş Milletler üyelerince suni bir bölünme olarak değerlendirilmiştir.²⁰⁷

Bu maddeler San Francisco Konferansı'nda SSCB ve Çin ile ABD, İngiltere ve Fransa arasında uzun tartışmalara sebep olmuştur. İngiltere ve Fransa'nın sahip olduğu sömürgelerde bağımsızlık hareketleri başlatıp onları zayıflatmak isteyen SSCB ile sömürgelerinden bu kadar çabuk vazgeçmek istemeyen İngiltere ve Fransa arasında

²⁰⁴ Gönlübol, a.g.e., s.115

²⁰⁵ Leland Goodric ve Edward Hambro, **Birleşmiş Milletler Antlaşması Şerh ve Vesikalar**, (Çev. İlhan Lütem), İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1954, s.439

²⁰⁶ Kütükçü, a.g.e., s.266

²⁰⁷ Şahin, “İnsan Haklarının Topluluk Hakları Kategorisinden Kendi Kaderini Tayin Hakkının Uluslararası Hukuktaki Yeri”, s.1329

mutabakata varmak uzun zaman almıştır. Konferansta SSCB ve Çin oluşturulacak olan Özerk Olmayan Ülkeler Rejiminin amaçlarında, kendi kendini yönetemeyecek nitelikte bölgelerin bağımsızlıklarının sağlanması ifadesinin geçmesini talep etmiştir. Buna karşılık İngiltere ve Fransa ise “bağımsızlık” ifadesinin provakatif bir anlam taşıdığını öne sürerek bu ifade yerine “kendi kendilerini yönetmede tedrici bir gelişim” ifadesinin kullanılması gerektiğini savunmuştur.²⁰⁸ Aslında iki ifade de sonuç olarak sömürge altında yaşayan halkların bağımsız bir devlet olması için atılması gereken adımlar anlamına gelmektedir. Fakat sömürgeci devletlerin bu bölgeleri olabildiğince elinde tutmak istemeleri, onları Birleşmiş Milletler Şartı’nda açık bir “bağımsızlık kazanma” ifadesinin geçmesine temkinli olarak yaklaşmalarına neden olmuştur.

Toplantının devamında Özerk Olmayan Ülkeler Rejimi hakkında farklı görüşler sunulmaya devam edilmiştir. ABD, bağımsızlık ifadesine karşı çıkarak karşılıklı işbirliği ifadesinin geçmesini önermiştir. Sonrasında SSCB, Şartın Özerk Olmayan Ülkeler Rejimi bölümünde halkların kendi kaderini tayin hakkının işlenmesi teklifini öne sürmüştür. Fakat bu teklif kendi kendini yönetecek durumda olmayan halkların, kendi politik gelecekleri hakkında karar veremeyecekleri gerekçesiyle reddedilmiştir.²⁰⁹ Ayrıca SSCB’nin bu teklifi, halkların kendi kaderini tayin “hakkı”²¹⁰ ifadesi nedeniyle, yeni bir tartışma konusu başlatmıştır. Özellikle Amerika Birleşik Devletleri bu ifadeye sert tepki göstermiş ve kavramın Birleşmiş Milletler Şartı’nın birinci maddesinde olduğu gibi bir ilke olarak kalmasının gerekli olduğunun üstünü çizmiştir.²¹¹ Her ne kadar halkların kendi kaderini tayininden ilke veya hak olarak bahsedilmesinin temelde bir fark oluşturmadığı ve ilke de olsa belirli koşullar çerçevesinde bir hakkın ve onun talebinin konusunu oluşturduğu açıktır. Muhtemeldir ki, sömürgeci devletler kavramdan hak olarak bahsedilmesinin halkların kendi kaderini tayin hakkı ilkesine olan talepte sömürge altındaki halkları daha çok cesaretlendireceğinden endişe duymuşlardır. Nihayetinde 8 Haziran 1945 tarihli toplantıda SSCB, İngiltere, Fransa, Çin ve ABD anlaşarak Birleşmiş Milletler Şartı’nın Özerk Olmayan Ülkeler Rejimi bölümünü bugünkü şekliyle düzenlemiştir.²¹²

²⁰⁸ **The United Nations Conference On International Organization, San Francisco**, s.792-794

²⁰⁹ **The United Nations Conference On International Organization, San Francisco**, s.960

²¹⁰ Toplantı tutanaklarında SSCB’nin bu teklifine kadar halkların kendi kaderini tayin etmesinden hep ilke (principle) olarak bahsedilmiş hak (rights) ifadesi geçmemiştir. Birleşmiş Milletler Şartı’nda da halkların kendi kaderini tayin ilkesi olarak kalmıştır.

²¹¹ **The United Nations Conference On International Organization, San Francisco**, s.961

²¹² **The United Nations Conference On International Organization, San Francisco**, s.1123

Yukarıda belirtilen hususlar incelendiğinde varacağımız en önemli sonuç halkların kendi kaderini tayin ilkesinin, Birleşmiş Milletler Şartı'nda yer almasıyla birlikte ilke uluslararası hukukun reddedilemez bir parçası haline gelmiş olmasıdır. Fakat kavramdan hak olarak değil de uluslararası toplumda barışın ve dostça ilişkilerin geliştirilmesinde bir ilke olarak bahsedilmesi, kavramın verimli bir şekilde uygulanmasını zorlaştırdığı yönünde eleştiriler gelmiştir. Fakat kavramla ilgili temel sorun kavramdan hak veya ilke olarak bahsedilmesinde değil kavramın etkili bir şekilde nasıl uygulanacağıdır. Bunun nedeni ise ilkenin öznesinin hangi niteliklere sahip bir insan topluluğu olduğunun belirtilmemesidir. Ayrıca böyle bir belirsizliğin olmadığını varsaysak bile daha önemlisi ilkenin içeriğinin ne olduğuna ve bu ilkeye dayanılarak uluslararası toplumda nasıl dostça ilişkiler geliştirileceğine dair hem Birleşmiş Milletler Şartı'nda hem de San Francisco görüşmelerinde herhangi bir beyanatta bulunulmamıştır. Bu belirsizlik ise bir sonraki bölümde inceleneceği üzere Birleşmiş Milletler Genel Kurul kararlarıyla giderilmiştir. San Francisco görüşmelerinden ilkenin içeriği ile ilgili çıkarılabilecek tek sonuç ise Fransa ve İngiltere'nin bu ilkeye dayanılarak sömürgelerin bağımsızlıklarını kazanamayacak olmaları konusundaki beyanatlardır.

Birleşmiş Milletler Şartı'nda halkaların kendi kaderini tayin etme ilkesinden bahsedilmesi sömürge halklarının çoğunda bağımsızlık arzusunu ateşlemiştir. Elli bir üye devletle kurulan Birleşmiş Milletler Örgütü'ne, teşkilatın ilk on yılında on yeni devlet üye kabul edilmiştir. Fakat ikinci on yılda 47 devlet Örgüte katılmıştır.²¹³ Bunda Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda alınan kararlarında büyük etkisi vardır. Bu devletlerin çoğunluğunu ise Özerk Olmayan Ülkeler ve Vesayet Altındaki Ülkeler oluşturmuştur.²¹⁴ Bu durum dikkate alındığında anlaşılmaktadır ki Özerk Olmayan Ülkeler ve Vesayet Altındaki ülkeler olarak yapılan ayırımın, halkların kendi kaderini tayin hakkı ilkesinin uygulanmasına bir engel olmamaktadır. Bir başka ifadeyle, özellikle Birleşmiş Milletler Genel Kurul Kararlarıyla ilerleyen süreçte, halkların kendi kaderini tayin hakkına vücut veren uygulamalar Özerk Olmayan Ülkeler ve Vesayet Altındaki ülkeler ayrımı hakkındaki endişeleri gidermiştir. Halkların kendi kaderini tayin etme ilkesi, SSCB'nin ve uluslararası

²¹³ Birleşmiş Milletler Örgütünün üye sayısındaki tarihsel artış için bakınız: United Nations, "Growth in United Nations membership", <http://www.un.org/en/sections/member-states/growth-united-nations-membership-1945-present/index.html> (03.03.2016)

²¹⁴ Şahin, "İnsan Haklarının Topluluk Hakları Kategorisinden Kendi Kaderini Tayin Hakkının Uluslararası Hukuktaki Yeri", s.1330

topluma yeni katılan üçüncü dünya ülkelerinin büyük desteğiyle birlikte Birleşmiş Milletler Genel Kurul kararlarıyla yorumlanmaya, bu çizgide anlam kazanmaya ve uygulanmaya başlamıştır. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda alınan bu kararlar en büyük etkisini ise sömürgelerin bağımsızlıklarını kazanmasında göstermiştir.

2.3.2. Birleşmiş Milletler Genel Kurul Kararları

Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın 7. maddesinde, Örgütün ana organlarının; Genel Kurul, Güvenlik Konseyi, Ekonomik ve Sosyal Konsey, Vesayet Meclisi, Uluslararası Adalet Divanı ve Sekreterlik olduğu belirtilmiştir. Genel Kurulda her üye eşit bir şekilde temsil edilir. Her üyenin bir oy hakkı vardır. Genel Kurul'un temel görevi, Birleşmiş Milletler Antlaşması kapsamına giren her konuyu görüşme, tartışma ve bunun sonucunda üye devletlere veya Güvenlik Konseyi'ne tavsiyelerde bulunmaktır. Kararlar genellikle basit çoğunlukla alınmakla birlikte, üyeliği kabul, üyelikten çıkarılma ve de uluslararası barış ve güvenlik ile ilgili konularda hazır bulunan ve oylamaya katılan devletlerin üçte iki çoğunluğuna ihtiyaç duyulmaktadır.²¹⁵

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun örgütün iç işleyişine yönelik aldığı kararlar bağlayıcı niteliktedir. Bu kararlara örnek olarak; örgüte yeni devletlerin kabulü, Güvenlik Konseyi üyelerinin seçimi, Uluslararası Adalet Divanı'ndan danışma görüşü talep etme yönünde aldığı kararlar verilebilir.²¹⁶ Ancak örgütün iç işleyişinin dışında devletlere yöneltilen Genel Kurul kararları bağlayıcı güçten yoksundur. Yöneltildikleri devletler için yükümlülük oluşturmayan bu kararlar tavsiye niteliğindedir. Devletler, Genel Kurul Kararlarına uyup uymamakta serbesttirler. Bununla birlikte devletler, irade açıklamalarıyla Genel Kurul'da alınan tavsiye niteliğindeki kararlara uyacaklarını kabul edebilirler.²¹⁷ Böyle bir durumda tavsiye niteliğindeki Genel Kurul kararları devletler için bağlayıcı olacaktır.

Genel Kurul kararları bağlayıcı nitelikten yoksun olmakla birlikte, uluslararası örf ve âdet kuralları ile Genel Kurul kararları arasında önemli bir bağ vardır. Genel Kurul kararları

²¹⁵ Aksar, a.g.e., s. 216-217

²¹⁶ Martin Dixon, **Textbook on International Law**, 6. Edition, Oxford University Press, 2007, s. 48

²¹⁷ Cem Sar, "Birleşmiş Milletler Genel Kurul Kararlarının Hukuki Değeri", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 21(4), (1966), s. 273

mevcut uluslararası örf ve âdet kurallarını açıklayabilir. Bunula birlikte, Genel Kurul kararları devlet uygulamalarıyla yeni uluslararası örf ve âdet kuralı oluşturabilir.²¹⁸

2.3.2.1. Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 9(1) Sayılı Kararı

Birleşmiş Milletler Şartı'nın Özerk Olmayan Ülkelere ilişkin on birinci bölümünün 73.maddesinde ve Uluslararası Vesayet Rejimine ilişkin on ikinci bölümünün 76.maddesinde dolaylı olarak düzenlenen halkların kendi kaderini tayin hakkı, sömürgelerin bağımsızlıkları açısından birinci dönem toplantılarının konusunu oluşturmuştur. Bu amaçla yapılan Kendini Yönetemeyen Halklar başlıklı 9(1)²¹⁹ sayılı²²⁰ kararda, kendi kendini yönetemeyen hakların sorunlarının teşhis edilmesinin uluslararası toplumun barış ve güvenliği için kaçınılmaz olduğu belirtilmiştir. Bu nedenle de Birleşmiş Milletlere üye devletlerin, bu bölgelerin yönetimi için sorumluluk almaları gerekliliği vurgulanmıştır. 9(1) sayılı karar 73. Maddenin e fıkrasının uzantısı olduğundan dolayı tartışma yaşanmamış ve oy birliğiyle kabul edilmiştir. Kararda Özerk Olmayan Ülkelerde yaşayan ve oluşturulacak Vesayet Rejimi altında yaşayacak halklar bir bütün olarak, kendi kendini yönetemeyen halklar olarak değerlendirilmiştir.

Bu amaçla Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, Birleşmiş Milletler üyesi devletlerden Birleşmiş Milletler Şartı'nın 73/e. Maddesi uyarınca kendi kendini yönetemeyen bölgelerin ekonomik, sosyal ve eğitim durumları hakkındaki raporları Genel Sekreter'e sunmasını talep etmiştir. Ayrıca bu toplantıda, 11 Nisan 1921 tarihinde Transjordan adıyla İngiltere Mandası olan Ürdün'ün, bağımsızlığı kabul edilmiştir.²²¹ 25 Mayıs 1946 tarihinde Ürdün bağımsızlığına kavuşmuştur.²²²

²¹⁸ Dixon, a.g.e., s.48-49

²¹⁹ United Nations General Assembly, **A/RES/9(1)**, “Non Self-Governinig Peoples”, [²²⁰ Tezin tamamında Birleşmiş Milletler Genel Kurul kararlarına bu şekilde atıf yapılacaktır. Parantezin dışındaki sayı Birleşmiş Milletlerin kurulduğu tarihten itibaren kaçınıcı toplantı olduğunu parantezin içindeki sayı ise toplantının hangi dönemde yapıldığını ifade etmektedir. Örnek: Birinci dönem dokuzuncu toplantı](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/9(I) (01.05.2016)”, s.13</p></div><div data-bbox=)

²²¹ United Nations General Assembly, **A/RES/9(1)**, s.13

²²² Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, “Ürdün'ün Siyasi Görünümü”, [65](http://www.mfa.gov.tr/urdun-siyasi-gorunumu.tr.mfa (02.03.2016)”, s.13</p></div><div data-bbox=)

Kendi kendini yönetemeyen halklarla ilgili olan bu karar, Birleşmiş Milletler Örgütü'nün kendi kendini yönetemeyen halklar konusundaki ilgisi ve bu sorunun bir an önce çözülmesi amacıyla sarf ettiği çabanın ciddi bir göstergesidir. Bir diğer yandan da Ürdün'ün bağımsızlığının kabul edilmesi, halkların kendi kaderini tayin hakkı ilkesine verilen önemin Birleşmiş Milletler Dönemi'ndeki ilk örneği olduğu kabul edilebilir.²²³

2.3.2.2. Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 66(1) Sayılı Kararı

9 Şubat 1946 tarihinde yapılan toplantıda raporların sunulmasıyla ilgili karardan sonra 14 Aralık 1946 tarihinde gerçekleştirilen 66(I) sayılı toplantıda raporlar hakkında karar alınmıştır. Alınan bu kararlar birlikte 74 bölge özerk olmayan ülke statüsüne dâhil edilmiştir. Bu ülkeler hakkında her yılın 30 Haziran'ına kadar genel sekretere rapor sunulması ve raporlar hakkında bilgi akışının sağlanması için ikinci dönem toplantılarının başlamasından birkaç hafta önce üye devletlerin eşit sayıda temsilcilerinden oluşan bir ad hoc komite²²⁴ kurulması kararı alınmıştır.²²⁵

Fakat 66(1) sayılı karar, 9(1) sayılı karara gösterilen desteği alamamıştır. Batılı devletler konunun ilgili devletlerin iç işlerini ilgilendirdiği değerlendirilmesinde bulunarak, ya bu karara olumsuz oy vermişlerdir ya da çekimser kalmışlardır. Buna karşın Asya ve Doğu Avrupa Devletleri kararın lehine oy kullanmışlardır.²²⁶

2.3.2.3. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 217 (3) Sayılı Kararı (İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi)

Birleşmiş Milletler Şartı'nın giriş kısmında ve ilgili maddelerinde insan haklarına saygı gösterilmesi ve insan haklarının geliştirilmesi ifadesi geçmesine rağmen bu hakların

²²³ Mirsad Jahic, **I. Dünya Savaşından Günümüze Ulusların Kendi Kaderini Belirleme Hakkı'nın Değişen İçeriği**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, s.49

²²⁴ Brezilya, Çin, Küba, Mısır, Hindistan, Filipinler, SSCB ve Uruguay kurulan komisyona üye olarak seçilmişlerdir. (United Nations General Assembly, **A/RES/66(1)**, "Transmission of Information Under Article 73 e of the Charter", [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/67\(I\)\(01.05.2016\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/67(I)(01.05.2016)), s.126)

²²⁵ United Nations General Assembly, **A/RES/66(1)**, s.124-126

²²⁶ Karara 27 devlet kabul oyu verirken 13 Devlet çekimser kalmıştır ve 7 Devlet aleyhte oy vermiştir. Türkiye çekimser kalan devletler arasındadır.

içeriği açıklığa kavuşturulamamıştır. Bu eksiklik üzerine 1947’de Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu bir bildiriden, sözleşmelerden ve uygulama tedbirlerinden oluşan sistematik bir insan hakları metni oluşturma kararını almıştır. Komisyonca 1948 yılında yayınlanan İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi²²⁷ 10 Aralık 1948 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 217(3)²²⁸ sayılı toplantıda hiçbir itiraz olmadan onaylanmıştır.²²⁹

Beyannamenin tümü bir yana özellikle 21. Maddesi halkların kendi kaderini tayin hakkına vurgu yapar niteliktedir. İlgili madde aşağıdaki şekilde düzenlenmiştir.

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi madde 21:

1. Herkes, doğrudan ya da serbestçe seçilmiş temsilcileri aracılığıyla ülkesinin yönetimine katılma hakkına sahiptir.
2. Herkesin, ülkesinde kamu hizmetlerinden eşit yararlanma hakkı vardır.
3. Halk iradesi, hükümet otoritesinin temelini oluşturmalıdır; bu irade genel ve eşit oy hakkı ile gizli ve serbest oylama yoluyla, belirli aralıklarla yapılan dürüst seçimlerle belirtilir.²³⁰

Beynamede halkların kendi kaderini tayin hakkı ifadesi geçmemiştir. Ancak kişinin kendi ülkesinin yönetimine katılma hakkını ve halk iradesinin yönetimde temsil edilmesini düzenleyen yirmi birinci madde, halkların kendi kaderini tayin hakkını ilgilendirmektedir. Ayrıca içsel anlamda kendi kaderini tayin hakkına vurgu yapılmıştır.²³¹

Bu eksikliğin giderilmesi amacıyla ilk adımlar 4 Aralık 1950 tarihinde Genel Kurulun 421(5) sayılı kararıyla atılmıştır. İlgili kararın D bölümünde Genel Kurul, bir sonraki dönem için, İnsan Hakları Komisyonu’ndan ulusların ve halkların kendi kaderini tayin hakkını garanti altına alan yol ve yöntemlerin geliştirilmesini sağlayacak bir rapor

²²⁷ İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi tam metni için bakınız: Gündüz, a.g.e., s.446-451

²²⁸ United Nations General Assembly, **A/RES/217(3)A**, “Universal Declaration of Human Rights”, [\(http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/217\(III\)\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/217(III)) (01.05.2016), s.71-79 Karar, 48 devletin lehte oy kullanmasıyla kabul edilmiştir. 8 devlet çekimser kalmıştır. Türkiye kararın lehine oy kullanmıştır.

²²⁹ Gündüz, **Milletlerarası Hukuk Konu Anlatımı Temel Belgeler Örnek Kararlar**, s.446

²³⁰ Gündüz, **Milletlerarası Hukuk Konu Anlatımı Temel Belgeler Örnek Kararlar**, s.450

²³¹ Şahin, **Avrupa Birliğinin Self Determination Politikası**, s.18; Hasani, a.g.e., s.84-85

hazırlamasını talep etmiştir.²³² Komisyon belirtilen süre içinde ayrıntılı bir rapor hazırlayamasa da Genel Kurul bu hakkın ihlalinin geçmişte savaşa ve katliama sebep olduğunu ve mevcut uluslararası barışı tehdit edici özelliğini dikkate alarak gelecek nesilleri savaştan korumak, temel insan haklarına güveni temin etmek ve uluslararası halkların hak eşitliği ve kendi geleceklerini kendilerinin belirlemesi hakkı ilkesine saygı üzerine kurulmuş dostça ilişkiler geliştirmek amacıyla insan hakları sözleşmesinde halkların kendi kaderini tayin hakkının da belirtilmesi kararlaştırılmıştır.²³³ Hatta Genel Kurul bir tavsiyede bulunarak bu hakkın, metinde “Bütün halklar kendi kaderini tayin hakkına sahip olmalıdır” şeklinde ifade edilmesini öne sürmüştür.

2.3.2.4. Birleşmiş Milletler Genel Kurulun 637(7) Sayılı Kararı

16 Aralık 1952 tarihinde toplanan Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun 637(7) ²³⁴ sayılı kararı, örgütün halkların kendi kaderini tayin hakkı konusundaki kararlılığını gösteren önemli kararlarından biridir. Kararın girişinde insan hakları sisteminin kurulması için halklara kendi kaderlerini tayin hakkının tanınmasının ön şart olduğu belirtilmiştir. Ayrıca kendi kaderini tayin kavramından bir ilke olarak değil hak olarak bahsedilmiştir.²³⁵

Bu dönemde hak ve ilke ayırımına vurgu yapılmıştır. Temel olarak bir kuralın, ilkenin (principles) içinde veya bir hakkın (rights) içinde tanınmasında farklılık yoktur. Ancak sömürgeci devletler sömürgelerinden vazgeçmek konusunda isteksiz davranmaktaydılar. Bu nedenle de halkların kendi kaderini tayin kavramının bir ilke olduğunu tutarsız bir şekilde öne sürmekteydiler. Bu karar, Batılı Devletlerin kendi kaderini tayin hakkına olan yaklaşımlarına yeni bir darbe indirmiştir. Batılı Devletler ülkelerinin kendi sınırları içindeki veya kendi otoriteleri altındaki topraklarda kendi kaderini tayin hakkının kullanılmamasını savunmuşlar ve bu iddiayı devletlerin iç işlerine karışılmaması ilkesine dayandırmaya

²³² United Nations General Assembly, **A/RES/421(5) D**, Draft International Covenant on Human Rights and Measures of Implementation: Future Work of the Commission on Human Rights, [\(http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/421\(V\)\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/421(V)) (01.05.2016), s. 43

²³³ United Nations General Assembly, **A/RES/545(6)**, Inclusion in the International Covenant or Covenants on Human Rights of an Article Relating to the Right of Peoples to Self-determination, [\(http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/545\(VI\)\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/545(VI)) (01.05.2016), s.36-37

²³⁴ United Nations General Assembly, **A/RES/637(7)**, The Right of Peoples and Nations to Self-Determination, [\(http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/637\(VII\)\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/637(VII)) (01.05.2016), s.26-27 Karar, 40 devletin lehte ve 14 devletinaleyhte oy kullanmasıyla kabul edilmiştir. 6 devlet çekimser kalmıştır. Türkiye çekimser kalan ülkeler arasındadır.

²³⁵ United Nations General Assembly, **A/RES/637(7)**, s.26

devam etmişlerdir. Ancak yine de Genel Kurulda kararın kabul edilmesinin önüne geçememişlerdir.²³⁶ Bu karar ile birlikte Genel Kurul, Birleşmiş Milletlere üye devletlere hakların ve ulusların kendi kaderini tayin hakkının desteklenmesini tavsiye etmiştir. Bu amaçla bölge halklarının kendi kendilerini idare edebilir hale getirilmeleri ve bağımsızlıklarını kazanmaları üzerinde durulmuştur. Ayrıca bu halkların kendi gelecekleri hakkında karar verebilmeleri için Birleşmiş Milletler Şartı'nın ruhuna uygun bir şekilde seçimler düzenleneceği belirtilmiştir. Gerektiği takdirde ise bu seçimlerin bizzat Birleşmiş Milletler himayesinde yapılacağı üzerinde durulmuştur.

Alınan bu kararlar birlikte halkların kendi kaderini tayin hakkı, insan hakları arasında yer alırken hem bir hak olduğunu savunanların tezini güçlendirmiş hem de uluslararası hukukta daha güçlü bir konum kazanmıştır.²³⁷ Ayrıca halkların kendi kaderini tayin hakkını belirlemede, seçimler düzenleneceğinin bildirilmesi ve seçimlerin Birleşmiş Milletler denetiminde gerçekleştirileceğinin belirtilmesi önemlidir. Bu ifade, özellikle Birleşmiş Milletlerin sorunların çözüme kavuşturulması açısından geleceğe yönelik çalışmalarının ciddi bir adımını oluşturmuştur. Bu karar ilk olarak, Fas'ın Fransız hâkimiyetinden kurtarılması amacıyla kullanılmak istenmiştir. 1912 ve 1956 yılları arasında Fransa ve İspanya hâkimiyetinde olan Fas, 1950 yılında Fransız idaresiyle ilgili olarak birkaç değişiklik yapmak istemiştir. Ayrıca Arap Birliği, Fransa'nın Fas üzerindeki idaresini halkların kendi kaderini tayin hakkına ve insan haklarına karşı bularak Fransa'dan Fas'ın bağımsızlığını talep etmiştir. Fransa ise buna karşı, iç işlerine müdahale edilmemesi gerektiği cevabını vermiştir. 1952 yılına gelindiğinde Fas'ta şiddet olayları yükselmiş ve Fas Sultan'ının sürgün edilmesi sonucu olaylar doruk noktasına ulaşmıştır. Bu gelişmeler neticesinde 1953 yılı ağustos ayında Fas Halkı'nın Birleşmiş Milletler Şartı'na uygun olarak kendi kaderini tayin hakkını yerine getirmesini savunan karar tasarısı Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda üçte iki çoğunluğu alamadığı için reddedilmiştir. 32 devlet lehte oy verirken 5 devlet çekimser kalmış ve 22 devlet aleyhte oy kullanmıştır.²³⁸

²³⁶ Rosaly Higgins, **The Development of International Law Through the Political Organs of the United Nations**, London: Oxford University Press, 1963, s.91'den aktaran Şahin, "İnsan Haklarının Topluluk Hakları Kategorisinden Kendi Kaderini Tayin Hakkının Uluslararası Hukuktaki Yeri", s.1331

²³⁷ Faruk Sönmezoglu, **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, 6. Baskı, İstanbul: Der Yayınları, 2014, s. 689

²³⁸ Şahin, "İnsan Haklarının Topluluk Hakları Kategorisinden Kendi Kaderini Tayin Hakkının Uluslararası Hukuktaki Yeri", s.1331; Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "Fas'ın Siyasi Görünümü", <http://www.mfa.gov.tr/fas-siyasi-gorunumu.tr.mfa> (05.03.2016)

Bu dönemden itibaren 1960 yılına kadar Genel Kurul halkların kendi kaderini tayin hakkıyla ilgili doğrudan veya dolaylı olarak birçok karar almıştır. Bu kararlar genel itibariyle olumlu sonucunu hemen verememiştir. Bunda Birleşmiş Milletler Örgütü yapısının, özellikle Genel Kurul kararlarının bağlayıcı olmamasının etkisi büyüktür. Yine Güvenlik Konseyi'nin daimî üyelerinin veto yetkisi bu duruma örnek gösterilebilir. Ayrıca reel politik gereğidir ki sömürgeci devletler de bu bölgelerden çekilmek istememektedirler. Ancak unutulmamalıdır ki kararların bağlayıcı bir yapısı olmasa da kararlar uluslararası toplumun gündemi hakkında önemli belgelerdir ve uluslararası örf ve âdet kurallarının oluşması için gerekli devlet uygulamalarının önemli kanıtlarındandır. Yukarıda üzerinde durduğumuz ve duramadığımız²³⁹ birçok karar neticesinde 1960 yılından itibaren sömürgeler açısından halkların kendi kaderini tayin hakkı en önemli dönemini yaşamaya başlamıştır.

2.3.2.5. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 1514(15) Sayılı Kararı (Sömürge İdaresi Altındaki Halklara Bağımsızlık Verilmesine İlişkin Bildiri)

Halkların kendi kaderini tayin hakkı açısından 1960 yılına kadar ki süreç Birleşmiş Milletler Örgütü'nde sömürgeciliğe karşı tavırda önemli değişikliklere sahne olmuştur. Afrika ve Asya ülkelerinin ortak çabaları ve bu çabaların pratikte ve teoride destekleyicileri sosyalist blok ülkelerinin özellikle de Bandung Konferansı'ndan sonra artan katkılarıyla, halkların kendi kaderini tayin hakkıyla ilgili yeni bir gündem oluşturuldu: Sömürgelerin Kendi Kaderini Tayin Hakkı.²⁴⁰ Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 1955 yılında Cezayir konusunu gündemine bile almazken 19 Aralık 1960 tarihinde toplanan Genel Kurul, Fransa'nın yokluğunda 1573(15)²⁴¹ sayılı karar ile Cezayir Halkı'nın kendi kaderini tayin hakkını tanımıştır. Bu kararın alınmasında en büyük etken Genel Kurul'da alınan

²³⁹ United Nations General Assembly, **A/RES/738(8)**, "The right of peoples and nations to self-determination"; **A/RES/814(9)**, "Application, under the auspices of the United Nations, of the principle of equal rights and self-determination of peoples in the case of the population of the Island of Cyprus"; **A/RES/1188(12)**, "Recommendations concerning international respect for the right of peoples and nations to self-determination"; **A/RES/1314(13)**, "Recommendations concerning international respect for the rights of peoples and nations to self-determination"

²⁴⁰ Akçay, a.g.e., s.30

²⁴¹ United Nations General Assembly, **A/RES/1573(15)**, "Question of Algeria", [\(http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/1573\(XV\)\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/1573(XV)) (01.05.2016), s.3 Karar, 63 devletin lehte ve 27 devletin aleyhte oy kullanmasıyla kabul edilmiştir. Türkiye kararın lehine oy kullanan devletler arasındadır.

1514(15)²⁴² sayılı karar olmuştur. Karar ile birlikte bu yıldan sonra sömürgeci devletler üzerindeki baskı eski sömürgelerin bağımsızlığını kazanması ile birlikte daha kuvvetli hale gelmiştir. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda 14 Aralık 1960 tarihinde kabul edilen 1514 (15) sayılı Sömürge İdaresi Altındaki Halklara Bağımsızlık Verilmesine İlişkin Bildiri'nin²⁴³ halkların kendi kaderini tayin hakkının uygulanabilir hâle gelmesine büyük etkisi olmuştur.²⁴⁴ Karar Birleşmiş Milletler Şartı'nı değiştirmeden yapılan devrim olarak nitelendirilmiştir.²⁴⁵

Bildiriye seksen dokuz ülke lehte oy verirken hiçbir ülke olumsuz oy kullanmamıştır. Sadece Fransa ve İngiltere'nin de içinde bulunduğu dokuz ülke çekimser kalmıştır.²⁴⁶ Halkların kendi kaderini tayin hakkı açısından devrimsel nitelikte olan bu karar ile birlikte kavram uluslararası ilişkilerde önemli bir etken haline gelmiştir.²⁴⁷

Bildirinin ilk maddesinde sömürgecilik ve manda tamamen reddedilmiş ve bu durumun temel insan haklarının korunmasına, Birleşmiş Milletler Şartı'nın hükümlerine ve dünya barışına karşı olduğu belirtilmiştir.²⁴⁸ Bildiride “bütün halklar kendi kaderini tayin hakkına sahiptir”²⁴⁹ ifadesi yer bulmasına ilaveten, bildiri aynı zamanda kavramının ilke olmaktan öte bir hak olduğunu savunanlara da önemli bir dayanak noktası oluşturmuştur.²⁵⁰

Bildiri genel olarak incelendiğinde görülmektedir ki halkların kendi kaderini tayin hakkından kimlerin yararlanacağı konusunda bir kısıtlama getirmemiş ve tüm halkların bu hakka sahip olduğunu belirtmiştir. Ancak dönemin şartlarını ve bildirinin başlığını dikkate

²⁴² United Nations General Assembly, **A/RES/1514(15)**, “Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples”, [\(http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/1514\(XV\)\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/1514(XV)) (01.05.2016), s.66-67

²⁴³ Bildirinin Türkçe tam metni için bakınız: Gündüz, **Milletlerarası Hukuk Konu Anlatımı Temel Belgeler Örnek Kararlar**, s.451-453

²⁴⁴ Şahin, **Avrupa Birliğinin Self Determination Politikası**, s.19

²⁴⁵ Şahin, “**İnsan Haklarının Topluluk Hakları Kategorisinden Kendi Kaderini Tayin Hakkının Uluslararası Hukuktaki Yeri**”, s.1332

²⁴⁶ Çekimser kalan diğer ülkeler: Avusturya, Belçika, Dominik Cumhuriyeti, Portekiz, İspanya ve Amerika Birleşik Devletleri. Türkiye de kararın lehine oy kullanmıştır.

²⁴⁷ Şahin, **Avrupa Birliğinin Self Determination Politikası**, s.20

²⁴⁸ Sömürge İdaresi Altındaki Halklara Bağımsızlık Verilmesine İlişkin Bildiri madde 1; Halkların yabancı tahakkümüne, hâkimiyetine ve sömürüsüne tabi tutulması temel hakların inkârıdır. Birleşmiş Milletler Şartı'na aykırıdır ve Dünya barışı ve işbirliği için engeldir.

²⁴⁹ Sömürge İdaresi Altındaki Halklara Bağımsızlık Verilmesine İlişkin Bildiri madde 2; Bütün halklar halkların kendi kaderini tayin hakkına sahiptir; bu hakkın gereği olarak siyasi rejimlerini özgürce kararlaştırırlar ve özgürce ekonomik, sosyal, kültürel gelişmelerini sürdürürler.

²⁵⁰ Sönmezoglu, a.g.e., s.691

olarak yorumlama yapıldığında görülmektedir ki bu haktan öncelikli olarak yararlanması gereken halklar sömürge altında yaşayan halklardır. İlk olarak, Bildirinin ikinci maddesinde halkların kendi kaderini tayin hakkı tüm halklar için tanınmış olmakla birlikte, birinci madde halkların yabancı baskı ve sömürüye tabi tutulmasının temel insan haklarına, Birleşmiş Milletler Şartı'na ve uluslararası barış ve işbirliğine aykırılığını vurgulayarak hakkın öznesini sömürge halklarıyla sınırlamıştır.²⁵¹ İkinci olarak, yine Bildirinin birinci maddesinde yabancı bir devletin baskısı altında yaşayan halklara vurgu yapılması kendi kaderini tayin hakkının kullanımında yabancılik unsurunu ön plana çıkarmıştır. Bu nedenle bağımsız devletlerde yaşayan olası azınlıklar kapsam dışı bırakılmıştır.²⁵² Hakkın maddi içeriği konusunda halkların kendi siyasi, ekonomik, kültürel ve sosyal gelişimleri üzerinde hakları olduğu belirtilmiştir.

1514(15) sayılı bildirinin yayınladığının ertesi günü 15 Aralık 1960 tarihinde Genel Kurul bildirinin uygulanması yönündeki tartışmalara netlik kazandırmak amacıyla 1541(15)²⁵³ sayılı kararı almıştır. 1541(15) sayılı Birleşmiş Milletler Genel Kurul Kararı, Afrika'da sömürgeleri bulunan Belçika'nın bu hakkın sömürgeler için kullanımını sabote etmesi üzerine çıkarılmıştır. Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın 73. maddesi, özerk olmayan toprakları yöneten devletlerin, bu topraklar hakkında Genel Sekretere düzenli olarak bilgi aktarmalarını önermekteydi. Genel Kurul bu maddeyi sömürgeci devletleri sarsmak için kullanmak isterken, Belçika çok sayıda yerli grupları içeren Latin Amerika ülkelerine ve genellikle etnik gruplar içeren bütün ülkelere, kendi kaderini tayin hakkını kabul etmeleri halinde bu grupların, kendi kaderini tayin haklarını kullanacaklarını belirtmiştir. Bu nedenle sömürge halkları için daha detaylı bir karar ihtiyacı doğmuştur.²⁵⁴

Bu kararda sömürge altındaki halklara uygulanacak olan halkların kendi kaderini tayin hakkı politikası için on iki prensip belirlenmiştir. Konumuz açısından en önemlisi sömürge idaresi altında yaşayan halkların kendi kaderini tayin haklarından nasıl

²⁵¹ Naz Çavuşoğlu, **Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları**, 2. Baskı, Ankara: Su Yayınları, 2001, s.70-71; Kütükçü, a.g.e., s.268

²⁵² Akçay, a.g.e., s.30

²⁵³ United Nations General Assembly, **A/RES/1541(15)**, "Principles Which Should Guide Members in Determining Whether or not An Obligation Exists to Transmit the Information Called For Under Article 73 E of the Charter", [\(http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/1541\(XV\)\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/1541(XV)) (01.05.2016), s.29,30 Karar, 69 devletin lehine ve 2 devletin aleyhte oy kullanmasıyla kabul edilmiştir. 21 devlet çekimser kalmıştır. Türkiye kararın lehine oy kullanan devletler arasındadır.

²⁵⁴ Oran, a.g.e., s.115

yararlanacaklarına ilişkindir. İlgili bildirinin altıncı prensibinde, kendi kendini yönetemeyen bir ülkenin;

- Egemen ve bağımsız bir devlet olmayı seçerek,
- Bağımsız bir devletle birleşerek(association) veya
- Bağımsız bir devletle bütünleşerek(integration)

Halkların kendi kaderini tayin hakkından yararlanabileceği belirtilmiştir.²⁵⁵

Kararın devamında iki tür birleşme arasındaki ayrım ve farklılık belirtilmiştir. İlk tür birleşmede (association) bu kararın demokratik bir süreç sonunda halkın ve bölgenin kültürel karakterine saygı çerçevesi içinde seçimler ile birlikte yapılması ve birleşecek devletin dış müdahale olmaksızın kendi anayasasını oluşturması gerektiği belirtilmiştir. İkinci tür birleşmede (integration) ise daha çok eşitlik kavramı üzerinde durulmuştur. Eski kendi kendini yönetemeyen ülke ile bağımsız devletin vatandaşları arasında hiçbir ayrım yapılmaması, yasama yürütme yargı organları önünde eşit haklar ve eşit temsil edilebilme imkânına sahip olmaları gerektiği belirtilmiştir. Yine bir önceki türde anlatıldığı gibi burada da demokratik bir seçim sonucu halkın bu karara varması gerektiği üzerinde durulmuştur. 1541(15) sayılı bildirinin 4. Prensibi ise sömürgelerin tanımını yapmıştır. Bu tanıma göre bir bölgeyi yöneten sömürgeci devletin yönettiği bölge ile arasında coğrafi olarak uzaklık ve de etnik ve kültürel olarak farklılık varsa bu bölgelerin ilk intiba üzerine (prima facia) sömürge olduğu belirtilmiştir.²⁵⁶ Ayrıca 1514(15) sayılı Bildirinin dördüncü maddesinde kendi kaderini tayin hakkını kullanan halklara karşı, sömürgeci devletler tarafından kuvvet kullanılamayacağı belirtilmiştir.²⁵⁷ Bu yaklaşım ayrıca Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 1974 tarihli Saldırının Tanımlanması²⁵⁸ kararında kendine yer bulmuştur.²⁵⁹

²⁵⁵ United Nations General Assembly, **A/RES/1541(15)**, "Principles Which Should Guide Members in Determining Whether or not An Obligation Exists to Transmit the Information Called For Under Article 73 E of the Charter, Principle 6" (01.05.2016), s.29

²⁵⁶ United Nations General Assembly, **A/RES/1541(15)**, s.29-30

²⁵⁷ Sömürge Altındaki Halklara Bağımsızlık Verilmesine İlişkin Bildiri Madde 4: Bağımlı milletlerin tam bağımsızlık haklarını barışçı bir şekilde ve serbestçe kullanmalarına imkân vermek için, onların aleyhine yöneltilmiş olan bütün silahlı hareketler veya her çeşit baskıcı tedbirler sona erecektir; ve millî ülkelerin bütünlüğüne saygı gösterilecektir. (Gündüz, **Milletlerarası Hukuk Konu Anlatımı Temel Belgeler Örnek Kararlar**, s.453)

²⁵⁸ United Nations General Assembly, **A/RES/3314(29)**, Definition of Aggression, [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/3314\(XXIX\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/3314(XXIX)) (01.05.2016) Türkçe metni için bakınız: Gündüz, **Milletlerarası Hukuk Konu Anlatımı Temel Belgeler Örnek Kararlar**, s.140-142

²⁵⁹ İşbu tanımda ve özellikle 3. maddede(saldırı fiillerinin tanımlandığı madde) yer alan hiçbir hüküm, Birleşmiş Milletler Antlaşması'ndan kaynaklanan ve Devletler Arasında Dostça İlişkiler ve İşbirliği ile ilgili Milletlerarası Hukuk Prensipleri hakkında Bildiride zikredilen Halkların Kendi Kaderini Tayin Hakkı,

1960 yılından 1970 yılına kadarki on yıllık süreçte kendi kendini yönetemeyen ülkeler ile ilgili birçok karar alınmıştır. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu bu süreçte kendini yönetemeyen vesayet altındaki ülkelerle ilgili sunulan raporları takip etmiş²⁶⁰ ve bu bölgelerdeki ırk ayrımcılığının önlemesi için 1698(16) sayılı kararı almıştır.

2.3.2.6. Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 2625(25) Sayılı Kararı

24 Ekim 1970 tarihinde 2625(25)²⁶¹ sayılı Genel Kurul Kararı ile oybirliğiyle kabul edilen “Devletler Arasında Dostane İlişkiler ve İşbirliğine Dair Milletlerarası Hukuk İlkeleri Bildirisi”,²⁶² Birleşmiş Milletler Şartı’nda yer alan temel ilkelerin açıklığa kavuşturulması açısından dikkat çekicidir.²⁶³ Ayrıca bildirinin Genel Kurul’da hiçbir itiraz olmaksızın oy birliğiyle kabul edilmesi ise uluslararası toplumun ilkelere bakış açısını yansıtan dönemin önemli uluslararası hukuk belgelerinden biri olduğunun en önemli delilidir. Ayrıca bu belge sömürge altındaki ülkeler haricindeki devletler için hakların kendi kaderini tayin etme hakkına dair ulaşılan ilk consensustur.²⁶⁴

Bildirinin yıllarca süren hazırlık çalışmaları sırasında halkların kendi kaderini tayin hakkı çeşitli yönleriyle ele alınmıştır. Ancak savundukları görüş ne denli radikal olursa olsun tüm devletlerin, halkların kendi kaderini tayin hakkını ayrılıkçılığı özendirecek bir ilke olarak kabul edilmemesini vurgulamakta birleştikleri görülmektedir.²⁶⁵

Bildirinin konusunu temel olarak yedi ilke oluşturmuştur. Açıklığa kavuşturulan konulardan biride halkların kendi kaderini tayin hakkı ilkesidir. Bildiride her devlete,

özgürlük ve bağımsızlık haklarından zorla mahrum edilen halkların, özellikle sömürge idaresi ırkçı rejimler veya yabancı tahakkümünün diğer biçimleri altında yaşayan halkların bu hakkına herhangi bir şekilde eksiklik getirmediği gibi bu halkların o amaçla yaptıkları mücadeleye Birleşmiş Milletler Antlaşmasının prensiplerine uygun şekilde ve yukarıda anılan Bildiriye göre yardım alma ve arama hakkına da bir eksiklik getirmez.

²⁶⁰ İlgili raporlar için bakınız: United Nations General Assembly, 1695(16), 1848(17), 2109(20), 2233(21), 2352(22), 2351(22), 2422(23), 2423(23), 2558(24), 2556(24), 2705(25), 2701(25)

²⁶¹ United Nations General Assembly, **A/RES/2625/(25)**, “Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in accordance with the Charter of the United Nations”, [\(http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/2625\(XXV\)\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/2625(XXV)) (01.05.2016), s.121-124

²⁶² Türkçe metni için bakınız: Gündüz, **Milletlerarası Hukuk Konu Anlatımı Temel Belgeler Örnek Kararlar**, s.131-136

²⁶³ Gündüz, **Milletlerarası Hukuk Konu Anlatımı Temel Belgeler Örnek Kararlar**, s.131

²⁶⁴ Hasani, a.g.e., s.55

²⁶⁵ Akçay, a.g.e., s.32

Birleşmiş Milletler Şartı'na uygun olarak ilkenin hayata geçirilmesi görevi yüklenmiştir. Bu görevin yerine getirilmesinde ise devletlerarası dostane ilişkilerin geliştirilmesi ve halkların serbestçe belirledikleri iradelerinin dikkate alınmasıyla sömürgeciliğe son verilmesi temel amaç olarak belirtilmiştir. Devletlere yüklenen bir diğer görev ise halkların kendi kaderini tayin hakkını kullanırken onlara karşı zorlayıcı hareketlerden kaçınmalarıdır. Aksi durumda ise halkların Birleşmiş Milletler Şartı'na uygun biçimde yardım arama ve alma hakları olduğu belirtilmiştir. Bildirideki halkların kendi kaderini tayin etme ilkesi temel olarak önceki devlet uygulamalarını yansıtmaktadır. Bu uygulamalara bakıldığında, dolayısıyla bildiriye paralel olarak, etnik tabanlı halkların kendi kaderini tayin hakkı, ne bu uygulamalar arasında yer almış ne de devletler böyle bir uygulamayı onaylamıştır.²⁶⁶

Bildiride halkların kendi kaderini tayin hakkı olduğu ve bu prensibe uyulmasının devletler için yükümlülük olduğu kabul edilmiştir.²⁶⁷ Bildiride ayrıca halkların yabancı hâkimiyeti altında yaşamasının ve sömürülmesinin insan haklarının inkârı olduğuna vurgu yapılarak, halkların kendi kaderini tayin hakkı ilkesinin insan haklarıyla birlikte yorumlanması görüşü yansıtılmıştır. Özellikle 1966 Tarihli İnsan Hakları Sözleşmelerinin ilk maddelerinde halkların kendi kaderini tayin hakkının belirtilmesi bu görüşü daha da destekler niteliktedir.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 1541(15) sayılı kararında halkların kendi kaderini tayin hakkının kullanımı, egemen ve bağımsız bir devlet kurulması veya bağımsız bir devletle birleşme olarak sınırlandırılmıştır. 2625(25) sayılı kararla birlikte ek bir seçenek daha getirilerek halkların serbestçe tayin edeceği herhangi bir siyasi statüye kavuşmaları da eklenmiştir. Bu yeni ifadeyle birlikte halkların kendi kaderini tayin hakkından nasıl yararlanacakları tamamen halklara bırakılmıştır.²⁶⁸

²⁶⁶ Etnik tabanlı halkların kendi kaderini tayin hakkının hukuki anlamda uluslararası toplum tarafından hiçbir karşılık bulamamıştır. Bu durumun istisnası olarak öne sürülebilecek tek durum Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın 1993 Viyana Deklarasyonu'dur. Devletler bu süreçten sonra etnik tabanlı halkların kendi kaderini tayin hakkı hakkındaki iddialarla yüzleşmek zorunda kalmıştır. Yine her bildiride olduğu gibi bu belgede ülkesel egemenlik konusuna vurgu yaparak etnik tabanlı halkların kendi kaderini tayin hakkının uygulanmasını oldukça sınırlamıştır. Ayrıca etnik tabanlı halkların kendi kaderini tayin hakkının bir örf ve âdet kuralı olarak oluşması için gereken manevi unsurun (opinio juris) gerçekleştiği de devlet uygulamalarına bakıldığında görülememektedir. (Hasani, a.g.e., s.86)

²⁶⁷ Kütükçü, a.g.e., s.269

²⁶⁸ Ayşe Füsün Arsava, **Azınlık Kavramı ve Azınlık Haklarının Uluslararası Belgeler ve Özellikle Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin 27. Maddesi Işığında İncelenmesi**, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Basımevi, 1993, s.78

İlgili Bildiri kendi kaderini tayin hakkının yanında uluslararası hukuka hâkim olan altı ilkeden daha bahsetmektedir. Bu ilkeler; uluslararası ilişkilerde kuvvet kullanma yasağı, devletlerin iç işlerine karışmama, uyuşmazlıkların barışçıl yollarla çözümlenmesi, devletlerin egemen eşitliği, devletlerin yükümlülüklerini iyi niyetle yerine getirmesi ve devletlerarasında iş birliği ilkeleridir. Bu bildiride belirtildiği üzere yukarıda sayılan ilkeler yorumlanmaları ve uygulanmaları bakımından birbirleriyle ilgilidir ve her bir ilke diğer ilkeler çerçevesinde yorumlanmalıdır. Yani kendi kaderini tayin hakkı yorumlanırken diğer ilkelerin de göz önünde bulundurulması zaruridir.²⁶⁹ Kendi kaderini tayin hakkının kullanılması bir devletin kuvvet kullanması sonucu gerçekleşmemeli veya hakkın kullanımında devletlerin iç işlerine müdahale edilmemelidir.

Bildiride yer alan hiçbir hükmün, halkların eşit haklarına ve kendi kaderlerini tayin hakkına riayet eden ve de bu durumun doğal bir sonucu olarak ülkede yaşayan herkesi ırk, inanç, renk ayrımı yapmaksızın temsil eden bir hükümete sahip olan egemen ve bağımsız devletleri parçalayacak, siyasi birliklerini kısmen veya tamamen bozacak herhangi bir harekete izin vermeyeceği açıklanmıştır. Bir yandan bu ifadeyle hakkın kullanılması ülkesel bütünlük ilkesiyle sınırlandırılmıştır. Diğer yandan da ırk inanç ayrımı yapan devletlerde yaşayan bu halklar için kendi kaderini tayin hakkının sömürgelerde olduğu gibi yeni bir devlet kurarak kullanılabileceği belirtilmiştir.²⁷⁰ Ayrılma yönünde kendi kaderini tayin hakkının kullanılması Bildiride zımnen ifade edilmesine rağmen bu ifade istisnai bir durumdur ve oldukça sıkı şartlara bağlıdır. Bu yüzden; egemen bir devletin merkezi otoritesinin, “sürekli bir şekilde” dini ve ırki grupların sırf bu kimlikleri nedeniyle ülkenin yönetiminde söz sahibi olma haklarını reddetmesi, “ağır ve sistematik bir şekilde” bu grupların temel haklarını ihlal etmesi ve devlet yapısı içinde barışçıl bir çözüme ulaşma ihtimalini göz ardı etmesi halinde 2625(25) sayılı kararın bu halkların yeni bir devlet kurması yönünde halkların kendi kaderini tayin hakkını garanti altına aldığı öne sürülebilir. Bu nedenle, bu halkların temsil hakkının engellendiği her durum kendiliğinden (per se) ayrılma hakkını vermez. Ayrılma hakkının kullanılabilmesi için ek olarak temel insan haklarının “ağır ve sistematik” bir şekilde ihlali ve sorunun çözümünde barışçıl yolların reddedilmesi gerekmektedir.²⁷¹ Bu şartların gerçekleştiği durumlarda, 2625(25) sayılı bildirinin bu

²⁶⁹ Kütükçü, a.g.e., s.270

²⁷⁰ Çavuşoğlu, a.g.e., s.73; Kütükçü, a.g.e., s.269-270

²⁷¹ Cassese, a.g.e., s.119-120

paragrafı, halkların kendi kaderini tayin hakkının, ayrımcı ve temsili niteliği olmayan hükümetlerin varlığı halinde, ülkesel bütünlük ilkesine karşı üstünlük kazanacağını açıklamaktadır.²⁷²

Ayrıca 2625(25) sayılı Bildiri sömürge rejimi altında yönetilen ülkeleri sömürgeci devletin ülkesinden saymamaktadır. Dolayısıyla, bir sömürge ülkesinin bağımsızlığını kazanması sömürgeci devletin ülke bütünlüğüne zarar vermemektedir. Yani devletin ülkesel bütünlüğünün korunmasına yönelik herhangi bir zarar verici durum da söz konusu olmamaktadır.²⁷³

Sonuç olarak halkların kendi kaderini tayin hakkının içeriğinin anlaşılması bakımından önemli katkıları olan Bildiri, kavramı uluslararası hukukun klasik ilkeleri arasında saymıştır. Bu nedenle Dostça İlişkiler Bildirisi, Birleşmiş Milletlerin halkların kendi kaderini tayin hakkına yaklaşımının temelini oluşturmaktadır. Bildiriye göre kavram olması gerektiği şekliyle düzenlenmiştir. Hakkın doğasını devlette aramaktadır. Böylece halkların kendi kaderini tayin hakkı aslında ayrılma taleplerinin sınırlandırılması ve sömürgeciliğe son verilmesiyle ilgili olduğu anlaşılmıştır.²⁷⁴

2.3.3. 1966 Tarihli İnsan Hakları Sözleşmeleri

1948 tarihinde İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin kabul edilmesinden önce de Birleşmiş Milletler üyesi devletlerin insan hakları alanında Birleşmiş Milletler Şartı'nın ruhuna uygun ve hukuken bağlayıcı bir antlaşma yapma niyetleri olduğu bilinmektedir. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ise bu niyetin ilk adımıdır. Bir genel kurul kararı olması nedeniyle hukuken bağlayıcı olmaktan yoksun fakat uluslararası hukuk sistemine insan haklarının dâhil edilmesi sürecinin bir basmağı olması nedeniyle önemli olan Beyanname, bu niyetin ilk adımını oluşturmaktadır. Çünkü Birleşmiş Milletler tarafından hazırlanan çok sayıda insan hakları belgesi bulunmaktadır. Bunlardan sadece birkaçı 1948 İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinden önce oluşturulmuştur. Söz konusu bu belgelerin büyük çoğunluğu ise İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinden sonra oluşturulmuştur. Bu

²⁷² Çavuşoğlu, a.g.e., s.74

²⁷³ Hüseyin Pazarcı, **Uluslararası Hukuk**, 11. Baskı, Ankara: Turhan Kitabevi, 2012, s.143

²⁷⁴ Robin C.A. White, "Self Determination Time for a Re-Assesment" **Netherlands Law Reviw**e, 28(2), (1981), s.147-148

nedenle insan haklarını ilgilendiren belgeler açısından Beyanname temel dayanak noktası olmuştur.²⁷⁵ 1950 yılında Birleşmiş Milletler Örgütü'nün bir alt organı olan İnsan Hakları Komisyonu, Bildiride ilan edilen hakların hukuken bağlayıcı bir antlaşmayla güvence altına alınması kararını almıştır. Daha sonra 1954 tarihinde bu çalışmanın sivil-siyasi haklar ve sosyal-kültürel-ekonomik haklar olmak üzere iki kategoride yürütülmesi kararlaştırılmıştır.²⁷⁶

Andlaşmaların taslak çalışmaları esnasında Batılı devletler, iki insan hakları sözleşmesinin yalnızca temel hakları ve bireylerin özgürlüklerini düzenlemesi gerektiğini öne sürerlerken SSCB, güçlü bir şekilde temel hakların ve bireysel özgürlüklerin yanında, halkların kendi kaderini tayin hakkının da düzenlenmesi gerektiğini savunmuştur.

Batılı devletler halkların kendi kaderini tayin hakkının sözleşmede bulunmamasını bazı nedenlere dayandırmışlardır. Bunlar;

- Sözleşmelerde bireysel insan haklarının düzenleneceği fakat kolektif bir hak olan halkların kendi kaderini tayin hakkının ise bu sözleşme için uygun olmaması,
- Halkların kendi kaderini tayin hakkının uygulanmasının uzun ve yavaş bir süreç olduğu bu nedenle bir uluslararası antlaşma için uygun olmaması,
- Birleşmiş Milletler Şartı'nın birinci maddesinde halkların kendi kaderini tayin ilkesinde bahsedildiği bu yüzden Sözleşmede tekrar bir referans yapılmasının gereksizliği,
- Ayrılma hakkı tanınmaksızın halkların kendi kaderini tayin hakkının kullanılamayacağı bu nedenle devletlerin ülkesel bütünlüğüne zarar vereceği, üzerinde yoğunlaşmıştır.²⁷⁷

Batılı devletler arasındaki bu ihtilaf, metnin kabulünden sonra bile devam etmiştir. Fakat sonuçta kazanan sosyalist blok olmuştur ve sömürgelerle sınırlı olmaksızın her halkın kendi kaderini tayin hakkı olduğu, Birleşmiş Milletler Genel Kurul Kararlarında olduğu gibi,

²⁷⁵ Mehmet Semih Gemalmaz, **Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş**, 7. Baskı, İstanbul: Legal Yayıncılık, 2010, s.226

²⁷⁶ Cassase, a.g.e., s.47

²⁷⁷ Cassese, a.g.e., s.47-51

Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi ve de Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi (İkiz Sözleşmeler) ile uluslararası bir antlaşmada kendine yer bulmuştur.

İkiz Sözleşmelerin ortak birinci maddelerinde kendi kaderini tayin hakkı şu şekilde düzenlenmiştir;

Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi ve Ekonomik Sosyal Kültürel Haklar Sözleşmesi Madde 1:

1. Bütün halklar kendi kaderini tayin etme hakkına sahiptirler. Bu hak gereğince halklar kendi siyasal statülerini özgürce kararlaştırırlar ve ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmelerini özgürce sağlarlar.
2. Bütün haklar, kendi amaçları doğrultusunda, karşılıklı yarar ilkesine dayanan uluslararası ekonomik iş birliği ve uluslararası hukuktan doğan yükümlülüklerine hâle getirmemek kaydıyla, kendi doğal zenginlik ve kaynaklarından özgürce yararlanabilirler. Bir halk hiçbir durumda, kendi varlığını sürdürmesi için gerekli olanaklarından yoksun bırakılamaz.
3. Özerk olmayan ve Vesayet altında bulunan ülkelerin yönetiminden sorumlu olan Devletler de dâhil, bu Sözleşmeye Taraf Devletler, Birleşmiş Milletler Şartı'nın hükümleri uyarınca, halkların kendi kaderini tayin etmesi hakkının gerçekleşmesini kolaylaştıracak ve bu hakka saygı gösterecektir.²⁷⁸

Halkların kendi kaderini tayin hakkı, Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nde özel olarak hakların sıralandığı III. Bölüm dışında, Sözleşmenin I. Bölümü'ndeki haklar bağlamındaki tek hükümdür.²⁷⁹ Halkların kendi kaderini tayin hakkının İkiz Sözleşmelere alınmasının sebebi bu hakkın uygulanmasının temel hak ve özgürlüklerden yararlanmanın ön koşulu olmasıdır. Bu nedenledir ki hakkın kullanımı sadece sömürgelerle sınırlandırılmamış her halkın, kendi kaderini tayin hakkı olduğu kabul edilmiştir.²⁸⁰ Bir başka ifadeyle halkların kendi kaderini tayin hakkının uygulanmadığı devletlerde diğer insan haklarının uygulanma alanının da daralacağı ifade edilmek istenmiştir. Her iki sözleşmenin de ilk maddeleri halkların kendi kaderini tayin hakkıyla ilgilidir ve aynı düzenlemeyi barındırmaktadır. İnsan hakları sözleşmesinde kendi kaderini tayin hakkından bahsedilmesiyle birlikte hak sömürge halklarını da içine alan evrensel bir

²⁷⁸ Gündüz, **Milletlerarası Hukuk Konu Anlatımı Temel Belgeler Örnek Kararlar**, s.458

²⁷⁹ Gemalmaz, **İnsan Hakları Hukukun Genel Teorisine Giriş**, s.337

²⁸⁰ Arsava, **Azınlık Kavramı ve Azınlık Haklarının Uluslararası Belgeler ve Özellikle Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin 27. Maddesi Işığında İncelenmesi**, s.34

nitelik kazanmıştır.²⁸¹ İnsan hakları alanında en kapsamlı kodifikasyon örneği veren İkiz Sözleşmelerin ilk maddesinde kendi kaderini tayin hakkının yer edinmesi onu en önemli insan hakkı yapmıştır.²⁸² Ayrıca halkların kendi doğal zenginlikleri ve kaynakları üzerindeki tasarruf yetkisine vurgu yapılarak kendi kaderini tayin hakkının ekonomik anlamı üzerinde durulmuştur.

İkiz sözleşmelerin ilk maddesinde halkların kendi kaderini tayin hakkı iki yönüyle birlikte düzenlenmiştir. Birincisi bu hakka kimlerin sahip olduğu ve kimlerin uygulamakla yükümlü olduğu ile ilgilidir. Bu hususa göre tüm halkların kendi kaderini tayin hakkı olduğu kabul edilmiştir. Fakat bazı devletler bu ifadenin üzerinde durmuşlardır. Örneğin Hindistan, kendi kaderini tayin hakkının uygulanma alanını daraltan bir çekince koymuştur. Bu çekinceye göre yalnız yabancı bir devletin hâkimiyeti altında yaşayan halkların kendi kaderini tayin hakkına sahip olduğu belirtilmiştir. Fransa, Almanya ve Hollanda ise kendi kaderini tayin hakkının içeriğini sınırlayıcı ya da kullanımını belli şartlara bağlayıcı her türlü girişimin, kendi kaderini tayin kavramını etkisizleştireceği ve evrensel olarak uygulanma amacını engelleyeceğini belirtmişlerdir.²⁸³

Ayrıca sadece kendini yönetemeyen ve vesayet altındaki ülkelerden sorumlu olan devletler değil Sözleşmeye taraf tüm devletlerin kendi kaderini tayin hakkının uygulanmasından sorumlu oldukları kabul edilmiştir. İkinci olarak ise hakkın içeriği açısından sadece halkların kendi siyasal statülerini serbestçe belirlemesinden değil özellikle de sömürge altındaki halkların ekonomik refahının sağlanması açısından bu halkların doğal kaynakları üzerindeki sömürge egemenliğinin de sonlandırılması amaçlanmıştır.

2.4. Halkların Kendi Kaderini Tayin Hakkının Öznesi

Halkların kendi kaderini tayin hakkına kimlerin sahip olduğu konusu uygulamada tartışmalı ve devlet politikaları açısından da hassas bir konudur. Dünya siyaseti için köşe taşı diyebileceğimiz siyasal, politik ve askeri unsurları içinde barındıran gelişmeler, hakkın

²⁸¹ Kütükçü, a.g.e., s.268

²⁸² Arsava, “**Halkların Kendi Kaderini Tayin Etme Hakkının Tarihçesi ve Günümüzde Getirdiği Problemler**”, s.387

²⁸³ Morton Halperin ve diğerleri, **Self-Determination in the New World Order**, Washington: Carnegie Endowment for International Peace, 1992, s.23’den alıntılanan Centre for Human Rights, **Human Rights: Status of International Instruments**, United Nations: New York, 1987, s.9

öznesinde farklı yorumlamalara gidilmesine sebep olmuştur. Uluslararası hukuk ilkesi olarak halkların kendi kaderini tayin hakkı, ilk kez sömürgelerin bağımsızlığını kazanmasında etkin rol oynamış ve en büyük faydasını ve istikrarlı uygulamasını sömürge halkları üzerinde göstermiştir. Sonraki dönemde işgal altındaki halkların ve azınlıkların da kendi kaderini tayin hakkı talepleri artmıştır. Yerli halkların durumu ise oldukça yenidir ve bu hususta bazı Birleşmiş Milletler Genel Kurul kararları alınmıştır. Bu bölümde özellikle kendi kaderini tayin hakkından yararlanacak halkların kimler olduğu ve bu haktan ne ölçüde yararlanacakları hususu üzerinde durulacaktır.

Uygulamada hakkın öznesi olan topluluktan, yani kendi kaderini belirleyecek olan kendi (self) ifadesinden, bir bölgede yaşayan insanların tamamı olduğu kabul edilmektedir. Fakat bu cevapta birçok soruyu beraberinde getirmiştir. Özellikle bu insanların yani halkın kim olduğu, hangi bölgede yaşayan insanların kullanımı için elverişli olduğu ve de bu hakkın kullanımında yasal otoritenin kimin elinde olacağı sorularının cevaplandırılması gerekmektedir.²⁸⁴ Her ne kadar Birleşmiş Milletler Genel Kurul kararlarında ve ilgili sözleşmelerde ayırım yapılmadan tüm halkların kendi kaderlerini tayin hakkına sahip oldukları belirtilse de sömürgeler, azınlıklar-etnik gruplar ve yerli halklar olarak sınıflandırmak faydalı olacaktır.

2.4.1. Sömürgeler

Tarihsel süreç izlendiğinde görülmektedir ki halkların kendi kaderini tayin hakkı başlangıçta sömürge altında yaşayan halklar için ortaya çıkmış, çıkarılmak istenmiştir. Tarihi veriler göz önüne alındığında 1940'lı yıllarda dünyada 750 milyondan fazla insan sömürge yönetimleri altında yaşamaktaydı. 1946 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'na kendi kaderini tayin hakkından mahrum halkların listesi²⁸⁵ çıkarılmış ve bu listede 74 bölge yer almıştır. Bu sayı dekolonizasyon sürecinin başlamasıyla birlikte 1960'ta 64'e inmiştir.²⁸⁶ Günümüzde ise kendi kendini yönetemeyen ülkelerin (non self governing territories) sayısı 16'ya inmiştir. Bu devletleri ise Yeni Zelanda, İngiltere, Amerika Birleşik

²⁸⁴ Hasani, a.g.e., s. 42

²⁸⁵ United Nations, "Trust and Non-Self-Governing Territories (1945-1999)" <http://www.un.org/en/decolonization/nonselfgov.shtml> (13.10.2016)

²⁸⁶ İlyas Doğan, "Siyasal Bir İlke Olarak Halkların Kendi Geleceğini Belirleme İlkesine Devletler Hukuku Açısından Yaklaşım", **Kamu Hukuku Arşivi**, 9(1), 2006, s.4

Devletleri ve Fransa yönetmektedir.²⁸⁷ Klasik anlamda halkların kendi kaderini tayin hakkından bahsedildiğinde ilk akla gelen sömürge halklarıdır. Bu hak sömürgelerin bağımsızlık kazanmasını sağlayan süreçte sömürge halklarının kendilerine referans aldıkları ve siyasi bir boyutu da olan bir konu olarak uluslararası toplumun gündeminde özellikle soğuk savaş boyunca kalmıştır.²⁸⁸ 1960 tarihli Sömürge Altındaki Ülkelere ve Halklara Bağımsızlık Verilmesine İlişkin Birleşmiş Milletler Genel Kurul Kararı bu görüşü destekler niteliktedir.

Sömürgelerin nasıl belirlendiği ve hangi devletlerin bu bölgelerin yönetiminden sorumlu olduğu Birleşmiş Milletler çatısı altında çözümlenmiştir. 15 Aralık 1960 tarihli 1541(15) sayılı Birleşmiş Milletler Genel Kurulu Kararı'nda sömürgelerin kendi kaderini tayin hakkından nasıl yararlanacakları hususu belirtilmiştir. Bu karara uygun olarak sömürge halklarının birçoğu bağımsız bir devlet kurma yolunu seçmişlerdir.²⁸⁹ Sömürge halklarının kimler olduğu ise Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 16 Aralık 1952 tarihli ve 637(VII) sayılı kararında Muhtar Olmayan Ülkeler ve Vesayet Altındaki Ülkeler olarak belirtilmiştir.

Bu bölgelere uygulanacak olan kendi kaderini tayin hakkına sahip olacak olan halkların belirlenmesinde etnik aidiyet, kültürel birlik gibi sosyolojik kavramlardan ziyade; halkların belirlenmesine sömürge sınırı açısından yaklaşılmıştır. Bir başka ifadeyle halkların geleceğini belirlemesi etnik tabanda bir birlikteliği değil, bir bölgede yaşayan halkların bulundukları yer itibarıyla kendi geleceklerini belirlemesi anlamına gelmiştir. Kısacası sömürgelerin sınırlarını sömürgeci devletler belirlemiştir.²⁹⁰ Çünkü kendi kaderini tayin hakkının, sömürgeci devletler tarafından yapay bir şekilde bölünmüş halkın arasında, etnik-

²⁸⁷ Bu ülkelerin listesi için bakınız: United Nations, “**Non-Self-Governing Territories**” <http://www.un.org/en/events/nonselfgoverning/nonselfgoverning.shtml> (26.12.2016)

²⁸⁸ Berdal Aral, **Üçüncü Kuşak İnsan Hakları Olarak Kolektif Haklar**, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2010, s.27

²⁸⁹ 1955-1960 yılları arasında Birleşmiş Milletlere üye olan yirmi dört devletten yirmi ikisi eski sömürge devletidir. (United Nations, “Growth in United Nations membership, 1945-present” <http://www.un.org/en/sections/member-states/growth-united-nations-membership-1945-present/index.html> (03.03.2016))

²⁹⁰ Uluslararası hukukta kabul gören bu yaklaşım Batı Sahra Davasında Hâkim Stephen Dillard tarafından eleştirilmiştir. İfadesi aynen şu şekildedir: Kendi Kaderini Tayin Hakkı halklara egemenlik kuracakları toprakların kaderini belirlemek için verilmiştir, toprağın halkların kaderini belirlemesi için değil. (International Court of Justice (16.10.1975), “**Western Sahara Seperate Opinion of Judge Dillard**”, <http://www.icj-cij.org/docket/files/61/6211.pdf> (11.09.2016), s.122)

kabile birlikteliğini sağlama amacı yoktur. Bunun yerine kendi kaderini tayin hakkının konusu olan halk, sömürgeci devletler tarafından sınırları çizilmiş bölgede yaşayanlardır.²⁹¹

Sömürgelerin kendi kaderini tayin hakkıyla ilgili bir diğer husus ise Uti Possidietis²⁹² ilkesiyle yakından ilgilidir. Uti Possidietis neye sahipsen ona sahip kal anlamını taşımaktadır ve mevcut sınırların korunmasını ifade eder. Bu ilke bağımsızlığa kavuşmuş sömürgelerin etnik yapılarına uymayan haritaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Buna rağmen uluslararası ilişkilerde güven ve istikrar ihtiyacına cevap verdiği öne sürülmektedir.²⁹³ Bu ilkeye göre Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 1514 ve 2625 sayılı kararlarında belirtildiği üzere halkların kendi kaderini tayin hakkı bir defa kullanılmakla tükenmektedir. Yani sömürge altında yönetilen bir halk yine aralarında etnik kültürel ayrıma gidilmeksizin toplu olarak bu hakkı bir defa kullanabilmektedirler. Birleşmiş Milletler sömürgelerin kendi kaderini tayin hakkını kullanmalarında ilkeye atıfta bulunarak, bağımsızlıklarını kazanan halkların içindeki bazı grupların kendi kaderini tayin hakkından tekrar yararlanarak uluslararası düzenin bozulmasının ve sonu gelmeyecek ayrılma taleplerinin önüne geçmek istemiştir.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 1541(15) sayılı kararının altıncı ilkesinde sömürgelerin bir başka özelliğinden bahsedilmektedir. Bu ilke sömürgelerin ana ülkeye bitişik olamayacağını, denizaşırı veya en azından coğrafi bakımdan kopuk olması gerektiğini öngörmektedir. Bu sınıflandırmanın türü ise tuzlu su sömürgeciligidir.²⁹⁴ Ayrıca bu sömürgeler bölge halkından kültürel olarak ayrı, etnik olarak farklı ve merkezi devletler tarafından ekonomik sömürü amacıyla kuvvet kullanılarak elde edilmişlerdir. Bu durumlar

²⁹¹ Marc Weller, "The Self determination Trap", *Ethnopolitics*, 4(1), 2005, s.11

²⁹² Uti possidietis uluslararası hukukta sınırların değişmezliği ilkesi olarak tanımlanmıştır. Sınırlarda istikrarın sağlanması ve yeni kurulan devletlerin mevcut sınırlara saygılı olması, devletlerin ülke bütünlüğünün sağlanmasında önemlidir. Özellikle sömürgeciliği tasfiye edildiği dönemde ilkeye sürekli atıf yapılmıştır. Sömürgelerden bağımsızlığını kazanan yeni devletlerin üzerinde kuruldukları eski sömürgeci devletin sınırlarını kabul etmesini ve tek taraflı olarak sınırların kolaylıkla değiştirilmesinin önüne geçilmiştir. (Aksar, a.g.e., s. 253-254)

²⁹³ Melda Sur, *Uluslararası Hukukun Esasları*, 7. Baskı, 2013, İstanbul: Beta Yayınları, s.107

²⁹⁴ 1541(15) sayılı Birleşmiş Milletler Genel Kurul Kararı Afrika'da sömürgeleri bulunan Belçika'nın bu hakkın sömürgeler için kullanımını sabote etmesi üzerine çıkarılmıştır. Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın 73. Maddesi, özerk olmayan toprakları yöneten devletlerin, bu topraklar hakkında Genel Sekretere muntazaman bilgi aktarmalarını önermekteydi. Genel Kurul bu maddeyi sömürge imparatorluklarını sarsmak için kullanmak isterken, Belçika çok sayıda yerli grupları içeren Latin Amerika ülkelerine ve genellikle etnik grupla içeren bütün ülkelere kendi kaderini tayin hakkını kabul etmeleri halinde bu grupların kendi kaderini tayin haklarını kullanacaklarını belirtmiştir. Bu nedenle sömürge halkları için bir sınıflandırma ihtiyacı doğmuştur. (Oran, a.g.e., s.115)

haricindeki birçok halkın kendi kaderini tayin hakkı iddiaları devletlerce bastırılmıştır. Örneğin, Çeçenistan emperyalizm döneminde Rusya tarafından işgal edildiğini ve sömürüldüğünü öne sürmüştür. Ancak bu iddialar görmezden gelinmiştir.²⁹⁵ Konumuz açısından bu durumun nedenlerinden biri ise Çeçenistan'ın tuzlu su sömürgesi olmaması, aksine Rusya Devleti'nin içinde bir bölge olmasıdır.

Kısacası sömürgelerin birer birer bağımsızlıklarını kazandıkları süreçte Birleşmiş Milletler halkı oluşturan kültürel özellikleri dikkate almaksızın bir halk tanımı yapmıştır. Yani sömürge devletine tabi olma halk kavramının oluşması açısından yeterli görülmüştür.²⁹⁶ Günümüzde ise klasik anlamda sömürgecilik sona erdiğinden, vesayet rejimi altında yönetilen ülke kalmadığından, hakkın bu açıdan uygulanması imkânsızdır.²⁹⁷

2.4.2. Azınlıklar ve Etnik Gruplar

Ulusal grup etnik birliktelik teşkil eden halkın bir parçasıdır. Bir halkın parçası olması nedeniyle ulusal grupların, kendi kaderini tayin haklarının olup olmayacağı hakkın uygulanabilirliği açısından en önemli sorunlardandır.²⁹⁸ Günümüzde etnik grupların yaşadığı devletlerde kendi kaderini tayin hakkı, ülkesel bütünlük ilkesine yönelik tehlike olarak algılanmaktadır.²⁹⁹ Bir başka ifadeyle azınlıklar açısından ülkesel bütünlük ilkesinin uygulanması, bir devlet içinde yaşayan azınlıkların halkların kendi kaderini tayin hakkından yararlanarak devlet kurabilmelerine göre daha önceliklidir.

Halkların kendi kaderini tayin hakkının uygulanmasında, çerçevesi objektif ölçütlerle çizilmiş bir halk tanımının yapılamaması, kendi kaderini tayin hakkının insan

²⁹⁵ Weller, a.g.e., s.10

²⁹⁶ Arsava, **Azınlık Kavramı ve Azınlık Haklarının Uluslararası Belgeler ve Özellikle Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin 27. Maddesi Işığında İncelenmesi**, s.74

²⁹⁷ Vesayet altında ülke kalmamasına rağmen günümüzde sayıları 17 olan muhtar olmayan ülke mevcuttur. Bu konu hakkında bakınız: Serap Akipek, "Birleşmiş Milletler Örgütü Denetiminde Vesayet Altında Ülke Bulunmaması, Sömürgeciliğin de Sonu Anlamına mı Geliyor?", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 50(1), (2001)

²⁹⁸ Arsava, **Azınlık Kavramı ve Azınlık Haklarının Uluslararası Belgeler ve Özellikle Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin 27. Maddesi Işığında İncelenmesi**, s.76

²⁹⁹ Uz, a.g.e., s.70

hakları alanında yorumlanmasını gerektirmiştir.³⁰⁰ Azınlıklar³⁰¹ konusu genel insan hakları alanındaki özel bir konudur ve insan haklarının bir parçasıdır.³⁰² Ayrıca bu konu devletin iç politikası, dış politikası ve uluslararası sistem açısından önemlidir.³⁰³ Kişisel Siyasal Haklar Sözleşmesi'nin birinci maddesinde kendi kaderini tayin hakkı düzenlenirken yirmi yedinci maddesinde³⁰⁴ Azınlık Haklarının düzenlenmesi, iki hak arasındaki ilişkinin üzerinde durulmasını gerektirmiştir.

Azınlıklar, kendi kaderini tayin hakkının kullanımı konusunda sömürge altında yaşayan halklarla karşılaştırıldığında farklı uygulamaya tabidirler ve kendi kaderini tayin hakkından her yönüyle olmasa da kısmen yararlanabilmektedirler. Uluslararası hukuk belgeleri ve uygulamaları dikkate alındığında görülmektedir ki azınlıkların veya etnik grupların kendi kaderini tayin hakları sömürü altındaki halklara göre oldukça farklıdır. Bu halkların sahip oldukları kendi kaderini tayin hakkı sonraki bölümde inceleneceği üzere içsel kendi kaderini tayin hakkıdır.

Egemen ve bağımsız bir devletin içerisinde bulunan herhangi bir azınlık veya etnik grubun bu devletten ayrılarak, yani dışsal kendi kaderini tayin hakkını kullanarak, başka bir bağımsız devlet kurması kendi kaderini tayin hakkı kapsamında değerlendirilemez.³⁰⁵ Uluslararası hukuk açısından bu tür iddiaların hiçbir karşılığı olamaz. Çünkü aksinin kabulü halinde hem ekonomik ve siyasi yeterliliğe sahip olmayan devletler uluslararası ilişkilerde kaos oluşturacak hem de en homojen birime ulaşana kadar yeni devletler ortaya çıkacaktır.³⁰⁶

³⁰⁰ Arsava, **Azınlık Kavramı ve Azınlık Haklarının Uluslararası Belgeler ve Özellikle Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesinin 27. Maddesi Işığında İncelenmesi**, s.75

³⁰¹ Azınlıklarla ilgili günümüze kadar süreçte birçok tanım yapılmış ve bu tanımlar eleştirilmiştir. Ancak bugüne kadar yapılan en önemli tanım Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesinin özel raportörü Francesco Capatorti'nin 1966 tarihli Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesinin 27. Maddesindeki Azınlıklarla ilgili kısımda yaptığı tanımdır. Bu tanıma göre azınlık başat olmayan bir durumda olup, bir devletin geri kalan nüfusundan sayısal olarak daha az olan, bu devletin uyruğu olan üyeleri etnik, dinsel ve dilsel nitelikleri bakımından nüfusun geri kalan bölümünden farklılık gösteren açık olarak olmasa bile kendi kültürünü, geleneklerini ve dilini korumaya yönelik bir dayanışma duygusu taşıyan gruptur.

³⁰² Şahin, **Avrupa Birliğinin Self Determination Politikası**, s.37-38

³⁰³ Oran, a.g.e., s.65

³⁰⁴ Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi Madde 27 Azınlıkların Korunması: Etnik, Dinsel veya Dilsel azınlıkların bulunduğu bir Devlette, böyle bir azınlığa mensup kişiler grubun diğer üyeleri ile birlikte toplu olarak kendi kültürel haklarını kullanma kendi dinlerinin gereği ibadet etme ve uygulama veya kendi dillerini kullanma haklarını engellemez.

³⁰⁵ Pazarcı, **Uluslararası Hukuk**, s.142-143

³⁰⁶ Oran, a.g.e., s.113

Azınlıklar konusu ile halkların kendi kaderini tayin hakkı birbirleri ile karıştırılmamalıdır. Fakat iki konunun birbiriyle ilişkisi de göz ardı edilmemelidir. Çünkü halkların kendi kaderini tayin hakkının hayata geçirilmesi, bireysel insan haklarının geliştirilmesi ve güçlendirilmesi için zaruridir. Bu nedenle devletler, kendi kaderini tayin hakkına pozitif hukukta İkiz Sözleşmelerin birinci maddesinde yer vermiştir. Ayrıca bu hakkı, Sözleşmelerin birinci maddesinde düzenleyerek tüm hakların önünde ve tüm haklardan ayrı bir konumda tutmuştur.³⁰⁷ Uluslararası belgelerde de azınlık hakları ve halkların kendi kaderini tayin hakkı aynı maddelerde düzenlenmemiştir. Örneğin, İkiz Sözleşmelerin haricinde, Helsinki Nihai Senedi'nde de kendi kaderini tayin hakkı Sekizinci İlkede düzenlenirken azınlıklara mensup kişilerin hakları, insan haklarını konu alan Yedinci İlkede düzenlenmiştir. Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Konferansı sürecinde azınlık haklarına ilişkin en kapsamlı belge olan Kopenhag Belgesi'nde ise halkların kendi kaderini tayin hakkından hiç söz edilmemiştir.³⁰⁸

Helsinki Nihai Senedinde, halkların kendi kaderini tayin hakkı ile azınlık hakları ayrı ayrı ilkeler olarak düzenlenmiştir. İkinci olarak azınlık haklarıyla ilgili Kopenhag Bildirisi'nde halkların kendi kaderini tayin hakkı düzenlenmemiş, çoğulcu demokrasi sistemleri içerisinde gerçekleştirilebilecek insan haklarının bir parçası olarak görülmüştür. Ayrıca Kopenhag Bildirisi'nde belirtilen taahhütlerin hiçbirisinin devletin ülkesel bütünlüğü başta olmak üzere Birleşmiş Milletler Şartı'nda belirtilen ilkelerin amaçlarına aykırı hareket edecek şekilde yorumlanamayacağı belirtilmiştir.³⁰⁹

Devletlerin yaklaşımı azınlıkları, kendi kaderini tayin hakkının kullanımı açısından halk olarak görmemektedir. Bununla birlikte azınlıkların da kendi kaderini tayin hakkı sürecine katılmaları, özellikle içsel kendi kaderini tayin hakkı açısından göz ardı edilmemesi gerekmektedir.³¹⁰

³⁰⁷ Lema Uyar, **Birleşmiş Milletler'de İnsan Hakları Yorumları İnsan Hakları Komitesi ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi 1981-2006**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006, s.20

³⁰⁸ Çavuşoğlu, a.g.e., s.78-79

³⁰⁹ Aslan Gündüz, **Security and Human Rights in the Europe, The CSCE Process**, İstanbul, 1994, s.119'dan aktaran Uz, a.g.e., s.66

³¹⁰ Şahin, **Avrupa Birliğinin Self Determination Politikası**, s.37-38

Sonuç olarak azınlıkların kendi kaderini tayin hakkının, yeni bir devlet kurmak şeklinde değerlendirilmesi hem uluslararası toplum düzenine hem de devletlerin ülkesel bütünlüğüne zarar vereceği gerekçesi ile kabul görmemiştir.

2.4.3. Yerli Halklar

Günümüzde yerli halkların çoğu sömürgelerle aynı geçmişi paylaşmaktadır. Hatta günümüz sömürgeleri olarak kabul edilebilir. Yaşadığımız zamanda klasik anlamda sömürgecilik olmasa da yerli halklar hala var olabilme konusunda ve kendi vatanlarında ayrı bir grup olarak özgürce kendilerini geliştirmede engellerle ve tehditlerle karşılaşmaktadırlar. Yerli halkların kendi kaderini tayin haklarının ihlalleri birçok örnekte hala devlet otoritesinin gölgesi altındadır.³¹¹ Bu nedenle uluslararası hukukta yerli halkların kendi kaderini tayin hakkıyla ilgili pozitif gelişmeler yeni olmasına rağmen bu anlayış uzun bir geçmişe dayanmaktadır. Yerli toplumların ve kültürlerin ayakta kalabilmesi ve korunabilmesi ve de insan haklarının uygulanabilmesi için yerli halklara, kendi kaderini tayin hakkının tanınması gerektiği tespiti yapılmıştır.³¹² Çünkü yerli halklara kendi kaderini tayin hakkının tanınması, insan hakları ve azınlık hakları bir yana, yerli halkları özel bir statüye tabi tutacaktır. Bu gerekliliğin ilk somut adımları Uluslararası Çalışma Örgütü tarafından atılmıştır. Daha sonra 2007 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu kararıyla yerli halklar evrensel bir nitelik kazanmıştır. Yerli halklarla ilgili en çok bilenen ve atıf yapılan tanım Birleşmiş Milletler özel raportörü Jose Martinez Cobo'nun tanımıdır.

Martinez Cobo yerli halkları sömürgecilik ve işgal öncesi dönemde tarihsel devamlılığı olan, toplumun diğer kesimlerinden kendilerini farklı gören yaşadıkları bölgede hâkim konumda olan halklar olmakla birlikte toplumun genelinde söz sahibi olamayan halklar olarak tanımlamıştır.³¹³

³¹¹ James Anaya, "The Right of Indigenous Peoples to Self-Determination in the Post-Declaration Era", **Making the Declaration Work The United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples**, Copenhagen: International Work Group for Indigenous Affairs Press, 2009, s.190

³¹² Robert T. Coulter, "The Law of Self-Determination and the United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples", **UCLA Journal of International Law and Foreign Affairs**, 15, (2010), s.2

³¹³ Anaya, "The Right of Indigenous Peoples to Self-Determination in the Post-Declaration Era" s.190

Uluslararası Çalışma Örgütü tarafından 20 Haziran 1989 tarihinde kabul edilen 169 Sayılı Yerli ve Kabile Halklar Sözleşmesi,³¹⁴ yerli halkların taleplerine ve artan ihtiyaçlarına binaen hazırlanmış uluslararası hukuk açısından en kapsamlı düzenlemedir. Sözleşme Norveç ve Meksika'nın onayı ile birlikte 1991 yılında yürürlüğe girmiştir.³¹⁵ Sözleşmenin birinci maddesinde yerli halkların tanımı yapılmış ve sözleşmenin uygulanacağı grup belirtilmiştir. Bu maddeye göre

Bağımsız ülkeler içinde olup da işgal ya da kolonileştirme zamanında yahut mevcut Devletin sınırları belirlendiği sırada, belli bir ülkede ya da bu ülkenin bulunduğu coğrafi bölgede yaşayan ahaliden gelen soyları nedeniyle yerli olarak addedilen ve yasal statülerine bakılmaksızın, kendi sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasal kurumlarının bir bölümünü ve yahut tümünü muhafaza eden halklar” tanımıyla sözleşmenin uygulanma alanı belirtilmiştir.³¹⁶

Maddeden anlaşılabacağı üzere ilk olarak yerli hakların yaşadıkları toplumdan kendilerini ayırt edici sosyal, kültürel ve ekonomik kurumlarının olması gerekmektedir. İkinci olarak bu halkların uzun bir süreden beri ve sürekli o topraklarda yaşıyor olmaları gerekmektedir. Üçüncü olarak ise sözleşmenin birinci maddesinin ikinci fıkrasından³¹⁷ anlaşıldığı üzere bu topluluğun yerli halk olarak kendi kimliğini öne sürmesi gerekmektedir. Yani bu halkın yaşadığı devletteki kamusal organların bu gruplar için yaptığı herhangi bir nitelendirmenin değil bu grubun kendisini nasıl ifade ettiği önemlidir.³¹⁸ Ancak unutulmamalıdır ki bir devlette yaşayan halk grubuna yerli halk statüsünü verecek ve gerekli hakları sağlayacak yine o devlettir. Bir grup bu antlaşma gereğince yerli halk olarak kabul edilebilecek nitelikte olabilir. Fakat gruba yerli halk statüsünü tanıyacak olan yine o devlettir. Bu nedenle devletin bu gruba olan yaklaşımı da bir o kadar önemlidir. Çünkü

³¹⁴ Sözleşme günümüzde 22 devlet tarafından onaylanmıştır. Türkiye sözleşmeye taraf değildir. Onaylayan devletlerin listesi için bakınız: International Labour Organization, “**Ratifications of C107 - Indigenous and Tribal Populations Convention, 1957 (No. 107)**”, https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:11300:0::NO::P11300_INSTRUMENT_ID:312252 (15.09.2016); Türkçe metni için bakınız: Mehmet Semih Gemalmaz, **Ulusüstü İnsan Hakları Hukuku Belgeleri II. Cilt Uluslararası Sistemler**, İstanbul: Legal Yayıncılık, 2010, s.243-265

³¹⁵ James Anaya, **Indigenous People in International Law**, New York: Oxford University Press, 1996, s.48

³¹⁶ Gemalmaz, **Ulusüstü İnsan Hakları Hukuku Belgeleri II. Cilt Uluslararası Sistemler**, s.246

³¹⁷ Madde 1/ 2: bu sözleşme hükümlerinin uygulanacak olduğu grupları belirleme bakımından, yerli ya da kabile şeklinde grubun kendi kimliğine dair nitelemesi bir temel ölçüt sayılacaktır.

³¹⁸ Gemalmaz, **Ulusüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş**, s.816-817

uluslararası hukukun en önemli uygulayıcıları yine devletlerdir. Fakat aynı maddenin üçüncü fıkrasında³¹⁹, sözleşmede geçen “*halk*” tabirinin uluslararası hukuk anlamında haklar bahsedilen halk anlamında olmadığından bahsedilmiştir. Yani, konumuz açısından, yerli ve kabile halklarının kendi kaderini tayin haklarının olmadığından bahsedilmiş ve sözleşmenin diğer maddelerinde de kendi kaderini tayin hakkına doğrudan atıf yapılmamıştır.

Bu süreçten 2007 yılındaki Birleşmiş Milletler Genel Kurulu kararına kadar olan süreçte, devletler yavaş yavaş ülkelerinde yaşayan yerli halkları farklı bir halk olarak değerlendirmeye başlamışlardır. Yerli halkların kendi kaderini tayin hakları yönünde uygulamaya yönelik faaliyetlere girişmişlerdir. Kendi kaderini tayin hakkının yerli halklar için nasıl uygulanabileceğine dair özellikle kendi kendini yönetme(self-government) ve özerklik konusunda adımlar atmışlardır.³²⁰ Örneğin 1997 tarihinde Filipinler’de Yerli Halkların Hakları Kanunu kabul edilmiştir. Kanunda yerli halkların, kendi kendilerini yönetme hakları ve kendi kaderini tayin hakları tanınmıştır. Bu halkların kültürel değerlerine ve kendilerine özgü kurumlara saygı duyulacağı belirtilmiştir. Ayrıca kendilerine özgü uyuşmazlık çözüm yöntemleri olacağı ve ilgili uyuşmazlıkları bu yöntemler dâhilinde çözecekleri kabul edilmiştir. 1996 tarihinde Finlandiya’da da 974 sayılı Sami Kanunu yürürlüğe girmiştir. Bu kanunla birlikte Sami Halkı yerli halk olarak kabul edilmiş ve kültürel özerklikleri tanınmıştır. Ayrıca Sami halkı tarafından seçilen temsilcilerden oluşan Sami Meclisi, Sami halkının temsilcisi olarak kabul edilmiştir. Sami Halkı’nın yaşadığı ve onların anavatanı olarak kabul edilen yerlerde bazı kararların alınmasında Sami Meclisi’ne danışma zorunluluğu getirilmiştir.³²¹

13 Eylül 2007 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nda 295(61)³²² sayılı kararla kabul edilen Yerli Halklar Hakları Bildirgesi’yle konu farklı bir boyut kazanmıştır. 143 üye devletin kabulü ve 4 ülkenin (Avustralya, Kanada, Yeni Zelanda, Amerika Birleşik

³¹⁹ Madde 1/3: bu Sözleşmede”halklar” teriminin kullanımı, bu halklara uluslararası hukuk çerçevesinde tanınabilecek haklar bakımından herhangi bir etki doğurucu şekilde yorumlanmayacaktır.

³²⁰ Coulter, a.g.e., s.2

³²¹ John Henriksen, “Implementation of the Rights of Self Determination of Indigenous Peoples”, **Indigenous Affairs**, 3(1), (2010) s.18-19

³²² United Nations General Assembly, **A/RES/61/295**, “United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples”, http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/61/295&Lang=E (09.09.2016), Türkçe tam metin için bakınız: Gemalmaz, **Ulusüstü İnsan Hakları Hukuku Belgeleri**, s.267-297

Devletleri) karşı oyu ile karar Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda kabul edilmiştir.³²³ Toplantıda da geçtiği üzere “Herkes için insan hakları adına büyük bir adım” sloganıyla önemi vurgulanan bildirinin özellikle, içlerinde Aborijinler, Maoriler, Kızılderililer olarak bilinen yerli halkların bulunduğu devletlerce reddedilmesi dikkat çekici olmuştur. Ancak Avusturalya'nın kendi iç hukukunda yerli halkların haklarıyla ilgili çalışmalara devam ettiğini söyleyebiliriz.³²⁴ Avustralya Bildiriyi kabul etmemesinin nedeni olarak, Bildiride geçen kendi kaderini tayin hakkı ifadesi olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Avustralya yerli hakların haklarının gelişmesini desteklediklerini ifade etmiş, kendi kaderini tayin hakkının sömürgecilik döneminin sona ermesiyle son bulduğuna dikkat çekmiş ve kendi kaderini tayin hakkının ülkesel bütünlüğüne zarar verebileceğini ifade etmiştir.³²⁵

Bildiride yerli halkların kendi kaderini tayin hakkı olduğunun belirtilmesi dekolonizasyon döneminden beri kendi kaderini tayin hakkıyla ilgili en önemli gelişmedir. Bildiri sadece 1966 tarihli İnsan Hakları İkiz Sözleşmelerinin ortak birinci maddesinde tüm halklara tanınan kendi kaderini tayin hakkını kapsamakla kalmamış aynı zamanda yerli halklar için yeni ve daha geniş kendi kaderini tayin hakkı tanımı yapmıştır.³²⁶

Bildirinin girişinde öncelikle yerli halkların diğer halklarla eşit olduklarından ve ulusal, etnik, kültürel farklılıklar temelinde hiçbir halkın diğerinden üstün olmayacağından bahsedilmiştir. Yerli halkların tarih boyunca haksızlığa uğradıkları ve sömürgeleştirildikleri, bu nedenle başta toprakları ve kaynakları olmak üzere siyasi, ekonomik ve sosyal yapılarının korunması gerektiği üzerinde durulmuştur. Ayrıca yerli halkların devletlerle anlaşma, akit ve diğer yapıcı düzenlemeler yapabilecekleri, bunların bazı durumlarda uluslararası hukukun

³²³ Türkiye de bildiriye kabul eden ülkeler arasındadır. Rusya ve Ukrayna ise çekimser kalmıştır. Genel kurulda Türkiye adına temsilcimiz Serhat Asken şu açıklamalarda bulunmuştur: Türkiye'nin de lehine oy verdiği bu belge hukuken bağlayıcı değildir ancak çok önemli bir amaca hizmet etmektedir. Türkiye Cumhuriyeti topraklarında belgedeki tanıma uyan bir yerli halk bulunmamaktadır. Ayrıca inanmaktayım ki Kararda bahsedilen kendi kaderini tayin hakkının uygulanması Birleşmiş Milletler Şartı'yla uyum içindedir ve hiçbir şekilde devletlerin bağımsızlığına, egemenliğine ve siyasi birliğine zarar vermeyecektir.(United Nations General Assembly Press Release, “**General Assembly Adopts Declaration On Rights Of Indigenous Peoples; ‘Major Step Forward’ Towards Human Rights For All, Says President**” <http://www.un.org/press/en/2007/ga10612.doc.htm> (25.03.2016)

³²⁴ Janine Gertz, “Implementing the United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples at the Local Level: Gugu Badhun Self-Determination”, **The Australian Sociological Association**, Conference Proceedings, <https://www.tasa.org.au/wp-content/uploads/2015/05/Gertz-2015.pdf> (20.05.2016) s.197-198

³²⁵ United Nations General Assembly, “107th Plenary Meeting”, http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/61/PV.107&Lang=E (16.10.2016), s.11-12

³²⁶ Coulter, a.g.e., s.1

alanına gireceği ve düzenlemelerin yerli halk ve devlet arasındaki ortaklık ilişkisini güçlendireceği ve de kolaylaştıracığı vurgulanmıştır. En önemlisi ise yerli halkların kendi kaderini tayin haklarının olduğu belirtilmiştir. Fakat yerli halkların tanımı yapılmamıştır.

Bildirinin bağlayıcı bir yapısı olmamasına rağmen, kendi kaderini tayin hakkının kapsamının içine yerli halklarında alınması yönünde önemli bir adım atılmıştır. Bildirinin ikinci maddesinde³²⁷ yerli halkların tüm halklarla eşit olduğu belirtilmiştir. Kendi kaderini tayin hakkı, ayrımcılık yasağı ve bu halkların kültürel bütünlüğünün korunması bildirinin saç ayağını oluşturmaktadır.³²⁸ Yerli ve Kabile Halklar Sözleşmesinin aksine, bildirinin üçüncü³²⁹ ve dördüncü³³⁰ maddelerinde kendi kaderini tayin hakkından doğrudan bahsedilmiştir. Üçüncü madde Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin birinci maddesiyle paraleldir. Maddelerde yerli halkların kendi siyasi statülerini serbestçe belirleyecekleri ve kendi iç ve yerel işleriyle ilgili karar vermeye yetkili olacakları belirtilmiştir.

Bildirinin diğer maddeleri de bir bakıma kendi kaderini tayin hakkının yerli halklara nasıl uygulanacağı ile ilgilidir. Bildiri ayrılmaya imkân tanımayan ve içsel anlamda kendi kaderini tayin hakkının uygulanması yönünde birçok hüküm içermektedir. Örneğin yerli halkların; 14. maddede eğitime ilişkin kendi kültürel yöntemlerini uygulayabilmeleri, 16. maddede kendi medyalarını oluşturmaları, kendi hakları üzerinde etkisi olan kararların alınması sürecine katılmaları, 19. maddede bu kararların alınmasında yerli halklara danışılabilmesi için onları temsil gücüne sahip kurumların oluşturulması, 23. maddede kendi gelişme haklarını kullanmak üzere önceliklerini ve stratejilerini belirlemeleri, 26. maddede geleneksel olarak sahip oldukları topraklarda, ülkelerde ve kaynaklar üzerinde hak sahibi

³²⁷ Madde 2: yerli halklar ve diğer tüm bireyler özgürdürler ve diğer tüm halklarla eşittirler ve başta kendi yerel kökenlerinden olmak üzere hakları hiçbir ayrımcılığa maruz kalmadan hayata geçirebilmelidirler. (Uluslararası Hukuk ve Dışişleri Genel Müdürlüğü, “**Birleşmiş Milletler Yerli Halklar Hakları Bildirisi**”, http://www.uhdigm.adalet.gov.tr/sozlesmeler/coktaraflioz/bm/bm_49.pdf (26.03.16)

³²⁸ Gertz, a.g.e., s.196

³²⁹ Madde 3: Yerli halklar kendi geleceklerini kendileri belirleme hakkına sahiptir. Bu hakkın tabiatı dolayısıyla kendi siyasi statülerini belirleme ve ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınma için izlenecek yolu özgürce seçme hakkına sahiptirler. (Uluslararası Hukuk ve Dışişleri Genel Müdürlüğü, “**Birleşmiş Milletler Yerli Halklar Hakları Bildirisi**”, http://www.uhdigm.adalet.gov.tr/sozlesmeler/coktaraflioz/bm/bm_49.pdf (26.03.16)

³³⁰ Madde 4: Yerli halklar kendi geleceklerini belirleme haklarını kullanırken iç ve yerel işleriyle ilgili olarak otonomi ve kendi kendini yönetme, ayrıca otonom etkinliklerini finanse etmek için gerekli tahsisatı temin etme hakkına sahiptirler. (Uluslararası Hukuk ve Dışişleri Genel Müdürlüğü, “**Birleşmiş Milletler Yerli Halklar Hakları Bildirisi**”, http://www.uhdigm.adalet.gov.tr/sozlesmeler/coktaraflioz/bm/bm_49.pdf (26.03.16)

olmaları, 27. maddede yaşadıkları devlette kendi hukuk sistemlerini, geleneklerinin ve göreneklerinin tanınması, gibi hakları tanınmıştır. Bildirinin son maddesi olan 46. maddede ise bildirinin herhangi bir hükmünün, devletlerin ülke bütünlüğü ve siyasal bağımsızlığına zarar verecek herhangi bir eylemi destekleyecek bir biçimde yorumlanamayacağı belirtilmiştir.

Yukarıdaki bölümde de belirtildiği üzere kendi kaderini tayin hakkı en verimli çağını sömürgelerin bağımsızlıklarını kazanmaları döneminde yaşamıştır ve birçok yeni devlet oluşmuştur. Bununla beraber bir bu kadar net olan konu da bildiride yerli halkların kendi kaderini tayin hakkından bahsedilmesine rağmen, devletler yerli halkların kendi kaderini tayin haklarını yeni bir devlet kurma yoluyla kullanmalarını kabul etmemeleridir. Buna paralel olarak yerli halkların neredeyse tamamı da bağımsız bir devlet oluşturma yoluyla kendi kaderini tayin haklarını kullanma konusunda isteksizdirler.³³¹ Kendi kaderini tayin hakkı sadece yeni bir devlet kurma hakkı olarak yorumlamaktan vazgeçildiğinde bildirinin önemi ortaya çıkacaktır. Bildirinin asıl amacı yerli halkların haklarını insan haklarıyla ilişkilendirerek, yerli halkların maruz kaldıkları kötü şartların üstesinde gelebilmelerini ve eşit bir konuma ulaşmalarını sağlamaktır.³³²

Ayrıca her ne kadar Birleşmiş Milletler Genel Kurulu kararlarının bağlayıcı yapıda olmadığı kabul edilse de bildiri devletlerin yerli halkların hakları konusunda yaklaşımını gözler önüne sermektedir. Hem bildirinin 143 devlet tarafından onaylanması ve reddeden devletlerin de kendi iç hukuk sistemlerinde yerli halkların hakları konusunda bildiriye paralel düzenlemeler yapması hem de bu tarihe kadar devlet uygulamalarına yansıtması nedeniyle bildirinin uluslararası örf ve âdet kuralı mertebesine ulaştığı öne sürülebilir. Çalışmalarına 1977 yılında başlanan ve özellikle 2004 yılından sonra hızlanan bildiri, aradaki 30 senelik süre boyunca devletlerin yerli halklar konusundaki yaklaşımını temel dayanak noktası olarak almıştır.³³³

³³¹ Anaya, “The Right of Indigenous Peoples to Self-Determination in the Post-Declaration Era”, s.191

³³² Anaya, “The Right of Indigenous Peoples to Self-Determination in the Post-Declaration Era”, s.192

³³³ Coulter, a.g.e., s.5-8

2.5. Halkların Kendi Kaderini Tayin Hakkının Hukuki Niteliği

Uluslararası hukukun pozitif bir normu olarak ilk kez Birleşmiş Milletler Şartı'nda ortaya çıkan halkların kendi kaderini tayin hakkı ilkesinin hukuki niteliği üzerinde de birçok çalışmalar yapılmıştır. Yukarıda da belirttiğimiz üzere Birleşmiş Milletler Dönemi'nden önce kendi kaderini tayin hakkının uluslararası hukukta yeri yoktu ve sadece siyasi bir ilkeydi. Milletler Cemiyeti döneminde Hukukçular Komisyonu'nun Aaland Adaları hakkında verdikleri kararda bu durum tespit edilmiştir.

Birleşmiş Milletler Şartı'nın birinci ve elli beşinci maddelerinde halkların kendi kaderini tayin etme ilkesi yer almasına rağmen ilkenin içeriği hakkında herhangi bir ifade yoktu. Yalın olarak halkların kendi kaderini tayin etme ilkesinden bahsedilmekteydi. Ayrıca halkların kendi kaderini tayin hakkında, örf ve âdet kuralının oluşması için dikkate alınacak devlet uygulamaları da mevcut değildi. Bu nedenle halkların kendi kaderini tayin ilkesinin uluslararası hukuk ilkelerinden biri mi olduğu yoksa hâlâ siyasi bir ilke mi olduğu yönünde uzun süreli tartışmalar olmuştur. Ancak Uluslararası Adalet Divanı'nın Namibya hakkındaki danışma görüşünün bu tartışmayı sona erdirdiği söylenebilir.³³⁴ Divan Danışma Görüşünde³³⁵ kendi kaderini tayin ilkesinden bahsetmiş ve uluslararası hukukta ilkenin yeri olduğu kabul edilmiştir. Yine İkiz Sözleşmelerin ilk maddesinde kendi kaderini tayin hakkından bahsedilmesi ve hakkın insan haklarının uygulanması açısından olmazsa olmaz olması hem hakkın insan hakları boyutunun önem kazanmasını sağlamış hem de önemli bir antlaşmada kendine yer bularak hakkın uygulanmasının zorunluluğunun altı uluslararası bir antlaşmayla çizilmiştir. Sonraki aşamada Kendi Kaderini Tayin Hakkının anlam kazanmasında en önemli faktörler ise Birleşmiş Milletler Genel Kurul kararları olmuştur. Bu kararların hukuken bağlayıcı nitelikleri olmamasına rağmen kavramla ilgili örf ve âdet kurallarının oluşmasında önemli rol oynamışlardır. Özellikle Genel Kurulun Bildirge(Declarations) adı altında aldığı kararlar uluslararası örf ve âdet kuralının oluşmasına en güzel örneklerdir. Konumuz açısından çok önemli olan ve yukarıda ayrıntılı

³³⁴ Matthew Saul, "The Normative Status of Self Determination in International Law: A Formula for Uncertainty in the Scope and Content of the Right?", **Human Rights Law Review**, 11(4), 2011, s.625

³³⁵ Kendi kendini yönetemeyen bölgeler hakkında uluslararası hukuktaki yeni gelişmeler kendi kaderini tayin ilkesini bu bölgelerin tümü hakkında uygulanabilir kılmıştır. International Court of Justice (21.06.1971), "Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) notwithstanding Security Council Resolution 276", <http://www.icj-cij.org/docket/files/84/6949.pdf> (10.09.2016), s.31

olarak bahsettiğimiz Sömürge Altındaki Ülkelere ve Halklara Bağımsızlık Verilmesine İlişkin Bildirge ve Devletler Arasında Dostça İlişkiler ve İşbirliğine İlişkin Uluslararası Hukuk İlkeleri Bildirgesi dikkat çekicidir. Bu Bildirgeler Genel Kurul oylamasında hiçbir ret oyu almadan kabul edilmişlerdir. Bu açıdan uluslararası örf ve âdet kuralının oluşması için gereken devlet uygulamaları hakkında önemli delillerdir. Bu bildirgeler kendi kaderini tayin hakkının ne olduğu ve hakkın nasıl uygulanacağı ile ilgili uluslararası topluma önemli mesajlar vermişlerdir. Yine uluslararası hukukun hiçbir yazılı metninde bahsedilmeyen, bir sonraki bölümde ayrıntılı olarak incelenecek, içsel kendi kaderini tayin hakkı ve dışsal kendi kaderini tayin hakkı da devlet uygulamalarıyla birlikte örf ve âdet hukuku çerçevesinde oluşmuştur. Bu dönemle birlikte uluslararası antlaşmalarla başlayan kendi kaderini tayin hakkının uluslararası hukukun pozitif bir normu olma süreci, örf ve âdet kurallarıyla birlikte evrilmiş ve zenginleşmiştir. Ancak bu durum halkların kendi kaderini tayin hakkı ilkesinin gelişim sürecinde uluslararası andlaşmaların daha az etkisi olduğu veya hiç etkisi olmadığı anlamına gelmemelidir.

Andlaşmalar, daha doğrusu andlaşmaların oluşturulma süreci kendi kaderini tayin hakkının temel prensiplerinin ortaya çıkmasında ve sağlamlaşmasında iki önemli rol oynamıştır. İlk olarak kendi kaderini tayin hakkının bahsedildiği antlaşmalarda, özellikle Birleşmiş Milletler Şartı ve İkiz Sözleşmelerde, Birleşmiş Milletler üye devletlerin kendi görüşlerini açıklaması ve diğer devletlerin bu açıklamalara ve görüşlere karşı kendi görüşlerini ifade etmesi devlet uygulamalarının tespit edilebilmesinde önemli bir fırsat olmuştur. Böylece bu katkıların hepsi meyvesini antlaşma metninde vermiştir. İkinci olarak da antlaşma onaylanıp yürürlüğe girdiğinde devletler için artık yükümlülük doğurucu bir hal almaktadır. Böylelikle sözleşmeye taraf devletler kendi kaderinin tayin hakkının uluslararası standartlarıyla bağlı olmuşlar ve sonuç olarak bu standartların gerektirdiği şekilde davranmak zorunda kalmışlardır.³³⁶

Kendi kaderini tayin hakkının antlaşma temelinde ayrıntılandırılmasının bazı siyasi sebepleri de vardır. İlk soğuk savaş döneminde uluslararası toplumun iki gruba ayrılmasıdır. Gelişmekte olan ülkelerin ve Sosyalist ülkelerin başını çektiği grup bir yanda Batı Bloku bir diğer yanda idi. Özellikle sömürgelerin bağımsızlıklarını kazanmalarında

³³⁶ Cassase, a.g.e., s.67

siyasi çıkarları uyuşmamaktaydı. Bu nedenle bu ülkeler arasında bir orta yolun bulunması zamana bırakıldı ve boşluk Genel Kurul kararlarıyla dolduruldu. İkincisi ise yine aynı grubun, yabancı işgali altında yaşayan halkların dışsal kendi kaderini tayin hakkına yönelik bir karara varamamalarıydı.³³⁷

Kendi kaderini tayin hakkının hukuki değeri konusundaki son gelişme ise hakkın artık uluslararası hukukun emredici kuralı (jus cogens) olduğudur.³³⁸ Bu sav Birleşmiş Milletler üye devletleri tarafından istikrarlı bir şekilde desteklenmektedir.³³⁹ Özellikle, kendi kaderini tayin hakkına her devlet tarafından saygı duyulması, bu hakkı kullanan halklara üçüncü devletlerin müdahalede bulunmaması ve halkların kendi kaderini tayin haklarını kullanma taleplerine saygı duyulması üzerinde uluslararası toplum uzlaşmıştır.³⁴⁰

Hakkın erga omnes karakteri hakkında Uluslararası Adalet Divan'ın 9 Temmuz 2004 tarihli İsrail'in İşgal Altındaki Filistin Topraklarında İnşa Etmekte Olduğu Duvar Konusundaki Danışma Görüşü³⁴¹ mevcuttur. Divan Kararında öncelikle Birleşmiş Milletler Şartının ikinci maddesinin dördüncü bendinde kendisine yer bulan kuvvet kullanma yasağına vurgu yapmıştır. Ayrıca Dostça İlişkiler Bildirisine dikkat çekerek kuvvet kullanma tehdidi ya da kuvvet kullanma yoluyla ülke kazanımının hukuka uygun olmadığını belirtmiştir. Yine bildirinin kendi kaderini tayin hakkıyla ilgili bölümüne vurgu yaparak ve güncel gelişmeleri dikkate alarak, hakkın erga omnes nitelikte olduğunu yani tüm uluslararası toplumun bu hakka saygı duyması gerektiğini belirtmiştir.³⁴²

Divan kendi kaderini tayin hakkıyla ilgili bu yaklaşımını diğer kararlarında da istikrarlı bir şekilde uygulamıştır. Bu kararlardan biride Divan'ın 30 Temmuz 1995 tarihli

³³⁷ Cassase, a.g.e., s.68,69

³³⁸ Salvatore Senese, "External and Internal Self Determination", **Social Justice**,(16), (1989), s.19; Weller, s.10

³³⁹ Cassase s.134

³⁴⁰ Cassase s.134-135

³⁴¹ Karar hakkındaki ayrıntılı bilgi için bakınız. (Erdem Denk, "Uluslararası Adalet Divanı'nın İsrail'in İşgal Altında Filistin Topraklarında İnşa Etmekte Olduğu Duvar Konusundaki Kararı", **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, 1(3), 2004, s. 151-173

³⁴² International Court of Justice (10.12.2003), "**Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory**", <http://www.icj-cij.org/docket/files/131/1671.pdf> (11.09.2016) s.39-40; International Court of Justice (21.06.1971), "**Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970)**", Separate Opinion of Vice-President Ammour, <http://www.icj-cij.org/docket/files/53/5601.pdf> (10.09.2016), s.89-90

Doğu Timor hakkındaki danışma görüşüdür. Yine bu kararda da kendi kaderini tayin hakkının çağdaş uluslararası hukukun temel prensiplerinden biri olduğunu kabul etmiş, hakkın erga omnes niteliğine vurgu yapmış ve son olarak da bu durumun aksinin iddia edilemeyeceğini belirtmiştir.³⁴³

2.6. Halkların Kendi Kaderini Tayin Hakkının Kullanılış Türleri

Halkların kendi kaderini tayin hakkı ilkesi tarihin farklı dönemlerinde farklı anlamlara sahip olmuştur. Kavramı halkların kendi yönetim biçimini seçme özgürlüğü olarak gören içsel vurgu, temsili hükümet kavramını öne çıkartan liberal kuramcılar tarafından ortaya atılmış, halkların kendi kaderini tayin hakkı ilkesi tanımıdır.³⁴⁴ Diğer bir yandan kavramı belirli niteliklere sahip bir topluluğun yabancı bir güce bağımlı olmadan ayrı bir devlet olarak örgütlenmesi çerçevesinde ele alan dışsal vurgu, genel olarak Marksist kuramcılar tarafından benimsenmiştir.³⁴⁵ Günümüz uygulaması dikkate alındığında, uluslararası mahkeme kararlarında kabul edilen kendi kaderini tayin hakkı temel olarak halkların kendilerini yabancı işgalinden, sömürgecilikten ve ırkçı rejimlerden özgür kılmasından oluşmaktadır.³⁴⁶

Birleşmiş Milletler nezdinde yapılan halkların kendi kaderini tayin hakkıyla ilgili düzenlemeler (Kararlar-Andlaşmalar) incelendiğinde görülmektedir ki halkların kendi kaderini tayin hakkı ilkesi, içsel ve dışsal anlamda sınıflandırılmaya tabi tutulmamıştır. Ancak kendi kaderini tayin etme kavramı tarih içerisinde farklı dönemlerde farklı kullanım biçimleri gösterdiğinden ötürü doktrinde ayırım, içsel ve dışsal olarak yapılmıştır. Kavramı, belirli özelliklere sahip topluluğun kendi yönetim biçimini seçme özgürlüğü olarak gören içsel vurgu ile sömürgelerin bağımsızlıklarını kazanması sürecinde dışsal vurgu, bu anlayışın ürünüdür. Uluslararası hukuk doktrinde içsel-dışsal anlamda kendi kaderini tayin hakkı olarak ayırım yapılsa da, genel olarak konu hakkında oldukça az olan Uluslararası Adalet Divanı kararları ve danışma görüşlerinde böyle bir ayrıma gidildiğine

³⁴³ International Court of Justice (30.06.1995), “East Timor (Portugal v. Australia)”, <http://www.icj-cij.org/docket/files/84/6949.pdf> (11.09.2016) s.102

³⁴⁴ Sönmezoglu, a.g.e., s.680

³⁴⁵ Sönmezoglu, a.g.e., s.680

³⁴⁶ Senese, a.g.e., s.19

rastlanmamıştır. Ama uluslararası hukuk doktrinde oldukça fazla yer bulmuş ve konu ile ilgili kaynakların çoğunda da bu şekilde ayrıma gidilmiştir.³⁴⁷

Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi hükümlerine göre kurulan İnsan Hakları Komitesi içsel kendi kaderini tayin hakkı üzerinde durmuştur. Ayrıca Antoni Cassese, Patrick Thornberry, Michla Pomeranca gibi uluslararası hukukçular ve bilim adamları da dışsal anlamda kendi kaderini tayin hakkı yerine geldikten sonra bile demokratik kurumların ve demokrasi kültürünün yerleşmesinin önemini vurgulamak için içsel anlamda kendi kaderini tayin hakkı kavramını kullanmışlardır. Batılı ülkelerde, demokrasi anlayışını yansıttığı için kendi kaderini tayin hakkına içsel anlamda yaklaşmıştır.³⁴⁸ Dışsal anlamda kendi kaderini tayin hakkının kullanımı yoluyla halkların bağımsızlık kazanması ilk bakışta mantıklı veya makul olarak gözüke de bağımsızlığa, tüm sorunlara çare olarak bakılmamalıdır.³⁴⁹ Bir halka bağımsızlık verilmeden de sorunların içsel anlamda kendi kaderini tayin hakkıyla çözülebileceği unutulmamalıdır.

Dışsal ve içsel kendi kaderini tayin hakkı birbirinin alternatifi değildir. Bir devletin bağımsızlık kazanması açısından dışsal kendi kaderini tayin hakkı, içsel kendi kaderini tayin hakkının ön koşuludur.³⁵⁰ Bu bölümde halkların kendi kaderini tayin hakkı içsel ve dışsal boyutuyla incelenecektir.

2.6.1. Dışsal Anlamda Halkların Kendi Kaderini Tayin Hakkı

Dışsal kendi kaderini tayin hakkı, temelde halkların uluslararası statüsüyle ilgilidir. Kısaca anlatıldığında bu hakkı kullanmaya ehil halkların yeni bir devlet kurmaları, federasyonla veya mevcut bir devletle birleşmeleri anlamına gelmektedir. Günümüzde kesin olarak kabul edildiği üzere, halkların kendi kaderini tayin hakkı yeni bir devlet oluşumunun çeşitlerinden biridir.³⁵¹ Bu hakkın kullanılma metodu açısından Birleşmiş Milletler Genel Kurul kararlarında serbest bir şekilde statülerini belirleyecekleri belirtilmiştir. Sonuca ise

³⁴⁷ Ayrım hakkında yapılan eleştiri için bakınız: Halperin v.d., a.g.e., s.46-52

³⁴⁸ Yüce, a.g.e., s.35

³⁴⁹ Pomerance, a.g.e., s.37

³⁵⁰ Arsava, “**Halkların Kendi Kaderini Tayin Etme Hakkının Tarihçesi ve Günümüzde Getirdiği Problemler**”, s.389

³⁵¹ Senese, a.g.e., s.19

bölge halkının katıldığı seçimlerle ulaşılmıştır. Seçimlerin uygun bir şekilde yapılmasının en önemli şartı ise diğer devletlerin bu seçimlere müdahale etmemesidir³⁵²

Halkların kendi kaderini tayin hakkı ilkesiyle ilgili Birleşmiş Milleler Genel Kurul kararlarının sonunda iç işlerine karışmama ilkesi üzerinde dikkatle durulmuştur. Halkların kendi kaderini tayin hakkı ilkesi açısından tek taraflı bağımsızlık hakkı sömürgeler için kabul edilmiştir. Bu nedenle devletler kendi kaderini tayin hakkıyla ilgili birçok uluslararası belgede ve genel kurul kararında ülkesel bütünlük ilkesine atıf yapmışlardır. Bu yüzden sömürgeler haricinde merkezi hükümetin kararı olmaksızın tek taraflı ayrılma kabul edilemez.³⁵³

2.6.1.1. Sömürge Halkların Kendi Kaderini Tayin Hakkı

Dışsal anlamda halkların kendi kaderini tayin hakkı normalde bağımsızlık anlamına gelmektedir. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 1541(15) sayılı kararında kendi kendini yönetemeyen bölgeler hakkında bağımsızlığa alternatif olarak üç seçenek sunulmuştur. Bunlardan biri bağımsız bir devlet olma diğer ikisi ise birleşme başlığı altında açıklanabilecek “integration” ve “association”dir. İlki Alaska ve Hawai'nin, Amerika Birleşik Devletleri'nin bir parçası olduğundaki gibi bölgenin bağımsız bir devletin parçası olması anlamına gelmektedir. İkinci ifade ise bölgenin iç işlerinde serbest olarak bir devletle birleşmesi anlamına gelmektedir.³⁵⁴ Bu durum federasyon sistemine benzetilebilir. Birleşen bölge devleti federe birim olarak federal düzende varlığını sürdürür. İç işlerinde serbesttir ancak dış işlerinde federal devlete bağlıdır.

1541(15) sayılı karar bağımsızlığın veya birleşmenin uygulanacağı bölgeler hakkında da önemli bilgiler vermektedir. Kararda halkların kendi kaderini tayin hakkının, yöneten devletten (sömürgeci devlet) coğrafi olarak ayrı ve de kültür ve etnik özellikler bakımından farklı bölgelere uygulanacağı belirtilmiştir. Bu anlayış çerçevesinde Genel Kurul, Portekiz'in hakimiyeti altında olan bölgelerin sömürge olmadığını, Portekiz'in deniz aşırı eyaletleri olduğu yönündeki itirazlarına rağmen, Birleşmiş Milletler Şartı'nın kendi

³⁵² Uz, a.g.e., s.76

³⁵³ Weller, a.g.e., s.8,9

³⁵⁴ Peter Malanczuk, *Akehurst's Modern Introduction to International Law*, 7. Edition, London and New York: Routledge, 1997, s.331

kendini yönetemeyen bölgelerle ilgili 73. maddesinin Afrika'daki Portekiz topraklarına uygulanacağı belirtmiştir. Bir diğer örnekte Genel Kurul, Kuzey İrlanda'yı asla kendi kendini yönetemeyen bölge olarak kabul etmemiştir.³⁵⁵ Genel Kurul'un bu yaklaşımında coğrafi açıdan uzaklık ve kültürel farklılık kıstası etkili olmuştur. Portekiz'in Afrika'daki kolonilerini coğrafi uzaklık ve kültürel farklılık açısından hakkın süjesi olarak kabul etmişken, İrlanda'yı Birleşik Krallığa yakınlık ve çok az kültürel ve etnik farklılık gerekçesiyle sömürge kategorisi içinde değerlendirmemiştir.³⁵⁶

Birleşmiş Milletler bu bölgelerde halkın isteklerini özgürce açıklamasına önem vermiştir. Bu isteğin uluslararası standartlara uygun olarak açıklanması amacıyla referandumlar ve halkoylamaları düzenlenmiş ve çoğu seçim sürecini³⁵⁷ de bizzat kendisi yönetmiştir.³⁵⁸ 1980'li yıllarla birlikte birçok önemli sömürge toprakları, bağımsızlığına kavuşmuştur. Eski sömürgelerde heterojen karakterli yapılar üzerine kurulan ve kendi kaderini tayin hakkının tekrarlanmasıyla çekinen devletlerin çoğu, kendi kaderini tayin hakkının sömürgelerin bağımsızlığını kazanmalarıyla sona erdiğini kabul etmiştir.³⁵⁹

Sömürgeler açısından dışsal kendi kaderini tayin hakkı bir kere kullanılmakla tükenmektedir. Bu devletlerde yaşayan etnik ve ulusal gruplara tekrardan kendi kaderini tayin hakkı tanınmamıştır. Yani bağımsızlığını yeni kazanan sömürgeler için uti possidietis ilkesine üstünlük tanınmıştır.³⁶⁰ Aksi halde etnik açıdan en homojen birime ulaşana kadar yeni devletler kurulmaya devam edecekti ve bu da uluslararası barışı ve güvenliği tehlikeye sokacaktı. Ayrıca uti possidietis ilkesi Burkina Faso ve Mali Arasındaki Sınır Uyuşmazlığı Davasında tanımlanmıştır. Bu dava, Yukarı Volta Cumhuriyeti (Burkina Faso) ile Mali Cumhuriyeti arasındaki uyuşmazlık konusu bir alanın sınır hattının belirlenmesi amacıyla 16 Eylül 1983 tarihinde Uluslararası Adalet Divanı önüne gelmiş bir davadır.³⁶¹ Söz konusu dava, uti possidietis ilkesinin geniş bir şekilde yer bulması açısından önemlidir. Kararın ilgili

³⁵⁵ Malanczuk, a.g.e., s.330

³⁵⁶ Malanczuk, a.g.e., s.330

³⁵⁷ Birleşmiş Milletler'in yönettiği ve organize ettiği referandumlar ve bu referandumların sonuçları için bakınız: Cassese, a.g.e., s.76-78

³⁵⁸ Cassese, a.g.e., s.76

³⁵⁹ Arasava, "Halkların Kendi Kaderini Tayin Etme Hakkının Tarihçesi ve Günümüzde Getirdiği Problemler", s.397

³⁶⁰ Yüce, a.g.e., s.37; Weller, a.g.e., s.12

³⁶¹ International Court of Justice (21.07.2010), Frontier Dispute (Burkina Faso/Republic of Mali), <http://www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3&p2=3&k=b3&case=69&code=hvm&p3=4> (11.09.2016)

kısımlarında ilkedden aşağıdaki gibi bahsedilmiştir:³⁶² İlgili davada her iki taraf da uyumsuzluğun özellikle sömürge zamanından miras kalan sınırların dokunulmazlığı ilkesi göz önüne alınarak çözülmesini açık bir şekilde istediği için, mahkeme, sınırların dokunulmazlığına bu bağlamda neden olan uygulamayı- uti possidietis juris ilkesini göz ardı edemez. İlgili davanın amaçları bakımından, sömürge idaresi sona eren yerlerde bu ilkenin kesin bir şekilde yerleşmiş bir milletlerarası hukuk prensibi olduğunu göstermeye gerek olmamasına rağmen Divan, her halükârda Afrika Kıtası ve taraflar için onun istisnai önemi olduğunu göz önünde tutarak ilkenin genel kapsamını vurgulamak istemiştir. Bu ilgi bağlamında, uti possidietis ilkesinin öncelikle geçmişte tek bir metropolitan devlete ait ülkede bazı egemen devletlerin ortaya çıkmasıyla sonuçlanan sömürgeleşmenin sona ermesi olgusuna tanık olunan İspanyol Amerika'sında uyguladığı ve müracaat edildiği not edilmelidir. İlke milletlerarası hukukun yalnızca belirli tek bir sistemine mahsus özel bir kural değildir. Nerede olursa olsun mantiken bağımsızlık kazanma olgusuyla ilintili genel bir ilkedir. Gerçek amacı, idari gücün çekilmesini takiben, sınır mücadeleleriyle tahrik edilmek suretiyle yaratılan kardeş kavgalarının, yeni kurulan devletlerin bağımsızlık ve istikrarının tehlikeye atmaya engel olmaktır.³⁶³

Saygı gösterilmesi gerekli olan ülke sınırları ayrıca, önceden bir devletin sömürgesinden diğerinin sömürgesine veya gerçekten bağımsız bir devletin ülkesinden bir sömürge ülkesine ayrılmış ya da himaye altında bulunan fakat uluslararası kişiliğini koruyan bir ülkeden ayrılmış olan uluslararası sınırlardan ortaya çıkabilir. Devletin bölünmesi anındaki önceden mevcut olan uluslararası sınırlara saygı gösterilmesi yükümü, uti possidietis formülünde ifade edilen bir kural olsa da olmasa da uluslararası hukukun genel bir ilkesinden kaynaklandığına şüphe yoktur. Böylece Afrika devletlerinin bağımsızlık kazanması anındaki sınırların dokunulmazlığını onaylayan sayısız kabuller, Afrikalı Devlet adamlarınca veya Afrika Birliği Teşkilatının kendi organlarınca yapılıp yapılmadığına bakılmaksızın açıkça kurucu olmaktan çok açıklayıcıdır.³⁶⁴

³⁶² Ayşe Nur Tütüncü, "El Salvador ve Honduras Arasındaki Kara, Ada ve Deniz Sınırlarına İlişkin Uyuşmazlık (Karar Tarihi: 11 Eylül 1992), **Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni**, 12(2), 1992, s.94-96

³⁶³ International Court of Justice, **Frontier Dispute**, s.565

³⁶⁴ International Court of Justice, **Frontier Dispute**, s.566

İlk bakışta uti possidietis ilkesi halkların kendi kaderini tayin etmesi ilkesiyle çatışır. Ancak gerçekte Afrika'daki bölgesel bütünlüğün korunması, bağımsızlık için mücadele eden halkların elde ettiklerini korur ve fedakârlıklarla elde edilenlerden mahrum edebilecek bir karışıklığı önler. Kurtulmak, gelişmek ve bağımsızlığı bütün alanlarda pekiştirmek için esaslı istikrar gereksinimi, Afrika devletlerinin sömürge sınırlarını kabul etmelerine ve halkların kendi kaderini tayin etme ilkesinin yorumlanmasında uti possidietis ilkesinin hesaba katılmasına neden olmuştur.³⁶⁵ Ancak Birleşmiş Milletler Örgütü'nün uti possidietis ilkesini uygulamadığı istisnai iki olay vardır. Bu olaylar Ruanda-Burundi ve Birtanya Kamerunu ile ilgilidir. Ruanda-Burundi olayında, Birleşmiş Milletler 1959 ile 1962 yılları arasında bağımsızlığını yeni kazanmış eski sömürgelerin uti possidietis ilkesi çerçevesinde tekrardan bölünmelerine karşı mücadele etmiştir. Bölünmemenin bu devletler için en iyisi olduğu konusunda da çoğunu ikna etmiştir. Ancak Ruanda-Burundi'de Birleşmiş Milletler gözlemcileri, Ruanda ve Burundi Halkı arasında dikkate alınmasını gerektiren ciddi düzeyde kültürel farklılıklar olduğunu gözlemlemiştir. Bu nedenle Birleşmiş Milletler bu devlette tekrardan bir referandum düzenlemişlerdir. Referandum sonucunda ise iki ayrı devlet ortaya çıkmıştır. Bu referandum Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 27 Haziran 1962 tarihli 1746(16)³⁶⁶ sayılı kararında kabul edilmiştir. Kararda Ruanda ve Burundi'nin, uti possidietis ilkesine rağmen, iki egemen ve bağımsız devlet olarak ortaya çıktıkları kabul edilmiştir.

Şekil 4: Ruanda Cumhuriyeti ve Burundi Cumhuriyeti

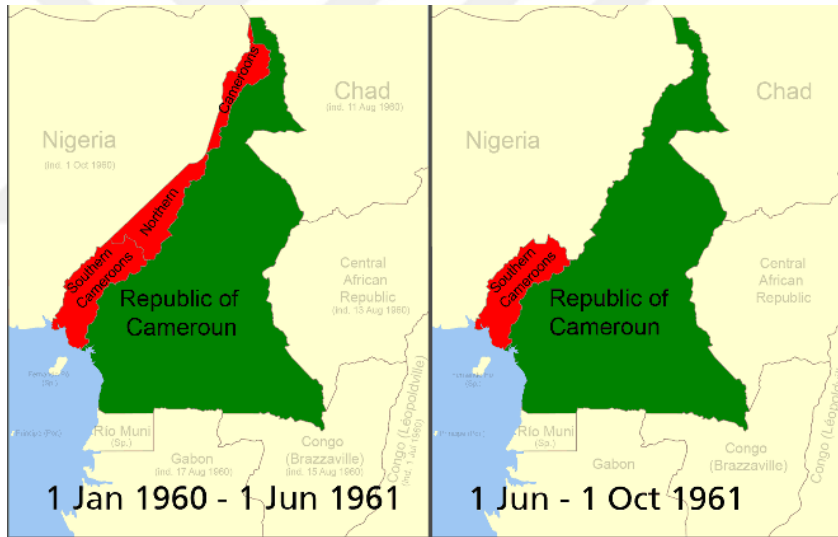
Kaynak: <http://awoliam.blogspot.com.tr/2010/03/rwanda-history-of-genocide.html>
(10.07.2016)

³⁶⁵ International Court of Justice, **Frontier Dispute**, s. 566,567

³⁶⁶ United Nations General Assembly, **A/RES/1746(16)**, "The Future of Ruanda-Urundi", <http://research.un.org/en/docs/ga/quick/regular/16> (01.05.2016)

Britanya Kamerun’u olayı ise eski bir Fransız Kolonisi olan Kamerun’un bağımsızlığını ilan etmesinden sonra Kuzey Kamerun Halkı’nın egemen bir devlet olarak Nijerya ile birleşme tercihiyle ilgilidir. Bu nedenle Birleşmiş Milletler Gözlemcileri bu bölge için yeni bir halkoylaması düzenlediler. Halk oylaması sonucunda Kuzey Kamerunlular Nijerya ile birleşmeyi seçerken eski İngiliz kolonisi olan Güney Kamerunlular bağımsız bir devlet olarak Kamerun ile birleşmeyi tercih etmişlerdir.³⁶⁷ Bu birleşme sonrasında üniter yapıdaki Kamerun Cumhuriyeti federal düzene geçerek Kamerun Federal Cumhuriyeti adını almıştır. Bu iki istisnai olay da Birleşmiş Milletler, uti possidetis ilkesi yerine kendi kaderini tayin hakkı ilkesine üstünlük tanımıştır. Bundan başkade Birleşmiş Milletlerin bu yönde bir uygulaması olmamıştır.

Şekil 5: Kamerun Cumhuriyeti

Kaynak: <http://www.worldstatesmen.org/Cameroon.html> (10.07.2016)

2.6.1.2. İşgal Altındaki Halkların Kendi Kaderini Tayin Hakkı

Birleşmiş Milletler Şartı’nın ikinci maddesinin dördüncü fıkrası kuvvet kullanmayı ve kuvvet kullanma tehdidinde bulunmayı yasaklamıştır. Birleşmiş Milletler Örgütü’nün kurulmasıyla birlikte 1945 yılından itibaren devletlerin ülke bütünlüğü aleyhine kuvvet

³⁶⁷ Cassase, a.g.e., s.78

kullanımı yasaklanmış ve sonuç olarak bu yasak uluslararası hukukun bir emredici (jus cogens) normu haline gelmiştir. Günümüzde kuvvet kullanılarak bir devletin işgal edilmesi ve bunun sonucunda o bölgenin ilhakı uluslararası hukuk ihlalidir. Dolayısıyla 1945 yılından itibaren kuvvet kullanımı yoluyla ülke kazanımının geçerliliği yoktur.³⁶⁸

Devlet uygulamaları ve Birleşmiş Milletler kararları da dışsal anlamda halkların kendi kaderini tayin hakkının yalnızca sömürge halklarını değil yabancı işgali altında yaşayan halkları da kapsayacağı yönündedir. Bu yöneliş 1960 tarihli Birleşmiş Milletler Sömürge Halklarına Bağımsızlık verilmesi hakkındaki bildiride üstü kapalı bir şekilde gözlemlenebilir. Sonrasında 1966 tarihli İnsan Hakları Sözleşmelerinde zımnen onaylanmıştır.³⁶⁹ Birleşmiş Milletler Dostça İlişkiler Bildirisinin Kendi Kaderini Tayin Hakkı Bölümünde ise kendine yer bulmuştur.³⁷⁰ Dostça İlişkiler Bildirisi'nde iki durumun halkların kendi kaderini tayin hakkını doğuracağı belirtilmiştir. Bunlardan biri “sömürgeler” diğeri ise “yabancı boyunduruğunda ve idaresi altında yaşayan halklar” olarak belirtilmiştir. Bu bakış açısı ise uluslararası toplumda büyük destek bulmuştur ve olumlu karşılanmıştır.³⁷¹ Bununla birlikte, Birleşmiş Milletler Uluslararası Hukuk Komisyonu da Barışa ve İnsanlığın Güvenliğine Karşı Suçlar Taslak metninde kendi kaderini tayin hakkının yalnızca sömürgelerle sınırlandırılmaması gerektiğini belirtmiştir.³⁷²

Kendi kaderini tayin hakkının kullanım alanının genişlemesi “yabancı boyunduruğu ve idaresi altında yaşayan halkların” kimler olduğunun belirlenmesi sorununu doğurmuştur. Devletler, yabancı hâkimiyeti kavramının sınırlandırılmasında anlaşmışlardır. Bir devletin diğer devlete uyguladığı ekonomik ve siyasi baskı kapsam dışı bırakılmıştır. Bu çerçevede yabancı işgalinin kuvvet kullanma yoluyla ve askeri işgalin olduğu durumlarda gerçekleşeceği kabul edilmiştir.³⁷³ Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı, Endonezya'nın Doğu Timur'u, İsrail'in Arap Ülkelerini işgali bu hususa örnek gösterilebilir. Bunun gibi birçok

³⁶⁸ Aksar, a.g.e., s.250

³⁶⁹ Madde 1: Bütün halklar kendi kaderini tayin hakkına sahiptir. Bu hak gereğince halklar kendi siyasal statülerini özgürce kararlaştırırlar ve ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmelerini özgürce sağlarlar.

³⁷⁰ Halkların yabancı tahakkümüne ve boyunduruğuna tabi kılınmasının ve sömürünün insan haklarının bir inkârı olduğu kadar, bu ilkelerin de ihtilalini teşkil ettiğini ve Şarta aykırı olduğunu hatırd tutacaktır.

³⁷¹ Cassase, a.g.e., s.90

³⁷² Yearbook of International Law Comission, 1988, (2),
http://legal.un.org/docs/?path=../ilc/publications/yearbooks/english/ilc_1988_v2_p1.pdf&lang=EFSRA
(17.05.2016), s.64

³⁷³ Cassase, a.g.e., s.93

olayda Birleşmiş Milletlerin halkların kendi kaderini tayin hakkına saygı duyulmasına yönelik aldığı kararlar etkisiz kalmıştır. İşgalci devletler, Birleşmiş Milletlerce alınan kararları önemsememişlerdir. Birleşmiş Milletler, üye devletlere bu işgallerin tanınmaması yönünde çağrı yapmakla yetinmiştir. Bu başarısızlığın en temel nedeni ise Güvenlik Konseyi'nin daimî üyelerinin veto hakkını kullanmasıdır.³⁷⁴

Kendi kaderini tayin hakkı çerçevesinde ülkenin yabancı devlet tarafından işgali o ülke halkının kendi kaderini tayin hakkının ihlali anlamına gelmektedir. İşgal halinde yabancı bir gücün bölgede baskıya dayalı egemenlik kurma iddiası söz konusudur. Bu durum hem insan haklarının hem de kendi kaderini tayin hakkının ihlali anlamına gelmektedir.³⁷⁵

2.6.1.3. Ayrılma Hakkı

Halkların kendi kaderini tayin hakkı ile ayrılma hakkı birbirleriyle yakından ilgili ancak farklı iki husustur. Özellikle kendi kaderini tayin hakkının sömürgelerin bağımsızlığa kavuşmasındaki önemli faktörü, ayrılma hakkının da kendi kaderini tayin hakkı olarak algılanmasına sebep olmuştur. Çoğu zamanda uluslararası sorunlarda bağımsız egemen bir devletin idaresi altında yaşayan halklar ayrılma haklarını kendi kaderini tayin haklarına dayandırmışlardır. Bu konuda en güncel örnek ise Ukrayna'nın özerk bölgesi olan Kırım'ın önce bağımsızlığını ilan etmesi sonrasında referandum sonucu Rusya'ya katılmasıdır.

En büyük sorun federal devletlerin bölünmesinde ve azınlıkların yerleşik olduğu eyalet veya bölgelerin ayrılma taleplerini kendi kaderini tayin hakkına dayandırmalarıdır.³⁷⁶ Şu belirtilebilir ki nüfusun tamamını temsil eden bir yönetime sahip mevcut bir devletten ayrılma hakkı hiçbir zaman kabul edilmemektedir. Bu nedenle Katanga'nın Kongo'dan ve Biafra'nın Nijerya'dan ayrılma girişimleri Birleşmiş Milletler tarafından kabul görmemiş ve engellenmiştir.³⁷⁷

³⁷⁴ Cassase, s.98

³⁷⁵ Halis Ayhan, **Kendi Kaderini Tayin ve Kosova**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005, s.96-97

³⁷⁶ Uz, a.g.e., s.73

³⁷⁷ Gündüz, **Security and Human Rights in the Europe**, s.135'den aktaran Uz, a.g.e., s.74

Özellikle sömürgeler için kabul edebileceğimiz klasik kendi kaderini tayin hakkının yanında yeni devlet uygulamaları vardır. Bu gelişmeye göre sıkı şartlar altında uluslararası hukukta anayasal kendi kaderini tayin hakkı tanınmaktadır.³⁷⁸ 1991 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin ve 1992 yılında Yugoslavya'nın dağılması ile birlikte kendi kaderini tayin hakkının sömürgeler dışında da uygulanabileceği tezi uluslararası hukuk gündeminde yerini almıştır. Anılan bu iki devletten ayrılarak bağımsızlığını kazanan devletler kendi kaderini tayin hakkına dayandıklarını belirtmişlerdir.³⁷⁹ Ortaya çıkan yeni devletler de ayrılmaları için meşru bir zemin oluşturmak istemişlerdir. Burada ise kendi kaderini tayin hakkı da öne sürülmüştür. Ancak bu durum kendi kaderini tayin hakkının bir yansıması değildir. Bu devletler sadece anayasal statüleri gereği sahip oldukları bağımsızlık haklarını kullanmışlardır. Klasik anlamda kendi kaderini tayin hakkı temel olarak uluslararası hukuk ile ilgiliyken anayasal kendi kaderini tayin hakkı devletin farklı bölgelerinin farklı hukuki statülerini düzenleyen anayasasıyla ilgilidir.³⁸⁰ Genellikle bu uygulamaya ise federal devletlerde rastlanır. Bunun en klasik örneği ise Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'dir. İlgili madde Lenin'in halkların kendi kaderini tayin hakkı görüşü ile uyumludur. 1977 tarihli SSCB Anayasası'nın 72. maddesi her birlik cumhuriyetinin SSCB'den serbestçe ayrılma hakkını tanımaktadır.³⁸¹

Ancak bir devletin anayasasında ayrılma hakkının tanınmaması halinde ayrılma hakkının kendi kaderine tayin hakkına dayandırılması kabul görmemektedir. Bu durumun nedeni ise devletlerin ülkesel bütünlüğü ilkesidir. Bu ilke Birleşmiş Milletler Şartı'nın ikinci maddesinin dördüncü fıkrasında geçerliliği doğrulanan bir ilkedir. Bu ilkeye göre bir devletin ülkesinin bütünlüğü ancak o devletin rızası ile hukuksal geçerliliği olan değişikliklere uğrayabilecektir. Böylece bir devletin ülkesinde bulunan farklı grupların bu farklılığa dayanarak ilgili devlet ülkesini parçalamalarına karşı çıkmıştır. Ayrıca halkların kendi kaderini tayin hakkının devletin ülkesel bütünlüğüne aykırı bir biçimde kullanılamayacağı 2625(25) sayılı Dostça İlişkiler Bildirisi'nde de açıkça belirtilmiştir.³⁸²

³⁷⁸ Weller, a.g.e., s.3

³⁷⁹ Kütükçü, a.g.e, s.263; Pazarcı, **Uluslararası Hukuk Dersleri 2. Kitap**, s.9

³⁸⁰ Weller, s.16

³⁸¹ 1977 SSCB Anayasası'nın tam metni için bakınız: Yaşar Gürbüz, **Anayasalar**, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1981, s.188-229

³⁸² Pazarcı, **Uluslararası Hukuk Dersleri 2. Kitap**, s.10

Klasik kendi kaderini tayin hakkı sömürgeler çerçevesinde belirginleşmeye başladığı 1960 yılından beri birçok tartışmayla karşı karşıya kalmıştır. Özellikle Soğuk Savaş'ın sona ermesi, ülkesel bütünlük ilkesi ile kendi kaderini tayin hakkı arasında ilişkide yeni gelişmelere yol açmıştır. Kendi kaderini tayin hakkının ülkesel bütünlük ilkesiyle yorumlanması esnetilmiştir.³⁸³ 1945 yılından Kosova'nın ayrılmasına kadarki süreçte tek taraflı ayrılma hakkının kabul edilmesi ya da tanınması konusunda uluslararası toplumda büyük bir isteksizlik olduğu kabul edilebilir. Kosova'nın bağımsızlığını ilan etmesi ise bu konuda yeni tartışmaları beraberinde getirmiştir.

20. yüzyılı büyük devletlerin parçalanması ve yerlerine nispeten daha küçük devletlerin kurulması yüzyılı olmuştur. Ancak bugün gelinen noktada sürecin tamamlanmadığı, mikro devletlerin ortaya çıkacağı konusunda uluslararası toplum büyük endişe duymaktadır. Görünmektedir ki 21. yüzyıl kendi kaderini tayin hakkına dayalı yeni gelişmelere ve tartışmalara yol açacaktır.³⁸⁴

2.6.2. İçsel Anlamda Halkların Kendi Kaderini Tayin Hakkı

Kendi kaderini tayin hakkı başlangıç itibarıyla halkların yabancı hâkimiyetinden kurtarılmasına yönelik bir hak olarak düşünülmüştür. Ancak bu durum İkinci Dünya Savaşı'nın ertesinde ve sömürgeciliğin sona ermesiyle birlikte değişim yaşamıştır. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 1960 tarihli 1514(15) sayılı kararında kendi kaderini tayin hakkının halkların siyasi olarak hükümet şeklini serbestçe belirleyebilme haklarını da kapsadığı belirtilmiştir. Bu anlayış 1970 tarihli Dostça İlişkiler Bildirgesi'nde de tekrarlanmıştır.³⁸⁵

İçsel kendi kaderini tayin hakkı en basit anlatımıyla halkların özgürce kendi ekonomik, siyasi ve sosyal statülerini seçmeleridir. Ancak burada dışsal anlamda kendi kaderini tayin hakkından farklı bir durum vardır. Bu hakkın kullanımında, halklar devlete karşı sanki sömürge halkıymış gibi istekte bulunmayacaktır. Özellikle bağımsızlık girişimlerine teşebbüs etmeyecektir.³⁸⁶ İçsel anlamda kendi kaderini tayin hakkı devletlerin

³⁸³ Weller, a.g.e., s.5

³⁸⁴ Uz, a.g.e., s.60

³⁸⁵ Füsün Arsava, "Arap Baharı ve Demokrasi Hakkı", *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 5(19), (2009), s.3

³⁸⁶ Senese, a.g.e., s.19

iç örgütlenmelerine ilişkin olup, bir halkın dilediği yönetim biçimini, herhangi bir dış baskı olmadan seçmesi anlamına gelmektedir. Bu hakkın daha çok siyasal yönetim biçimi ile ilgili olduğu ve özellikle devlet ve hükümet biçimlerinin saptanmasında halklara serbestlik tanınması olarak yorumlandığı görülmektedir.³⁸⁷ İçsel anlamda halkların kendi kaderini tayin hakkı, hükümetin halkı temsil etmesi ile gerçekleşir. Bu durum hükümetin doğrudan halk tarafından seçilmesini değil, yetkilerin vatandaşlar yararına kullanılmasını gerektirmektedir.³⁸⁸

İçsel kendi kaderini tayin hakkından demokrasi prensibi anlaşılmamalıdır. Bir başka ifadeyle; bu hakka riayet edilebilmesi için ille de batı tipi bir liberal demokratik rejimin kurulması gerekmemektedir.³⁸⁹ Bunun yerine meşruiyet prensibinin benimsenmesi daha doğrudur. Çünkü devlet uygulamaları, uluslararası hukukta demokrasi hakkının varlığını desteklememektedir. Buna karşı uluslararası hukukta demokratikleşme mükellefiyeti bulunduğu kabul görmektedir. Halkların kendi kaderinin tayin hakkı bağlamında dile getirilen kıstaslara benzeyen asgari düzeyde kriterler yerine getirilmelidir. Bu bağlamda hükümetlerin temel insan haklarına saygı göstermesine ve halkın refahını arttırmasına yönelik politikalara öncelik vermesi bu kıstaslara örnek olabilir.³⁹⁰

İçsel anlamda kendi kaderini tayin hakkı yalnızca hakların kendi siyasi ve ekonomik rejimlerini belirlemesi değildir. Bu hak sürekliliği olan ve olması gereken bir haktır. Dışsal kendi kaderini tayin hakkının aksine bir kere uygulanmayla sona ermez. Süreklilik esastır. Bu hakka göre siyasal ve toplumsal yapıların, halkın değişen ve gelişen talep ve özgürlük arayışlarına yanıt verebilmesi için sürekli kendini yenilemesi gerekmektedir.³⁹¹ Hakkın kapsamı çok geniş olduğundan egemen devletlerde yaşayan farklı statüdeki birçok halk bu haktan yararlanır. Egemen bir devlette yaşayan ve diğerlerinden ciddi derecede farklı olan etnik ve dini gruplar bu haktan yararlanırlar. Ancak bu hakkın uluslararası hukuk düzeyinde korunması konusunda bazı sıkıntılar mevcuttur. Hakkın korunması ve aykırılıkların belirlenmesinde uluslararası hukuk açısından istikrarlı uygulama mevcut değildir. Özellikle içsel kendi kaderini tayin hakkı ihlallerinin açıkça yaşandığı, azınlıkların veya yerli halkın

³⁸⁷ Pazarcı, a.g.e., s.141

³⁸⁸ Arsava, “**Arap Baharı ve Demokrasi Hakkı**”, s.5; Weller, a.g.e., s.6

³⁸⁹ Aral, a.g.e., s.91

³⁹⁰ Arsava, “**Arap Baharı ve Demokrasi Hakkı**”, s.5-9

³⁹¹ Cassase, a.g.e., s.101; Aral, a.g.e., s.89

hakları bir yana, halkın temsil edilmediği otoriter ve despotik hükümetlere karşı bir önlem uluslararası hukukta henüz gelişmemiştir.³⁹²

Bunun nedeni ise hem devletlerin bu konuda yazılı bir mutabakata varıp antlaşma oluşturamaması hem de bu istikrarsızlıkta uluslararası örf ve âdet kurallarının gelişmemiş olmasıdır. Günümüzde bu durum devletlerin iç hukukunu ilgilendirmektedir. Yukarıda anlatılan duruma ve uluslararası hukukun yaptırım mekanizmasının bu konudaki zayıflığına rağmen Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin Haiti ve Sierre Leone'ye yapılan askeri müdahalelere ilişkin yetkilendirme kararları mevcuttur. Her iki karar da meşru olmayan hükümetin askeri müdahale ile devrilmesi sonucu düzenin yeniden sağlanmasını amaçlamıştır. Ancak her iki kararda Birleşmiş Milletlerin demokrasi düzeninin korunması yönünde, yetkisinin olup olmadığı eleştirilmiştir.³⁹³

³⁹² Cassase, a.g.e., s.102

³⁹³ Arsava, “Arap Baharı ve Demokrasi Hakkı”, s.7

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. KIRIM SORUNU VE HALKLARIN KENDİ KADERİNİ TAYİN HAKKI

Kırım ve Ukrayna ile ilgili son gelişmeler, halkların demokratik tercihlerinin sınırlarını ve bir başka devlete ait olan bir bölgenin ilhakı için kuvvet kullanımı hakkındaki sorunları tekrar uluslararası toplumun gündemine getirmiştir. Halkların kendi kaderini tayin hakkı için birçok iddia, bağımsızlık girişimlerinde ortaya çıkmasına rağmen günümüzde bu durum tüketilmiştir. Halkların kendi kaderini tayin hakkı sınırsız bir hak değildir ve uluslararası sınırların değişimi konusunda doğrudan etkili değildir. Aynı zamanda ayrılma hakkı da uluslararası hukukta mutlak olarak sınırlandırılmamıştır. Ne zaman bağımsızlık ve bir başka devletle birleşme talepleri uluslararası hukuka aykırı olmayacak? Ne zaman aykırı olacak? Halkların demokratik taleplerinin uluslararası hukuktaki karşılığı nedir? Bu bölümde temel olarak sınırların değişimi, ayrılma ve bir başka devlete katılma konuları açıklığa kavuşturulmaya çalışılacaktır. Uluslararası hukuk, genel olarak mevcut ülkesel sınırların değişmesine taraf değildir. Bu girişimlere uluslararası hukukta mesafeli yaklaşılmaktadır. Ancak bu yaklaşım da tek taraflı bağımsızlık ilanlarının, kendiliğinden uluslararası hukuka aykırı olduğu anlamına gelmemektedir. Fakat, üçüncü bir devletin kuvvet kullanımıyla sınırların değişmesi uluslararası hukuka aykırıdır.

Kırım'daki referandum ve bağımsızlık ilanı için ne uluslararası hukuka aykırıdır diyebiliriz ne de Rusya'nın eylemlerinin uluslararası hukuka aykırı olduğunu söyleyebiliriz. Burada asıl incelenecek ve tartışılacak olan konu, referandumun ve bağımsızlık ilanının hangi şartlar altında yapılmış olduğudur. Hukuka aykırılık temel olarak Rusya'nın askeri müdahalesinde kendini göstermektedir. Böyle bir hukuka aykırılık halinde ise halkların demokratik taleplerinin uluslararası hukukta tanınmaması gerekmektedir. Bu tür iddialar halkların kendi kaderini tayin hakkıyla korunmaz.³⁹⁴

³⁹⁴ Jure Vidmar, "The Annexation of Crimea and the Boundaries of the Will of the People", **German Law Journal**, 16(3), (2015), s. 366-367

3.1. Rusya'nın Kırım'a Müdahalesi

SSCB'nin dağılması ile birlikte hukuken onun ardılı olan Rusya Federasyonu, yeni dönemde bir yandan ekonomik ve sosyal problemlerini çözmek diğer bir yandan uluslararası sahnede adından söz ettirebilmek için askeri gücünü koruma ve zaman içerisinde güçlendirme amacını gütmüştür. Kafkaslarda Çeçenlerin bağımsızlık iddiaları, Kafkas ötesi cumhuriyetlerle Bağımsız Devletler Topluluğu çerçevesinde yürütülen ve yürütülmeye çalışan ilişkiler ve SSCB'nin dağılmasından sonra ortaya çıkan devletlerin Batı ve NATO ile ilişkileri önemli sorunlar olarak ortaya çıkmıştır.³⁹⁵

2000'li yılların başından itibaren Putin'in liderliğinde Rusya'nın, Sovyet Hinterlandında yeniden söz sahibi olma isteği onu ABD ile karşı karşıya getirmiştir. 2000'li yıllara gelindiğinde ekonomik ve siyasi açıdan düzlüğe çıkan Rusya, ABD'nin Irak ve Afganistan operasyonuna, 2003 yılını takiben gerçekleşen Turuncu Devrimlere, 2008 sonrasında Gürcistan ve Ukrayna'nın olası NATO ve AB üyeliklerinin karşısında sergilediği tutumuyla uluslararası siyasette tek kutuplu düzene dur demek istemiştir.³⁹⁶

ABD ve Avrupa Birliği, daha önce SSCB'yi çökeltmek için uyguladıkları çevreleme politikasını Rusya'ya karşı yeniden uygulamaya çalışmışlardır. AB ve NATO'nun doğuya genişlemesinin temel amacı Rusya'yı çevreleyip diz çöktürmektir. Bu çizgide Romanya ve Bulgaristan NATO'ya üye olmuşlardır. 2008 yılında ise Ukrayna ve Gürcistan'ın NATO üyeliği zorlanmıştır. Ancak bu ilerleyişe Rusya, Gürcistan'a gerçekleştirdiği müdahale ile dur demiştir.³⁹⁷

Rusya Federasyonu özellikle Putin'in başkan olmasından sonra Kırım'ın tekrar ele geçirilmesinin hesaplarını yapmaktaydı. Bu kartı zamanı geldiğinde öne sürecekti. Fakat bunun için uygun bir uluslararası siyasi ortam bekliyordu. Uzmanlar tarafından bu durum beklenmedik bir olay değildir. Bu açıdan 2005 yılında yazılan bir makaledeki ifadeyi aynen aktarmakta yarar görüyorum. İfade şu şekildedir:

³⁹⁵ Yalçınkaya, a.g.e., s.102

³⁹⁶ Ercan, a.g.e., s.95

³⁹⁷ Ercan, a.g.e., s.96

Ukrayna'ya bağılı özerk bir bölge olan Kırım, Rusların en azından orta vadede yeniden sahip olmak istediğı önemli bir ülkedir. Gelecekte, Çeçenistan ve benzeri sorunların başarıyla üstesinden gelen ve ekonomik problemleri aşan Rusya'nın, Kırım'daki Rus çoğunluğu kullanarak ülkeyi önce bağımsız hale getirmesi, daha sonra Rusya'ya katması uzak bir ihtimal değildir.³⁹⁸

Ukrayna, Avrupa Birliğı ve Rusya'nın politikaları arasında sıkışmış bir devlettir. Avrupa Birliğı için Ukrayna, Birliğın genişlemesi açısından potansiyel bir bölgedir. Rusya ise bu gelişmeler hakkında endişe duymaktadır ve bu gelişmeleri kendi politikası için sorun olarak görmektedir. Çünkü bu gelişmeler Rusya'nın Doğu Avrupa'daki hareket alanını daraltmaktadır. Özellikle son yirmi yılda Doğu Avrupa'da, NATO ve Avrupa Birliğı'ne üye olmayan devletlerin sayısındaki azalma Rusya'nın dış siyasetini etkilemiştir. Bu gelişmeler ışığında Ukrayna, Rusya için vazgeçilemez anahtar bir bölgedir. Ayrıca Ukrayna'da Rusya için önemlidir. Ukrayna da Rusya'dan gelen doğalgaza muhtaçtır ve Rusya onun için bölgedeki en önemli ticari ortağıdır. Kısacası iki devlet arasında karşılıklı çıkar ilişkisi söz konusudur.³⁹⁹ Ancak fayda açısından Ukrayna, Rusya için daha önemlidir ve Rusya'nın bu bölgedeki politik çıkarları hassastır. Bir bakıma Ukrayna, Rusya için son kaleydi. Bu kalenin de düşmesi durumunda Rusya'nın, Avrupa ile olan bağlantısında sıçrama tahtası olmayacak ve muhatabı direk Avrupa Birliğı ve NATO olacaktır.

Ukrayna, bağımsızlığına kavuştuktan sonra ülkede siyasi istikrar bir türlü sağlanamamıştır. 2004 yılından Rus yanlısı aday Yanukoviç'in seçimlerde hile yaptığı öne sürülmüştür. Yapılan incelemeler sonucunda Avrupa Güvenlik ve İşbirliğı Teşkilatı seçimlere hile karıştırıldığını tespit etmiştir. Daha sonra Ukrayna Anayasa Mahkemesi seçimi iptal etmiştir. Yenilenen seçim sonucunda Yuşçenko,⁴⁰⁰ 23 Ocak 2005 tarihinde cumhurbaşkanlığını kazanmıştır. 2010 yılına gelindiğinde ise bağımsız gözlemciler nezdinde yapılan seçim sonucunda Yanukoviç cumhurbaşkanı olmuştur. Ana muhalefet lideri olan Timoşenko ise görevini kötüye kullanmak suçundan 11 Ekim 2011'de 7 yıllık hapis cezasına mahkûm edilmiştir. Ukrayna'da yaşanan bu istikrarsız siyasi hayat, şaibeli

³⁹⁸ Yalçinkaya, a.g.e., s.112

³⁹⁹ Christian Marxen, The Crimea Crisis: An International Law Perspective, **Zeitschrift ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht (Heidelberg Journal of International Law)**, 74(2), (2014), s.368

⁴⁰⁰ Yuşçenko cumhurbaşkanı olduktan sonra Batı yanlısı politika izlemiştir. Rusya'nın Karadeniz Donanmasını Sivastopol'den atmak ve Ukrayna'nın NATO'ya üyeliğine dair politikalar izlemiştir. (Salushev, a.g.e., s.39)

seçimler ve muhalefet partisi liderinin hapse atılması toplumsal ortamı iten içe germiş büyük bir kriz artık an meselesi olmuştur.⁴⁰¹

Ukrayna'daki olayların başlamasında son olay ise 22 Kasım 2013'de gerçekleşmiştir. Ukrayna Cumhurbaşkanı Yanukoviç'in 28 Kasım 2013 tarihinde AB ile imzalanacak olan Ortaklık ve Serbest Ticaret Anlařmasını⁴⁰² imzalamayacağını açıklaması üzerine Ukrayna'da olaylar başlamıştır. Bu olaylar neticesinde yüzlerce kişi yaralandı ve yüzden fazla insan öldürüldü. Avrupa Birliği üye devletlerinin temsilcileri bu kargaşada protestoculara yakınlık göstermişler ve muhalefet liderleriyle görüşmüşlerini sürdürmüşlerdir. Protestolar sonucunda çaresiz kalan Yanukoviç'in, cumhurbaşkanlığı tartışılmaya başlanmıştır. Sonrasında Ukrayna Meclisi, Yanukoviç'in cumhurbaşkanlığı görevinden azledilmesi sürecini başlatmıştır. 22 şubat 2014 tarihinde Ukrayna Meclisi'nde yapılan oylamayla Yanokuvi cumhurbaşkanlığı görevinden alınmış ve yeni hükümet kurulmuştur.⁴⁰³

Yanukoviç hükümetinin devrilmesinden sonra bundan rahatsız olan Rus yanlısı birlikler, Kırım'ın kontrolünü ele geçirmişlerdir. Böylece Kırım'ın Rusya'ya katılmasının sürecini başlatmışlardır. Kırım'daki hükümeti ve meclisi ele geçiren Rusya yanlısı birlikler, bir dezenformasyon süreci başlatmışlardır. Bu birlikler sürekli Yanukoviin düşürölmesi sonucu iktidara gelen yeni hükümetin Batı yanlısı olduğunu ve bu liderlerin ırkçı politikalarının Rusya ve Rusça konuşan vatandaşlar için büyük bir tehdit olduğunu deklare etmişlerdir.⁴⁰⁴ Aslında buradan çıkan açık sonuç Rusya yanlısı bu işgalciler açıkça Rusya'yı Kırım'a müdahale etmeye davet etmesidir. Bu gelişmeler sonrasında 1.3.2014 tarihinde Rusya Meclisi, Rusya silahlı kuvvetlerini Ukrayna topraklarında kuvvet kullanmayla yetkilendirilmiştir.⁴⁰⁵

Kırım'da bulunan Ukraynalı Rusya yanlısı göstericiler, Kırım Meclisi'ni işgal edip Rus bayrakları asmışlardır. Daha sonra Rus üniformalı silahlı kişiler Kırım Havaalanı'nı işgal etmişlerdir. Meclisin işgal edilmesi sonrası Kırım Meclisi referandum kararı almıştır.

⁴⁰¹ Fatma Taşdemir ve Adem Özer, "Uluslararası Hukuk Açısından Kırım Sorunu: Kosova'nın Rövanşı mı?", **Erciyes Üniversitesi Hukuk Faköltesi Dergisi**, 10(1), (2015), s.49-50

⁴⁰² 1 Ocak 2016 da yürürlüğe girdi.

⁴⁰³ Marxsen, a.g.e., s.369

⁴⁰⁴ Paul, a.g.e., s.2

⁴⁰⁵ Marxsen, a.g.e., s.369; Taşdemir ve Özer, a.g.e., s.44

16 Mart tarihinde gerçekleştirilen referandumda halka iki seçim hakkı öne sürülmüştür. Bu seçim hakları aşağıdaki gibidir.

- Rusya Federasyonu’nun bir parçası olarak Kırım Özerk Cumhuriyeti’nin Rusya ile birleşmesini mi desteklemekte misiniz?
- Kırım’ın Ukrayna’nın bir parçası olmasını ve 1992 tarihli Kırım Cumhuriyeti Anayasasının tekrar yürürlüğe girmesini mi desteklemektesiniz?⁴⁰⁶

Katılanların yüzde doksan üçü Kırım’ın Rusya’ya bağlanmasını tercih etmiştir. 17 Martta Rusya, Kırım’ın bağımsızlığını tanımış 18 Martta ise Putin, Kırım’ın Rusya’ya bağlanmasını öngören antlaşmayı imzalamıştır. Aynı gün Rusya Meclisi 443 karşı 1 oyla Kırım Yarımadası’nı Rusya Federasyonu’na bağlayan antlaşmayı onaylamıştır.⁴⁰⁷

Olayların yaşandığı ilk günlerde, özellikle referanduma kadarki süreçte, Rusya yaşanan olaylara müdahil olduğu iddialarını sürekli reddetmiştir. Ancak referandumdan sonra Putin, Rusya askerlerinin çatışmayı önlemek için orada bulunan Kırımlı meşru müdafaa birliklerini desteklediklerini ifade etmiştir.⁴⁰⁸

Bu dış siyasi çıkarlar arasındaki anlaşmazlık Ukrayna nüfusunu da ikiye böldü. Ukrayna’nın doğusu baskın olarak Rus kökenli vatandaşlardan oluşmaktaydı ve bu bölge Rusya yanlısıydı. Ülkenin batısı ise Avrupa Birliği’ne katılmayı istiyordu. Ayrıca bu ayrım kendini mezhep farklılıklarında da göstermiştir. Ülkenin doğusu Ortodoks iken batısı ise Katolik’tir.⁴⁰⁹ Rus askeri birliklerinin Kırım’a girmesiyle sorun uluslararası boyut kazanmıştır. Bu gelişmelerden sonra Kırım’da gerçekleştirilen referandum sonucunda Kırım’ın Rusya’ya bağlanma kararı alınmıştır. Referandum sonucu Rusya, Kırım’ın kendine bağlanmasını kendi kaderini tayin hakkına dayandırmıştır. Ancak Avrupa Birliği, Amerika Birleşik Devletleri başta olmak üzere Batılı devletler referandumu tanımadıklarını bildirmişler ve bu gelişmeyi kınamışlardır.⁴¹⁰

⁴⁰⁶ Taşdemir ve Özer, a.g.e., s.51

⁴⁰⁷ Paul, a.g.e., s.1

⁴⁰⁸ Paul, a.g.e., s.2

⁴⁰⁹ Taşdemir ve Özer, a.g.e., s.45

⁴¹⁰ Taşdemir ve Özer, a.g.e., s.44

Çatışmanın bütün tarafları kendi durumlarını haklı çıkarmak için uluslararası hukuka atıfta bulunmuşlardır. Kırım yetkilerinin ve Rusya'nın, Rusya'nın gerçekleştirdiği müdahalede temel dayanak noktası, devletlerin çoğu bu argümana karşı çıkmasına rağmen, ayrılma hakkı olmuştur. Bu ayrılma hakkı da kendi kaderini tayin hakkına dayandırılmıştır. Bu bölümde temel olarak kendi kaderini tayin hakkının kullanımı için şartların oluşup oluşmadığı, ayrılma hakkının kendi kaderini tayin hakkına dayandırılıp dayandırılmayacağı ve bölgedeki Kırım Tatar Türklerinin özel durumundan dolayı yerli halk statüsüne sahip olup olamayacakları tartışılacaktır.

3.2. Rusya'nın Kırımı Müdahalesinin Halkların Kendi Kaderini Tayin Hakkı Açısından Değerlendirilmesi

3.2.1. Uluslararası İlişkilerde Kuvvet Kullanmama İlkesi

Uluslararası hukukta kuvvet kullanımı Birleşmiş Milletler Antlaşmasının 2. maddesinin 4. fıkrasında yasaklanmıştır. Bu kural ile birlikte devletlerin uluslararası ilişkilerinde kuvvet kullanımı kabul görmemektedir. Günümüzde bu kural bir jus cogens norm niteliğindedir. Bu genel kural yanında Ukrayna, Rusya, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri arasında imzalanan Budapeşte Memorandumu⁴¹¹da kuvvet kullanımını yasaklamıştır. Memorandumun temel konusunu, Ukrayna'nın SSCB döneminden kalan nükleer silahlarını bırakması karşılığında, Ukrayna'nın Rusya, Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere tarafından toprak bütünlüğünün garanti altına alınacağı ile ilgilidir.⁴¹² Bundan başka 1997 tarihli Karadeniz Filosu Antlaşması ve Rusya Federasyonu ve Ukrayna'da arasındaki Dostluk, İşbirliği ve Ortaklık Antlaşması yine iki devlet arasında sınırların değişmeyeceğine de ilişkindir.⁴¹³

1994 yılında Rusya, Ukrayna'nın bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü tanımıştır. Bu yaklaşımın nedeni ise eski SSCB Dönemi'nden kalan Karadeniz Donanması'nın büyük kısmının Kırım'a bağlı Sivastopol Limanı'nda olmasıdır. Ukrayna'nın bağımsızlığının

⁴¹¹ Antlaşmanın tam metni için bakınız: United Nations Security Council, **A/49/765**, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N94/507/64/PDF/N9450764.pdf?OpenElement> (20.05.2016)

⁴¹² Paul, a.g.e., s.1

⁴¹³ Robin GeiB, "Russia's Annexation of Crimea: The Mills of International Law Grind Slowly but They Do Grind", **International Law Studies U.S. Naval War College**, 91(1), (2015), s. 428-429

tanınmasıyla iki ülke arasındaki ilişkiler güçlenmiştir. Düzenlen bu ilişkilerle birlikte Rusya bu Sivastopol Limanı'nda askeri varlığını koruma amacını gütmüştür. 1997 yılında imzalanan antlaşmayla birlikte Rusya stratejik öneme sahip bu limanda varlığını sürdürmüştür.⁴¹⁴ Rusya'nın deniz filosunun Sivastopol'de bulunması, Rusya tarafından Ukrayna'yla olan ilişkilerinde koz olarak kullanılmıştır. Dile getirilmese de Ukrayna bu tehdidi sürekli hissetmiştir. Bunun en somut örneği ise buradaki Rus Birliklerinin Kırıma müdahale etmesinde kendini göstermiştir.

Rusya Parlamentosunda Rus askeri birliklerinin Ukrayna'da kuvvet kullanması için yetkilendirilmesinden sonra Rusya, Kırım askeri üssündeki birliklerinin sayısını arttırmış ve Ukrayna sınırında toplamıştır. Kırım'ın bağımsızlık deklarasyonu ile birlikte tamamen Kırım'daki kontrolü ele geçirmişlerdir. Ancak bazı gözlemciler tarafından bağımsızlık ilanından önce de Kırım'da Rus birliklerinin olduğu söylenmektedir. Putin ise bu süreçte Kırım'da gerçekleşen olaylarda Rus askerlerinin olmadığını bu grupların Yanukoviç'in görevden alınmasında sonra bağımsız Kırımlı birliklerin olduğunu ve Rusya'nın bu birliklere hiçbir yardımının olmadığını söylemiştir.⁴¹⁵ İki taraf arasında yapılan, özellikle sınırların değişmeyeceğine ilişkin antlaşmalar hakkında ise Ukrayna'da ihtilal sonucu yeni bir devlet oluştuğunu bu devletle Rusya arasında ise bağlayıcı hiçbir antlaşmanın olmadığını ifade etmiştir.⁴¹⁶ Bu ifadenin uluslararası hukuk açısından hiçbir dayanak noktası yoktur. Bu ifade hukuki olmaktan çok, siyasi yönü olan bir ifadedir. İhtilal sonucu oluşmuş bir hükümet olduğunu kabul etsek bile bu durum uluslararası hukukta yeni bir devlet oluştuğu anlamına gelmez. Daha ileri gidip yeni bir devlet oluştuğunu kabul etmemiz durumunda bile devletlerin ardıllığı gereği yeni devlet antlaşmalarıyla bağlı kalacaktır.

Hukuki dayanaktan tamamen yoksun bu ifadeden ziyade Rusya, Kırım'a müdahalesini iki temel argümana dayandırmıştır. Bunlardan biri ülke dışında vatandaşların korunmasıdır. Diğerisi ise Ukrayna'nın daveti üzerine müdahale edilmesidir.

Uluslararası hukukta meşru müdafaa hakkının kullanılması için temel olarak mevcut bir silahlı saldırı olmalıdır. Getirilen bu önemli düzenlemeyle birlikte saldırının ne olduğuna

⁴¹⁴ Taşdemir ve Özer, a.g.e., s.49

⁴¹⁵ Vladimir Putin, "Answered journalists' questions on the situation in Ukraine", <http://en.kremlin.ru/events/president/news/20366> (17.05.2016)

⁴¹⁶ Vladimir Putin, "Answered journalists' questions on the situation in Ukraine"

ilişkin uluslararası hukukta belirsizlikler doğmuştur. Bu belirsizliği önlemek için, günümüzde uluslararası hukukun örf ve âdet kuralı olan 1974 tarihli Saldırının Tanımı kararı alınmıştır.⁴¹⁷ Bu kararda saldırı, bir devletin diğer bir devletin egemenliğine, ülke bütünlüğüne veya siyasal bağımsızlığına karşı Birleşmiş Milletler Antlaşması ile bağdaşmayan diğer herhangi bir tarzda silahlı kuvvet kullanımı olarak tanımlanmıştır. Kararın devamında 3. Maddede saldırı filleri tüketici (numerus clauses) olmayacak şekilde sayılmıştır.

Bu kısa açıklamadan sonra üzerinde durulması gereken en önemli konu yukarıda belirttiğimiz üzere meşru müdafaa hakkının doğması için saldırı açısından gerekli olan iki önemli şarttır. Bunlardan ilki meşru müdafaa hakkının kullanımı için mevcut bir saldırı olacaktır. Diğer ise hakkın kullanımı için saldırının devletin ülkesinde gerçekleşmesi gereklidir. Rusya'nın başka bir ülkedeki yani Ukrayna'daki vatandaşlarını korumak için meşru müdafaa hakkına dayanması ise uluslararası hukukta kabul görmemektedir.⁴¹⁸

Diğer önemli sorun ise Rusya'nın Ukrayna Devleti'nde kuvvet kullanması için Ukrayna'nın rızası olup olmadığı diğer bir ifadeyle Rusya'ya kuvvet kullanma konusunda çağrı yapıp yapılmadığıyla ilgilidir.

Rusya'nın kuvvet kullanma açısından en önemli ve güçlü argümanı Ukrayna'da çağrı üzerine kuvvet kullanıldığıdır. Rus yetkili makamları, Yanukoviç'in ülkeyi terk ettikten sonra protestolara karşı önlem alınması için Ukrayna ülkesinde Rusya'nın kuvvet kullanımına izin verdiğini öne sürmüştür. Yanukoviç daha sonra yaptığı açıklamada ise Rus Birliklerini müdahale için ülkeye davet ettiğini ancak bunun yanlış bir karar olduğunu ve mantıklı olmaktan ziyade duygusal bir karar verdiğini ifade etmiştir.⁴¹⁹ Bu ifadelerden çıkarılan önemli sonuç Yanukoviç'in yanlış bir karar verdiğini ifade etmesinden çok Rus askeri birliklerinin Ukrayna'ya girmesi için izin verdiğidir. Ancak tartışmalı olan husus Yanukoviç'in böyle bir karar almada yetkisi olup olmadığıdır.

⁴¹⁷ Türkçe metni için bakınız: Gündüz, **Milletlerarası Hukuk Konu Anlatımı Temel Belgeler Örnek Kararlar**, s.140-142

⁴¹⁸ Marxsen, a.g.e., s.373-374

⁴¹⁹ Viktor Yanukovych, "I Was Wrong' To Ask Russian Troops Into Crimea", <http://www.npr.org/sections/thetwo-way/2014/04/02/298385578/yanukovych-i-was-wrong-to-ask-russian-troops-into-crimea> (18.05.2016)

Uluslararası hukukta izin-rıza kuvvet kullanımının hukuka aykırılığını ortadan kaldırmaktadır. Ancak burada doğan sorun iznin-rızanın geçerli olma şartlarının neler olduğudur. Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun Devletin Sorumluluğu Hakkında Taslak Antlaşmasının 29. maddesinde bu konu üzerinde durulmuştur. Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun 29. maddesiyle ilgili yorumlarına bakıldığında şu şartlar dikkate alınabilir:⁴²⁰

- Rıza uluslararası hukuk açısından geçerli olmalı; hata, hile, temsilcinin ayartılması veya baskı nedeniyle olmamalıdır.
- Rıza açıkça yapılmalı üstü kapalı beyanlarda bulunulmamalıdır.
- Rıza müdahaleden önce verilmelidir.
- Rıza beyanı devlete atfedilebilir olmalı, yetkili kişilerce verilmelidir.

Bu şartlar çerçevesinde Yanukoviç tarafından açıklanan müdahaleye ilişkin rıza beyanı, yukarıdaki şartları açıkça yerine getirememektedir. İlk üç şart açısından genel bir değerlendirme yapıldığında rıza beyanı, Ukrayna kamuoyu tarafından ulaşılabilir olmamış ve açık bir rıza beyanı gerçekleşmemiştir. Sadece Rusya, yaptığı müdahalenin meşruluğu için Yanukoviç'in rızasını öne sürmüştür. Rızanın devlete atfedilebilmesinin gerekli olduğu dördüncü şart açısından da belirsizlik mevcuttur. Hukuken hala cumhurbaşkanlığı görevini sürdürdüğü düşünülse bile Rus birliklerinin müdahale etmesi için davet ettiğinde Yanukoviç, de facto olarak Ukrayna topraklarında herhangi bir idareden yoksundu. Çünkü Yanukoviç ülkeyi terk etmişti.⁴²¹

Ukrayna örneğinde olduğu gibi bir ülkede iç savaşın yaşandığı ve mevcut hükümetin ülke genelinde etkin kontrolünü kaybettiği durumlarda üçüncü ülkeye müdahale yetkisinin verilmesi tartışmalıdır. Uygulamada Haiti örneği, Birleşmiş Milletlerin bu durumlara yaklaşımı açısından önemlidir. Haiti'de, Başkan Bertrand Aristide darbe sonucu ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır. Ülkeyi terk ettikten bir süre sonra Birleşmiş Milletleri müdahalede bulunması için Haiti'ye davet etmiştir. Haiti'de Başkan Aristide Hükümeti, darbe sonucu görevini terk etmek zorunda olmasına rağmen, uluslararası hukuk açısından tanınmaya devam etmekteydi. Buna rağmen Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi durumu etkin

⁴²⁰ Yearbook of International Law Commission 1979, Volumu II, PartII, http://legal.un.org/ilc/publications/yearbooks/english/ilc_1979_v2_p2.pdf (09.10.2016), s.109-115

⁴²¹ Marxsen, a.g.e., s.376

kontrol açısından değerlendirmiştir. Başkan Aristide'nin ülke dışından olması ve ülke üzerinde etkin bir kontrolünün olmaması nedeniyle müdahale için Başkanın yaptığı çağırısı dikkate alınmış müdahalesini Birleşmiş Milletler Şartının 7. Bölümüne dayandırmıştır.⁴²²

Bu örnekten açıkça anlaşılacağı üzere ülkede meşru yollarla seçilmiş hukuken uygun bir hükümet olsa bile bu hükümetin ülke genelinde etkin kontrolü kaybetmesi halinde üçüncü devletlere müdahale yetkisi verilmesine uluslararası hukuk mesafeli yaklaşmaktadır. Bu nedenle Yanukoviç'in Ukrayna'yı terk edip Rusya'ya sığınması sonucunda ülkesinde etkin kontrolü kaybettiği düşünülebilir. Bu açıdan yaklaşıldığında Rusya'nın Ukrayna'ya müdahalesinin uluslararası hukuka aykırı olduğunu söyleyebiliriz.

Rusya'nın Ukrayna'ya karşı kuvvet kullanmada öne sürdüğü argümanları incelediğimizde görmekteyiz ki ne vatandaşlarını koruma açısından ne de müdahale için Ukrayna'dan davet geldiğine dair yaklaşım uluslararası hukukta kabul görememektedir. Kuvvet kullanmama, devletlerin iç işlerine karışmama ve kendi kaderini tayin gibi uluslararası ilkelerin birbirleri arasında yakın bir bağ vardır ve bunlar uluslararası hukukun en önemli ilkelerindendir. Bu ilkeler birbirlerinden ayrı değerlendirmeye tabi tutulamaz. Birinin ihlali diğerleri için meşru zemini ortadan kaldırır.

Yukarıdaki değerlendirmeler ışığında Rusya'nın Ukrayna'ya müdahalesi açıkça günümüzde Jus Cogen(emredici kural) mertebesine erişmiş kuvvet kullanmama ilkesinin ihlalini oluşturmaktadır. 1970 tarihli Devletlerarasında Dostane İlişkiler ve İşbirliğine Dair Uluslararası Hukuk İlkeleri Bildirisi'nin 2. maddesinde belirtildiği üzere uluslararası hukuk ilkeleri yorumlanmaları ve uygulanmaları açısından birbirlerine bağlıdır. Her bir ilke diğer ilkeler çevresinde değerlendirilir. Bu nedenle Kırım Halkı'nın kendi kaderini tayin hakkı olduğunu kabul etmemiz durumunda bile Rusya açıkça uluslararası hukukun kuvvet kullanmama ilkesini ihlal etmiştir. Yaşanan bu ihlal sonucu gerçekleştiği öne sürülen halkaların kendi kaderini tayin hakkı arasında bağlantı vardır. Bir başka ifadeyle kuvvet kullanma yasağının ihlali sonucu, gerçekleştiği iddia edilen kendi kaderini tayin hakkı mevcuttur. Yaşanan bu olaydan açıkça anlaşılacağı üzere kuvvet kullanma yasağı, gerçekleştiği öne sürülen kendi kaderini tayin hakkına atfedilebilir niteliktedir. Bu çerçevede

⁴²² Marxsen, a.g.e., s.377-378

sırf bu neden bile Kırım'ın Ukrayna'dan ayrılmasının uluslararası hukuka aykırı olması açısından yeterlidir. Şimdi bir sonraki bölümde kuvvet kullanmama yasağının ihlali göz ardı edilerek, yani bu durum yaşanmasa bile, salt referandum hem Ukrayna iç hukuku açısından hem de uluslararası hukuk açısından değerlendirilecektir.

Sonraki günlerde Kırım'da işgal sürecini başlatan güçlerin Rusya'nın Karadeniz'deki üssüne bağlı Rus askerleri olduğu gerçeği ortaya çıktı. Böylelikle Rusya, Kırım'da askeri kontrolü sağlamış sonrasında kendisi açısından meşruiyet zemin oluşturan referandumla ilhak etmiştir.⁴²³

3.2.1. Referandumun Yapıldığı Şartlar

27 Şubat 2014 tarihinde üniformalı ve silahlı kişiler Kırım Özerk Cumhuriyeti Yüksek Meclisi'ni ve Başbakanlık Binası'nı ele geçirmiştir. Aynı gün içinde silahlı güçlerin işgali altında olan Meclis, 25 Nisan 2014 tarihinde referanduma gitme kararı almıştır. Ancak daha sonra sadece Rus milletvekillerinin katıldığı veya silahlı güçlerce katılmasına izin verildiği bir oturumda referandum tarihi önce 30 Mart 2014 olarak belirlenmiş bundan sonra ise 16 Mart 2014 olarak değiştirilmiştir. Bu referandumda, Kırım'ın Rusya Federasyonu'nun bir parçası olması ya da daha geniş yetkilere sahip bir statüde Ukrayna'da kalması yönünde soru sorulmuştur.⁴²⁴ Ancak bu kararla yetinmeyen Meclis, seçimlerden önce 6 Mart 2014 tarihinde toplanmış ve Kırım Özerk Cumhuriyeti'nin Rusya Federasyonu'nun parçası olması yönünde bir karar alarak referandumun sonucunu bile beklemeden Kırım'ın Ukrayna'dan ayrılma sürecini hızlandırmıştır.⁴²⁵

27 Şubat 2014 tarihinde Kırım Özerk Cumhuriyeti Yüksek Meclisi'nde alınan karara karşı Ukrayna Meclisi'nde 28 Şubat 2014 tarihinde karar alınmıştır. Bu kararda temel olarak Budapeşte Memorandumuna atıf yapmıştır. Budapeşte Memorandumunda Ukrayna'nın egemenliğinin ve toprak bütünlüğünün garanti altına alındığını hatırlatarak Rusya Federasyonu'ndan Ukrayna'nın egemenliği ve toprak bütünlüğüne karşı yapılan faaliyetlere

⁴²³ Ercan, a.g.e., s.107

⁴²⁴ Habibe Özdal vd., **Ukrayna Siyasi Krizinde Rusya ve Batı'nın Tutumu**, Ankara: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, 2014, s.6

⁴²⁵ Özarslan, a.g.e., s.123

son verilmesi istenmiştir.⁴²⁶ Bu karardan ziyade Kırım Özerk Cumhuriyeti Yüksek Meclisince alınan 27 Şubat 2014 tarihli karar Ukrayna Anayasası'nın 73. maddesinin⁴²⁷ de açıkça ihlali anlamına gelmektedir. Çünkü ilgili maddede açıkça belirtildiği üzere Ukrayna topraklarının değişikliğiyle ilgili konularda Ukrayna'nın tamamında referandum yapılması gerekmektedir. Kırım Özerk Cumhuriyeti'nin geleceğiyle ilgili bir konuda sadece Kırım Halkı'nın katılacağı bir referandum açıkça Ukrayna Anayasası'na aykırıdır.

Referandum sonrası 17 Mart 2014 tarihinde toplanan Avrupa Birliği Dışışleri Konseyi de referandumla ilgili bir dizi kararlar almıştır. 1. Nolu paragraf, 16 Mart 2014 tarihinde Kırımda yapılan referanduma ayrılmıştır. Konsey aşağıdaki kararı almıştır;⁴²⁸

Konsey; Kırım'da Ukrayna Anayasası açıkça ihlal edilerek, Rusya Federasyonu'na katılımı ilgili olarak 16 Mart günü hukuk dışı yollarla düzenlenen referandumu şiddetle kınamaktadır. AB, bu hukuk dışı "referandumu" ve neticesini tanımamaktadır. Bununla birlikte Birlik, Venedik Komisyonu tarafından "referandum"la ilgili olarak hazırlanan taslak görüşü de kayda geçirmektedir. Bu referandum silahlı askerlerin aleni mevcudiyetinde sivil aktivist ve gazetecilere gözdağı verildiği, Ukrayna televizyon kanallarının karartıldığı ve Kırım'a giriş-çıkış trafiğinin engellendiği bir ortamda gerçekleştirilmiştir. Bunun yanı sıra, Kırım'da Rus askerlerinin artışına ve Ukrayna hükümeti tarafından davet edilen BM ve AGİT temsilci ve görevlilerinin yarımada erişiminin engellendiğine dair açık işaretler de bulunmaktadır. Birlik, Ukrayna'nın egemenliği ve toprak bütünlüğünün açık ihlali anlamına gelen bu olumsuz gelişmeleri esefle karşılamaktadır.

Referandumun Ukrayna Anayasası'na aykırı olmasından ziyade devletlerin referandumu uluslararası hukuk standartlara uygun olarak nasıl düzenleyebilecekleri de önemlidir. Bu hususa ilişkin olarak bir açıklık getirmeseler de genel ilkelerin anlaşılması açısından Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 1 Nolu Protokolünün 3. maddesi⁴²⁹ ve

⁴²⁶ Özarslan, a.g.e., s. 123

⁴²⁷ Ukrayna Anayasası madde 73: Ukrayna'nın topraklarının değiştirilmesi ile ilgili konularda, tüm Ukrayna sathında yapılacak bir referandum ile münhasıran karar verilir. (TİKA, a.g.e., s.309)

⁴²⁸ Avrupa Birliği Dışışleri Konseyi Toplantısı Brüksel, Ukrayna'ya İlişkin Konsey Kararları, 17 Mart 2014, <http://avrupa.info.tr/tr/bilgi-kaynaklari/eeas-haberleri/eeas-single-view/article/ukraynaya-iliskin-konsey-kararlari.html>, (20.05.2016)

⁴²⁹ Madde 3 - Serbest seçim hakkı.

Yüksek Sözleşmeciler Taraflar, yasama organının seçilmesinde halkın kanaatlerinin özgürce açıklanmasını sağlayacak şartlar içinde, makul aralıklarla, gizli oyla serbest seçimler yapmayı taahhüt ederler.

Uluslararası Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'nin 25. maddesi⁴³⁰ bazı düzenlemeleri içermektedir. Ayrıca Uluslararası Adalet Divanı Batı Sahra hakkındaki danışma görüşünde, halkların kendi kaderini tayin hakkının uygulanması ile ilgili olarak halkların isteklerini özgür bir biçimde ifade etmeleri gerektiğini belirtmiştir.⁴³¹

Venedik Komisyonu'nun çalışmaları sonucunda Referandumlara Dair İyi Uygulama Kodu adı altında 17 Mart 2007 tarihinde uluslararası standartları belirleyen önemli bir taslak oluşturulmuştur.⁴³² Kod, Avrupa Konseyi için referans belge olmak ve ileride Avrupa devletlerinde kabul edilmesi muhtemel yasal düzenlemelerin çerçevesini oluşturma amacı taşımaktadır. Kod uluslararası hukuk açısından bağlayıcı nitelikte olmasa da referandumların düzenlenmesiyle ilgili uluslararası standartları düzenlemesi açısından önemlidir ve "soft law" niteliğindedir. İlgili metni incelediğimizde yapılan referandumun Kod'da belirtilen çoğu şartı yerine getirmediği tespit edilebilmektedir. Bu şartlardan bazıları aşağıda incelenecektir.

İlk olarak Kod'un 2.2. maddesinde fırsat eşitliğinden bahsedilmektedir. Maddede referandumda savunucular ve muhalifler için fırsat eşitliği olması gerektiği ve idarenin tarafsızlığı üzerinde durulmuştur. Referandum kampanyası, medyanın kullanımı, afiş ve reklam yapılması için gerekli düzenlemelerin yapılması gerektiği belirtilmiştir. Referandumun yapıldığı esnada ülkedeki iç karışıklık dikkate alındığında kusursuz bir referandum beklenmesi de uygun değildir. Ancak referandum öncesinde propaganda yasağı getirilmesi ve buna rağmen şehirlerde Kırım'ın Rusya'ya bağlanması için oy isteyen panolar asılması açıkça adil bir seçim olmadığının göstergesidir.⁴³³ Ayrıca referandum sırasında Rus askerlerinin Kırım'da kontrolü ele almış olmaları, Kırım'a giriş çıkışı engellemeleri ve kitle

⁴³⁰ Madde 25- Siyasal haklar

Her vatandaş, bu Sözleşmenin ikinci maddesindeki ayrımlara ve makul olmayan sınırlamalara tabi tutulmaksızın şu haklara ve imkânlarla sahiptir:

- a) Doğrudan veya seçilmiş temsilciler aracılığıyla kamu hizmetlerine katılma;
- b) Seçmenlerin iradelerini serbestçe ifade etmeleri güvence altına alan, gizli olarak oy verildiği, genel ve eşit oya dayanan ve belirli aralıklarla yapılan dürüst seçimlerde oy kullanma ve seçilme;
- c) Genel eşitlik ilkesine uygun olarak ülkesinde kamu hizmetlerine girme.

⁴³¹ International Court of Justice, **Western Sahara Advisory Opinion**, <http://www.icjci.org/docket/files/61/6195.pdf>, (11.09.2016) s. 24.

⁴³² Orijinal metin için bakınız: [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2007\)008e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2007)008e) (20.05.2016); Türkçe metin için bakınız: https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/venedik_komisyonu.pdf, (20.05.2016)

⁴³³ Kırım Haber Ajansı, <http://qha.com.ua/tr/siyaset/sozde-referandumda-ihlal-ve-hileler/131319/>, (20.05.2016)

iletişim araçlarına el koymaları referandumdaki halk iradesinin önüne geçmiştir ve bir baskı ortamı oluşturmaktadır. Bundan ziyade daha önemlisi referandumda sorulan sorulardır. Kod'un 3.1. maddesinde belirtildiği üzere referandumda sorulan sorular açık olmalı, yanıltıcı olmamalı, bir yanıt tavsiye edilmemelidir. Seçmenler referandumun etkilerinden haberdar edilmelidir. Seçmenlerin sorulara sadece evet, hayır veya boş oy şeklinde cevap verebilmesi gereklidir. Örneğin İskoçya'nın bağımsızlık referandumunda halka basitçe şu soru sorulmuştur: İskoçya bağımsız bir devlet olmalı mıdır? Evet veya Hayır. Kırım'da düzenlenen referandumda bu kural da göz ardı edilmiştir. Referandumda oylamaya sunulan seçenekler şu şekilde düzenlenmiştir:

- Rusya Federasyonu'nun bir parçası olarak Kırım Özerk Cumhuriyeti'nin Rusya ile birleşmesini mi desteklemekte misiniz?
- Kırım'ı Ukrayna'nın bir parçası olmasını ve 1992 tarihli Kırım Cumhuriyeti Anayasasının tekrar gözden geçirilerek yürürlüğe girmesini mi desteklemektesiniz?

Açıkça görülmektedir ki referandumda tercihler basitçe düzenlenmiş evet hayır şeklinde değildir. İkinci olarak tek bir soru yerine iki farklı soru vardır. Seçeneklerden hiçbirisi de Kırım'ın mevcut durumunu (status quo) korumaya yönelik değildir. Yukarıda da belirttiğimiz üzere Kırım Özerk Cumhuriyeti Anayasası Ukrayna Yüksek Meclisi'nin 23.12.1998 tarihli kanunuyla onaylanmıştır. Referandum öncesi Kırım Özerk Cumhuriyeti Anayasası 1998 anayasasıdır. Referandumda öne sürülen 1992 tarihli Anayasada ise Kırım Özerk Cumhuriyeti statüsü mevcut değildir. Bu Anayasada da Kırım'ın Ukrayna'nın parçası olduğu kabul edilmesine rağmen daha geniş yetkileri vardı. Ayrıca Ağustos 1992 tarihinde bağımsızlık için bir referandum düzenleneceği hükmünü içermekteydi.⁴³⁴

Referanduma katılan 1.274.096 kişiden 1.233.002 kişi tercihini Kırım'ın Rusya'ya katılmasından yana kullanmıştır. Bu ise yaklaşık yüzde doksan altılık bir oy oranına tekabül etmektedir. Referandumda ezici bir üstünlükte Kırım'ın Rusya'ya katılma kararı alındığı açıktır. Ancak oy kullanan kişi sayısı açısından tutarsızlıklar da dikkat çekicidir. Örneğin referandum sonuçlarına göre Sivastopol şehrinde 474.137 kişi oy kullanmıştır. Ancak 1

⁴³⁴ Natalya Belitser, "The Constitutional Process in the Autonomous Republic of Crimea in the Context of Interethnic Relations and Conflict Settlement", Fuzzy Statehood and European Integration in Eastern Europe" conference, University of Birmingham, England, 10 March 2000, http://www.iccrimea.org/scholarly/nbelitser.html#_ednref4, (20.05.16)

Kasım 2013 tarihinde Sivastopol şehrinde yaşayan ve oy kullanma ehliyetine sahip vatandaş sayısı ise 383.499'dur.⁴³⁵ Yaklaşık 90.000 kişilik fark seçimlerin meşruluğuna gölge düşürmektedir. Seçimlere hile karıştırıldığına dair bir diğer bilgi de ilginç bir şekilde Rusya Sivil Toplum İnsan Hakları Başkanlık Konseyi'nden gelmiştir. Konsey internet sitesinden yaptığı açıklamada referanduma katılımın %30-50 civarında olduğunu ve katılanlarında ancak yarısının ayrılma yönünde oy kullanıldığını açıklamıştır.⁴³⁶ Ancak bu açıklamanın yapılmasından kısa bir süre sonra sayfaya erişim engellenmiştir.

Sonuç olarak düzenlenen referandumun Kod çerçevesinde uluslararası standartları taşımadığı, basın mensuplarının seçim bölgesine girilmesine izin verilmediği, halkın seçim hakkında bilgilendirilmediği, seçim tarihinin birkaç kez değiştiği, referandum yapılacağına dair Kırım Özerk Cumhuriyeti Yüksek Meclisinde karar alındıktan 17 gün sonra seçim düzenlendiği, askeri işgal altından referandumun yapıldığı, referandumda halka mevcut durumu korumaya yönelik seçenek sunulmadığı dikkate alındığında referandumun meşruluğu tartışmalı hale gelmektedir. Ayrıca sömürgelerin kendi kaderini tayin hakkını kullanarak bağımsızlığını kazandığı süreçte hakkın kullanımı için düzenlenen referandumların hemen hemen hepsi Birleşmiş Milletler gözlemcileri nezdinde ve denetiminde yapılmıştır. Bu açıklamalar ışığında referandumun hem Ukrayna iç hukuku açısından hem de uluslararası standartlar açısından uygun olmadığı açıktır.

Rusya'nın Kırım'a asker çıkarması ve Kırım'da kamu binalarının işgal edilmesi sürecinde referandumun yapılması, eğer Kırım halkının kendi kaderini tayin hakkı kullanımı açısından gereken şartların olduğu kabul edilse bile, birçok sorunu içinde barındırmaktadır. Ayrıca bu Kod'un uluslararası hukuk açısından bağlayıcı olmadığı da belirtilmesi gerekmektedir. Günümüzde bir ülkede yapılan referandumun geçerli olup olmadığı konusu uluslararası hukukun dışındadır. Referandumların hangi şartlarda yapıldığı her devletin iç hukukunu ilgilendirmektedir. Ancak adil bir referandumun da oylama sonucunda uluslararası toplumun desteğini olumlu yönde etkileyebileceği de öne sürülebilir.

⁴³⁵ Pravda, "За злиття з Росією проголосувало 123% севастопольців", <http://www.pravda.com.ua/news/2014/03/17/7019270/>, (20.05.2016)

⁴³⁶ Paul R. Gregory, "Putin's human rights council accidentally posts real Crimean election results, only 15percent voted for annexation," Forbes, 5 May 2014, <http://www.forbes.com/sites/paulroderickgregory/2014/05/05/putinshuman-rights-council-accidentally-posts-real-crimean-election-results-only-15-voted-for-annexation/>, (30.05.2016)

3.2.3. Tek Taraflı Bağımsızlık İlanı ve Rusya ile Yapılan Uluslararası Antlaşmanın Geçerliliği

Kırım Özerk Cumhuriyeti Yüksek Meclisi'nde bağımsızlığa ilişkin iki karar alınmıştır. Bu kararlardan biri referandumdan önce 6 Mart 2014 tarihinde diğeri ise referandum sonrasında 17 Mart 2014 tarihinde alınmıştır.

6 Mart 2014 tarihinde alınan bu karara karşı Ukrayna Yüksek Meclisi, 11 Mart 2014 ve 15 Mart 2014 tarihinde iki karar almıştır. 6 Mart 2014 tarihli kararda Ukrayna Yüksek Meclisi, Kırım Özerk Cumhuriyeti Yüksek Meclisi'nin aldığı kararın Ukrayna Anayasa'sının 1., 2., 20., 73., 133., 134., 137., ve 138., maddelerine aykırı olması nedeniyle bu kararın değiştirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Referandumun yapılacağı 16 Mart 2014 tarihine kadar gerekli adımların atılmasını bekleyen Ukrayna Yüksek Meclisi, 15 Mart 2014 tarihinde Kırım Özerk Cumhuriyeti Yüksek Meclisi'nin kararını değiştirmemesi üzerine bu meclisin yetkilerini feshetmiştir. Ayrıca Ukrayna Anayasa Mahkemesi de 14 Mart 2014 tarihli kararında Kırım Özerk Cumhuriyeti Yüksek Meclisi'nin 6 Mart 2014 tarihli kararını Ukrayna Anayasası'na aykırı bulmuştur.⁴³⁷

Referandumun ertesi günü 17 Mart 2014 tarihli kararında Kırım Özerk Cumhuriyeti Yüksek Meclisi, Kırım'ın bağımsızlığını ilan etmiş ve uluslararası topluma bağımsızlığının tanınması çağrısında bulunmuştur. Kararda ayrıca bazı uluslararası hukuk kaynaklarına da atıfta bulunulmuştur. Alınan kararın Birleşmiş Milletler Şartı'na uygunluğu belirtilmiş ve daha da önemlisi Uluslararası Adalet Divanının Kosova Hakkındaki Danışma Görüşüne atıfta bulunularak bağımsızlık ilanının uluslararası hukuka aykırılık teşkil etmeyeceği belirtilmiştir.⁴³⁸ Uluslararası Adalet Divanı Kosova'ya ilişkin danışma görüşünde olaya oldukça dar bir açıdan yaklaşmıştır. UAD bu kararında ne hangi durumlarda ayrılma hakkının ortaya çıkacağına dair bir karar vermiş ne de Kosova'nın durumunu ayrılma hakkı açısından incelemiştir. UAD kararını sadece bağımsızlık ilanının uluslararası hukuka aykırı olup olamayacağı çerçevesinde incelemiştir.⁴³⁹

⁴³⁷ Özarslan, a.g.e., s.124

⁴³⁸ Kararın tam metni için bakınız: Baz Rather, "Crimea parliament declares independence from Ukraine ahead of referendum" (13.03.2014), RT Haber Ajansı, <https://www.rt.com/news/crimea-parliament-independence-ukraine-086/>, (17.05.2016)

⁴³⁹ Marxsen, a.g.e., s.383

Bu karara değinmeden önce Kosova'nın yakın tarihi hakkında bilgi sahibi olmamız kararı yorumlamamız açısından faydalı olacaktır. Yugoslavya Federal Cumhuriyeti devlet başkanı Slobodan Miloseviç tarafından Kosova'da çoğunluğu oluşturan Arnavutlara karşı etnik temizlik başlatılmıştır. Sonrasında bu duruma bir son verilmesi amacıyla NATO, 24 Mart 1999 ve 10 Haziran 1999 tarihleri arasında Kosova'ya askeri müdahalede bulunmuştur. Müdahalenin sona erdiği 10 Haziran 1999 tarihinde alınan Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 1244(1999) sayılı kararıyla, Kosova'da geçici bir uluslararası yönetim kurulmuştur. Birleşmiş Milletler Geçici Yönetim Misyonunu'na (the United Nations Interim Administration Mission in Kosovo/UNMIK) Kosova'nın geleceğinin belirlenmesinde Sırbistan ile müzakereler çerçevesinde çözüm bulunması görevi verilmiştir. Ancak bu süreç, müzakerelerde uzlaşa sağlanamaması nedeniyle sonuçsuz kalmıştır. Bu olumsuzlukların bir sonucu olarak ise Kosova 17 Şubat 2008 tarihinde bağımsızlığını ilan etmiştir.⁴⁴⁰

Kosova'nın bağımsızlık ilanı, uluslararası toplumda farklı tepkilerle karşılanmıştır. Fiilen olmasa da hukuken Kosova'da egemenliğini sürdüren Sırbistan, Birleşmiş Milletler nezdinde bazı girişimlerde bulunmuştur. Bu çabalar neticesinde 18 Şubat 2008 tarihinde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi olağanüstü toplanmış⁴⁴¹ ancak daimi üyeler arasında görüş farklılıkları olmuştur.⁴⁴² Toplantıda, Sırbistan Cumhuriyeti Başkanı Boris Tadiç bildirgenin uluslararası hukuka ve 1244(1999) sayılı Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kararı'na aykırı olduğunu ve Sırbistan'ın kararı tanımadığını açıklamıştır. Bu görüş Rusya tarafından onaylanmış ancak diğer üyeler Kosova'nın tanınması lehinde görüş bildirmişleridir.⁴⁴³ Sonraki süreçte konu Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun gündemine alınmış ve burada kabul edilen kararlar Uluslararası Adalet Divanı'ndan danışma görüşü talep edilmiştir. Kararda Uluslararası Adalet Divanı'na, Kosova'nın tek taraflı bağımsızlık ilanının uluslararası hukuka uygun olup olmadığı sorulmuştur.⁴⁴⁴

⁴⁴⁰ Uğur Samancı, "Uluslararası Adalet Divanı'nın Kosova'nın Bağımsızlık İlanına İlişkin Danışma Görüşü", **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 11(2), 2009, s. 123-124

⁴⁴¹ Toplantı tutakları hakkında bakınız: United Nations Security Council, **S/PV. 5839**, "Kosova (Serbia)", http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/PV.5839 (22.05.2016)

⁴⁴² Samancı, a.g.e, s.124

⁴⁴³ Uğur Bayıllıoğlu, "Uluslararası Adalet Divanı Kosovanın Kendi Kaderini Tayin Hakkını Onayladı mı?", **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, (92), (2011), s.291

⁴⁴⁴ United Nations General Assembly, **A/RES/63/3**, "Request for an Advisory Opinion of the International Court of Justice on whether the Unilateral Declaration of Independence of Kosovo is in accordance with International Law", http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/63/3 (21.05.2016)

Uluslararası Adalet Divanı 22 Temmuz 2010 tarihinde danışma görüşünü sunmuştur.⁴⁴⁵ Divan kararında ilk olarak danışma görüşü verme yetkisinden bahsettikten sonra kendisine sorulan soruyu analiz etmiştir. Divan önceki danışma görüşü kararlarından örnekler vererek, kendisine sorulan sorunun ucu açık ve belirsiz olması durumunda karar vermeden önce soruyu netleştirdiğinden bahsetmiştir.⁴⁴⁶ Soruya ilk olarak bu açıdan yaklaşan Divan, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kendisine sorulan sorunun gayet net olduğunu belirtmiştir. Devamında Divan, bağımsızlık bildirisinin hukuki niteliği, Kosova'nın bağımsızlığını kazanıp kazanmadığı, diğer devletler tarafından Kosova'nın bağımsızlığının tanınmasının hukuki geçerliliği hakkında görüş sunmayacağını belirtmiştir.⁴⁴⁷ Bir diğer ifadeyle Divan konuya sadece tek taraflı bağımsızlık ilanının uluslararası hukuka uygunluğu açısından yaklaşmıştır.

Bu soru karşısında Divan; uluslararası hukukun, Kosova'ya tek taraflı bağımsızlık ilan etmesi konusunda veya uluslararası hukukun genel olarak bir devlet içindeki yapılara, tek taraflı olarak bu devletten ayrılma konusunda genel bir yetki verip vermediği hakkında görüş sunmamıştır. Divan, bağımsızlık ilanının, uluslararası hukuku ihlal etmeyen ve zorunlu olarak uluslararası hukukun bahsettiği bir hakkın uygulamasına karşı olmayan tek taraflı bağımsızlık bildireleri gibi belirli bir fiille yapılmasının mümkün olduğunu ve kendisine sorulan sorununda bağımsızlık ilan eden eylem hakkında olduğunu belirtmiştir.⁴⁴⁸ Kısaca Divan, kendisinde görüş istenilen konuyu daraltmıştır. Görüşünü sadece tek taraflı bağımsızlık ilanı açısından sunmuştur.

Divan üyelerince tek taraflı bağımsızlık ilanının, uluslararası hukuka ait bir işlem olmadığı iç hukuka ait bir işlem olduğu belirtilmiştir.⁴⁴⁹ Uluslararası hukuk tek taraflı bağımsızlık ilanı açısından tarafsızdır. Yani tek taraflı bağımsızlık ilanı kendiliğinden (per se) uluslararası hukuka aykırı değildir. Bağımsızlık için gerekli siyasi gücün olmaması

⁴⁴⁵ International Court of Justice (22.07.2010), “**Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo Summary of the Advisory Opinion**”, <http://www.icj-cij.org/docket/files/141/16010.pdf> (21.05.2016)

⁴⁴⁶ International Court of Justice, **Kosovo Summary of the Advisory Opinion**, s.5

⁴⁴⁷ International Court of Justice, **Kosovo Summary of the Advisory Opinion**, s.5

⁴⁴⁸ Bayilloğlu, a.g.e., s.296

⁴⁴⁹ International Court of Justice, **ICJ CR 2009/28**, Public sitting held on Friday 4 December 2009, at 10 a.m., at the Peace Palace, President Owada, presiding, on the Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence by the Provisional Institutions of Self-Government of Kosovo (Request for advisory opinion submitted by the General Assembly of the United Nations), <http://www.icj-cij.org/docket/files/141/15738.pdf>, (21.05.2016) s.27

durumunda ise uluslararası hukuk mevcut sınırları (status quo) koruyacaktır. Bu nedenle bağımsızlık ilanları genellikle etkisiz kalmaktadır. Ancak bu durum tek taraflı bağımsızlık ilanının uluslararası hukuka aykırı olduğu anlamına gelmemektedir.⁴⁵⁰

Ancak Divan, tek taraflı bağımsızlık ilanının geçerli olup olmadığı açısından Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararlarına gönderme yapmıştır. Yani bağımsızlık ilanının hangi şartlar altında alındığı ve bu şartların uluslararası hukuka uygun olup olmadığı kararını, daha önceki uygulamalarda⁴⁵¹ olduğu üzere, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin verdiğini belirtmiştir. Yani Divan bağımsızlık ilanlarının tek taraflı yapılmasını uluslararası hukuka aykırı olmadığını belirtmekle birlikte, bağımsızlık ilanlarının bir ülkede kuvvet kullanma yasağının ihlali veya açık bir şekilde uluslararası hukukun jus cogens kurallarının ihlali altında alınması, onlara atfedilebilmesi durumunda uluslararası hukuka aykırı olacağını ifade etmiştir.⁴⁵² Güvenlik Konseyi de bu yönde bir karar alamadığından dolayı Kosova'nın bağımsızlığına karşı Sırbistan tarafından girişilen mücadele sonuçsuz kalmıştır.

Uluslararası Adalet Divanı'nın tek taraflı bağımsızlık ilanının uluslararası hukuka uygunluğu çerçevesinde konuya yaklaştığımızda bazı tespitlerde bulunabilmekteyiz. Kırım Özerk Cumhuriyeti Yüksek Meclisi'nin bağımsızlık ilanını yalnız bu açıdan değerlendiresek uluslararası hukuka aykırı olmadığını söyleyebiliriz. Çünkü uluslararası hukuk tek taraflı bağımsızlık ilanına karşı herhangi bir yasaklama getirmemektedir. Ancak uluslararası hukuk, Kırım Halkı'na Ukrayna'dan ayrılma veya Rusya'ya katılma hakkını da vermemektedir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi tek taraflı bağımsızlık ilanın alındığı şartlar bu ilanı uluslararası hukuka aykırı hale getirebilmektedir. Yukarıdaki bölümde ayrıntılı olarak incelediğimiz üzere Kırım'da referandum açıkça Rus askeri güçlerinin işgali altında gerçekleşmiştir ve Ukrayna'nın iç işlerine müdahale edilmiştir. Bu süreçte Ukrayna askeri birliklerinin Kırım'a girmesi, Rus askeri birlikleri tarafından engellenmiştir. Uluslararası Adalet Divanı'nın Kosova hakkındaki görüşünü Kırım olayına uyguladığımızda Kırım Özerk Cumhuriyeti Yüksek Meclisi'nin aldığı kararın, uluslararası hukuka aykırı olduğunu

⁴⁵⁰ Vidmar, a.g.e., s.368

⁴⁵¹ United Nations Security Council, S/RES/217(1965), **Rodezya**, [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/217\(1965\);S/RES/541\(1983\),](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/217(1965);S/RES/541(1983),) **Kıbrıs**, [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/541\(1983\);S/RES/787\(1992\),](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/541(1983);S/RES/787(1992),) **Bosna Hersek**, [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/787\(1992\),](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/787(1992),) (21.05.2016)

⁴⁵² International Court of Justice, **Kosovo Summary of the Advisory Opinion**, s.5

öne sürebiliriz. Yine kararda belirtildiği üzere bu tespiti yapacak organ ise Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'dir. Referandumdan bir gün önce 15 Mart 2014 tarihinde referandum Güvenlik Konseyi'nin gündemine gelmiş ve toplantı yapılmıştır.⁴⁵³ Kararda; devletin ülkesel bütünlüğüne karşı kuvvet kullanılamayacağı, uluslararası barış ve güvenliğin korunması gerektiği, kuvvet kullanma veya kuvvet kullanma tehdidinden kaynaklanan toprak kazanımlarının hukuka uygunluğunun kabul edilemeyeceği, Ukrayna'nın sınırlarının korunması gerektiği, tarafların uyuşmazlığı barışçıl yollarla çözmesi gerektiği, referandumun yapılmasında Ukrayna'nın rızasının olmadığı bu nedenle referandumun geçersiz olacağı belirtilmiştir. Ancak karar Rusya'nın vetosu nedeniyle alınamamıştır. Çin Halk Cumhuriyeti çekimser kalırken 13 üye taslak kararı onaylamıştır. 27 Mart 2014 tarihinde ise Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda Ukrayna'nın toprak bütünlüğü hakkında karar alınmıştır.⁴⁵⁴ 100 üye kabul yönünde oy kullanırken 7 üye devlet⁴⁵⁵ karara karşı oy kullanmıştır. Ayrıca 58 üye oylamada çekimser kalmıştır. Kararda kuvvet kullanma tehdidi, kuvvet kullanma veya diğer hukuka aykırı yollarla Ukrayna'nın sınırlarının değiştirilmesini amaçlayan herhangi bir girişimin, Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü ihlal edeceği belirtilmiştir. Karar'ın bağlayıcı gücü olmamasına rağmen Karar uluslararası toplumun Kırım'ın ilhakına olan bakış açısı için önemli bir belgedir. Ancak 100 devlet kararı kabul ederken, karara karşı oy kullanan ve çekimser olan devletleri de dikkate aldığımızda 65 devlet kabul yönünde oy kullanmamıştır. Uluslararası toplumun genelinin Kırım'ın ilhakını kabul etmediğini söyleyebilmemize rağmen karar evrensel olmaktan uzaktır.⁴⁵⁶

Referandum sonucu gerçekleşen bağımsızlık ilanından sonra bir de Kırım ve Rusya arasında antlaşma yapılmıştır. Yapılan bu antlaşma gereğince Kırım, Rusya'ya bağlı yirmi ikinci cumhuriyet olmuştur. Bu antlaşmanın da Viyana Antlaşmalar Hukuk Sözleşmesine⁴⁵⁷ göre geçersiz olduğu öne sürülebilir. Ayrıca hem Ukrayna hem de Rusya Federasyonu

⁴⁵³ United Nations Security Council, S/2014/189, **Letter dated 28 February 2014 from the Permanent Representative of Ukraine to the United Nations addressed to the President of the Security Council**, http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/2014/189, (21.05.2016).

⁴⁵⁴ United Nations General Assembly, **A/RES/68/262**, "Territorial Integrity of Ukraine", http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/68/262 (21.05.2016)

⁴⁵⁵ Bu devletler; Ermenistan, Belarus, Bolivya, Küba, Kuzey Kore, Nikaragua, Rusya Federasyonu, Sudan, Suriye, Venezüella, Zimbabve'dir.

⁴⁵⁶ Vidmar, a.g.e., s.366

⁴⁵⁷ Antlaşmanın tam metni için bakınız: Gündüz, **Milletlerarası Hukuk Konu Anlatımı Temel Belgeler Örnek Kararlar**, s.66-87

Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'ne taraftır.⁴⁵⁸ Antlaşmanın çoğu hükmünün uluslararası örf ve âdet kuralı olmasının yanında iki devlet taraf olmaları nedeniyle antlaşma hükümleriyle bağlıdırlar. Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 52. Maddesi hükmüne göre Birleşmiş Milletler Şartı'nda belirtilen uluslararası hukuk ilkelerini ihlal edecek şekilde kuvvet kullanma tehdidinde bulunmak veya kuvvet kullanmak suretiyle yapılan bir antlaşma geçersizdir.

Hukuka aykırı kuvvet kullanımı veya tehdidi nedeniyle bir antlaşmanın geçersizliğinin öne sürülmesinde en önemli nokta iki olayın arasında bağlantı olması yani kuvvet kullanmanın antlaşmanın yapılmasına atfedilebilir olması gerekmektedir. Ancak kuvvet kullanma yasağının ihlal edilerek bir ülkeye müdahale edilmesi halinde bu devletin bu andan itibaren yaptığı tüm antlaşmalar geçersizdir diyemeyiz. Bu yüzden kuvvet kullanımının antlaşmaya taraf olan devletin irade beyanını, serbest iradesini etkilemesi gerekmektedir. Kırım olayında 1945 öncesi dönemde örnekleri⁴⁵⁹ olduğu gibi direk kuvvet kullanma tehdidi veya açıkça kuvvet kullanımı yoluyla bir antlaşma imzalanmamıştır. Ancak şunu belirtebiliriz ki bu hukuka aykırı kuvvet kullanımı karar alanların serbest iradesini açıkça etkilemiştir. Farz edelim ki Ukrayna ülkesinde hukuka aykırı kuvvet kullanımı gerçekleşmedi, eğer bu durumda Ukrayna'nın gelecekte Kırım'ı Rusya'ya vereceğini kabul ediyorsak yapılan antlaşma geçerlidir. Aksini öngörüyorsak geçersizdir.⁴⁶⁰ Yaşanan gelişmeler açıkça göstermektedir ki böyle bir antlaşma kabul edilemez. Kırım'a Rusya tarafından uluslararası hukuka aykırı bir şekilde müdahale edildiğini ve kuvvet kullanıldığını dikkate aldığımızda bu antlaşmanın da geçersiz olduğu öne sürülebilir.

Ancak uluslararası yargı kararlarında da gördüğümüz üzere iki eylem arasında bağlantı olduğunun tespiti bu kadar basit olmamaktadır. Uluslararası Adalet Divanı, Kosova kararında üstü kapalı da olsa atfedilebilirlik konusuna değinmiştir. Divan 1999 yılında NATO'nun Güvenlik Konseyi kararı olmaksızın uluslararası hukuka aykırı kuvvet kullanımıyla 2008 yılında Kosova'nın bağımsızlık bildirisi arasında bağlantı kurulamayacağını iki olay arasında kopukluk olduğunu ifade etmiştir. Ancak bu ifadesini

⁴⁵⁸ Antlaşmaya taraf devletlerin listesi için bakınız: United Nations Treaty Collection, "Vienna Convention on the Law of Treaties", https://treaties.un.org/Pages/ViewDetailsIII.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXIII-1&chapter=23&Temp=mtdsg3&clang=_en (22.05.2016)

⁴⁵⁹ 1908 yılında Avusturya Macaristan İmparatorluğunun Bosna Hersek'i ilhakı, 1936 yılında İtalya'nın Etiyopya'yı işgali, 1939 yılında Almanya'nın Çekoslovakya'yı işgali bu durumlara örnek gösterilebilir.

⁴⁶⁰ GeiB, a.g.e., s.435-436

destekleyici açıklamalarda bulunmamıştır.⁴⁶¹ Ancak Kosova olayında müdahale ile bağımsızlık bildirisi arasındaki 9 yıllık süre ve NATO müdahalesinden sonra Kosova’da kurulan Birleşmiş Milletler Geçici Yönetim Misyonu vardır. Atfedilebilirdik unsurunun Birleşmiş Milletler Geçici Yönetim Misyonu tarafından engellendiği düşünülebilir. Bu nedenle Divan’ın, Kosova hakkında danışma görüşündeki bağlantı kıstasını Kırım olayında aynen uygulamak pek mümkün gözükmemektedir. Bu nedenle Kırım ve Rusya arasında yapılan birleşme antlaşmasının Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesinin 52. Maddesini ihlal ettiği ve antlaşmanın da geçersizliği öne sürülebilir.

Ayrıca belirtilebilir ki; Kırım ve Kosova sorununun arka planı incelendiğinde somut olayın özellikleri açısından da farklılıklar vardır. Ağır insan hakları ihlallerine maruz kalan Kosova Halkı ile özerkliğe sahip ve içsel kendi kaderini tayin hakkından en geniş şekilde yararlanan Kırım’ın Rus nüfusunu aynı kefeye koymak doğru bir değerlendirme olmaz.⁴⁶²

3.2.4. Ayrılma Hakkı (Remedial Secession Right) ve Kendi Kaderini Tayin Hakkı

Ayrılma ilkesi temel olarak uluslararası hukukta devletlerin ülkesel bütünlüğü ilkesiyle çatışmaktadır. Ayrılmanın en etkili ve kesin yolu ana devletin rızasıyla gerçekleşmesidir. Bu durumda ana devlet kendi özgür siyasi iradesiyle ülkesel bütünlük ilkesinden feragat etmektedir. Bu durumun güncel örneği Birleşik Krallık ile İskoçya arasında yaşanmıştır. Birleşik Krallık ve İskoçya arasında yapılan antlaşma⁴⁶³ ile Birleşik Krallık bağımsızlık referandumundan hangi sonuç çıkarsa çıksın referandum sonucunu saygı duyacağını kabul etmiştir. Referandum sonucunda %44.7 evet oyu çıkarken %55.3 hayır oyu çıkmıştır. Merkezi devlet tarafından yapılan bu tarz antlaşmalara çok sık rastlanmamaktadır. Bu tarz referandumlar yeni devlet oluşumunun en güncel örneklerindendir. Ancak unutulmamalıdır ki hiçbir devletin bu tarz referandumları düzenleme zorunluluğu yoktur.⁴⁶⁴

⁴⁶¹ GeiB, a.g.e., s.437

⁴⁶² Abdullahzade, a.g.e., s.198

⁴⁶³ Antlaşmanın tam metni için bakınız: Scottish Government, “Referendum on Independence”, <http://www.gov.scot/About/Government/concordats/Referendum-on-independence> (21.05.2016)

⁴⁶⁴ Vidmar, a.g.e., s.368

Ülkesel bütünlük ilkesi yeni bir antlaşma, mutabakat veya örf ve adet kuralı gelişmedikçe ayrılma hakkına izin vermemektedir. Kırım sorun bir devletten tek taraflı olarak ayrılmanın tipik bir örneğidir. Ülkesel bütünlük ilkesi ile dışsal anlamda kendi kaderini tayin hakkı arasında önemli bir ilişki vardır. Kırımda kendi kaderini tayin hakkına dayanak gösterilen ayrılma hakkı, ülkesel bütünlük ilkesini açıkça ihlal etmektedir.⁴⁶⁵ Kendi kaderini tayin hakkı sömürgecilik döneminin sonra ermesinden sonra ayrı bir devlet kurmaya değil hakkın içsel anlamının bir sonucu olan siyasi rejimin halk iradesine dayandırılması şeklinde yorumlanmalı ve öne sürülmelidir. Bu nedenle hak, her halkın ayrı bir devlet kurması olarak yorumlanmamalıdır. Aksi durumda ayrılmayı seçen bir halk sadece kendi kaderini tayin etmeyecek, ayrıca ötekilerin de kaderini belirlemiş olacaktır.⁴⁶⁶

Uluslararası hukuka aykırı bir şekilde bağımsızlık ilanı eden Kırım'ın Ukrayna'dan ayrılıp Rusya'ya katılmasının bir argümanı da Rusya tarafından kendi kaderini tayin hakkı çerçevesinde öne sürülmüştür. Klasik açıdan kendi kaderini tayin hakkı açısından bu argümanı değerlendirdiğimizde ve Kırım'ın da sömürge olmadığını dikkate aldığımızda basitçe kendi kaderini tayin hakkı için şartların oluşmadığını ifade edebiliriz.

Devletlerin kendi kaderini tayin hakkına hukuki olmaktan ziyade siyasi çıkarları gereği yaklaşımları hakkın anlamsızlaşmasına sebep olmaktadır. Sadece Rusya örneğinde bile hakka yaklaşımın ne derece tutarsız olduğu gözler önüne serilmektedir. Birleşmiş Milletler döneminin öncesinde ve sonrasında kendi kaderini tayin hakkının en ateşli savunucusu olan Rusya, Abhazya ve Osetya'nın bağımsızlığını tanıırken, Çeçenistan'ın bu hakkın kullanımı için öne sürülen iddialarını şiddetli bir askeri müdahaleyle bastırmıştır. Ayrıca bir yandan Kosova'nın bağımsızlığına karşı çıkarken diğer bir yandan Kırım'ı halkların kendi kaderini tayin hakkın kullanımı iddiasıyla kendi ülkesine katmıştır.⁴⁶⁷

Ayrılma konusuyla ilgili günümüzde öne sürülen bir diğer husus ise “düzeltici-iyileştirici ayrılma” olarak Türkçeye çevirebileceğimiz “remedial secession”dur. Buna göre eğer bir devlet ülkesinde yaşayan bir gruba karşı sürekli olarak adaletsiz davranıyorsa, o zaman bu grubun yaşadığı devletin otoritesini tanımama ve kendi bağımsız siyasi birliğini

⁴⁶⁵ Abdullahzade, a.g.e., s.196

⁴⁶⁶ Erol Kurubaş, “Kuzey Irak'ta Olası Bir Ayrılmanın Meşruluğu ve Self-Determination Sorunu”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 59(3), (2004), s.156

⁴⁶⁷ Abdullahzade, a.g.e., s.197-198

kurma hakkının veya iddiasının uluslararası toplum tarafından tanınması gerektiği öne sürülmektedir. Ancak bu her grubun kendi devletini kurması olarak algılanmamalıdır.⁴⁶⁸ Yine Kanada Yüksek Mahkemesi'nin de bu görüşe paralel bir kararı mevcuttur. Kanada Yüksek Mahkemesi Quabec hakkında verdiği kararda bağımsızlık hakkına muhtemelen sadece ayrılmanın ayrımcılığın sona erdirilmesi için son çare olarak başvurulabileceğini veya ayrımcılığa maruz kalan halkın içsel anlamda kendi kaderini tayin hakkının uygulanabilmesi için hiçbir etkili düzenlemenin kalmaması halinde başvurulabileceğini belirtmiştir. Ancak böyle bir kuralın var olduğunun kabul edilebilmesi için bu yönde bir örf ve âdet kuralına ihtiyaç vardır. Günümüzde ise böyle bir örf ve âdet kuralı mevcut değildir.⁴⁶⁹

Bu açıklamalar ışığında Rusya, Kırım'a müdahalesinin meşruluğu için iyileştirici (remedial) argümanlara da başvurulmuştur. 18 Mart 2014 tarihli konuşmasında Putin, Ukrayna mevcut hükümetinin Ruslara ve Rusça konuşan halklara ilişkin dil politikasının azınlık haklarına aykırı olduğunu ifade etmiştir. Konuşmasının devamında Putin, Kırım'da Ukrayna hükümetinin kontrolü kaybettiği, kontrolün Ukraynalı ırkçı gruplar tarafından ele geçirildiğini ve bu nedenle de Rusça konuşan halkın korunması için de Kırım'a müdahale edildiğini belirtmiştir.⁴⁷⁰ İyileştirici ayrılma doktrinin uluslararası hukukta yeri olduğu kabul edilse bile ne müdahale için ne de son çare olarak iyileştirici ayrılma için şartların oluştuğu kabul edilemez. Kırım'da yaşayan Rus Halkı'nın hukuka aykırılıklara maruz kaldığı kabul edilse bile bu durum ayrılma için yetki vermez.⁴⁷¹ Bu ifadeler hiçbir hukuki dayanağı olmayan ve hukuki olmaktan ziyade siyasi yönü ağır basan bir açıklamadır. Bu ifadelerin amacı ise Kırım'ın ilhakının uluslararası topluma meşru gösterilme çabasıdır.

3.3. Kırım Tatarlarına Karşı Uygulanan Politikalar ve Yerli Halklar Açısından Kırım Tatarlarının Durumu

Yerli halkların tanımı ve gelişim süreci hakkında yukarıda ayrıntılı açıklamalar yapılmıştır. Yerli halklar, bulundukları devletin vatandaşları olarak farklı kültürel özelliklere sahip ve nüfus olarak az olan, hâkim bir pozisyonda olmayan halklar olarak

⁴⁶⁸ Allen Buchanan, **Justice Legitimacy and Self Determination: Moral Foundations For International Law**, Oxford: Oxford University Press, 2004, s.335

⁴⁶⁹ Vidmar, a.g.e., s.370

⁴⁷⁰ Metnin tamamı için bakınız: **Address by President of the Russian Federation**, 18 Mart 2014, <http://en.kremlin.ru/events/president/news/20603> (15.05.2016)

⁴⁷¹ Vidmar, a.g.e., s.372

tanımlanmaktadırlar. Ayrıca yerli halkların en azından azınlıklar için geçerli olan haklara sahip oldukları görüşü yaygındır.⁴⁷² Örneğin Avrupa sistemi içinde yerli halklar, azınlık statüsüyle korunmaktadır. Ancak Birleşmiş Milletler sistemi içinde yerli halklar azınlık konusu dışında ayrı olarak ele alınmaktadır.⁴⁷³ Bu açıdan konuya girmeden önce Kırım Tatar Türklerinin yakın tarihi hakkında bilgi vermek faydalı olacaktır.

Kırım Tatar Türkleri 1954 yılında Kırım'ın Ukrayna'ya bağlanmasıyla birlikte Kruşçev döneminde 1944 sürgününden sonra ülkelerine dönebilmek için ülke çapında gösteriler düzenlemişlerdir. Bu süreçte Kırım Tatar Türklerinin bir kısmı ülkelere dönebilmişler de, gerek geri dönebilenlerin gerekse Özbekistan ve Sibirya'da kalanların üzerindeki Sovyet baskısı devam etmiştir. Ayrıca Kruşçev'in yumuşama politikalarına rağmen Kırım yarımadasına Rus nüfusun yerleştirilmesi hız kesmeden devam etmiştir. İsmail Gaspıralı'nın fikirleri ışığında, Abdülcemil Kırımoglu önderliğinde kurulan Kırım Tatar Milli Hareketi 1960'lı yıllardan itibaren Kırım Tatar Türklerinin milli bilincinin ayakta tutulmasına önderlik etmiştir.⁴⁷⁴

1991 yılında Ukrayna'nın bağımsızlığını ilan etmesinden sonra Kırım Tatar Türklerinin yarımada'ya geri dönüş süreci başlamıştır. Ancak bu süreçte de Kırım Tatar Türkleri büyük sorunlarla karşılaşmışlardır. Geri dönüşleri Ukrayna Hükümeti tarafından tam bir destek bulamamıştır. Özellikle sürgünden önce sahip oldukları topraklara yerleşmelerinde sorunlar yaşanmıştır.⁴⁷⁵ Ukrayna Hükümeti tarafından da sosyal ve ekonomik hakları iyileştirilmek istenmeyen Kırım Tatar Türkleri kendi kültürel ve milli kurumlarını kurarak hukuk çerçevesinde mücadelelerini sürdürmeye devam etmişlerdir. Abdülcemil Kırımoglu önderliğinde kurulan Kırım Tatar Millet Meclisi (KTMM) bu mücadelelerin hukuk çerçevesinde nasıl gerçekleştirileceği açısından uluslararası topluma örnek olmuştur.⁴⁷⁶ KTMM Kırım Tatar Türklerinin yurtlarına dönmesi için çaba sarf

⁴⁷² Özarslan, a.g.e., s.116

⁴⁷³ Erol Kurubaş, **Asimilasyondan Tanınmaya Uluslararası Alanda Azınlık Sorunları ve Avrupa Yaklaşımı**, Ankara: Asil Yayın Dağıtım, 2004, s.21

⁴⁷⁴ Muhammed Koçak, "Rusya'nın İlhakı Sonrası Kırım ve Kırım Tatarları", **SETA Perspektif**, 45, 2014, s.2

⁴⁷⁵ Paul, a.g.e., s.3

⁴⁷⁶ 29 Haziran 1991 tarihinde toplanan Kırım Tatar Milli Kurultayı 24.11.1917'den sonra ilk kez toplanmıştır. Bu kurultayda Kırım Tatar hareketinin amaçlarını belirlemişlerdir. Kırım Tatarlarının anavatanına dönüşü, ulusal kültürün canlandırılması, Kırım Tatarlarının siyasi haklarının iyileştirilmesi ve bölgede kendi kaderini tayin haklarını elde etmeleri temel amaçlar olarak belirlenmiştir.(Rustem Ablyatfov, "The Analysis of the Public Policy of Ukraine. The Alternatives of Problems' Solution", **The 10th NISPAcece Annual Conference**, 25-27 April 2002, s.1)

etmenin yanında Türk kimliğinin Kırım ve Ukrayna siyasetinde söz sahibi olması için de mücadele etmiştir. Böylece Kırım Özerk Cumhuriyeti Meclisi'nde kendilerini temsilen 14 milletvekili bulundurma hakkı elde etmişlerdir.⁴⁷⁷

1998 tarihli Kırım Özerk Cumhuriyeti Anayasası açıkça Kırım Tatarlarını siyasi faaliyetlerden soyutlamıştır. Bu durum ise Kırım Tatar Türkleri tarafından oldukça eleştirilmiştir. Çünkü Kırım Tatar Türklerine bu konuda yoğun taleplerine rağmen yerli halk statüsü tanınmamış, Kırım Tatar Milli Meclisi'nin Kırım Tatarlarını temsil etmesi kabul edilmemiş ve Kırım'daki mevcut siyasi yapıda Kırım Tatarlarının etkili temsilini sağlayan bir yapı kurulmamıştır. Kısacası Kırım Tatarları yerli halk olarak tanınma çabalarına rağmen Ukrayna ülkesinde yaşayan ulusal azınlık olarak kabul edilmişlerdir. Kırım Tatarları ise her platformda kendilerinin yerli halk olduklarını öne sürmüşlerdir. Bu konuda haklılık payları da vardır. Çünkü Kırım Tatarları ülkede ulusal azınlık olarak kabul edilen Ermeniler, Bulgarlar, Yunanların aksine Kırım'ı anavatanları olarak görmektedirler. Bölgenin kültürel ekonomik ve sosyal yapıları üzerinde en önemli etkisi olan unsur Kırım Tatar Türkleridir.⁴⁷⁸ Aslında bu durum kendini Kırım bölgesinde yaşayan Tatarların isimlendirilmesinde de göstermektedir. Bölgede azınlık statüsünde olan Ermeniler, Bulgarlar, Macarlar yalnızca bu şekilde isimlendirilirken Tatarlar için böyle bir ifade kullanılmamış, Kırım Tatarları olarak isimlendirilmişlerdir.

Ukrayna hükümeti ise bu konuda net bir tavır takınmıştır. Kırım Tatar Türkleri tarafından öne sürülen yerli halk olma taleplerine her zaman karşı çıkmıştır. Ukrain milletinden olmayan her grubu ulusal azınlık olarak kabul etmiş ve azınlıkların ulusal ve kültürel haklarının en iyi şekilde korunduğunu öne sürmüştür. Kırım Tatarlarını ise ulusal azınlık statüsü dışına çıkarmamıştır.⁴⁷⁹

Her ne kadar Kırım Tatarları SSCB'den ayrılmış olmanın rahatlığını yaşasalar da Ukrayna Devleti Kırım Tatarlarına gereken ilgiyi göstermemiştir. Özellikle sürgünden dönen Kırım Tatar Türklerine, SSCB'nin dağılmasından önce Ukrayna'da bulunmadıkları

<http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/nispacee/unpan037447.pdf> (16.02.2016), s.5)
Kırım Tatar Milli Kurultaylarında alınan kararların tamamı için bakınız: Kırım Tatar Milli Meclisi, "Kurultay Kararları", <http://qtm.m.org/qt/qurultayn%C4%B1%C3%B1-sessiyalar%C4%B1> (16.02.2016)

⁴⁷⁷ Koçak, a.g.e., s.2

⁴⁷⁸ Ablyatfov, a.g.e., s.2-3

⁴⁷⁹ Ablyatfov, a.g.e., s.4

gerekçesiyle önceden sahip oldukları toprakları verilmemiştir. Bu durum ise Kırım Tatar Türklerini, Ukrayna topraklarında izinsiz yerleşmeye zorlamıştır. Daha sonra bazı topraklar Kırım Tatarlarına verilmiştir. Kırım Tatarları dillerinin hayatta kalmasında zorluklar çekmişlerdir. Örneğin Rus ilhakından önce Kırım'da sadece 18 Tatar Okulu bulunmaktaydı. Bu eğitim kurumlarının kapasitesi ihtiyacın yalnızca %10'unu karşılayabilmekteydi. Bu şartlar altında Kırım Tatar Dili yok olma tehlikesi altındadır.⁴⁸⁰

Bu durumların dışında Kırım Tatar Türkleri sosyal hayatlarında da birçok sıkıntıyla karşı karşıya kalmışlardır. Kırım Tatar Türklerinin bürokraside, adli makamlarda, polislikte ve askerlikte meslek edinmeleri engellenmiştir. Kırım Tatar Türklerinde ülkenin geneli itibarıyla karşılaştırıldığında işsizlik oranı da yükselmiştir. Sosyal hayatta bireysel veya grup olarak ırkçı saldırılara ve insan hakları ihlallerine maruz kalmışlardır.⁴⁸¹

Kırım Tatar Türkleri de 2014'de yaşanan olaylarda Ukrayna'nın Avrupa Birliği üyeliğini desteklemişlerdir. Ukrayna Cumhurbaşkanı Yanukoviç'in görevinden azledilmesi sonrası Rusya'nın Kırıma müdahalesinin etkisiyle gerçekleşen referandumu da boykot etmişlerdir. Referandumu boykot etmelerinin nedeni ise hem SSCB döneminde yaşadıkları zulüm sonucu Rusya'ya karşı takındıkları tavır hem de referandumda öne sürülen seçeneklerde mevcut durumu koruyan bir seçim hakkının olmamasıdır. Ayrıca 27 Şubat 2014 tarihinde Kırım Özerk Cumhuriyeti Meclisini basan Rus yanlısı paramiliter gruplar aynı gün Rus Birlik Partisi Başkan'ı Sergey Aksekov'u özerk cumhuriyetin başbakanı olarak seçtirmişlerdir.⁴⁸²

Kırım'ın işgal edilip Rusya'ya katılmasından sonraki süreçte Kırım Tatar Türklerinin özgürlükleri ve haklarına tecavüz edilmiştir. Moskova ve yerel Kırım hükümeti KTMM'yi kapatmış ve Kırım Tatar Türklerini uluslararası toplumda temsil eden iki önemli temsilciyi, Mustafa Dzhemilev'i ve Refat Chubarov'u, sınır dışı etmiştir.⁴⁸³ Aslında insan haklarına aykırı bu eylemler tüm Kırım halkına yansımıştır. Ancak ilk olarak paramiliter Rus yanlısı

⁴⁸⁰ Filiz Tutku Aydın, "Crimean Tatars and Russia's Annexation of Crimea", **Turkish Policy Quarterly**, 13(4), (2014), s.8

⁴⁸¹ Aydın, a.g.e., s.85

⁴⁸² Koçak, a.g.e., s.3

⁴⁸³ Paul, a.g.e., s.3

gruplar daha sonra bizzat Rusya bazı eylemlerinde hedefi direk Kırım Tatar Türkleri olarak belirlemiştir. Bu eylemlerden bazılarını şunlardır;⁴⁸⁴

- Kırım halkı eğitim, sağlık gibi sosyal haklardan yararlanmak ve yabancı vatandaş konumuna düşmemek için Rusya Federasyonu vatandaşlığına geçmek zorunda bırakılmıştır.
- İlhak sonrası toplantı ve gösteri yürüyüşü yapma ve ifade özgürlüğü gibi temel hak ve özgürlüklerde ciddi gerilemeler olmuştur.
- Faili meçhul cinayetler ve kayıplar konusunda soruşturma başlatılmış ancak çözüme kavuşturulmamıştır.
- Rusya karşıtı muhalif kişiler işkenceye tabi tutulmuştur.
- Kırım Tatar Türklerinin anma günleri ve milli bayramları olağan kutlamaları engellenmiştir.
- Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmeden önceki olaylar için geriye dönük davalar açılmıştır.
- ATR Kırım Tatar Televizyon kanalının yayın lisansı verilmemiştir
- Bir yardım kuruluşu olan Kırım Vakfı'nın mallarına el konularak Tüm faaliyetleri durdurulmuştur.
- Kırım Tatar Milli Meclisi üyeleri sınır dışı edilmiş ülkeye girişleri 5 yıl süreyle yasaklanmıştır.

SSCB'nin dağılması sonrasında Ukrayna sınırları içerisinde Ukrayna Vatandaşı olarak yaşayan Kırım Tatar Türklerinin hukuki statüsü iki döneme ayrılmaktadır. 20.03.2014 tarihine kadar Ukrayna iç hukuku çerçevesinde azınlık statüsüne sahip bir topluluk olan Kırım Tatar Türkleri, Ukrayna Yüksek Meclisi'nin bu tarihte aldığı kararla⁴⁸⁵ “yerli halk” statüsü kazanmıştır. Rusya'nın Kırım'ı ele geçirmesinden sonra alınan bu karar Kırım Tatar Türkleri tarafından yıllardır talep edilmekteydi. Ancak bu kararın Rusya müdahalesinden

⁴⁸⁴ Gayri resmî Türk Heyeti (Prof. Dr. Zafer Üskül, Prof. Dr. Ayşegül Aydıngün, Prof. Dr. Abdullah Gündoğdu, Prof. Dr. İbrahim Kaya, Yrd. Doç. Dr. Levent Korkut, Çağla Mazlum) tarafından 27-30 Nisan 2015 tarihleri arasında Kırım'da yapılan görüşmelerden elde edilen verilere dayanılarak hazırlanan Kırım Raporu'nun tam metni için bakınız: URL, “Kırım Raporu”, (05.05.2016), <http://docplayer.biz.tr/11509133-Kirim-raporu-rusya-federasyonu-nun-kirim-i-ilhaki-sonrasinda-kirim-tatarlarinin-durumu.html>, (23.05.2016)

⁴⁸⁵ Karar dokuz maddeden oluşmaktadır. Kararın tam metni için bakınız: Ukrayna Yüksek Meclisi, The Verkhovna Rada of Ukraine adopted the Resolution “On Statement of the Verkhovna Rada of Ukraine re guarantees of rights of the Crimean Tatar people as a part of the State of Ukraine, <http://portal.rada.gov.ua/en/news/page/news/News/News/89899.html> (23.05.2016)

sonra alınması dikkat çekici olmuştur.⁴⁸⁶ Ayrıca Kırım'ın Rusya'ya katılmasından sonra Putin tarafından yapılan açıklamada Kırım Tatarlarının yerli halk kabul edilmeyeceğini fakat Kırım Tatarlarının statüsünün iyileştirileceği sözünü vermiştir.⁴⁸⁷

Bir diğer dikkat çekici husus ise kararın içeriğinin yerli halkların hakları olmasına rağmen kararın başlığında Ukrayna Devletinin bir parçası olarak Kırım Tatarlarının Haklarının tekrar garantiye alınması ifadesinin bulunmasıdır. Burada bir bakıma Kırım Tatarlarının ulusal azınlık statüsüne tabi olmasına atıf yapıldığını düşünebiliriz. Kararın ilk maddesinde Ukrayna Hükümeti bir yerli halk olarak Kırım Tatarlarının⁴⁸⁸ etnik, kültürel, dilsel ve dini farklılıklarını koruyacağını ve geliştireceğini garanti altına almıştır. İkinci maddesinde Ukrayna egemen ve bağımsız Ukrayna Devletinin bir parçası olarak Kırım Tatarlarının vazgeçilemez nitelikte olan kendi kaderini tayin haklarını uygulayacağını ve koruma altına alacağını garanti etmiştir. Üçüncü maddesinde Ukrayna Kırım Tatar Kurultayının yürütme organı olarak Kırım Tatar Milli Meclisini tanımıştır ve Meclisi Kırım Tatarlarının yetkili organı olarak kabul etmiştir. Dördüncü maddesinde Ukrayna Yüksek Meclisi, Bakanlar Kuruluna Yerli Halkların Haklarına İlişkin Birleşmiş Milletler Bildirisini kabul etmek için gerekli olan işlemlerin yapılması görevini vermiştir. Beşinci maddede ise yine Yüksek Meclis Bakanlar Kuruluna yerli halk olarak Kırım Tatarlarının statüsünün belirlenmesi ve uygulanması için Ukrayna yasal mevzuatının ve taslak kanunların acilen kanunlaşması görevini vermiştir. 6. Maddede uluslararası hukuk, insan hakları, azınlık hakları ve yerli halklar hakları ışığı altında ilgili taslak kanunları hazırlanırken Kırım Tatar Milli Meclisine danışacağını, Birleşmiş Milletlerle, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatıyla ve Avrupa Konseyiyle işbirliği içinde olacağını taahhüt etmiştir. 7. Maddede

⁴⁸⁶ Özarslan, a.g.e., s.108-117

⁴⁸⁷ Aydın, a.g.e., s.84

⁴⁸⁸ Kırım'da tarih boyunca, ağırlıklı olarak Türklerin Kıpçak boyuna mensup pek çok grup var olmuştur. Günümüzde bu bölgede yaşayan Türk topluluklarının ezici çoğunluğu Tatar Türkleridir. Tatar Türkleri için yaygın olarak "Kırım Tatarları" tabiri kullanılmaktadır. Ukrayna Anayasası'nda ve iç hukuk düzenlemelerinde de "Kırım Tatarları" şeklinde bir isimlendirme yapılmıştır. Bu makalede ise "Kırım Tatarları" tabiri yerine "Kırım Tatar Türkleri" ifadesi kullanılmıştır. Kırım Tatarları olarak bilinen topluluk da Türklerin Kıpçak boyuna mensup bir etnik Türk grubudur. Dolayısıyla "Kırım Tatarları" tabiri, etnik bir isimlendirmedir. Bu sebeple daha kuşatıcı olması ve milli kimliği daha doğru ifade etmesi sebebiyle "Kırım Tatar Türkleri" tabiri tercih edilmiştir. Ayrıca konunun Kırım'daki diğer Türk grupları olan Ahıskalı Türkleri, Kırımçak Türklerini ve Karaim Türklerini kapsamaması, böyle bir isimlendirmeyi zorunlu kılmıştır. Öte yandan, "Kırım Tatar Türkleri" tabirinin kullanılmasının bir başka sebebi de Rusya Federasyonu (RF) sınırları içinde yaşayan ve "Kazan Tatarları" olarak bilinen bir başka Tatar Türk topluluğunun bulunmasıdır. RF sınırları içinde değişik bölgelerde yaşayan ve ciddi bir nüfusa sahip olan Kazan Tatar Türkleri, bu makalenin konusu dışında olduğu için makalede "Tatar Türkleri" tabiri yerine "Kırım Tatar Türkleri" şeklinde bir kullanım tercih edilmiştir.(Özarslan, a.g.e., s.98)

Ukrayna Yüksek Meclisi Bakanlar kuruluna bir görev daha vererek Ukrayna yürütme organları ve Kırım Tatar Meclisi arasında işbirliği mekanizmalarının oluşturulmasını talep etmiştir. 8. Maddede Ukrayna, Anayasaya aykırı olarak düzenlenen bir referandum nedeniyle gerçekleşen Kırım Özerk Cumhuriyetinde yaşayan özellikle de Ukraynalıların, Rusların, Kırım Tatarlarının, Ermenilerin, Bulgarların, Yunanlıların, Karaimlerin ve Kırımçaklıların siyasi, sosyal ve medeni haklarının ve özgürlüklerinin kısıtlanması girişimlerini kınamıştır. 9. Maddede ise Bildirinin kabul edileceği gün yürürlüğe gireceği belirtilmiştir.

Şuan mevcut durumu dikkate aldığımızda Ukrayna'nın Kırımdaki egemenliğini de facto kaybettiğini söyleyebiliriz. Bu nedenle Kırım Tatar Türklerine karşı Anayasal düzenlemeler çerçevesinde sorumluluğunun, bölgede egemenliğini tekrar sağladığında doğacağını ifade edebiliriz. Ayrıca Ukrayna yerli halkların konu olduğu Uluslararası Çalışma Örgütünün 107 Sayılı Yerli ve Kabile Nüfus Sözleşmesi⁴⁸⁹ ve 169 Sayılı Yerli ve Kabile Halklar Sözleşmesine⁴⁹⁰ taraf değildir. Ayrıca 13.09.2007 tarihli Birleşmiş Milletler Yerli Halkların Hakları Bildirisinin⁴⁹¹ Genel Kurulda oylamasında da çekimser kalmıştır. Ancak Kararda mevzuatın oluşturulmasında Birleşmiş Milletler Yerli Halkların Hakları Bildirisinin dikkate alınacağı ifade edilmiştir. Bu nedenle yerli halkların statüsüyle ilgili uluslararası hukuk açısından Ukrayna'nın yükümlülük altında olmadığını ifade edebiliriz. Fakat iç hukuk açısından Ukrayna Anayasası doğrultusunda yükümlülükleri bulunmaktadır.

Kararda konumuz açısından dikkat çeken husus Kararın 2. Maddesinde kendine yer bulan kendi kaderini tayin hakkıdır. Aslında kararın tüm maddeleri içsel anlamda kendi kaderini tayin hakkının uygulanması açısından güzel bir örnek oluşturmaktadır. Ayrılma ve bağımsız bir devlet kurma anlamına gelmeyen bu yaklaşım Kırım'ın Rusya'ya ilhakından önce olsaydı yakın tarihte kendi kaderini tayin hakkının uygulanması için uluslararası

⁴⁸⁹ Taraf devletler için bakınız: International Labour Organization, “Ratifications of C107 - Indigenous and Tribal Populations Convention, 1957 (No.107)”, [https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:11300:0::NO:11300:P11300_INSTRUMENT_ID:312252,\(15.09.2016\)](https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:11300:0::NO:11300:P11300_INSTRUMENT_ID:312252,(15.09.2016))

⁴⁹⁰ Taraf Devletler için bakınız: International Labour Organization, “Ratifications of C169 - Indigenous and Tribal Peoples Convention, 1989 (No.169)”, [http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:11300:0::NO:11300:P11300_INSTRUMENT_ID:312314,\(15.09.2016\)](http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:11300:0::NO:11300:P11300_INSTRUMENT_ID:312314,(15.09.2016))

⁴⁹¹ Bildirinin oylama sonucu için bakınız: United Nations General Assembly Press Release, [http://www.un.org/press/en/2007/ga10612.doc.htm,\(23.05.16\)](http://www.un.org/press/en/2007/ga10612.doc.htm,(23.05.16))

toplumda emsal bir vaka oluşturabileceğini öne sürebilirdi. Ayrıca Ukrayna Anayasasında da yerli halkların statüsüyle ilgili düzenlemeler mevcuttur. Ukrayna Anayasası'nda yerli halkların haklarının düzenlendiği maddeler 11., 92., ve 119., maddelerdir. Bu maddelerde yerli halklardan bahsedilmekle birlikte aynı zamanda azınlıklardan da bahsedilmiştir. Yani hem azınlıklar hem de yerli halklarla ilgili düzenlemeler aynı çatı altında toplanmıştır.

Anayasanın 11. Maddesi Ukrayna'daki bütün yerli halkların etnisiteye, kültüre, dine ve dile ait kimliğinin devlet eliyle teşvik edileceğini ifade etmektedir. Bu durumda Kırım Tatar Türklerinin azınlık statüsü altındayken devlet eliyle gerçekleştirilmesi gereken yükümlülüklerin aynen devam ettiğini anlayabiliriz. 92. Madde yasayla düzenlenmesi gereken konuları saymaktadır. Bu maddede ulusal azınlıklarla birlikte yerli halkların haklarının da yasayla düzleneceği ifade edilmiştir. Ukrayna iç hukukunda Ulusal Azınlıklar Yasası 25.06.1992 tarihinde yürürlüğe girmiş olmakla birlikte yerli halkların haklarıyla ilgili yasal düzenleme mevcut değildir⁴⁹². Ancak 2004 yılında Avrupa Konseyine bağlı Venedik Komisyonuna sunulan Ukrayna'nın Yerli Halkların Statüsü Hakkında Taslak Kanun⁴⁹³ bulunmaktadır. Hâlâ böyle bir yasal düzenleme hayata geçirilmediğinden dolayı Ukrayna'nın yükümlülüğü devam etmektedir.⁴⁹⁴ Ancak bu sürecin Kırım'ın Ukrayna'dan ayrılmasından sonra ve özellikle de Kırım Tatar Türklerine yerli halk statüsü tanındıktan sonra hızlandığını ifade edebiliriz.⁴⁹⁵ Ukrayna Anayasasında yerli halkların haklarıyla ilgili diğer düzenleme ise 119. Maddedir. Bu maddeye göre yerel makamlar sosya-ekonomik ve kültürel gelişmeyi sağlamak üzere ulusal ve bölgesel programlar uygulayacaktır. Dolayısıyla Ukrayna yerel makamlarının Kırım Tatar Türklerinin milli kimliğini koruma ve kültürel gelişmelerini sağlama görevleri bulunmaktadır.

⁴⁹² Özarslan, a.g.e., s. 117-118

⁴⁹³ Bu taslak çalışmada da Kırım Tatarları yerli halk olarak belirtilmiştir. (Council of Europe Venice Commission, "CDL(2004)079-e Draft Law on the Status of Indigenous Peoples of Ukraine" [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL\(2004\)079-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL(2004)079-e) (23.05.2016))

⁴⁹⁴ Özarslan, a.g.e., s.118

⁴⁹⁵ 2014 yılının Aralık ayında kurulan Kırım Tatar Milli Meclisi Başkanı Refat Çubarov'un başkanlığındaki çalışma komisyonu, "Kırım Tatar Halkının Statüsüne İlişkin" ve "Ukrayna'nın Küçük Köklü Halklarına İlişkin" yasa tasarıları üzerindeki çalışmaları tamamlamıştır. Söz konusu yasa tasarıları Ukrayna Devleti'nin Ukrayna'nın üç köklü halkı olan Kırım Tatarları, Karay Türkleri ve Kırımçaklarla hukuki ilişkilerini düzenlemektedir. İlgili yasa tasarısı, Kırım Tatar halkının temsil organlarını Ukrayna devlet yönetimine entegrasyonunu sağlayacak ve Kırım Tatarları; Kurultay, Meclis ve yerli Meclisler şahsında Ukrayna Parlamentosu, Kırım Özerk Cumhuriyeti Parlamentosu ve belediye şuraları seviyesinde temsil edileceğine dair hükümler içermektedir.(Kırım Haber Ajansı, "Kırım Tatar Halkının Statüsüne İlişkin yasa tasarısı neleri öngörüyor?",<http://qha.com.ua/tr/siyaset/kirim-tatar-halkinin-statusune-iliskin-yasa-tasarisi-neleri-ongoruyor/137197/> (23.05.2016))

SONUÇ

Halkların kendi kaderini tayin hakkı, Birleşmiş Milletler Şartı'nda yer almasıyla birlikte uluslararası hukukun pozitif bir normu olmuştur. Daha öncesinde Amerikan Bağımsızlık Bildirisi'nde, Fransız İhtilali'nde, Wilson ve Lenin'in görüşlerinde kendine yer bulan halkların kendi kaderini tayin hakkının, Aaland Adaları hakkındaki raporda da belirtildiği üzere uluslararası hukukta yeri yoktu. Bu dönemde halkların kendi kaderini tayin hakkı devletlerin siyasi olarak öne sürdüğü bir argümandı.

Birleşmiş Milletler Dönemi'ne girilmesiyle birlikte özellikle de Birleşmiş Milletler Genel Kurul Kararlarıyla halkların kendi kaderini tayin hakkı uygulanabilir hale gelmiştir. Her ne kadar Birleşmiş Milletler Şartı'nın 1. ve 55. Maddelerinde halkların kendi kaderini tayin ilkesinden bahsedilmiş olsa da kuralın nasıl uygulanacağı hakkında birçok sorun mevcuttu. Bu haktan kimlerin nasıl yararlanacağı ise bu sorunun temelini oluşturmaktaydı. Aslında cevap gayet basitti. Halkların kendi kaderini tayin hakkının asıl kullanım alanı sömürgelerdi. Ancak sömürgeci devletler bu gerçeği hemen kabullenememiştir. 1945 yılında 45 devletin Birleşmiş Milletlere üye olduğu dikkate alındığında, İngiltere, Fransa, Portekiz, İspanya, Amerika Birleşik Devletleri, Hollanda ve Belçika gibi sömürgeci devletleri zorlayacak bir uluslararası toplum bilinci de mevcut değildi. İlerleyen yıllarda bu durum değişmeye başladı. Birleşmiş Milletlere üye devlet sayısı 1960 yılında 99 1970 yılında ise 127'ye ulaştı. Bu durum ise Batılı Devletlerin Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'ndaki hakimiyetine önemli bir darbe indirmiştir. Bu nedenledir ki ancak 1960 yılından sonra sömürgelerin kendi kaderini tayin etme hakları tanınabilmiştir. Bunda ise Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda alınan Sömürge İdaresi Altındaki Ülkelere ve Halklara Bağımsızlık Verilmesine İlişkin Bildiri'nin ve Devletler Arasında Dostane İlişkiler ve İşbirliğine Dair Milletlerarası Hukuk İlkeleri Bildirisi'nin büyük önemi vardır. Bu bildiriler ile birlikte halkların kendi kaderini tayin hakkı anlam kazanmış ve uygulanabilir hale gelmiştir.

Günümüzde her ne kadar 17 özerk olmayan ülke olsa da sömürgeciliğin sona erdiği kabul edilmektedir. Bu ülkelerin kendi hükümetleri seçecek ve kendi kendini idare edecek

donanımları olmadığı da bir gerçektir. Bir diğer yandan bu ülkelerin yönetiminden sorumlu olan devletlerin, bu ülkelerin kendi kendini yönetebilir hale getirilmesinden hâlâ sorumlu oldukları unutulmamalıdır. Bu açıklamalar ışığında sömürgeciliğin artık sona erdiğini, bu nedenle de dışsal anlamda halkların kendi kaderini tayin hakkının sona erdiğini belirtebiliriz. Ancak unutulmamalıdır ki halkların kendi seçtikleri hükümetçe yönetilmelerini ifade eden içsel anlamda kendi kaderini tayin hakkının uygulanabilirliği, halen devam etmektedir. Dışsal anlamda kendi kaderini tayin hakkından farklı olarak içsel anlamda halkların kendi kaderini tayin hakkı bir kez kullanmayla sona ermemektedir.

Sömürgeciliğin sona erdiğinin kabul edilmesiyle birlikte bağımsızlığı veya yeni devlet oluşumuna dayanak gösterilecek halkların kendi kaderini tayin hakkının son bulduğu göz ardı edilemez bir gerçektir. Ancak Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte bağımsızlığa kavuşan yeni devletler bağımsızlıkları için halkların kendi kaderini tayin hakkına da atıfta bulunmuşlardır. Bu durum ise halkların kendi kaderini tayin hakkını yeni yorumlamalarına neden olmuştur. Ancak bu devletlerin bağımsızlıklarını kazanmaları doğrudan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin ve Yugoslavya Federal Cumhuriyetinin anayasalarından kaynaklanmaktadır. Bu devletler, geçmişte bağlı bulundukları devletin anayasasının kendilerine verdiği yetkiyi kullanarak bağımsızlıklarını elde etmişlerdir. Her ne kadar bu durum da halkların kendi kaderini tayin hakkının bir uygulaması olarak kabul edilse bile bağımsızlığın kazanılmasında temel etken anayasadır. Bu bağımsızlık sürecinde uluslararası siyasetin de etkisi vardır. Özellikle Soğuk Savaş'ın sona ermesi Sosyalist Blok üzerinde yıkıcı bir etki oluşturmuştur. Soğuk Savaş'ın devam ettiği yıllarda böyle bir ayrılma talebinin SSCB ve Yugoslavya tarafından olumlu karşılanması muhtemel değildir. Ayrıca bu dönemde ayrılma taleplerinin halkların kendi kaderini tayin hakkına dayandırılmasının da uluslararası hukukta bir yeri olmayacaktı. Bunun iki nedeni vardır. Birincisi ayrılma hakkı anayasalarda tanımlanmıştır. Bu durum ise her devletin ulusal egemenlik yetkisine giren bir konudur. Anayasada tanınan bu hakkın uygulanmasını bir devlet kabul eder veya etmez. Bu konuda uluslararası hukukun müdahalesi olmayacaktır. İkinci olarak kendi kaderini tayin hakkından bahsedilen belgelerin tamamında ülkesel bütünlük ilkesine atıf yapılmıştır. Bu atıflarda halkların kendi kaderini tayin hakkının kullanımının bir devletin milli birliğine ve ülke bütünlüğünün kısmen veya tamamen bozulmasına neden olamayacağı belirtilmiştir.

Varabileceğimiz bu kesin sonuca rağmen devletler siyasi çıkarları gereği bazen halkların kendi kaderini tayin hakkını tanımakta bazen ise tanımamaktadır. Bu durum zaten devletlerin ülkesel bütünlüğüne tehdit olarak algılanan halkların kendi kaderini tayin hakkına, devletlerin daha mesafeli yaklaşmasına sebep olmuştur.

Halkların kendi kaderini tayin hakkının öne sürüldüğü en güncel olay ise her ne kadar uluslararası toplumun gündeminden kalkmış olsa da Kırım sorunudur. Ukrayna'nın Cumhurbaşkanı Viktor Yanukoviç'in Avrupa Birliği ile ortak ve serbest ticaret anlaşması müzakerelerini durdurmasıyla Ukrayna'da olaylar başlamıştır. Ukrayna'nın başkenti Kiev'in Avrupa Meydanı'nda toplanan halk tarafından, bu durum protesto edilmiştir. Ancak sonrasında protestocuların arasına, Rusya karşıtı milliyetçiler, Avrupa Birliği yanlısı Liberaller ve Neonaziler karışmıştır. Bu grupların öncülüğünde hükümet binaları ele geçirilmiştir. İlerleyen süreçte bu olaylar temsili bir soğuk savaşa dönüşmüştür. İlk olarak Avrupa Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri gösterileri destekler nitelikte açıklamalar yaptılar. Yanukoviç'in ülkeyi terk etmesiyle birlikte Ukrayna'nın Avrupa Birliği güdümüne gireceğini tahmin eden Vladimir Putin, Kırım'a müdahale etti. Böylelikle Kırım, Rus yanlıların kontrolüne geçti. 16 Mart 2014 tarihinde düzenlenen referandumda Rusya'nın Kırım'a katılması sonucu çıktı. 18 Mart 2014 tarihinde ise Kırım ile Rusya arasında ilhak antlaşması imzalanmıştır. Bu ilhakın meşrulaştırılmasında ise halkların kendi kaderini tayin hakkı öne sürülmüştür.

Referandumdan bir gün önce 15 Mart 2004 tarihinde Güvenlik Konseyi toplanmasına rağmen Rusya'nın vetosu nedeniyle karar alınamamıştır. Bu durum ise Güvenlik Konseyi'nde daimî üyelerin veto hakkı sorununu tekrar gündeme getirmiştir. Bu referandum açıkça Rusya'nın Kırım'ı ilhakı anlamına gelmektedir. Bu uluslararası hukuka aykırılığı engelleyecek en önemli yaptırım mekanizmasının veto hakkı nedeniyle sürekli atıl durumda kalması, uluslararası hukukun en önemli eksikliğidir. Mutlaka gözden geçirilip yeni bir sistem oluşturulması gerekmektedir.

Güvenlik Konseyi'nin atıl durumda kalması bir yana bırakıldığında Kırım olayında, halkların kendi kaderini tayin hakkına dayanılmasının da uluslararası hukukta bir karşılığı yoktur. Kendi kaderini tayin hakkının bağımsızlığa imkân tanıyan hali, sömürgelerin bağımsızlığı sürecinin sona ermesiyle birlikte bitmiştir. Bu nedenle günümüzde bağımsızlık

ilanlarının kendi kaderine tayin hakkına dayandırılmasının hukuki hiçbir yönü bulunmamaktadır. Genel olarak bağımsızlık ilanlarında halkların kendi kaderini tayin hakkı ile ülkesel bütünlük ilkesi arasında çatışma yaşandığı gözlemlenmektedir. Bağımsızlık ilanı, ilgili taraflarca halkların kendi kaderini tayin hakkına dayandırılmaktadır. Bu iddialarda halkların kendi kaderini tayin hakkı, halklar için kesin bir hakmış gibi öne sürülmektedir. Ancak bağımsızlık taleplerine maruz kalan devletler ise devletlerin ülkesel bütünlüğü ilkesine kesin bir hak olarak bakmaktadır. Birleşmiş Milletler Genel Kurul kararları ve diğer bildiriler incelendiğinde ise görülmektedir ki halkların kendi kaderini tayin hakkının kullanımının sınırları ülkesel bütünlük ilkesi tarafından çevrelenmiştir. Bu açıdan yaklaşıldığında halkların kendi kaderini tayin hakkının istisnai bir hak olduğu öne sürülebilir. Bu durumun istisnası olarak ise sömürgelerin bağımsızlıklarını kazanmaları sürecinde halkların kendi kaderini tayin hakkına dayanmaları gösterilebilir. Aslında bu durumun bile ülkesel bütünlük ilkesine istisna getirmediği söylenebilir. Birleşmiş Milletler sisteminde sömürgeler sömürgeci devletin ülkesi değildir. Sömürgeci devletler yalnızca sömürgelerin yönetiminden sorumludurlar. Bu nedenle açıkça bu ilhakla birlikte Ukrayna'nın ülkesel bütünlüğü ihlal edilmiştir.

Kırım'ın Rusya tarafından ilhakında halkların kendi kaderini tayin hakkına dayanılmasının uluslararası hukukta karşılığı yoktur. Bu iddia tamamen siyasi bir söylemdir ve ilhakın meşrulaştırılma çabasının ürünüdür. Her ne kadar bir an için Kırım Halkı'nın kendi kaderini tayin hakkına sahip olduğunu kabul etsek bile açık bir kuvvet kullanma yasağının ihlali mevcuttur. Kırım'ın Rusya tarafından işgal edilmesi sonrasında ilhak için referandum yapılması uluslararası hukukta asla kabul edilemez. Ayrıca referandumun çok kısa bir süre içinde yapılması ve referandum usulünde demokratik düzene uygun hiçbir uygulama olmaması bir başka sorundur. Sömürgelerin bağımsızlıklarını kazanmaları sürecinde birçok referandum Birleşmiş Milletler denetiminde gerçekleşmiştir. Kırım'daki referandum ile ilgili birçok şaibeler ise gün geçtikçe ortaya çıkmaktadır.

Kırım hâlâ de jure olarak Ukrayna'nın parçasıdır. Ancak de facto olarak Ukrayna, Kırım üzerinde egemenliğini kaybetmiştir. Rusya'nın Kırım'dan çekilmesi de kısa vadede uluslararası dinamikler dikkate alındığında mümkün görünmemektedir. Çünkü Rusya, Kırım'ı ilhak ederek uluslararası topluma ben de varım demiştir. Kırım'da yaşanan olaylardan sonra Suriye'de yaşanan çatışmaya da Rusya'nın dâhil olması Putin özelinde

Rusya'nın uluslararası siyasette itibarını geri kazandırmıştır. Belki de SSCB'nin dağılmasından sonra ilk kez Rusya uluslararası toplumun gündemini bu kadar meşgul etmiştir.

Bu ilhakın hukuka aykırı olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Bu uluslararası hukuka aykırılığın ortadan nasıl kaldırılacağı ise ayrı bir sorundur. Günümüz uluslararası hukuk sistemi devlet merkezlidir. Hukuka aykırılık halinde iç hukukta olduğu gibi hukuka aykırılığın ortadan kaldırılacak yaptırım mekanizması kısıtlıdır. Bunun nedeni iç hukukun aksine devletlerin, kendilerini bağlayacakları kurallar koymasındır. Kuralı oluşturan da uygulayan da yine devletlerdir. Devletlerin üzerinde cebir gücüne sahip icra mekanizması uluslararası hukukta henüz mevcut değildir. Ancak bu durum uluslararası hukukun olmadığı anlamına gelmemektedir. Kırım sorunu ile ilgili en önemli görev yine uluslararası topluma düşmektedir. Uluslararası toplumun Rusya üzerinde oluşturacağı baskı, Rusya'nın geri çekilmesine sebep olabilir. Bu sorunun çözümünde en etkili yol olarak diplomatik çözüm yolları olarak gözükmektedir. Ayrıca Uluslararası Adalet Divanı'ndan danışma görüşü de talep edilebilir. Böyle bir talebin Genel Kurul'dan geçmemesi oldukça şaşırtıcıdır.

Şunu da belirtmekte fayda vardır. Ne yazık ki uluslararası toplum, Kırım'ın ilhaki üzerinde yeterince duramamıştır. Kırım'da olayların başladığı dönemde Batı, Ukrayna için destekleyici açıklamalarda bulunmasına rağmen ilhak sonrası bu destek yavaş yavaş azalmıştır. Ayrıca o dönemde ve günümüzde hala devam eden Suriye iç savaşı, tüm uluslararası toplumun dikkatini daha ciddi derecede kendine çekmiştir. Kırım sorunu ise uluslararası toplumun gündeminden düşmüştür.

Kırım özelinde üzerinde durulması gereken bir başka konu ise Kırım Tatar Türkleridir. Rus işgaliyle başlayan büyük baskılar ve sürgünler, Kırım Tatar Türklerini oldukça yıpratmıştır. Rus işgaliyle birlikte Kırım'da Türk kimliğinin ortadan kaldırılması için büyük çaba sarf edilmiştir. Stalin ile birlikte Kırım Tatar Türklerine büyük zulüm yapılmıştır. Hiçbir temel ihtiyaçları giderilmeksizin toplama kamplarına tren vagonlarında gönderilen Kırım Tatar Türkleri, ölüme terkedilmiştir ve varoluş mücadelesi vermiştir. 1991 yılında Gorbaçov tarafından Kırım Tatar Türklerinin ülkelerine geri dönüş süreci başlatılmıştır. Ancak sahip oldukları arazileri geri almaları konusunda birçok sorunla karşılaşmışlardır. Abdülcemil Kırımoglu önderliğinde Kırım Tatar Türkleri, Ukrayna'dan

sürekli olarak yerli halk statüsü talep etmişlerdir. Bu talebe olumlu bir cevap ise Rusya'nın Kırım'ı işgali sonrasında verilmiştir.

Kırım Tatar Türkleri ise geçmişte yaşadıkları zulmün sebebi olan Rusya'ya, ilhak sonrası tekrar katılmıştır. Bu durum ise canlanmakta olan Kırım Tatar Milli Hareketine oldukça zarar verecek bir durumdur. Ayrıca ilhak sonrası Kırım Tatar Mille Hareketi'nin önderi Kırımoğlu'nun, Kırım'a girişi yasaklanmıştır. Kırım Tatar Türklerinin yüzleşmek zorunda kaldığı bu ve bunu gibi sorunlarda, Türkiye'ye de büyük sorumluluk düşmektedir. Türkiye'nin bu konuda Rusya ile gerçekleştireceği diplomatik ilişkiler çözüm için en önemli adım olacaktır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Ablyatifov, Rustem (2002), “The Analysis of the Public Policy of Ukraine. The Alternatives of Problems’ Solution”, **The 10th NISPAcee Annual Conference**, <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/nispacee/unpan037447.pdf> (16.02.2016)
- Acar, Serkan (2013), “Kırım Han’ı Devlet Giray’ın 1571 Rusya Seferi ve Moskova Yangını”, **Karadeniz Araştırmaları Dergisi**, 39, 95-110.
- Ahmet Cevdet Paşa (2011), **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi Cilt 1**, 5. Baskı, İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayınları.
- Akçay, Deniz (1988), “Self Determination: Bir İlkenin Önlenemez Nötralizasyonu”, **Murat Sarıca Armağanı**, İstanbul: Erenler Matbaası, 27-37.
- Akçura, Yusuf (2009), **Türk Yılı 1928**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Akipek, Serap (2001), “Birleşmiş Milletler Örgütü Denetiminde Vesayet Altında Ülke Bulunmaması, Sömürgeciliğin de Sonu Anlamına mı Geliyor?”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 50(1), 1-10.
- Aksar, Yusuf (2015), **Teoride Ve Uygulamada Uluslararası Hukuk I**, 3. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Albayrak, Mehmet Akif (2004), **Yeşil Ada Kırım**, Ankara: Türk Dünyası Kültür ve Sanat Derneği Yayınları.
- Ali, Ali Hüseyin (2013), **Uluslararası Hukukta Kendi Geleceğini Belirleme Hakkı**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Anaya, James (1996), **Indigenous People in Internaitonal Law**, New York: Oxford University Press.

- _____ (2009), “The Right of Indigenous Peoples to Self-Determination in the Post-Declaration Era”, **Making the Declaration Work The United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples**, içinde (184-200), Copenhagen: International Work Group for Indigenous Affairs Press.
- Aral, Berdal (2010), **Üçüncü Kuşak İnsan Hakları Olarak Kolektif Haklar**, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Armaoğlu, Fahir (1962), “Bolşevik İhtilali ve Self Determination Prensibi”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 17(2), 211-250.
- _____ (2010), **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995 Tek Cilt**, 17. Baskı, İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Arsava, Füsün (1981), “Self Determination Hakkının Tarihi Gelişimine Bir Bakış ve Aaland Adaları Sorunu”, **Seha Meray’a Armağan Cilt 1**, 55-67.
- _____ (1993), **Azınlık Kavramı ve Azınlık Haklarının Uluslararası Belgeler ve Özellikle Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin 27. Maddesi Işığında İncelenmesi**, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Basımevi.
- _____ (2009), “Arap Baharı ve Demokrasi Hakkı”, **Türkiye Adalet Akademisi Dergisi**, 5(19), 1-22.
- _____ (2013), “Halkların Kendi Kaderini Tayin Etme Hakkının Tarihçesi ve Günümüzde Getirdiği Problemler”, **Journal of Yaşar University**, 8, 387-404.
- Avrupa Birliği Dışişleri Konseyi Toplantısı Brüksel, (2014), “Ukrayna'ya İlişkin Konsey Kararları”, 17 Mart 2014, <http://avrupa.info.tr/tr/bilgi-kaynaklari/eeas-haberleri/eeas-single-view/article/ukraynaya-iliskin-konsey-kararlari.html> (20.05.16).
- Aydın, Filiz Tutku (2014), “Crimean Tatars and Russia’s Annexation of Crimea”, **Turkish Policy Quarterly**, 13(4), 81-92.
- Aydingün, İsmail (2012), “Ne Doğu Ne Batı, Hem Doğu Hem Batı: Avrasya’nın Geçiş Ülkesi Ukrayna”, İsmail Aydingün ve Çiğdem Balım (Ed.), **Bağımsızlıklarının**

Yirminci Yılında Azerbaycan, Gürcistan ve Ukrayna Türk Dilli Halklar-Türkiye ile İlişkiler, içinde (209-309), Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.

Ayhan, Halis (2005), **Kendi Kaderini Tayin ve Kosova**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ayhün, Erşahin Ahmet (2014), **Kırım Hanlığı ve Çöküş Sebepleri**, İstanbul: Ensar Neşriyat.

Aytar, Nail (2010), “Kurultay Geleneği”, **Kırım Bülteni**, (67), 4-6.

Başer, Alper (2010), “Kırım’da Rus Kolonizasyonu (1783-1850)”, **Karadeniz Araştırmaları Dergisi**, 6(24), 29-42.

Bayıllıoğlu, Uğur (2011), “Uluslararası Adalet Divanı Kosova’nın Kendi Kaderini Tayin - Hakkını Onayladı mı?”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, (92), 287-311.

Belitser, Natalya (2000), “The Constitutional Process in the Autonomous Republic of Crimea in the Context of Interethnic Relations and Conflict Settlement”, **Fuzzy Statehood and European Integration in Eastern Europe" Conference, University of Birmingham, England**, http://www.iccrimea.org/scholarly/nbelitser.html#_ednref4 (20.05.16).

Bilge, Suat (1959), “Milletlerin Mukadderatlarını Kendileri Tayin Etmeleri Prensibi”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 14(1), 132-145.

Buchanan, Allen (2004), **Justice Legitimacy and Self Determianation: Moral Foundations For International Law**, Oxford: Oxford University Press.

Cassase, Antonio (1995), **Self Determination of Peoples a Legal Reappraisal**, Cambridge: Cambridge University Press.

Centre for Human Rights (1987), **Human Rights: Status of International Instruments**, United Nations: New York.

Council of Europe Venice Commission (2004), “CDL(2004)079-e Draft Law on the Status of Indigenous Peoples of Ukraine”, [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL\(2004\)079-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL(2004)079-e) (10.01.2016)

Çapraz, Hayri (2006), “XIX: Yüzyılda Çarlık Rusya’sının Kırım Politikası”, **Karadeniz Araştırmaları Dergisi**, (11), 57-70.

Çavuşoğlu, Naz (2001), **Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları**, 2. Baskı, Ankara: Su Yayınları.

Denk, Erdem (2004), “Uluslararası Adalet Divanı’nın İsrail’in İşgal Altında Filistin Topraklarında İnşa Etmekte Olduğu Duvar Konusundaki Kararı”, **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, 1(3), 151-173.

_____ “Milletler Cemiyeti Misakı”, <http://www.erdemdenk.com/mcmisaki.doc> (13.07.2016).

Devlet, Nadir (2014), **Rusya Türklerinin Millî Mücadele Tarihi 1905-1917**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Dixon, Martin (2007), **Textbook on International Law**, 6. Edition, Oxford: Oxford University Press.

Diyanet İslam Ansiklopedisi (2002), “Kırım”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde**, 25, (447-450), İstanbul: Türk Diyanet Vakfı İslam Araştırmalar Merkezi.

Doğan, İlyas (2006), “Siyasal Bir İlke Olarak Halkların Kendi Geleceğini Belirleme İlkesine Devletler Hukuku Açısından Yaklaşım”, **Kamu Hukuku Arşivi**, 9(1), 1-11.

Ercan, Murat (2015), “Uluslararası Hukuk Normları Bağlamında Kırım Meselesi: Self Determination mı? İlhak mı?”, **The Journal of Academic Social Science Studies**, 2015, (36), 95-113.

Erim, Nihat (1943), “Milletler Cemiyeti Üzerinde Düşünceler”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 1(1), 31-46.

- Fisher, Alan (2009), **Kırım Tatarları**, (Çev. Eşref Özbilen), İstanbul: Selenge Yayınları.
- Frank, Lucas (2014), “Playing With Fire: Woodrow Wilson, Self Determination, Democracy and Revolution in Mexico”, **The Historian**, Volume 76(1), 71-96.
- GeiB, Robin (2015), “Russia’s Annexation of Crimea: The Mills of International Law Grind Slowly but They Do Grind”, **International Law Studies U.S. Naval War College**, 91(1), 425-449.
- Gemalmaz, Mehmet Semih (2010), **Ulusalüstü İnsan Hakları Hukuku Belgeleri II. Cilt Uluslararası Sistemler**, İstanbul: Legal Yayıncılık.
- _____ (2010), **Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş**, 7. Baskı, İstanbul: Legal Yayıncılık.
- Gertz, Janine (2015), “Implementing the United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples at the Local Level: Gugu Badhun Self-Determination”, **The Australian Sociallogical Association**, Conference Proceedings, <https://www.tasa.org.au/wp-content/uploads/2015/05/Gertz-2015.pdf> (20.05.2016).
- Goodric, Leland ve Hambro, Edward (1954), **Birleşmiş Milletler Antlaşması Şerh ve Vesikalar**, (Çev. İlhan Lütem), İstanbul: Fakülteler Matbaası.
- Gömeç, Saadettin (2009), “Kırım Bölgesinde İlk Türkleşme Faaliyetleri”, **T.C. Türk İş Birliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı Avrasya Etütleri**, 35(1), 61-72.
- Gözyayın, Ethem Fevzi (1948), **Kırım Türklerinin Yerleşme ve Göçmeleri**, İstanbul: Vakit Matbaası.
- Gündüz, Aslan (1994), **Security and Human Rights in the Europe: The CSCE Process**, Colchester: University of Essex.
- _____ (2014), **Milletlerarası Hukuk Konu Anlatımı Temel Belgeler Örnek Kararlar**, 7. Baskı, İstanbul: Beta Yayınları.
- Gürbüz, Yaşar (1981), **Anayasalar**, İstanbul: Filiz Kitabevi.

Halperin, Morton ve diğerleri (1992), **Self-Determination in the New World Order**, Washington: Carnegie Endowment for International Peace.

Hasani, Enver (2003), **Self Determination, Territorial Integrity and International Stability: The Case of Yugoslavia, Kosova**: Gjon Buzuku Publishing.

Higgins, Rosaly (1963), **The Development of International Law Through the Political Organs of the United Nations**, London: Oxford University Press.

Hüseynov, Fuad (2003), “Bağımsız Devletler Topluluğu’nun Oluşumunun Hukuki Boyutları”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 52(4), 387-401.

International Commission of Jurists, (1972), “The Events in East Pakistan: A Legal Study by the Secretariat of the International Commission of Jurists”, <https://www.icj.org/the-events-in-east-pakistan-1971-a-legal-study/> (11.04.2016).

International Court of Justice (21.06.1971), “Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) notwithstanding Security Council Resolution 276”, <http://www.icj-cij.org/docket/files/84/6949.pdf> (10.09.2016).

_____ (16.10.1975), “Western Sahara”, <http://www.icj-cij.org/docket/files/61/6195.pdf> (11.09.2016).

_____ (16.10.1975), “Western Sahara Seperate Opinion of Judge Dillard”, <http://www.icj-cij.org/docket/files/61/6211.pdf> (11.09.2016).

_____ (30.06.1995), “East Timor (Portugal v. Australia)”, <http://www.icj-cij.org/docket/files/84/6949.pdf> (11.09.2016).

_____ (10.12.2003), “Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory”, <http://www.icj-cij.org/docket/files/131/1671.pdf> (11.09.2016).

_____ (21.07.2010), “Frontier Dispute (Burkina Faso/Niger)”, <http://www.icj-cij.org/docket/files/149/17306.pdf> (11.09.2016).

- _____ (22.07.2010), “Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo Summary of the Advisory Opinion”, <http://www.icj-cij.org/docket/files/141/16010.pdf> (11.09.2016).
- International Labour Organization (1957) “Ratifications of C107 - Indigenous and Tribal Populations Convention, 1957 (No.107)”, https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:11300:0::NO:11300:P11300_INSTRUMENT_ID:312252 (15.09.2016).
- _____ (1989), “Ratifications of C169 - Indigenous and Tribal Peoples Convention, 1989 (No.169)”, https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:11300:0::NO:11300:P11300_INSTRUMENT_ID:312314 (15.09.2016).
- İnalcık, Halil (1944), “Yeni Vesikalara Göre Kırım Hanlığının Osmanlı Tabiliğine Girmesi ve Ahitname Meselesi”, **Belleten**, 30(1), 185-229.
- _____ (1948), “Osmanlı Rus Rekabetinin Menşei ve Don-Volga Kanal Teşebbüsü (1569)”, **Belleten**, 46(1), 349-397.
- _____ (1999), “Osmanlı Rus İlişkileri 1492-1700”, **Türk Rus İlişkilerinde 500 Yıl 1491-1992**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 25-36.
- _____ (2002), “Kırım Hanlığı”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde**, 25, (450-458), İstanbul: Türk Diyanet Vakfı İslam Araştırmalar Merkezi.
- Jahic, Mirsad (2010), **I. Dünya Savaşından Günümüze Ulusların Kendi Kaderini Belirleme Hakkı'nın Değişen İçeriği**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kafalı, Mustafa (1992), “Batu Han”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde**, 5, (208-210), İstanbul: Türk Diyanet Vakfı İslam Araştırmalar Merkezi.
- _____ (2007), “Özbek Han”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde**, 34, (107-109), İstanbul: Türk Diyanet Vakfı İslam Araştırmalar Merkezi.

Karpat, Kemal (1985), **Ottoman Population 1830-1914: Demographic and Social Characteristics**, Wisconsin: University of Wisconsin Press.

_____ (2012), **Kısa Türkiye Tarihi 1800 2012**, İstanbul: Timaş Yayınları.

Kılıçoğlu, Gökmen (2012), **Halkların Kendi Kaderini Tayin İlkesinin Bir Hak Olarak İleri Sürülmesi: Azerbaycan Açısından Dağlık Karabağ Örneği**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kırım Tatar Milli Meclisi, “Kurultay Kararları”, <http://qtm.org/qt/qurultayn%C4%B1%C3%B1-sessiyalar%C4%B1> (16.02.2016).

Kırımlı, Edige (1956), “Kırım’da Topyekûn Tehcir Ve Katliam”, **Dergi: Sovyetler Birliğini Öğrenme Enstitüsü**, (5), 1-22.

_____ (1962), **Kırım’da Türk Katliamı**, İstanbul: Toprak Yayınları.

_____ (1967), “Kırım Türklerinin 1917-1920 İhtilal Yıllarında Milli-Kurtuluş Hareketi”, **Sovyetler Birliğini Öğrenme Enstitüsü Dergisi**, (48), 55-69.

Kırımlı, Hakan (2002), “Kırım Rus İdaresi Dönemi”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde**, 25, (458-465), İstanbul: Türk Diyanet Vakfı İslam Araştırmalar Merkezi.

_____ (2010), **Kırım Tatarlarında Milli Kimlik ve Milli Hareketler**, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

_____ (2012), “**Kırım Tatarları Kimdir?**”, Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği İnternet Sitesi, <http://www.kirimdernegi.org.tr/sayfa.asp?id=456> (01.06.16).

Kırzioğlu, Fahrettin (1998), **Osmanlıların Kafkas-ellerini Fethi (1451-1590)**, 2. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Kışlalı, Ali (1965), **Sovyet Rusya ve Birleşmiş Milletler**, Ankara: Şark Matbaası, Ankara Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.

Kissinger, Henry (2015), **Diplomasi**, (Çev. İbrahim Kurt), 13. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Koçak, Muhammed (2014), “Rusya’nın İlhakı Sonrası Kırım ve Kırım Tatarları”, SETA Perspektif, (45), 1-5.
- Konak, İsmet (2012), “Moskova Knezliği’nin Bağımsızlığa Geçişinde Türk Moğol Dünyasının Rolü”, **Türkiyat Mecmuası**, 22(1), 99-122.
- Kurat, Akdes Nimet (1994), **Türkiye ve Rusya XVIII. Yüzyılın Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk Rus İlişkileri (1798-1919)**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi.
- Kurubaş, Erol (2004), “Kuzey Irak’ta Olası Bir Ayrılmanın Meşruluğu Ve Self-Determination Sorunu”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 59(3), 147-179.
- Kuzucu, Serhat (2010), “II. Katerina Dönemi Osmanlı Rus İlişkilerinde Kırım”, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, 185(1), 107-118.
- _____ (2013), **Kırım Hanlığı ve Osmanlı Rus Savaşları**, İstanbul: Selenge Yayınları.
- Kütükçü, Mehmet Akif (2004), “Uluslararası Hukukta Self Determination Hakkı ve Türk Cumhuriyetleri”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 12(1), 259-276.
- League of Nation Report (1920), “Of the International Committee of Jurists entrusted by the Council of the League of Nations with the Task of Giving an Advisory Opinion upon the Legal Aspects of the Aaland Islands Question”, <https://www.ilsa.org/jessup/jessup10/basicmats/aaland1.pdf> (29.12.2016).
- _____ (1921), “Report Presented to the Council of the League of Nations by the Commission of Rappateurs (Commission of Rappateurs)”, <https://www.ilsa.org/jessup/jessup10/basicmats/aaland2.pdf> (29.12.16).
- Lenin, Vlademir (1993), **Ulusal Sorun ve Ulusal Kurtuluş Savaşları**, (Çev. Yurdakul Fincancı), 2. Baskı, Ankara: Sol Yayınları, 1993.

- _____ (2014), **Ulusların Kendi Yazgılarını Belirleme Hakkı**, (Çev. Kenan Somer), 2. Baskı, Ankara: Bilim ve Sosyalizm Yayınları.
- Malanzcuk, Peter (1997), **Akehurst's Modern Introduction to International Law**, 7. Edition, London and New York: Routledge.
- Marxen, Christian (2014), The Crimea Crisis: An International Law Perspective, **Zeitschrift ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht (Heidelberg Journal of International Law)**, 74(2), 367-391.
- Musulini, Janko (1983), **Hürriyet Bildirgeleri Magna Carta'dan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine**, (Çev. Necmi Zeka), İstanbul: Belge Yayınları.
- Mutlu, Ahmet (1996), "Hacı Giray I", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde**, 14, (474-475) İstanbul: Türk Diyanet Vakfı İslam Araştırmalar Merkezi.
- Online Etymology Dictionary, <http://www.etymonline.com/index.php?term=Ukraine> (15.10.2016).
- Özarslan, Bahadır Bumin (2014), "Soğuk Savaş Sonrasında Kırım'ın ve Kırım Tatar Türklerinin Statüsü", **Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi**, 10(39), 97-134.
- Özcan, Kemal (2005), "Kırım Hanlığının Kuruluş Süreci: Yarımada'da Tatar Hâkimiyetinin Tesisi", **Karadeniz Araştırmaları Dergisi**, (5), 26-36.
- _____ (2006), "Sürgündeki Kırım Tatarları Hakkında Ukrayna Arşivlerinde Yer Alan (1954-1967 Dönemine Ait) Bazı Belgeler ve Değerlendirmeleri", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, (43), 167-196.
- _____ (2010), **Kırım Dramı: Kırım Türklerinin Varoluş Mücadelesi**, İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı.
- Özdal, Habibe ve diğerleri (2014), **Ukrayna Siyasi Krizinde Rusya ve Batı'nın Tutumu**, Ankara: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu.
- Özgüdenli, Osman Gazi (2015), "Moğollar", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde**, 30, (225-229), İstanbul: Türk Diyanet Vakfı İslam Araştırmalar Merkezi.

Özdek, Yasemin (2000), **Uluslararası Politika Ve İnsan Hakları**, Ankara: Öteki Yayınevi.

Paul, Amanda (2014), “Crimea One Year After Russian Annexation”, European Policy Centre, Policy Brief, 24 March 2014, http://www.epc.eu/pub_details.php?cat_id=3&pub_id=5432 (21.05.2016)

Pazarcı, Hüseyin (2012), **Uluslararası Hukuk**, 11. Baskı, Ankara: Turhan Kitabevi.

_____(2013), **Uluslararası Hukuk Dersleri 2. Kitap**, 9. Bası, Ankara: Turhan Kitabevi.

Pomerance, Michla (1982), **Self Determination in Law and Practice (The New Doctrine in the United Nations)**, The Hague/Boston/London: Martinus Nijhoff Publishers.

Potyemkin, Vlademir (2015), **Uluslararası İlişkiler Tarihi 1 Diplomasi Tarihi**, (Çev.. Atilla Tokatlı), İstanbul: Evrensel Basım Yayın.

Pravda (03.17.2014), “За злиття з Росією проголосувало 123% севастопольців”, <http://www.pravda.com.ua/news/2014/03/17/7019270/> (15.10.2016).

Putin, Vladimir (21.03.2014), “Answered journalists’ questions on the situation in Ukraine”, <http://en.kremlin.ru/events/president/news/20366> (17.05.2016).

Rather, Baz (13.3.2014), “Crimea Parliament Declares Independence From Ukraine Ahead Of Referendum”, RT Haber Ajansı, <https://www.rt.com/news/crimea-parliament-independence-ukraine-086/> (17.05.2016).

Rosenberg, Emily (2014) “World War I, Wilsonianism, and Challenges to U.S. Empire”, **Oxford Journal Diplomatic History**, 38(4), 852-863.

Salushev, Sergey (2014), “Annexation of Crimea: Causes, Analysis & Global Implications, **Global Societies Journal**, (2), 37-45.

Salvatore, Senese (1989), “External and Internal Self Determination”, **Social Justice**, (16), 19-25.

Samoyloviç, Aleksandr Nikolayeviç (2011), “Kırım Adı İzah Edildi Mi?”, (Çev. Serkan Acar), **Tarih İncelemeleri Dergisi**, 26(1), 235-237.

- Sander, Oral (2010), **Siyasi Tarih 1918-1994**, 24. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi.
- Sar, Cem (1966), “Birleşmiş Milletler Genel Kurul Kararlarının Hukuki Değeri”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 21(4), 227-274.
- Saray, Mehmet (1989), “Altın Orda Hanlığı”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde**, 2, (538-540), İstanbul: Türk Diyanet Vakfı İslam Araştırmalar Merkezi.
- _____ (1991), “Astarhan Hanlığı”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde**, 3, (505), İstanbul: Türk Diyanet Vakfı İslam Araştırmalar Merkezi.
- Saul, Matthew (2011), “The Normative Status of Self Determination in International Law: A Formula for Uncertainty in the Scope and Content of the Right?”, **Human Rights Law Review**, 11(4), 609-644.
- Saydam, Abdullah (2010), **Kırım ve Kafkas Göçleri**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi.
- Shaw, Malcolm (1995), **International Law**, 3. Edition, Cambridge: Cambridge University Press.
- Sönmezoğlu, Faruk (2014), **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, 6. Baskı, İstanbul: Der Yayınları.
- Stanbridge, Karen (2002), “Master Frames, Political Opportunies, and Self Determination: The Aaland Islands in the Post-WWI Period”, **The Sociological Quarterly**, 43(4), 527-552.
- Sümer, Faruk (2007), “Peçenekler”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde**, 34, (213-214), İstanbul: Türk Diyanet Vakfı İslam Araştırmalar Merkezi.
- Şahin, Mustafa (1998), “İnsan Haklarının Topluluk Hakları Kategorisinden Kendi Kaderini Tayin Hakkının Uluslararası Hukuktaki Yeri”, **Yeni Türkiye**, 22(2), 1325-1342.
- _____ (2000), **Avrupa Birliğinin Self Determination Politikası**, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

- Şeker, Burak Şakir (2014), “Ukrayna Krizinde Tarihsel Doku: Türk Hâkimiyeti-Rus Yayılmacılığı”, Hasret Çomak ve diğerleri (Ed.), **Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi**, içinde (19-36), İstanbul: Beta Yayınları.
- Şirokorad, Aleksandre (2013), **Osmanlı Rus Savaşları**, 2. Baskı, (Çev. Nergize Turaeva), İstanbul: Selenge Yayınları.
- Taşagıl, Ahmet (1998), “Hazarlar”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi** içinde, 17, (116-120), İstanbul: Türk Diyanet Vakfı İslam Araştırmalar Merkezi.
- Taşdemir, Fatma ve Özer, Adem (2015), “Uluslararası Hukuk Açısından Kırım Sorunu: Kosova’nın Rövanşı mı?”, **Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 10(1), 43-61.
- TBMM Araştırma Merkezi (2010), “Venedik Komisyonu Türkiye’ye İlişkin Görüşleri Seçimler Yargı ve Referanduma Dair İyi Uygulama Kodları”, https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/venedik_komisyonu.pdf (20.05.2016).
- The United Nations Conference On International Organization, San Francisco, California, April 25-June 26, 1945, <https://archive.org/details/documentsoftheun008818mbp> (03.05.2016).
- Throntveit, Trygve (2011), “The Fable of Fourteen Points: Woodrow Wilson and National Self Determination”, **Diplomatic History**, 35(3), 445-481.
- Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (1999), **Azerbaycan, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, Ukrayna Ülkelerinin Anayasaları**, Ankara: TİKA Yayınları, s. 283-363.
- Türkiye Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı Uluslararası Hukuk ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, “Birleşmiş Milletler Yerli Halklar Hakları Bildirisi”, http://www.uhdigm.adalet.gov.tr/sozlesmeler/coktarafilsoz/bm/bm_49.pdf (20.04.2016).
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, “Fas’ın Siyasi Görünümü”, <http://www.mfa.gov.tr/fas-siyasi-gorunumu.tr.mfa> (22.04.2016).

_____, “Ürdün’ün Siyasi Görünümü”,
<http://www.mfa.gov.tr/urdun-siyasi-gorunumu.tr.mfa> (26.04.2016).

Türkoğlu, İsmail (2002), “Kazan Hanlığı”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi** içinde, 25, (136-138), İstanbul: Türk Diyanet Vakfı İslam Araştırmalar Merkezi.

Tütüncü, Ayşe Nur (1992), “El Salvador ve Honduras Arasındaki Kara, Ada ve Deniz Sınırlarına İlişkin Uyuşmazlık (Karar Tarihi: 11 Eylül 1992)”, **Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni**, 12(2), 93-101.

Ukrayna Yüksek Meclisi, (2014), “The Verkhovna Rada of Ukraine adopted the Resolution “On Statement of the Verkhovna Rada of Ukraine re guarantees of rights of the Crimean Tatar people as a part of the State of Ukraine”, 20 March 2014
<http://portal.rada.gov.ua/en/news/page/news/News/News/89899.html> (23.05.16).

Uluslan, Ahmet (2010), **Rus Ortodoksisi ve Rus Devlet Yapılanması 10. ve 12. Yüzyıllar**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı.

United Nations, “Growth in United Nations membership, 1945-present”,
<http://www.un.org/en/sections/member-states/growth-united-nations-membership-1945-present/index.html> (03.03.2016).

_____, “Trust and Non-Self-Governing Territories (1945-1999)”,
<http://www.un.org/en/decolonization/nonselgov.shtml> (09.03.2016).

United Nations General Assembly (13.11.2007), A/RES/61/(295), “United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples”,
http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/61/295&Lang=E (09.09.2016).

_____, (09.02.1946), A/RES/9(1), “Non Self-Governinig Peoples”,
[http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/9\(1\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/9(1)). (1.05.2016).

(14.12.1946), A/RES/66(1), “Transmission of Information Under Article 73 e of the Charter”, [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/66\(I\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/66(I)) (09.09.2016).

(14.12.1946), A/RES/67(1), “Regional conferences of representatives of Non-Self-Governing Territories”, [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/67\(I\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/67(I)) (1.05.2016).

(10.12.1948), A/RES/217(3)A, “Universal Declaration of Human Rights”, [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/217\(III\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/217(III)) (1.05.2016).

(04.12.1950), A/RES/421(5) D, “Draft International Covenant on Humans Rights and Measures of Implementation: Future Work of the Commission on Human Rights”, [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/421\(V\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/421(V)) (1.05.2016).

(05.02.1952), A/RES/545(6), “Inclusion in the International Covenant or Covenants on Human Rights of an Article Relating to the Right of Peoples to Self-determination”, [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/545\(VI\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/545(VI)) (1.05.2016).

(16.12.1952), A/RES/637(7), “The Right of Peoples and Nations to Self-Determination”, [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/637\(VII\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/637(VII)) (1.05.2016).

(14.12.1960), A/RES/1514(15), “Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples”, [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/1514\(XV\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/1514(XV)) (1.05.2016).

(15.12.1960), A/RES/1541(15), Principles Which Should Guide Members in Determining Whether or not An Obligation Exists to

Transmit the Information Called For Under Article 73 E of the Charter,
[http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/1541\(XV\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/1541(XV))
(1.05.2016).

(19.12.1960), A/RES/1573(15), “Question of Algeria”,
[http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/1573\(XV\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/1573(XV))
(1.05.2016).

(19.12.1961), A/RES/1695(16), “Dissemination of
information on the United Nations in the Non-Self-Governing Territories”,
[http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/1695\(XVI\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/1695(XVI))
(1.05.2016).

(27.07.1962), A/RES/1746(16), “The future of Ruanda-
Urundi”, [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/1746\(XVI\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/1746(XVI))
(1.05.2016).

(19.12.1962), A/RES/1848(17), “Dissemination of
information in the Non-Self-Governing Territories on the Declaration on the granting
of independence to colonial countries and peoples”,
[http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/1848\(XVII\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/1848(XVII))
(1.05.2016).

(21.12.1965), A/RES/2109(20), “Information from Non-
Self-Governing Territories transmitted under Article 73 e of the Charter of the United
Nations”, [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/2109\(XX\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/2109(XX))
(1.05.2016).

(20.12.1966), A/RES/2233(21), “Information from Non-
Self-Governing Territories transmitted under article 73 e of the Charter of the United
Nations”,
[http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/2233\(XXI\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/2233(XXI))
(1.05.2016).

(19.12.1967), A/RES/2351(21), “Information from Non-
Self Governing Territories transmitted under Article 73 e of the Charter of the United

Nations”,

[http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/2351\(XXII\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/2351(XXII))

(1.05.2016).

_____ (19.12.1967), A/RES/2352(22), “Offers by Member States of study and training facilities for inhabitants of Non-Self-Governing Territories”,

[http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/2352\(XXII\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/2352(XXII))

(1.05.2016).

_____ (18.12.1968), A/RES/2422(23), “Information for Non-Self Governing Territories transmitted under article 73e of the Charter of the United Nations”,

[http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/2422\(XXIII\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/2422(XXIII))

(1.05.2016).

_____ (18.12.1968), A/RES/2423(23), “Offers by Member States of study and training facilities for inhabitants of Non-Self-Governing Territories”,

[http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/2423\(XXIII\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/2423(XXIII))

(1.05.2016).

_____ (12.12.1969), A/RES/2556(24), “Offers by Member States of study and training facilities for inhabitants of Non-Self-Governing Territories”,

[http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/2556\(XXIV\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/2556(XXIV))

(1.05.2016).

_____ (12.12.1969), A/RES/2558(24), “Information from Non-Self-Governing Territories transmitted under article 73 e of the Charter of the United Nations”,

[http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/2558\(XXIV\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/2558(XXIV))

(1.05.2016).

-
- (14.10.1970), A/RES/2625(25), Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in accordance with the Charter of the United Nations, [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/2625\(XXV\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/2625(XXV)) (1.05.2016).
- URL, “1600 Yılında Kırım Hanlığı”, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Crimean_Khanate_1600.gif (1.3.2016).
- URL, “Baltık Denizi ve Aaland Adaları”, http://www.boattest.com/view-news/4388_finnish-archipelago-aland-islands-for-exciting-summer-cruising (16.02.2016).
- URL, “Kamerun Cumhuriyeti”, <http://www.worldstatesmen.org/Cameroon.html> (10.07.2016).
- URL, “Kırım Haritası”, <http://turan.org.tr/kirim-turklugunun-var-olus-mucadelesi/> (16.02.2016).
- URL, “Kırım Tatar Halkının Statüsüne İlişkin Yasa Tasarısı Neleri Öngörüyor?” (24.04.2015), Kırım Haber Ajansı, <http://qha.com.ua/tr/siyaset/kirim-tatar-halkinin-statusune-iliskin-yasa-tasarisi-neleri-ongoruyor/137197/> (23.05.16).
- URL, “Ruanda Cumhuriyeti ve Burundi Cumhuriyeti”, <http://awoliam.blogspot.com.tr/2010/03/rwanda-history-of-genocide.html> (10.07.2016).
- URL, “Sözde Referandumda İhlal ve Hileler” (16.03.2014), Kırım Haber Ajansı, <http://qha.com.ua/tr/siyaset/sozde-referandumda-ihlal-ve-hileler/131319/> (20.05.16).
- URL, “Yanukovych: 'I Was Wrong' To Ask Russian Troops Into Crimea” (2.05.2014) <http://www.npr.org/sections/thetwo-way/2014/04/02/298385578/yanukovych-i-was-wrong-to-ask-russian-troops-into-crimea>, (18.05.16).

- Uyar, Lema (2006), **Birleşmiş Milletler’de İnsan Hakları Yorumları İnsan Hakları Komitesi ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi 1981-2006**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Uz, Abdullah (2007), “Teoride ve Uygulamada Self-Determination Hakkı”, **Uluslararası Hukuk ve Politika**, 3(9), 60-81.
- Ülküsal, Müstecip (1980), **Kırım Türk Tatarları Dünyu Bugünü Yarını**, İstanbul: Baha Yayınevi.
- Ürekli, Murat (1989), **Kırım Hanlığı’nın Kuruluşu ve Osmanlı Himayesinde Yükselişi (1441-1569)**, Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü.
- Üskül, Zafer (2015), Gayri resmî Türk Heyeti (Prof. Dr. Zafer Üskül, Prof. Dr. Ayşegül Aydingün, Prof. Dr. Abdullah Gündoğdu, Prof. Dr. İbrahim Kaya, Yrd. Doç. Dr. Levent Korkut, Çağla Mazlum), “Kırım Raporu Rusya Federasyonu’nun Kırım’ı İlhakı Sonrasında Kırım Tatarlarının Durumu”, <http://docplayer.biz.tr/11509133-Kirim-raporu-rusya-federasyonu-nun-kirim-i-ilhaki-sonrasinda-kirim-tatarlarinin-durumu.html>, (23.05.2016).
- Weller, Marc (2005), “The Self determination Trap”, **Ethnopolitics**, 4(1), 3-28.
- White, Robin C.A. (1981), “Self Determination Time for a Re-Assesment” **Netherlands Law Reviwe**, 28(2), 147-170.
- Wysockı, Aleaxandre (1922), **Die Volksabstimmung bei Gebietsveränderungen**, Hildesheim: Phil. Diss. Greifswald.
- Yakubovski, A.YU. (2010), **Altın Ordu ve Çöküşü**, 2. Baskı, (Çev. Hasan Eren), Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Yalçınkaya, Alâeddin (2005), “Rus Realpolitiğinin Ertelediği Sorun: Kırım”, **Karadeniz Araştırmaları Dergisi**, 8(1), 99-113.
- Yearbook of International Law Comission (1988), 2(1), http://legal.un.org/docs/?path=../ilc/publications/yearbooks/english/ilc_1988_v2_p1.pdf&lang=EFSRA (17.05.2016).

Yüce, Cumhur (2008), **Uluslararası Hukukta Self-Determination İlkesi ve Günümüz Uygulamaları**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yüce, Nuri (1992), “Bulgar”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde**, 6, (390-391) İstanbul: Türk Diyanet Vakfı İslam Araştırmalar Merkezi.

Yücel, Mualla Uydu (2002), “Kıpçaklar”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde**, 25, (420-421) İstanbul: Türk Diyanet Vakfı İslam Araştırmalar Merkezi.

ÖZGEÇMİŞ

Furkan ÜNLÜ 03.06.1990 tarihinde Sakarya’da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Sakarya’da tamamladıktan sonra 2008 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesine başladı. 2012 yılında lisans eğitimini tamamladı. 2013 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nde Uluslararası Hukuk Anabilim Dalı’nda araştırma görevlisi olarak çalışmaya başladı. 2014 yılında yüksek lisans eğitimine başladı. Halen Karadeniz Teknik Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nde görevine devam eden ÜNLÜ, evli olup, orta derecede orta derecede İngilizce bilmektedir.